

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

YUGOSLAVYA MAKEDONYASI'NDA TÜRKLERİN
KÜLTÜR VE KİMLİK ARAYIŞI (1918-1953)

DOKTORA TEZİ

Burcu BAŞARAN

İstanbul

Haziran-2025

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

YUGOSLAVYA MAKEDONYASI'NDA TÜRKLERİN KÜLTÜR
VE KİMLİK ARAYIŞI (1918-1953)

DOKTORA TEZİ

Burcu BAŞARAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Beytullah KAYA

İstanbul

Haziran-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı,
Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Beytullah KAYA

Üye Doç. Dr. Hasan AKSAKAL

Üye Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Üye Prof. Dr. Ferit BAZ

Üye Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “Yugoslavya Makedonyası’nda Türklerin Kültür ve Kimlik Arayışı (1918-1953)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Burcu BAŞARAN

ÖNSÖZ

Doktora tezi konumu belirlememde en önemli etken, Yücel Teşkilatı kurucularından idam edilen Nazmi Ömer Yakup'un, büyük amcamız olmasıdır. Aile geçmişimizde derin izler bırakan bu trajik olay, konuyu araştırma ve anlamlandırma yönünde beni teşvik etmiş; bu kişisel motivasyon zamanla akademik bir ilgiye dönüşerek çalışmamın temellerini oluşturmuştur. Bu çalışmamın ortaya çıkışında ve doktora sürecimde, akademik yolculuğuma rehberlik eden, ilim yolunda attığım her adımda desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Beytullah Kaya'ya en içten şükranlarımı sunarım. Akademik birikimini cömertçe paylaşarak yolumu aydınlatmış, eleştirel yaklaşımı ile çalışmamın derinleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca, doktora sürecimde bilgi ve tecrübeleriyle her daim desteklerini sunan, entelektüel birikimleri ile ufku genişleten değerli hocalarım Doç. Dr. Hasan Aksakal ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali Bolat'a minnetlerimi sunarım. Bilimsel yaklaşımları, yönlendirmeleri ve eleştirel değerlendirmeleri sayesinde, çalışmamın olgunlaşmasında büyük pay sahibi olmuşlardır.

Makedonya'daki Türklerin kurduğu teşkilat ve dernekler üzerine gerçekleştirdiğim araştırmaların derinleşmesine katkı sunan, kitap ve gazete arşivlerinden yararlanma imkânı sağlayarak çalışmamın kaynak zenginliğini artıran Eren Atala Eriş'e içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisiyle gerçekleştirdiğimiz verimli tartışmalar, çalışmamın perspektifini genişletmemde büyük rol oynamıştır. Bu süreçte akademik desteğini ve yönlendirmelerini esirgemeyen, değerli katkılarıyla yoluma ışık tutan Prof. Dr. Süleyman Baki'ye ve yabancı kaynaklara ulaşmamda gösterdiği destek ve rehberlik ile çalışmamın zenginleşmesine olanak sağlayan Dr. Mümin Ömerov'a ayrıca teşekkürlerimi iletmek isterim.

Bu uzun soluklu akademik serüven boyunca, sabırları ve destekleri ile yanımda olan, her daim anlayış gösteren eşim Kerem, çocuklarım Çınar ve İpek'e teşekkür ederim.

ÖZET

YUGOSLAVYA MAKEDONYASI'NDA TÜRKLERİN KÜLTÜR VE KİMLİK ARAYIŞI (1918-1953)

Burcu BAŞARAN

Doktora, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Beytullah KAYA

Haziran, 2025- 340 + XVI Sayfa

Bu çalışma, Yugoslavya Makedonyası'ndaki Türklerin kültürel ve sosyal yapılarını, dönemin koşulları doğrultusunda incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece, Türk ve Müslüman toplumu tarafından kurulan cemiyetlerin oluşum aşamaları ve gerçekleştirdikleri faaliyetler detaylı bir şekilde analiz edilerek ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım, Balkanlar ve Makedonya'nın coğrafyası, tarihsel süreci, demografik yapısı, Balkanlardaki Osmanlı dönemindeki Makedonya'nın coğrafi sınırları, sosyo-ekonomik yapısı ve eğitimi gibi konular ele alınırken, bu gelişmelerin yanı sıra Yugoslavya'nın tarihsel arka planı da kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Makedonya'da yaşayan Türklerin kültürlerini korumak ve bir sonraki nesile aktarmak için karşılaştıkları zorluklar tespit edilmiştir. Tez, Makedonya'daki Türklerin kültürlerini koruma amacıyla örgütlenme süreçlerine odaklanmaktadır. Balkan Savaşları sonrasında İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadarki süreçte Makedonya'daki Türklerin karşılaştığı toplumsal ve siyasi değişiklikler, kurdukları cemiyetler ve bu cemiyetlerin kültürel, dini ve eğitim alanındaki faaliyetleri incelenmiştir. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Şefkat Derneği, Üsküp Yardım Cemiyeti, İslam Manastır Hamiyet Cemiyeti ve Yücel Teşkilatı gibi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Sivil toplum kuruluşları, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Makedonya Devlet Arşivi, Üsküp Şehir Arşivi gibi birimlerindeki belgelerle desteklenmiş ve incelenmiştir. Dönemin şartlarına uygun olarak Osmanlı Türkçesi, Sırpça ve Makedonca olmak üzere arşiv kaynakları bulunmuştur. Ayrıca cemiyetler ile ilgili kaynak kitap ve makaleler ise Arnavutça, Makedonca ve İngilizce gibi farklı dillerdeki kaynaklardan araştırılmıştır.

Yücel Teşkilatı'nın tasfiyesinin ardından tetiklenen Makedonya'daki Türklerin büyük göç süreci tarihi bir perspektiften değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yugoslavya Makedonyası, Makedonya'da Yaşayan Türkler, Kültürel Yapı, Sosyal Yapı, Müslüman ve Türklerin Cemiyetleri, Yücel Teşkilatı, Göç.*

ABSTRACT

CULTURE AND IDENTITY FORMATION OF TURKS IN YUGOSLAVIA MACEDONIA (1918-1953)

Burcu BAŞARAN

Ph. D. History and Civilization Studies

Supervisor: Prof. Dr. Beytullah KAYA

June, 2025- 340 + XVI Sayfa

This study aims to examine the cultural and social structures of the Turks in Yugoslav Macedonia in line with the conditions of the period. Thus, the formation stages of the societies established by the Turkish and Muslim communities and the activities they carried out were analyzed in detail and presented. This approach addresses issues such as the geography, historical process, demographic structure of the Balkans and Macedonia, the geographical borders of Macedonia during the Ottoman period in the Balkans, its socio-economic structure and education, while these developments as well as the historical background of Yugoslavia were comprehensively examined. The difficulties that the Macedonian Turks faced in preserving their culture and transferring it to the next generation were identified. The thesis focuses on the organizational processes of the Turks in Macedonia in order to preserve their culture. The social and political changes that the Turks in Macedonia faced in the period from the Balkan Wars to the Second World War, the societies they founded and the cultural, religious and educational activities of these societies were examined. The activities of Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Society, the Şefkat Society, the Skopje Turks Aid Society, İslam Manastır Hamiyet Society and the Yücel Organization have been presented in detail. Research on civil society organizations has been supported and examined with documents from units such as the Presidential State Archive, the Macedonian State Archive and the Skopje City Archive. Archival sources in Ottoman Turkish, Serbian and Macedonian, in accordance with the conditions of the period, have been found. In addition, source books and articles on societies have been researched from sources in different languages such as Albanian, Macedonian and English. The great migration process of Turks in Macedonia, which was triggered after

the liquidation of the Yücel Organization, has been evaluated from a historical perspective.

Keywords: *Yugoslav Macedonia, The Turks Living in Macedonia, Cultural Structure, Social Structure, Associations of Muslims and Turks, Yücel Organization, Migration.*

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı.....	1
1.2. Tezin Konusu	1
1.3. Tezin Kapsamı	3
1.4. Tezin Soruları.....	5
1.5. Literatür Taraması.....	6
1.6. Kavramsal Çerçeve	13
İKİNCİ BÖLÜM	16
BALKANLAR VE MAKEDONYA	16
2.1. Balkanlar Coğrafyası ve 19.- 20. Yüzyıldaki Değişimleri	16
2.1.1. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nın Coğrafi Sınırları.....	18
2.1.2. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nın Demografik Yapısı	20

2.1.3. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nda Sosyo-Ekonomik Hayat	27
2.1.4. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nda Eğitim.....	33
2.1.5. Makedonya Sorunu (1878-1913)	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
BALKAN SAVAŞLARINDAN SONRA YUGOSLAVYA DEVLETİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI (1918-1980).....	42
3.1. Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı ve Yugoslavya Krallığı (1918-1941)	42
3.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yugoslavya'daki Gelişmeler (1941-1945)	48
3.3. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Tito Yönetimi (1945-1980)	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	55
BALKAN SAVAŞLARI'NDAN SONRA TÜRKLERİN ÖRGÜTLENME SEBEPLERİ VE KURDUKLARI CEMİYETLER.....	55
4.1. Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'daki Türkler	55
4.1.1. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Cemiyet Partisi)	58
4.1.2. Hayriye Derneği.....	90
4.1.3. Şefkat Derneği (İslam Fukara Yardım Cem'iyet-i Hayriyesi).....	90
4.1.3.1. Şefkat Kız Zanaat Okulu.....	100
4.1.4. Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti (Fukarâ Hamiyet Cemiyeti).....	108
4.1.4.1. Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti Gelir-Gider Bilgileri.....	115
BEŞİNCİ BÖLÜM	120
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI TÜRKLERİN ÖRGÜTLENME SEBEPLERİ VE KURDUKLARI CEMİYETLER.....	120
5.1. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Makedonya'daki Türkler	120
5.1.1. Üsküp Yardım Cemiyeti (İnsaniyet Perver Kültür ve Eğitim Cemaati)	124
5.1.2. Yücel Teşkilatı	127
5.1.2.1. Yücel Teşkilatı'nın Kurucu Üyeleri	139
5.1.2.2. Yücel Teşkilatı'nın Faaliyetleri	148

5.1.2.2.1. Birlik Gazetesi	149
5.1.2.2.2. Tefeyyüz Okulu	155
5.1.2.2.3. Okuma Yazma Faaliyetleri ve Öğretmenlik Kursları.....	161
5.1.2.2.4. Yücel Teşkilatı'nın Spor Faaliyetleri	168
5.1.2.3. Yücel Teşkilat Üyelerinin Mahkeme Süreçleri	171
5.1.2.4. Üsküp Vilayeti Halk Mahkemesi Kararları ve Yargılama Süreçleri ...	175
5.1.2.5. Yücel Teşkilatı'nın İhbar Edilmesi ve Oluşan Şüpheler	189
5.1.2.6. Mahkeme Kararının Ardından Yücel Teşkilatı'na Yönelik Dönemin Bazı Gazetelerindeki Değerlendirmeler	194
5.1.2.7. Yücel Teşkilatının Tasfiyesinin Ardından Türklerin Makedonya'dan Göçü (Büyük Göç)	200
SONUÇ	207
KAYNAKÇA	213
EKLER	236
ÖZGEÇMİŞ	339

HARİTALAR LİSTESİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Harita 4. 1: 28 Kasım 1920 Seçimlerinde JMO ve Cemiyet Partisi'nin Gücü 73

TABLULAR LİSTESİ

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 2. 1: 1882–1904 Yılları Arasında Balkanlar’daki Etnik Nüfusun Sayısal Dağılımı	23
Tablo 2. 2: 1894 Yılında Üsküp ve Manastır Vilayeti’nin Etnik Yapısı	23
Tablo 2. 3: Osmanlı’nın Dini Temele Dayalı “Millet” Topluluklarının Osmanlı’nın Avrupa Topraklarındaki Vilayetlerine Göre 1911’deki Nüfus Dağılımı	24
Tablo 2. 4: Osmanlı Devleti’nin Avrupa Topraklarındaki Nüfusu, 1820-1840 Eyalet Olarak	25
Tablo 2. 5: 1906 yılına ait Osmanlı Sayımlarında Makedonya Nüfusu	26
Tablo 2. 6: 1545’te Üsküp Şehrinde Oturan Müslüman Halktan Bir Kısmının Meslek ve Meşguliyetleri	31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 4. 1: Partilerin Yugoslavya’nın Anayasa Kongresi için 28 Kasım 1920 Seçimlerinde Siyasi Partilerin Bölgesel Katkıları	70
Tablo 4. 2: Yugoslavya’nın Kurucu Meclisi İçin 28 Kasım 1920 Seçimlerinde Her Siyasi Parti İçin Verilen Bölgesel Oylar ve Yüzdeler	72
Tablo 4. 3: Nüfus Sayımlarıyla Makedonya’da Türklerin Sayısı	206
Tablo 4. 4: Yıllara göre Yugoslavya Vatandaşlığından Çıkma Durumu	206

ŞEKİLLER LİSTESİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Şekil 4. 1: Gazetenin İlk Sayısı ve Başlığı.....	86
Şekil 4. 2: 21 Zilhice 1341 (5 Ağustos 1923) Tarihli Gazetenin Başlığı.....	87
Şekil 4. 3: 25 Kanun-i Evvel 1342 (25 Aralık 1923) Tarihli Gazetenin Başlığı.....	87
Şekil 4. 4: 1 Safer 1342 (2 Eylül 1924) Tarihli Gazetenin Başlığı	87
Şekil 4. 5: 06.06.1936 tarihli Üsküp Belediye Binası'ndan Alınan Fonlar İçin “Şefkat” Yardım Derneği Saymanı Tarafından Alınan Makbuz	93
Şekil 4. 6: Şefkat Derneği Bağış Belgesi	94
Şekil 4. 7: 1935-1936 Dönemine Ait Yıl Sonu Öğrenci Belgesi	103
Şekil 4. 8: Şefkat Kız Öğrencileri Sahnede.....	106
Şekil 4. 9: Şefkat Kız Okulu'nun Sergisi	108
Şekil 4. 10: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti tarafından Yenice Kabristanına yazılmış izin dilekçesi.....	110
Şekil 4. 11: Hamiyet Derneği'nin (хамийет) Yönetim Kurulu Üyeleri ve Sünnet Edilecek Çocuklarla Çekilmiş Fotoğrafları.....	117
Şekil 4. 12: Hamiyet Derneği'nin (хамийет) Sünnet Edilecek Çocukların Fotoğrafları	117
Şekil 4. 13: Şuayb Efendi'ye Yardım Cemiyeti konferansına konuşmacı olarak katılım sağlaması için yazılan belge.....	125
Şekil 4. 14: Makedonya'da Çarşaf ve Ferace Giyen Kadınlar.....	139
Şekil 4. 15: Şuayb Aziz Efendi'nin Şehit Edilmeden Önce Çikolata Kağıdının Arkasına Yazdığı Son Mektubu	140
Şekil 4. 16: Yücel Teşkilatı'nın İdam Edilen Üyeleri (soldan sağa): Şuayb Aziz İshak, Âdem Ali Âdem, Nazmi Ömer Yakup ve Ali Abdurrahman Ali	143
Şekil 4. 17: Birlik Gazetesi'nin İlk Nüshası	152
Şekil 4. 18: 1944/1945 Okul Yılı “Tefeyyüz” Türk İlkokulu ve Öğrencileri	157

Şekil 4. 19: 1944/1945 yılında I. Sınıf Öğrencileri ve Öğretmen Haşim Bekir Efendi	158
Şekil 4. 20: 1945-1946 “Tefeyyüz”ün İlk Mezunları (IV.sınıf), Okul Müdürü ve Öğretmen Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden).....	159
Şekil 4. 21: Türk Kız Öğretmen Kursistleri 2 Ağustos İlin-Den Bayramı Gösterisi İçin Hazırlık Çalışmaları	164
Şekil 4. 22: Soldan Sağa Doğru: Avni, Mustafa, Ziya, Leman, Mukaddes, Necati, Abdi ve Zeki.....	165
Şekil 4. 23: Kursu Bitiren Türk İlkokul Öğretmenleri Profesörleriyle Birlikte.....	168
Şekil 4. 24: Şuayb Aziz’in Defterinde Bulunduğu İddia Edilen Şifre	177
Şekil 4. 25: Hüsnü Kemal’in mahkemenin idam kararlarını alkışlarken video görüntüsü.....	192
Şekil 4. 26: Mahkeme Üyeleri; Başkan Panta Marina, Hâkim Remzi İsmail ve Hâkim Mehmet Şakir	196
Şekil 4. 27: Ali Abdurrahman ve Şuayb Aziz’in Karikatürize Edilmiş Görüntüleri	197
Şekil 4. 28: Kemal Rasim, Abdülkerim İbrahim, Fettah Süleymanpaşacı, Refik Şerif, Şerafettin Ferid, Nazmi Ömer, Şuayb Aziz ve Ali Abdurrahman’ın Karikatürize Edilmiş Görüntüleri.....	198

GRAFİKLER LİSTESİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Grafik 4. 1: 23 Kasım 1937 Tarihli Şefkat Cemiyeti Belgelerine Göre Meslek Gruplarının Toplam Bağış Katkıları	97
Grafik 4. 2: 1 Ocak 1939 Tarihli Şefkat Derneği Belgelerine Göre Meslek Gruplarının Toplam Bağış Katkıları	99
Grafik 4. 3: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1934 Yılına Ait Üye Listesinin Mesleklere Göre Dağılımı.....	112
Grafik 4. 4: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1936 Yılına Ait Üye Listesinin Mesleklere Göre Dağılımı.....	113
Grafik 4. 5: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1934-1935 Yılları Gider Dağılımı	118
Grafik 4. 6: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1934-1935 Yılları Gelir Dağılımı .	119

KISALTMALAR LİSTESİ

ASNOM	Antifaşist Makedonya Halk Kurtuluş Meclisi
AVNOJ	Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi
DS	Demokratska Stranka (Demokrat Parti)
FYHC	Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti
HPSS	Hrvatska Pučka Seljačka Stranka (Hırvat Halk Köylü Partisi)
HPS	Hrvatska Pučka Stranka (Hırvat Halk Partisi)
IRC	İslam Dini Cemaati
JMO	Jugoslovenska Muslimanska Organizacija (Yugoslav Müslüman Örgütü)
KPJ	Komunistička Partija Jugoslavije (Yugoslavya Komünist Partisi)
NDS	Nasyonel Demokrat Şikiptar
NOO	Halk Kurtuluş Meclisi
NRS	Nova Rusija Stranka
OZNa	Yugoslavya Gizli Polisi
SHS	Sırp Hırvat Sloven Krallığı
SFRJ	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
SKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SLS	Slovenska Ljudska Stranka (Sloven Halk Partisi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UDB	Gizli Emniyet Teşkilatı
VMRO	İç Makedonya Devrimci Örgütü
YHO	Yugoslavya Halk Ordusu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Amacı

Bu tezin amacı, Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında 1953 göçüne kadar geçen süreçte, Yugoslavya Makedonyası'nda yaşayan Türk ve Müslüman toplumun kimlik ve kültür inşası ile kimliklerini koruma çabalarını incelemektir.

Bu amaca hizmet eden alt başlıklar doğrultusunda, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde, Türklerin yoğun olarak yaşadığı topraklarda Türkçe eğitim ve yayın faaliyetlerinin durumu, dini faaliyetler, camilerin ve Türk okullarının işleyişi araştırılacaktır. Türk ve Müslüman toplumun oluşturduğu cemiyetlerinin kurulma aşamaları ve yaptıkları faaliyetler araştırılarak Türklerin bu dönemde karşılaştığı politik, sosyal ve kültürel değişiklikler ve bu süreçte nasıl bir kimlik arayışına girdikleri analiz edilecektir. Ayrıca, Türk ve Müslüman toplumun oluşturduğu cemiyetlerin kuruluş süreçleri ve bu cemiyetlerin politik, sosyal ve kültürel değişimlere olan etkileri incelenecektir. Bu bağlamda, Makedonya'da yaşayan Türklerin kurduğu cemiyetler, dernekler ve teşkilatların eğitim, kültür, sanat, sosyal yaşam ve ekonomi alanlarındaki faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınacak, bu faaliyetlerin Türk kimliği üzerindeki yansımaları analiz edilecektir.

Son olarak, Makedonya'da yaşayan Türklerin, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönlendirilmesinin önünü açan 1953 "Serbest Göç Antlaşması" temel alınarak göç süreci değerlendirilecektir.

1.2. Tezin Konusu

Makedonya, "Struma, Vardar ve Mesta" nehirleri havzalarını kapsayan Balkan yarımadası içinde bulunmaktadır. Makedonya doğuda Bulgaristan, güneyde Yunanistan, batıda Arnavutluk ve kuzeyde Sırbistan ile sınırlarını korumaktadır. Antik çağlardan günümüze kadar gelen geçmişle Makedonya birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple bu coğrafyada yaşayan toplulukların her biri kendi kültürlerinden bir parça bu topraklarda bırakmıştır. Bölgenin kültürel kimliğini

oluşturan bu değerler, gelenekler, müzik, dans, dil, din, sanat gibi unsurları içermektedir. Osmanlı Devleti'nde coğrafi bir bölge ismi olarak Makedonya terimi ilk kez 1878 Berlin Antlaşması sonrasında kullanılmıştır. Balkan yarımadasındaki diğer bölgelere nazaran Osmanlı hakimiyetinde en uzun süreli kalan bölge Makedonya'dır. Bu sebeple Türk kültürü Makedonya'da oldukça hakimdir.

1912-1913 Balkan Savaşları neticesinde, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 550 yıl süren hakimiyetinin ardından Balkanlardaki topraklarını kaybetmesi ile Ege Makedonyası (Güney Makedonya) Yunanistan'ın, Pirin Makedonyası (Doğu Makedonya) Bulgaristan'ın ve Cardan Makedonyası (Batı Makedonya) ise Sırbistan'ın egemenliğine girmiştir. 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin etkisinin azalmasıyla, bölgedeki diğer halkların Makedonya'daki Türkler üzerindeki baskısı artmıştır. Türkler, siyasi ve sosyal haklarından zor şartlar altında faydalanmaya çalışmışlardır. Çalışma, "Yugoslavya Makedonyası" olarak adlandırılan alan Yugoslavya'nın güneyinde yer alan Üsküp ve Manastır arasındaki bölgeyi kapsamaktadır.

II. Dünya Savaşı sırasında, Yugoslavya'da Türkler, bölgedeki uyum sağlama ve sosyal rejimin baskılarına karşı birçok cemiyet kurmuşlardır. Üsküp'te "Yücel", Prizren'de "Genç Türkler" ve Bosna'da "Genç Müslümanlar" bu cemiyetlerin en tanınmış örneklerindedir.

Tez çalışmasının konusunu, Yugoslavya Makedonyası'ndaki Türklerin kültür ve kimlik inşasında etkili olan cemiyetlerin faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma, Balkan Savaşları sonrasında kurulan Yugoslavya Krallığı (1918–1941), İkinci Dünya Savaşı dönemi (1941–1945) ve Josip Broz Tito liderliğindeki Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (1945–1980) olmak üzere üç tarihsel dönemi kapsamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda, özellikle Üsküp ve Manastır şehirlerinde Türk ve Müslüman toplulukların cemiyetleşme faaliyetlerinin yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu nedenle tez, mekânsal olarak bu iki şehirle sınırlandırılmıştır. 1918'den 1953 göçüne kadar olan süreçte, söz konusu cemiyetlerin hangi alanlarda faaliyet gösterdikleri, Türklerin kültürel ve kimliksel varlıklarını koruma yönündeki çabalarıyla birlikte ele alınacak; bu örgütlenmelerin 1953 göçü üzerindeki etkileri de tezin önemli bir boyutunu oluşturacaktır.

1.3. Tezin Kapsamı

Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada, Sırp, Hırvat, Sloven ve Karadağlı siyasetçiler arasında başlatılan görüşmelerin neticesinde 20 Temmuz 1917'de Korfu Deklarasyonu yayımlanmıştır (Calic, 2019, s. 71–73). Bu deklarasyon ile Sırp Krallığı'nın liderliğinde, I. Yugoslavya olarak adlandırılacak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın temelleri atılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında 3 Kasım 1918'de Villa Giusti Mütarekesi imzalanmış ve bu ateşkes antlaşmasının ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Avusturya ve Macaristan olmak üzere iki devlete ayrılmıştır (Calic, 2019, s. 74; Petranović, 1988a, s. 10-11). Avusturya ve Macaristan'ın ayrılması, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kuruluşu için uygun bir zemin oluşturmuştur. Sonrasında, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı 1 Aralık 1918'de resmen ilan edilmiştir (Demir, 2017, s. 148). Sırp hanedanının egemenliğinde yönetilen Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, özellikle Hırvatlar arasında güçlü bir muhalefet doğurmuştur. Krallığın kuruluşundan itibaren Sırp'lar ile Hırvatlar arasındaki siyasal ve toplumsal gerilimler giderek artmış; bu durum, Kral Aleksander Karacorceviç'in 1929 yılında yönetime tamamen el koymasıyla sonuçlanmıştır. Kral Aleksander, parlamentoyu feshederek Vidovdan Anayasası'nı yürürlükten kaldırmış ve devletin ismini "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirmiştir (Calic, 2019, s. 104–106). Yugoslavya, askerî, siyasi ve iktisadi açıdan son derece zayıf bir ülke konumundaydı. Devlet, bu zayıflığın farkında olduğundan, II. Dünya Savaşı'nın başladığı sırada Polonya'nın Almanya tarafından işgal edilmesinin ardından, 2 Eylül 1939'da tarafsızlığını ilan etmiştir (Petranović, 1988a, s. 393-394). Ancak, Balkanlarda hâkimiyet kurmak isteyen Almanya, İtalya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'nın desteğiyle Nisan 1941'de Yugoslavya'yı işgal etmiştir (Demir, 2017, s. 149). Yugoslavya'da sosyalist rejimin hâkim olmasını amaçlayan Yugoslavya Komünist Partisi'nin denetimindeki Partizan hareketi, Almanların Sovyetler Birliği ile çatışmaya başlamasının ardından Almanya'ya karşı direnişe geçmiştir (Portmann & Ružičić Kessler, 2014, s. 296). Partizan hareketinin liderliğini Josip Broz Tito üstlenmiştir. Almanların geri çekilmesinin ardından, 1945 yılında Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Josip Broz Tito önderliğinde Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti kurulmuştur (Petranović, 1988, s. 331–332). II. Yugoslavya olarak da adlandırılan bu devlet, 1945 yılından 1980 yılına kadar Josip Broz Tito başkanlığında yönetilmiştir (Calic, 2019, s. 159–176). 20. yüzyılda Balkanlar'daki

Türk toplumu, özellikle Balkan Savaşları sonrasında ve II. Dünya Savaşı sırasında, artan etnik milliyetçilik, bölgesel işgaller ve ideolojik dönüşümler nedeniyle yoğun baskılara maruz kalmıştır. Yugoslavya Krallığı döneminde ve ardından Bulgar işgali altındaki Makedonya’da, Türkler dinî, kültürel ve toplumsal varlıklarını korumakta zorlanmış; isim değişiklikleri, camilere el konulması, eğitim hakkının sınırlandırılması gibi uygulamalar sistematik kimlik dönüştürme uygulamaları kapsamında yürütülmüştür (Deliorman, 2011, s. 154; Hamzaoğlu, 2022b, s. 133).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, resmî düzeyde eşit yurttaşlık prensibini benimsemiş görünse de pratikte Türk toplumuna yönelik kültürel ve siyasal kısıtlamalar devam etmiştir. Türkler tarafından kurulan çeşitli sivil toplum kuruluşları, “milliyetçilik” suçlamalarıyla kapatılmış; basın-yayın ve eğitim gibi alanlarda faaliyetler engellenmiştir (Çayırılı, 2017, s. 318). Bu süreçte, kamu sektöründe ayrımcılık, dini yaşama getirilen sınırlılıklar ve eğitime erişimde yaşanan eşitsizlikler, göçü bir zorunluluk haline getirmiştir (Oran, 1993, s. 134; Yücelden, 1966, s. 22). Bu bağlamda, 1953 yılında Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanan “centilmenlik anlaşması”, göçün önündeki diplomatik engelleri kaldırmış, fakat göç süreci esasen gayri resmî ilişkiler ve ikili uzlaşmalar temelinde şekillenmiştir (Muhtaroglu, 2019, s. 88).

Bu tez, Balkanlar’da kimlik, azınlık politikaları ve sivil toplum örgütlenmeleri üzerine yapılan çalışmaların oluşturduğu literatür temelinde yükselmektedir. Özellikle Yugoslavya Makedonyası’ndaki Türk varlığına ilişkin tarihsel ve sosyolojik yaklaşımlar, milliyetçilik kuramları ve etnik kimlik inşası konuları, çalışmanın kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Ancak mevcut literatürde, 1918–1953 yılları arasında Üsküp ve Manastır merkezli Türk cemiyetlerinin yapısı, işlevi ve kültürel etkilerine dair detaylı ve belgelere dayalı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu tez, söz konusu boşluğu doldurmayı ve literatüre yeni katkılar sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın kapsamı, Yugoslavya döneminde Makedonya’da yaşayan Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı siyasal, kültürel ve toplumsal dönüşüm süreçlerini çok boyutlu olarak incelemektir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, eğitim ve kamu alanlarında yaşanan uygulamalar ile sivil toplum faaliyetlerinin sınırlandırılması gibi gelişmeler, Türk kimliğinin korunmasına yönelik çabaları doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda çalışma, Türk toplumunun söz konusu koşullar karşısında geliştirdiği

toplumsal refleksleri, örgütlenme biçimlerini ve 1953 göçüne zemin hazırlayan sosyal, siyasal ve diplomatik süreci ele almaktadır. Göç olgusunun yalnızca demografik bir hareketlilik değil, aynı zamanda bir kimlik mücadelesi ve yönelimi olduğu yönündeki yaklaşım, çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, tez daha önce akademik literatürde detaylı biçimde incelenmemiş bazı yerel cemiyetleri, özgün bir arşiv çalışmasıyla gündeme getirmektedir. Üsküp Şehir Arşivi ve Kuzey Makedonya Devlet Arşivi'nden elde edilen belgeler doğrultusunda özellikle Şefkat Derneği ve bu dernek bünyesinde faaliyet gösteren Şefkat Kız Zanaat Okulu, ilk kez bu düzeyde kapsamlı biçimde analiz edilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri belgeleri aracılığıyla gün yüzüne çıkarılan İslam Manastır Hamiyet Cemiyeti, dönemin bölgesel basın kaynaklarıyla desteklenerek akademik literatüre kazandırılmıştır. Bunun yanı sıra, daha önce kısmi değerlendirmelere konu olmuş Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Cemiyet Partisi) de bu tez kapsamında ilk kez belgelere dayalı olarak bütüncül ve sistematik bir yaklaşımla ele alınmış; siyasi programı, örgütlenme yapısı, yayın organları ve toplumsal tabanı detaylı biçimde incelenmiştir. Böylece çalışma, yalnızca mevcut bilgi birikimini derinleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda yeni kaynaklar ve özgün cemiyet analizleri aracılığıyla Yugoslavya Makedonyası'ndaki Türk toplumunun kurumsal kimlik mücadelesine dair literatüre özgün katkılar sunmaktadır.

1.4. Tezin Soruları

Tezde ana hatlarıyla 4 temel soruya cevap aranacaktır. Bu soruları şu şekilde ortaya koyulabilir:

1. Makedonya'da yaşayan Türkler, Balkan Savaşları sonrasında İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan süreçte milli kimliklerini korumak için ne tür faaliyetlerde bulunmuşlardır?
2. Balkan Savaşları sonrasında Makedonya'da yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların maruz kaldığı sosyo-politik ve kültürel dönüşümler nelerdir?
3. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Makedonya'daki Türk toplumunun sosyal, kültürel ve politik durumu nasıldır?
4. 1953 Balkan göçünün nedenleri ve sonuçları nelerdir?

1.5. Literatür Taraması

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Makedonya'daki Türklerin faaliyetlerinin tümüne dair geniş kapsamlı bir bilimsel çalışma olmamakla birlikte bazı faaliyetlerine ilişkin kitaplar, tezler, hatıratlar, makaleler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri'nde, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi'nde, Üsküp Şehir Arşivi'nde belgeler ve yerel gazetelerde yer alan haberler bulunmaktadır. Çalışmamıza katkı sağlayacak eserlere aşağıda detaylı olarak yer verilmiştir.

Balkan Savaşları sonrasında Yugoslavya Devleti'nin tarihsel arka planına ilişkin literatür çalışmalarında yararlanılan başlıca tez çalışmaları aşağıda belirtilmektedir. John Dennis Roy tarafından 1971 yılında Eastern Illinois Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan “*Yugoslavia, 1918-1941: A Case Study in the Socio-Political Structure with Emphasis on the Peasantry*”, Yugoslavya'nın 1918 ile 1941 yılları arasındaki sosyo-politik yapısını, özellikle köylü sınıfının durumu üzerine odaklanarak incelemektedir. İngilizce olarak kaleme alınan bu tez, Kraljevina SHS'nin (Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı) kuruluş sürecini, siyasi yapısını ve köylü hareketlerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Çalışma, Yugoslavya'daki siyasi yapılanmayı iki ana dönemde ele alır: 1919-1928 yılları arasındaki parlamenter siyasi süreçler ve 1929-1934 yıllarındaki Kral Aleksandar'ın ilan ettiği “Altı Ocak Diktatörlüğü” döneminde köylü hareketleridir. Ayrıca, Hırvat Sorunu başlığı altında federalizm taleplerine karşı merkeziyetçi politikaların etkisi incelemektedir. Tez, köylü hareketlerinin sosyal yapıyı nasıl şekillendirdiğini, ekonomik zorlukların köylülerin siyasi katılımını nasıl etkilediğini ve merkezi hükümetin bu taleplere verdiği tepkileri ele almaktadır.

Milica Anđelković tarafından 2018 yılında hazırlanmış olan “*Šestojanuarska diktatura i Krivični zakonik Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*” başlıklı yüksek lisans tezi, Kral I. Aleksandar tarafından 1929 yılında ilan edilen Altı Ocak Diktatörlüğü sürecinde Yugoslavya'da gerçekleştirilen hukuki dönüşümleri ele almaktadır. Sırpça olarak kaleme alınan bu tez, diktatörlük döneminde yürürlüğe giren *Krivični zakonik* (Ceza Kanunu) ile merkeziyetçi politikaların siyasi yapıya ve toplumsal düzene etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Altı Ocak Diktatörlüğü'nün otoriter yönetim anlayışının hukuk sistemine yansımalarını, devletin yasal

düzenlemelerle güçlendirilmesini ve muhalefetin bastırılmasını, arşiv belgelerine dayanarak analiz etmektedir.

Balkan Savaşları sonrasında Yugoslavya Devleti'nin tarihsel arka planını ele alan literatür çalışmalarında başvurulmuş temel eserler aşağıda sıralanmaktadır. Belgrad Üniversitesi, Tarih Bölümü profesörlerinden Branko Petranović'un "*Istorija Jugoslavije*" adlı üç ciltlik eseri, Yugoslavya'nın kuruluşundan 1988 yılına kadar olan tarihsel süreci kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Sırpça kaleme alınan bu eser, Yugoslavya tarihine dair en kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edilir. Birinci cilt, Versay Antlaşması sonrasında kurulan Yugoslavya Krallığı'nın (1918-1941) siyasi yapısını, çok uluslu devletin iç çatışmalarını, ekonomik krizlerini ve II. Dünya Savaşı öncesi Alman etkisiyle yükselen faşist hareketleri incelemektedir. İkinci cilt, Yugoslavya'nın II. Dünya Savaşı yıllarındaki Nazi Almanyası ve İtalya işgali altındaki parçalanmasını, Partizan Hareketi ve Çetnik direnişini, 1943 yılında kurulan AVNOJ (Antifaşist Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije) ile Yugoslavya Federasyonu'nun temellerinin atılmasını ve Tito liderliğinde sosyalist bir federal cumhuriyet olarak yeniden yapılanmasını detaylandırmaktadır. Üçüncü cilt ise savaş sonrası sosyalist Yugoslavya'nın kuruluşunu, federal yapının güçlendirilmesini, 1950'lerdeki ekonomik reformları, işçi özyönetimini, 1974 Anayasası ile merkeziyetçilikten âdem-i merkeziyetçiliğe geçişi ve Tito'nun Bağlantısızlar Hareketi'ndeki liderliğini ele almaktadır. Ayrıca, Tito'nun ölümünden sonra ortaya çıkan siyasi ve ekonomik krizler de bu ciltte kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

University of Maryland, College Park, Tarih Bölümü profesörlerinden John R. Lampe'nin *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country* adlı eseri, Yugoslavya tarihine dair İngilizce yazılmış en kapsamlı akademik çalışmalardan biri olarak kabul edilir. 2000 yılında yayımlanan bu eser, 1918'de Yugoslavya Krallığı'nın kuruluşundan başlayarak 1990'larda yaşanan dağılma sürecine kadar olan dönemi siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla ele almaktadır. Lampe, Yugoslavya'nın çok etnikli yapısını, federalizm-merkeziyetçilik gerilimini, Tito'nun bağımsız sosyalist çizgisini ve Soğuk Savaş bağlamında ülkenin dış politika tercihlerini bütüncül bir analizle sunar.

"*Jugoslavija u meğunarodnim odnosima 1918–1992*" başlıklı eser, Yugoslavya'nın 1918 yılından 1992 yılına kadar olan dönemdeki dış politikasını incelemektedir. 2008 yılında Arhiv Srbije i Crne Gore tarafından yayımlanan ve Archives of Serbia and

Montenegro ve Archives of Yugoslavia da müdürlük yapmış olan Miladin Milošević'in baş editörlüğünü yaptığı bu eser, Dušan Jončić ve Dr. Gojko Malović'in katkılarıyla hazırlanmıştır. Sırpça olarak yayımlanan çalışma, dönemin diplomatik belgeleri, uluslararası anlaşmalar ve devletlerarası ilişkileri arşiv belgelerine dayanarak incelemektedir. Eser, Yugoslavya'nın uluslararası arenadaki konumunu iki ana dönem altında ele almaktadır: 1918-1945 dönemi ve 1945-1992 dönemi. İlk dönemde, Yugoslavya Krallığı'nın Versay düzeni içerisinde yerini bulma çabaları, uluslararası tanınma süreçleri, sınır düzenlemeleri ve Avrupa'daki güvenlik arayışları analiz edilirken; ikinci dönemde Sosyalist Yugoslavya'nın Tito liderliğinde Sovyetler Birliği'nden bağımsız bir dış politika izlemesi, Bağlantısızlar Hareketi'nin kurucu üyelerinden biri olarak uluslararası platformda aktif rol alması, Doğu Bloku ile yaşanan Kominform krizi ve Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik stratejileri detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Sırp tarihi üzerine 19. ve 20. yüzyıl tarihi üzerine sayısız çalışmaya imza atan tarihçi Latinka Perović'un *Kraljevina SHS – Jugoslavija: Nastanak, Trajanje ve Kraj (1918–1941)* adlı eseri, 2015 yılında yayımlanmış olup, Yugoslavya Krallığı'nın 1918 yılındaki kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan süreçte siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeleri kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Sırpça olarak kaleme alınan bu çalışma, Yugoslavya'nın kurulma aşamalarını, çok uluslu yapısını ve iç siyasi dengelerini detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Perović, kitabında, Yugoslavya Krallığı'nın kuruluş sürecini, 1918 Versay Antlaşması sonrası Balkanlar'daki siyasi dengeleri ve Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1929) ile Kraljevina Jugoslavija (1929–1941) dönemlerini ele almaktadır. Eser, bu iki dönemdeki politik reformları, ekonomik kalkınma süreçlerini ve iç çatışmaları titizlikle belgelerle destekleyerek açıklamaktadır. Ayrıca, Vidovdan Anayasası, Altı Ocak Diktatörlüğü, Hırvat-Sırp ilişkileri ve federalizm tartışmaları gibi önemli siyasi olayları kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir.

Ludwig-Maximilians Universitadı Münih – Doğu ve Güneydoğu Avrupa Tarihi Bölümü profesörlerinden Marie-Janine Calic'in 2019 yılında yayımlanan "*A History of Yugoslavia*" adlı eseri, Yugoslavya tarihine geniş bir perspektiften bakan, kapsamlı ve derinlemesine bir akademik çalışmadır. Purdue University Press tarafından İngilizce yayımlanan bu eser, 20. yüzyıl boyunca Yugoslavya'nın kuruluşundan dağılmasına kadar olan süreçleri detaylı bir şekilde incelemektedir. Calic,

çalışmasında Yugoslavya'nın kuruluş sürecini, iç çatışmalarını, sosyalist dönemi ve nihayetinde devletin çöküşünü tarihsel belgeler ve geniş bir literatür taramasıyla ele almıştır. Eser, Yugoslavya'nın etnik, dini ve kültürel çeşitliliğini, siyasi yapısını ve ekonomik dönüşümünü analiz ederken, Balkanlar'daki diğer topluluklarla olan ilişkilerine de vurgu yapmaktadır. Ayrıca, Yugoslavya'nın kuruluşunu etkileyen uluslararası dinamikler, Tito'nun liderliği altında şekillenen sosyalist yapı ve Soğuk Savaş sürecindeki politikalar da detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Balkan Savaşlarından sonra Makedonya'da yaşayan Türklerin faaliyetleri ile ilgili bilgilerin bulunduğu tezlerden biri, Sezgin Lutviyi'ye ait 2019 yılında tamamlanan "1912-1990 Yılları Arasında Makedonya Türkleri: Eğitim, Kültür ve Toplum Hayatı" adlı yüksek lisans tezi, Makedonya Türklerinin sosyal, kültürel ve eğitimsel faaliyetlerini tarihsel açıdan inceleyen akademik çalışmadır. Çalışma, özellikle Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı dönemi, II. Dünya Savaşı süreci ve Soğuk Savaş yıllarında Makedonya Türklerinin toplumsal faaliyetlerini işlemektedir. Lutviyi, Makedonya Türklerinin bu dönemlerde çıkardıkları dergi, gazete ve kitapları, kurdukları dernekler ve cemiyetleri, ayrıca yürüttükleri toplum yararına projeleri inceleyerek, bu faaliyetlerin Makedonya'daki Türk toplumunun kültürel ve sosyal yapısına olan etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Diğer kaynak ise Ercan Türksoylu'nun 2019'da çalıştığı "Makedonya'da Sıradışı Bir Sivil Toplum Kuruluşu: Yücel Teşkilatı" isimli yüksek lisans tezidir. Bu tezde, Yugoslavya'da Yücel Teşkilatı'nın kurulduğu döneme ait farklı örgütlerden kısaca bahsedilmiş ve özellikle 1948'de Yugoslavya Hükümeti tarafından "Yücel Casus ve Terör Teşkilatı'nın Mahkemesi" adıyla Türkçe ve Makedonca olarak yayımlanan Yücel Teşkilatı'na ait mahkeme kayıtları, gazete arşivleri ve hatıratlar üzerinden bir araştırma yapılmıştır. Yücel Teşkilatı'nın mahkeme süreci dönemin siyasi ortamında analiz edilerek çalışılmıştır.

Çalışmada başvurulacak kitaplar arasında, Mehmet Şerif Dalip Arıdıncı'nın, 1991'de yayımlanmış olan Yücel Teşkilatı'na dair anılarını kaleme aldığı "Makedonya'da Müslüman Direnişi Yücelciler 1947" başlıklı eseridir. Yücel Teşkilatı'nın kurucu üyelerinden biri olarak, 1940-1948 yılları arasında önemli kişiliklerden biridir. Bir ihbar sonucu, Yücel Teşkilatı üyelerinin dördü 1947'de idam ve ağır hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. 13 yıl hapis cezasına çarptırılan Arıdıncı, aftan yararlanarak serbest bırakılmıştır. Bu eser, Yücel Teşkilatı'nın kuruluş aşaması ile ilgili bilgiler verirken, aynı zamanda Arıdıncı'nın Söğütlü, İdrisova ve Sremska Mitroçiva cezaevlerinde

geçirdiği zamanlara dair anılarını kaleme aldığı bir hatırat niteliği taşımaktadır. Noel Malcolm'un "*Kosova: A Short History*" isimli eseri Kosova'nın tarihsel bağlamı ve siyasi yapısı hakkında bilgiler içermektedir. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin oluşum süreci ve diğer partilerle ilişkisi ve kapanmasını inceleyen İngilizce kaynaktır. 2000'de Howard Clark tarafından yazılan "*Civil Resistance in Kosova*" isimli kitapta Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin (Cemiyet Partisi) kurulma sebepleri ve seçim süreçleri konuları yer almaktadır. Novi Sad Üniversitesi, Tarih Bölümü profesörlerinden Bogumil Hrabak tarafından kaleme alınan *Cemiyet: Organizacija Muslimana Makedonije, Kosova, Metohije i Sandžaka 1919–1928* başlıklı eser, 2003 yılında Sırpça olarak yayımlanmış olup, Yugoslavya Krallığı döneminde Makedonya, Kosova, Metohiya ve Sancak bölgelerinde faaliyet gösteren Müslüman siyasi örgütlenmelerin tarihsel gelişimini konu edinmektedir. Hrabak'ın çalışması, özellikle Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin (Cemiyet) siyasi ve toplumsal alandaki rolünü kapsamlı şekilde incelemektedir. Yazar, Cemiyet Partisi'nin kuruluş sürecinden başlayarak, partinin seçim stratejileri, toprak reformlarına karşı tutumu, Sırp siyasi partileriyle ilişkileri, kültürel ve dini kimliğin korunmasına yönelik mücadeleleri gibi başlıklarda detaylı analizler sunmaktadır. Arşiv belgeleri, dönemin basın taramaları ve parti kongresi raporlarına dayanan bu çalışma, 1920'li yıllardaki Yugoslav iç siyasetinde Müslüman toplulukların konumuna dair önemli bir birincil kaynak niteliğindedir. Özellikle 1921–1923 yılları arasındaki toprak reformlarına dair sunulan istatistiksel veriler ve bölgesel ayrıntılar, Cemiyet Partisi'nin reformlara yönelik siyasi pozisyonunun anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Hrabak'ın eseri, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir perspektif sunarak Yugoslavya'daki Müslüman azınlıkların kimlik mücadelesini tarihsel bağlamda ele almaktadır. Balkan Türk edebiyatının ve Türkçe eğitim faaliyetlerinin gelişiminde öncü bir figür olan Fahri Kaya'nın 2006 yılında yayımlanan "*Şafak Sökerken*" adlı eseri literatür çalışmaları için gerekli makalelerin bulunduğu kaynak kitaplardan biridir. Makedonya'daki Türklerin gerek sosyal ve kültürel gerekse tarihi durumlarını detaylı bir şekilde ele alan akademik bir çalışmadır. Kaya, eserde bir yandan Makedonya'daki Türkçe basını, kültürel faaliyetlerini, eğitimin tarihçesini ve Türk toplumunun toplumsal yapısını ele alırken, bir yandan da Yücelciler, Tefeyyüz ve İrfan Okulları gibi eğitim kurumlarının yanı sıra Şefkat Derneği ve Şefkat Okulları gibi önemli sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine de

değmektedir (Kaya, 2006). Balkan tarihi ve göçleri üzerine arşiv temelli çalışmalarıyla tanınan tarih araştırmacısı H. Yıldırım Ağanoğlu'nun 2012'de yayımlanan "*II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da Bir Direniş Mücadelesi*" adlı eseri, Yücel Teşkilatı ve dönemin benzer yapılanmaları hakkında bilgilerin bulunduğu kaynaklardan biridir. Bu kitapta, Yücel Teşkilatı'nın kurucuları ve üyeleri, teşkilatın yapısı, üyelerinin mahkûmiyet süreçleri, hapisane hatıralarına ait bilgiler yer almaktadır. 20. yüzyıl Türkiye'sinin tarih ve gazetecilik mecralarında faaliyet gösteren, Altan Deliorman tarafından kaleme 2011'de yayımlanan "*Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*" adlı eser, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Yugoslavya'da Müslüman Türkler üzerindeki baskılar detaylı bir şekilde ele almaktadır. Kitap, dönemin siyasi sürecini ve devletin Türklere yönelik uyguladığı baskıları inceleyerek, bu süreçteki sosyo-politik dengeleri ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, Yugoslavya'da faaliyet gösteren çeşitli teşkilatlar ve cemiyetler hakkında kısa bilgiler sunan kitap, Yugoslavya'daki Müslüman Türk toplulukları ve onların karşılaştığı zorlukları anlatmaktadır. Institute of Spiritual and Cultural Heritage of Albanians (ITSHKSH) profesörlerinden Skender Asani'nin, 2015'te Arnavutça olarak yayımlanan "*Shkupi Ndërmjet Dy Luftërave Botërore (Dokumente)*" adlı eserinde, Üsküp'te 1919'ta kurulan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerine dair bilgi ve belgelere yer almaktadır. Kitap, dönemin devlet arşivlerine dayanan belgeler ışığında, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş süreci ve faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Skender Asani'nin bir diğer eseri ise 2017'de yayımlanan "*Veprimtaria e organizatës politike Xhemijeti në trevat lindore: (1919-1925)*" adlı kitabıdır. İki cilt halinde sunulan kitabın birinci cildinde Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti hakkında bilgiler yer alırken, ikinci cildinde ise birinci ciltteki bilgileri destekleyen arşiv belgeleri bulunmaktadır. Arnavutça olarak basılan bu kitapta, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi örgütlenmesinin oluşumu, programı ve ideolojik temelleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Asani, aynı zamanda Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin 1920, 1923 ve 1925 yıllarındaki seçim sonuçlarına Arnavut dilinde okul açma çabalarına ve bu bağlamdaki eğitim politikalarına da değmektedir.

Balkanlar ve Rumeli Türkleri üzerine çalışmalar yürüten, bu alanda uzmanlaşmış bir araştırmacı olan Eren Atala Eriş'in 2022'de yayımlanan "*Yücelciler Yugoslavya'da*"

Gizli Türk Teşkilatı” adlı kitabı, Yücel Teşkilatı’na ait önemli arşiv belgelerini detaylı bir şekilde sunmaktadır. Bu eser, ilk basılan gazete örnekleri ile teşkilat üyelerine ait mektuplar, fotoğraflar ve iddianameler gibi dönem belgelerinin yanı sıra, mahkeme sürecine dair video görüntülerinden alınan fotoğraflar içermektedir. Ayrıca, gazete ve dergi arşivleri, devlet arşivleri ile kişisel arşivlerden elde edilen bilgiler, Yücel Teşkilatı’na dair dönemin siyasi, toplumsal ve hukuki sürecinin işleyişini anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu çalışma dönemin tanıklarına dair bilgilerin araştırılması doğrultusunda, Yücel Teşkilatı hareketinin arka planını aydınlatmayı amaçlamaktadır. “*Makedonya’da Müslüman Direnişi Yücelciler 1947*” isimli Mehmet Şerif Dalip Arıdıncı’nın kitabı, Yücelcilerin idamından 43 yıl sonra, yazarın vefatının ardından ve ailesinin bilgisi dışında basılmıştır. Ancak, bu eserde yazarın soyadı dahil hatalı olması gibi birçok eksiklikler bulunmakta olup, metinlerin tarihsel doğruluğu açısından bazı düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Arıdıncı’nın eseri Eren Atala Eriş tarafından “*Yugoslavya’da Türk Direnişi: Yücelci Mehmet Arıdıncı’nın Hatıratı*” ismi ile 2023’te düzeltilerek yeniden yayımlanmıştır.

Tezde alt başlıklardan biri olan göç ile ilgili bir çalışma, 2019’da basılmış olan Erdem Muhtaroglu’nun “*1950’li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye Serbest Göçler*” başlıklı yüksek lisans tezidir. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan göç meselesine ilişkin kaynak teşkil edebilecek olan bu tez, Yücel olayı ve Türkiye’ye göç üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. 1950’li yıllarda Türk dış politikasının karakteristik özellikleri, Balkanlardaki göç politikalarının kökenleri ve Yugoslavya’nın Makedonya Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye gerçekleşen serbest göçler (1953-1968) gibi önemli konular üzerinde durmaktadır. Muhtaroglu’nun çalışması, dönemin göç politikalarının arka planını ve Türkiye ile Yugoslavya arasındaki göç ilişkilerini içermektedir. Uluslararası Vizyon Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden Abdülmecit Nuredin tarafından 2011’de yayımlanan “*Balkanlardan Türkiye’ye Göç ve Etkileri*” adlı eser, Balkanlardaki göç hareketlerini detaylı bir şekilde inceleyen çalışmadır. Kitap, Balkanlardaki iç ve dış göçler, özellikle Balkan Savaşları sonrası yaşanan göç hareketlerine, 19. yüzyılda Anadolu’ya yönelik göçlere ve Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde yaşanan göç hareketliliğine dair ayrıntılı bir inceleme yapmaktadır. Nuredin, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünün ardından yaşanan Balkan göçlerini ve bu süreçteki uluslararası göç antlaşmalarını da ele alarak, göçün sosyo-

ekonomik ve politik etkilerini araştırmaktadır. H. Yıldırım Ağanoğlu'nun 2017'de yayımlanan “*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: G*” adlı kitabı, Balkanlardaki Osmanlı döneminde başlayan g hareketlerine, iskân siyasetlerine ve muhacirlerle ilgili problemleri içermektedir. Kitap, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dneimine kadar geçen sürede, özellikle Balkanlardan Türkiye'ye glerin toplumsal ve siyasi etkilerini derinlemesine incelemektedir. Ağanoğlu, eserde, göçmenlerin Türkiye 'ye yerleştirilmesi süreci, muhacirlerin karşılaştığı zorluklar ve bu glerin Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik yapısı üzerindeki etkilerini tartışarak, gle ilgili tarihsel bir bakış açısı sunmaktadır.

1.6. Kavramsal ereve

Kavramsal ereve, bir olgu veya bir grup olgunun kapsamlı bir biçimde anlaşılmasına olanak tanıyan, aralarındaki bağlantılarla şekillenen bir kavramlar ağı veya “bir düzlem” olarak tanımlanabilir. Bu çerçeveyi oluşturan kavramlar, birbirini pekiştirir, her biri kendi olgularını ifade eder ve çerçeveye özgü bir felsefi yapı oluşturur (Jabareen, 2009, s. 51). Bu alışmada Yugoslavya Makedonyası'ndaki Türk kimliğinin tarihsel ve sosyolojik olarak nasıl şekillendiği, kavramsal olarak “kolektif kimlik inşası” çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik çalışmalarının önemli yaklaşımlarından biri olan etnosembolizm kuramı işığında kültür, kimlik, etnisite, azınlık, sivil toplum ve post-emperyal travma gibi kavramlar temel alınarak analiz yapılmaktadır.

Kimlik, bireyin kendisini nasıl tanımladığı kadar, toplumun onu nasıl tanıdığıyla da ilgilidir. Göka'ya göre birey kimliği oluştururken yaşadığı sorunların çözümünde, çevresi ve içinde bulunduğu toplum önemli bir rol oynamaktadır. Her toplum, geçmişi, kültürü ve değerleriyle kendine özgü bir kimlik yapısı geliştirmektedir (Göka, 2006, s. 291–293). Smith, ulusal kimliği; ortak bir tarihsel toprak, mitler-kolektif hafıza, kamu kültürü, ekonomi ve haklar sistemi üzerine kurulu beş unsurla açıklamaktadır (Smith, 2007, s. 31-32). Balkanlar'daki Türk kimliği de bu şekilde, bireysel olmaktan çok kolektif bir anlatıya dayanmaktadır. Bu kolektif kimlik, tarihsel sembollerin, ortak acıların ve kültürel pratiklerin paylaşıldığı bir zemin üzerinde inşa edilmiştir (Smith, 1986, 178).

Osmanlıların Balkanlardaki fethinden itibaren Türk-İslam kültürü bölge halklarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş, Türk mimarisi, müzik, mutfak ve sosyal yaşam örüntüleri birçok etnik ve dini grupta kalıcı izler bırakmıştır (Todorova, 2017, s. 90; Hamzaoğlu, 2019, s. 388). Örneğin, Balkan halkı mimari bakımından kendi geleneklerine sahip olmadığından, evlerinde kadın ve erkek odalarını ayırmış, dolaplar, minderlikler, kilimler, mangallar gibi Türk ev düzenini benimsemiştir (Hamzaoğlu, 2019, s. 414–415).

Balkanlardaki Türkler, Osmanlı'nın dağılmasının ardından yeni ulus-devletlerde azınlık olarak değerlendirilmiş, kimliklerini yeniden tanımlamak zorunda kalmışlardır. Bu durum, “post-emperyal travma” kavramıyla açıklanabilir. Osmanlı Devlet kimliğinin yitimiyle birlikte, özellikle Müslüman topluluklar arasında kültürel ve psikolojik bir kimlik bunalımı yaşanmıştır (Todorova, 2017, s. 77). Bu süreçte, başta İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Cemiyet Partisi), Üsküp Yardım Cemiyeti, Şefkat Derneği, Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti ve Yücel Teşkilatı gibi sivil yapılar olmak üzere, kültürel ve sosyal kurumlar aracılığıyla Türk kimliği yeniden kurgulanmıştır (Hrabak, 2003, s. 125–128; Karpat, 2010, s. 12). Bu kimlik inşasında önemli bir kavram da etnisitedir. Barth'a göre etnik kimliği belirleyen, içeriğinden ziyade diğer gruplarla olan sınırlarıdır (Barth, 1969, s. 15–18). Bu bağlamda, Balkan Türk kimliği de diğer etnik gruplarla olan etkileşimler, sınırlar ve farklılıklar üzerinden yeniden tanımlanmıştır (Mazower, 2014, s. 104).

Smith'in etnosembolizm yaklaşımı, etnik grupların tarihsel sürekliliğini, “myth-symbol complex” yani mit-sembol bütünlüğü ile açıklamaktadır. Balkan Türkleri açısından bu bütünlük; camiler, türbeler, mezarlıklar ve medreseler gibi “sacred centres” (kutsal merkezler) ile somutlaşır. Bu mekânlar, yalnızca dini değil aynı zamanda tarihsel ve toplumsal belleğin taşıyıcılarıdır (Smith, 1986, s. 29). Vardar Nehri üzerindeki taş köprü, sadece bir mühendislik yapısı değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı yansıtan sembolik bir yapıdır.

Osmanlı yönetiminde Balkan halkları arasında belirgin bir etnik kimlik bilincinin gelişmediği, buna karşın dinsel aidiyetin başat bir kimlik unsuru haline geldiği görülmektedir. Karpat'ın da belirttiği gibi, Osmanlı döneminde millet sistemi altında din, bireylerin en önemli kimlik belirleyicisi olmuş, dil ve kültür dinsel kimliğe karışmıştır (Karpat, 2021a, s. 23–24). Bu durumun çarpıcı bir örneği, Slavca konuşan Müslümanlardır; bu gruplar kendilerine “Türk” denmesini yadırgamamış, ancak etnik

olarak Türk değil, Osmanlı topluluğunun bir parçası olarak kendilerini tanımlamışlardır. 1878'den sonra Anadolu'ya göç eden bu toplulukların torunları bugün bile etnik olarak Türk olmamalarına rağmen kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır (Karpata, 2021a, s. 16). Kimliğin oluşumunda sadece devlet politikaları değil, sivil toplum da önemli rol oynamıştır. Balkanlar'daki Türk sivil yapıları, eğitim, kültür, sosyal yardım ve dinî hizmetler yoluyla Türk kimliğinin taşıyıcıları olmuştur. Bu kuruluşlar aynı zamanda Osmanlı mirasının devamı olarak geleneksel toplumsal düzenin yeniden üretiminde de işlevsel olmuşlardır (Karpata, 2010, s. 13). Burada Smith'in "kolektif hafıza" ve "kültürel süreklilik" kavramları devreye girmektedir. Balkan Türklerinin kimlik anlatısı yalnızca Osmanlı dönemine değil, ondan önceye ve sonrasına yayılan sembollere, anlatılara ve mekânlara dayanmaktadır (Smith, 1986, s. 15–18). Örneğin, XIV. yüzyıldan 1912'ye kadar süren Türk-İslam etkisi, Balkan kimlik yapısında kültürel sürekliliğin temel dinamiklerinden biri olmuştur (Hamzaoğlu, 2019, s. 389).

Kültür, kimliğin taşıyıcısıdır. Williams'a göre kültür; zihnin alışkanlıklarından, sanatlardan ve bir bütün yaşam tarzına kadar geniş bir alanı kapsar (Williams, 2021, s. 27–28). Smith'e göre ise bir etnik grubun sürdürülebilirliği, yalnızca kültürel formların varlığında değil, aynı zamanda bu formların toplum tarafından içselleştirilip gelecek nesillere aktarılmasında yatar (Smith, 1991, s. 77). Müzik, edebiyat, yemek, kıyafet ve sosyal normlar hem Osmanlı mirasını taşımakta hem de yerel unsurlarla etkileşime girerek melez bir yapı oluşturmaktadır (Hamzaoğlu, 2019, s. 388–392). Örneğin, Balkan müziğinde kullanılan enstrümanlar, melodiler ve dans biçimleri Osmanlı döneminden miras kalan Yakın Doğu etkilerini yansıtmaktadır (Mujadzevic, 2013, s. 519).

Milliyetçilik bağlamında değerlendirildiğinde, Balkanlardaki Türk kimliği Osmanlı sonrası dönemin eğilimlerini yansıtmaktadır. Milliyetçilik, Batı Avrupa'daki gibi seküler değil, dinle iç içe geçmiş bir biçimde gelişmiştir. Bu da kimliğin etnikten ziyade dinsel aidiyetle tanımlanmasına neden olmuş, zamanla Türk kimliği "Müslüman kimliği" ile özdeşleşmiştir (Karpata, 2021b, s. 20). Balkan halklarının kendilerini etnik Türk değil, Osmanlı'nın Müslüman toplumu olarak görmesi, bu dinsel milliyetçiliğin tipik bir örneğidir (Karpata, 2021a, s. 16).

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR VE MAKEDONYA

2.1. Balkanlar Coğrafyası ve 19.- 20. Yüzyıldaki Değişimleri

Balkan kelimesi, sıra dağ veya dağlık alan anlamına gelen Türkçe kökenli bir sözcüktür (İnalçık, 2005, s. 20). 19. yüzyıla kadar İngilizler ve diğer Avrupalı gezginler bu bölge için çoğunlukla antik Yunan kökenli "Haimos" adını kullanmaktaydılar (Todorova, 2022, s. 53-54). Haimos'un Adriyatik ile Karadeniz arasında yer aldığı ve kuzey sınırını oluşturduğu kabul edilmekteydi (Todorova, 2022, s. 59). 18. yüzyıldan itibaren "Haimos" ve "Balkan" isimlerinin birlikte kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Todorova, 2022, s. 57). Ancak, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak kayıpları ve bu kaybedilen alanların büyük güçlerin nüfuzuna girmesiyle birlikte "Türklerin Avrupa Toprakları" ifadesi yerini hızla "Balkanlar" terimine bırakmıştır (Mazower, 2014, s. 28-29).

Balkan yarımadasının yapısı itibariyle zor geçit veren dağlar ve çeşitli bölgeler arasında olması, özellikle batı ile irtibatı güç kılmış, kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine etki etmiştir (Karpas, 1992, s. 25). Bu coğrafi şartların belirlediği doğal kapalılık oluşumu birbirlerine bitişik yaşamalarına sebep olmuş ise de kültürel açıdan izole ve birbirlerinde uzak, hatta bazen birbirlerine düşman topluluklar yaratmıştır (Taştan, 2017, s. 405). Coğrafi konumu sebebiyle etnik, dilbilimi ve dinsel açıdan dünyanın en karmaşık bölgelerinden biri olmasına etki etmiş, Küçük Asya'dan Avrupa'ya ya da bunun tam tersi yönde hareket eden işgalciler tarafından tarihsel olarak çeşitli kesintilere uğramıştır (Poulton, 1991, s. 9).

Balkan yarımadası Avrupa'nın güneydoğu kısmında yer alması nedeniyle, Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırılmıştır (Beksaç, 2017, s. 47). Tarihin erken dönemlerinde Balkan yarımadasının Tuna ve Ege arasındaki doğu kısmının tamamı Trakya olarak bilinirken, batı kısmı (kırk birinci enlem derecesinin kuzeyi) Illyricum olarak adlandırılmaktaydı. Vardar nehrinin (Klasik Axios) aşağı havzası Makedonya olarak adlandırılmaktaydı (Forbes, Toynbee, Mitrany, & Hogarth, 1915, s. 12). Balkan yarımadası; batıda Adriyatik, doğuda Karadeniz ile kuzeyde ise Tuna ve Sava Nehirlerinin açtığı ovalarla çevrilmiştir. Güneyde ise birçok ada ve yarımada ile Akdeniz'in ortalarına kadar ilerlemektedir. Yarımada adı veren Balkan Dağları yarımadaının kuzeyinde bulunmaktadır. Bu dağlar, Bulgaristan'ı batıdan doğuya ikiye

bölen dağlardır (Öney, 2017, s. 25-26). Balkan yarımadası üzerinde; Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile günümüzde, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Romanya ülkeleri yer almaktadır. Trakya yarımadası (Doğu Trakya), Balkan yarımadasında yer almaktadır, fakat Türkiye, bir Balkan ülkesi değildir. Balkan ülkelerinin toplam yüzölçümü 764.186 km'dir. Türkiye'nin Trakya toprakları 23.764 km ile birlikte toplam 787.186 km'yi bulmaktadır (Öney, 2017, s. 39).

Balkanlar, tarihsel süreç içerisinde birçok etnik grubun ve devletin mücadele alanı olmuş, bu durum özellikle 19. yüzyılda belirginleşmiştir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesi Balkanlar'da zayıflamış, ayanlar ve yerel liderler etkili olmaya başlamıştır (Georgieva, 2007, s. 3-5). Aynı zamanda Fransız Devrimi'nin yaydığı milliyetçilik düşünceleri, Balkan halkları arasında büyük bir uyanışa yol açmıştır (Sellaouti, 2007, s. 95). Bu fikirler, yerel aydınlar aracılığıyla Osmanlı karşıtı ayaklanmaları beslemiş ve 1821 Yunan İsyanı ile başlayan süreçte Sırbistan (1830), Romanya (1859), Bulgaristan (1878) ve Karadağ (1878) gibi yeni devletler kurulmuştur. 1878 Berlin Antlaşması ile bu devletlerin bağımsızlıkları uluslararası düzeyde tanınmış, Osmanlı ise bölgedeki topraklarının çoğunu kaybetmiştir. Müslüman nüfus bu yeni devletlerde azınlık konumuna düşmüş ve "işgalci" olarak görülmeye başlanmıştır (Hacısalihoglu & Aksu, 2007, s. 6-7). Bu algı, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Müslüman nüfusun yoğun göçler yaşamasına ve etnik temizliğe uğramasına neden olmuştur (Todorova, 2017, s. 98). Demografik olarak, 1831'de Balkanlar'da yaklaşık 10 milyon insanın yaşadığı tahmin edilmekteydi (Mazower, 2014, s. 57). 1893 Osmanlı nüfus sayımına göre, Avrupa topraklarında yaşayan 4 milyon kişinin 1.800.000'i Müslüman, 1.200.000'i Rum ve 800.000'i Bulgardı (Yerasimos, 2023, s. 63). 19. yüzyılda Müslüman nüfustaki artışın bir kısmı din değiştirme ve göçle açıklanırken, Bosna, Rodoplar, Makedonya ve Arnavutluk gibi bölgelerde İslam'ın yayılması belirgin hâle gelmiştir.

Dilsel olarak 19. yüzyıl Balkanları oldukça karmaşık bir yapı sergilemiştir. Slav dilleri (Sırpça, Hırvatça, Bulgarca), Latin dilleri (Romence, Ulahça), Arnavutça, Rumca ve Türkçe bu bölgede konuşulan başlıca dillerdi (Taştan, 2017, s. 406). Bu çeşitlilik, çok dilli toplumların oluşmasına yol açmış, ancak yeni kurulan ulus-devletlerin homojenleştirici politikaları, azınlık dillerini bastırmıştır (Mujadzevic, 2013, s. 518). Dinsel açıdan en büyük grup Ortodoks Hristiyanlardı. Onları Müslümanlar ve

Katolikler izlemekteydi. Ortak etnik kökene sahip grupların farklı mezhepleri benimsemesi, bu dönemde siyasal ayrışmaların temel sebeplerinden biri olmuştur (Akman, 2022, s. 125). Balkanlarda ikinci büyük din grubunu Müslümanlar, üçüncü din grubunu ise Hristiyan Katolikler oluşturmaktadır. Önemli kısmı Macar olan Katolikler, Slovenya, Hırvatistan, Bosna, Voyvodina ve Erdel’de bulunmaktadır. Katolikler, Arnavutluk’ta da bulunmakla birlikte çok küçük gruplar halinde Bulgaristan ve Yunanistan’da da görülmektedir (Karpat, 1992, s. 27).

20. yüzyıla girildiğinde Balkanlar hâlâ siyasi istikrarsızlıkların merkezindeydi. 1912-1913 Balkan Savaşları, Osmanlı’nın bölgedeki son kalıntılarını da kaybetmesine yol açmıştır. Bu savaşlar sırasında yüz binlerce Müslüman Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmış; bazıları yerel halk tarafından saldırıya uğramıştır (Mazower, 2014, s. 57; Hacısalıhoğlu & Aksu, 2007, s. 7). Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Balkanlar, etnik çatışmalarla yeniden şekillenmiştir. Özellikle Yugoslavya’nın kurulmasıyla birçok etnik grup tek bir devlet çatısı altında bir araya getirilmiş, fakat bu birlik uzun ömürlü olmamıştır (Poulton, 1991, s. 11).

2.1.1. Osmanlı Dönemi Makedonyası’nın Coğrafi Sınırları

Yaklaşık 25.000 mil karelik bir alana yayılan ve nüfusu yaklaşık bir milyon olan “Makedonya” adıyla ilişkilendirilen toprakların sınırlarını kesin bir şekilde belirlemek zordur. Ancak, tarihsel olarak bu bölge, Selanik, Kosova ve Manastır gibi üç önemli vilayetin parçası olmuştur. Makedonya’nın coğrafi sınırları genellikle şu şekilde tanımlanmaktadır: Kuzeyde Şar Dağları, doğuda Rodop Dağları, güneyde Ege Denizi, Olimpos Dağı ve Pindus Dağları, batıda ise Ohri Gölü ile çevrilidir. (Jelavich, 2009, s. 94). Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, Makedonya isminin kullanılmasının Hristiyan milletler arasında uyanan milli duyguları harekete geçirebileceğinden ve Türk egemenliğine karşı bir huzursuzluk ortamı oluşturabileceğinden endişe duyarak, adın kullanılmasına karşı çıkmıştır (Chakaloff & J. Shoomkoff, 1904, s. 12). Yunanlılar ise “Makedonya” teriminin anlamı konusunda Makedonya’nın yalnızca Selanik ve Manastır bölgelerinden oluştuğunu savunmaktadırlar. Ancak Bulgarlar için bu terim farklı bir anlam taşımaktadır. Onlara göre, Selanik şehriyle birlikte, Büyük Bulgaristan’ı kapsayan Ayastefanos Antlaşması’na dahil olan tüm topraklar Makedonya’yı oluşturmaktadır. Bu çerçevede,

Eski Sırbistan, Arnavutluk, Epir ve Konstantinopolis gibi bölgeler, Makedonya'dan farklı ve ayrı coğrafi birimler olarak kabul edilmiştir. Bu teknik düzenleme çerçevesinde, "Makedon Sorunu" nun çözümüne yönelik olarak Selanik, Manastır, Üsküp ve Edirne vilayetlerini kapsayan yeni bir idari sınırın oluşturulması zorunlu hâle gelmekteydi (Chakaloff & J.Shoomkoff, 1904, s. 12). Tunalı Hilmi'nin Makedonya'nın coğrafi konumunu ve sınırlarını değerlendirmesi ise;

Makedonya Balkan yarımadasının ortasında adalar denizi sathı mailinde eski bir kıtadır. Hududu pek güç tayyin edilebilir. Tahminen epir ve tırhala kıtalarını da birbirinden ayıran (pend) silsile cibalinin şarkından Rodop Balkanlarının cenub eteklerine ve (Köstendile) kadar mümted (uzanan) olarak bir müselliz kalmül zaiye teşkil eder ve bir kaime (pend) silsilesinin memte haz cenubisinden başlar (Dede ağaç)ında yahud Meriç nehri ağzındaki Enezde nihayet bulur. Zali sağırın müntehayı şimalisi (Üsküp) üzerindeki (varuş) tepelerindedir. (Taşoz) gibi civar adaları (Makedonya) mülhakatından (sınırları içinde kalan) ad olunur. (Makedonya) Makedonya adını nasıl almıştır. Burası belli değildir. İlk önce kimlere mesken olmuştur? İşte mühimce olan bu mesele bir dereceye kadar halledilebildi. Şöyle ki; (Pelazgi) unsurundan gelme birtakım insanlar bu civara yayıldılar muhtelif namlarla müteattit kabilelere ayrıldılar. Barındıkları yerlerde kendi namlarını verdiler ve küçük küçük hükümetler yaptılar (Hilmi, 1316).

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra bu bölge dört ana parçaya ayrılmıştır ve özellikle Vardar Makedonya'sı, zaman içinde birkaç kez el değiştirmiş olsa da genel olarak bu dört parça arasındaki sınırlar büyük ölçüde korunmuştur. Bu dört parça, kuzeybatıda Vardar Makedonyası'nı, kuzeydoğuda Pirin Dağları'nı kapsayan Pirin Makedonyası'nı (şu anda Bulgaristan sınırları içinde), güneyde Yunanistan'a bağlı Ege Makedonyası'nı ve Debar çevresindeki küçük bir toprak şeridi ile kısmen Arnavutluk'a ait olan Ohri Gölü'nü içermektedir (Evans, 2007, s. 27). Makedonya'nın Vardar ve Struma nehirleri arasında uzanan orta kısmı, 3.000 feetin üzerinde sadece bir sıradan oluşsa da bölgenin doğal sınırları, neredeyse sürekli karla kaplı ve zorlu dağlarla çevrilidir. Bu dağlar, Makedonya'yı komşusu Bulgaristan'dan ayıran kesintisiz bir sınır oluşturmaktadır. Makedonya'nın doğusunda ve kuzeyinde, özellikle Sırbistan'a komşu bölgelerde, üç yüz metreden daha geniş araziler bulunmaktadır. Bu coğrafi yapı, eski Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki Pindus Dağları'ndan ayrılan

topraklarla karşılaştırıldığında bile, Makedonya'nın arazisinin büyük bir kısmının üç yüz metreden yüksek olduğunu göstermektedir. Bulgaristan ve Sırbistan'dan gelen büyük nehirler, Makedonya topraklarının verimliliğini artırırken, bölgedeki en büyük iki ova Struma ve Langaza ovaları özellikle zenginleşmiştir. Makedonya'daki sekiz gölden dördü, bu ovalara hayat vermektedir. Struma Ovası, Butkova ve Tahinos gölleriyle beslenirken, Langaza ve Beşik Gölleri ise Langaza Ovası'nı zenginleştirmektedir. Bu göller, Rendina Boğazı ile birlikte, Chalcidice Yarımadası'na neredeyse bir ada şeklinde coğrafi bir özellik kazandırmıştır. Özellikle Struma, alçak bataklık bölgeleriyle bilinse de Langaza ve Beşik Gölleri büyük coğrafi öneme sahiptir (Goff & Fawcett, 1921, s. 1).

2.1.2. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nın Demografik Yapısı

Makedonya coğrafyası, modern anlamda etnik olarak bütünleşmiş bir ulus-devlet yapısından oldukça uzaktır. Bölge, Yunanistan, Bulgaristan veya Sırbistan gibi homojen bir ulusal yapıya sahip değildir; bu ülkeler tarihsel olarak kendi etnik unsurlarıyla özdeşleşmişken, Makedonya'da "Makedon" kimliği, farklı dil, din ve etnik kökenlerden gelen halkların ortak bir coğrafyada yaşamasını ifade eden bir terimden öteye geçmemektedir. Fransız tarihçi Pinon, "Makedonya'da 'tek bir ırk' yoktur" diyerek, bu çok katmanlı yapıyı vurgulamakta; Makedon ifadesinin etnik bir bütünlüğü değil, farklı grupların coğrafi birlikteliğini simgelediğini belirtmektedir (Pinon, 1913, s. 109–110). 14. yüzyılda Makedonya'ya yörüklerin yerleşmesiyle, bölgenin etnik, dini ve demografik yapısı Türkler açısından önemli bir değişim geçirmiştir. Yörükler, özellikle Tikveş Nahiyesi'ne yerleşmiş ve burada Orta Kalaslar, Koçular, Kurudere, Çeşmedere, Karasınanlı, Yusufu, Muşantsi, İneşoba, Çıtaklı, Hacıseyidli, Ortamahalle, Dedemahalle, Hacırecepli, Brusnik, Kojarka, Çelevets, İberli, Lipa, Tısişka, Aktaş, Volçıdol, Peşteritsa, Duniyitsa, Patrik, Promet, Şenoba gibi Türk köyleri kurmuşlardır. Bu köylere, Anadolu'daki eski yerleşimlerinin adlarını vermişlerdir (Hamzaoğlu, 2010, s. 154). Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden itibaren, Anadolu'dan Rumeli'ye yönelik göç ve yerleştirme politikaları çerçevesinde aşiretlerin iskân edilmesi hem sosyal istikrar hem de demografik yapı açısından önemsenmiştir. Özellikle göçmenlerin doğudan batıya yönlendirilmesi, Osmanlı'nın geleneksel devlet politikası haline gelmiştir (Karpat, 2003, s. 87). 14. yüzyılın ikinci

yarısından itibaren, Balkanlardaki Türk yerleşimi 1912 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreç boyunca, Osmanlı Devleti, bölgeye milyonlarca Osmanlı Türkünü yerleştirmiştir. Osmanlı Devleti, Anadolu'dan bekar Türkleri Rumeli'ye gönderirken, aynı zamanda Rumeli'deki gayrimüslim nüfustan İslam'ı kabul edenleri Anadolu'dan gelen kızlarla evlendirmişlerdir. Bu planlı ve zorlamadan uzak politikaların sonucunda, Rumeli'de Müslüman nüfusu hızla artmıştır. Böylece, Osmanlı İdaresi'nin Rumeli'ye yerleşmesinin ilk 80-90 yılı içinde, bölgede Müslüman nüfus 3 milyon 500 bine ulaşmıştır (Hamzaoğlu, 2010, s. 154). 1478-1481 yılları arasındaki dönemde Makedonya'nın 12 en büyük şehrinde, 20.000 Hristiyan ve 11.525 Müslüman bulunmaktaydı. 1519-1532 yılları arasındaki dönemde aynı şehirlerde 24.000 Hristiyan ve 16 bin Müslüman yaşamaktaydı. Bu yıllarda Makedonya'nın söz konusu şehirlerinde Hristiyan nüfusun %19, Müslüman nüfusun ise %39 arttığı görülmektedir (Hamzaoğlu, 2010, s. 167). Osmanlı Devleti, 15. yüzyılda Makedonya'daki tüm şehirlerde Türk ve diğer Müslüman nüfusunu artırmaya yönelik bir politika izlemiştir. Bu çabaların sonucu olarak, 1455 yılında Üsküp, 2.580 Türk ve diğer Müslüman aileler ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir şehri ve askeri üssü haline gelmiştir (Hamzaoğlu, 2010, s. 160).

1844 yılı sonrasında, Osmanlı nüfusu hakkında yeni veriler toplanmaya başlanmıştır. Osmanlı idaresi, bu önemli sayımın sonuçlarını yayımlamış olsa da arşivlerde bu sayımla ilgili istatistiksel verilere henüz ulaşamamıştır. Ancak Ubcini ve Eugene Bore'nin, bu verilere ulaştıkları anlaşılmaktadır. Ubcini, sayım sonuçlarını özetlerken, kendi nüfus tablolarının "*tam anlamıyla doğru olmasalar da en azından aktarılabilecek kadar güvenilir*" olduğunu belirtmiş ve bu verilerin, Serasker Rıza Paşa'nın 1844 yılında orduyu yeniden düzenlemek amacıyla yapılan genel sayımdan derlendiğini iddia etmiştir (Karpat, 2003, s. 62).

Makedonya toprakları, 1870'te Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla, Rum Patrikhanesi ile Bulgar Patrikhanesi arasında süren bir mücadelenin de merkezi haline gelmiştir (Oruç, 2013, s. 210). Makedonya'nın toplam nüfusunun yaklaşık 2 milyon olduğu evrensel olarak kabul edilmektedir. 1881 yılına ait, Türk verilerine dayanan istatistiklere göre, bu nüfusun 57.480'i Rumlardan oluşmaktaydı. Ünlü Alman coğrafyacısı Bay Ritter ise, Makedonya'daki Yunanlıların sayısını 59.833 olarak tahmin etmiş ve bu sayının 100.000 civarında olabileceğini ileri sürmüştür. Ritter'e göre, Drin Nehri'nden Prizren'e kadar olan bölgeyi işgal eden Sırp, Arnavutlar ve

Tsintsarların sayısı 422.357 olup, bunların büyük bir kısmını Arnavutlar oluşturmaktadır. Ayrıca, çoğunluğu İslam'ı kabul etmiş ve "Pomak" olarak bilinen Bulgarlardan oluşan 360.000 Müslüman nüfus bulunmaktadır. Geriye kalan nüfusun 1.117.643'ünü ise Bulgarlar oluşturmaktadır (Chakaloff & J.Shoomkoff, 1904, s. 14). 25 Şubat 1903 tarihli *Frankfurter Zeitung* gazetesinde, Makedonya'nın nüfusunun yaklaşık bir buçuk milyon olduğu belirtilmektedir. Bu nüfusun dağılımı ise şu şekildedir: 410.000 Hristiyan ve 46.000 Müslüman Bulgar, 350.000 Arnavut, 280.000 Türk, 145.000 Yunan, 120.000 Sırp, 95.000 Zinzar (Eflak kökenli) ve 40.000 İspanya Yahudisi (özellikle Selanik ve çevresinde). Bu durumda Bulgarların, nüfusun üçte birinden bile daha azını oluşturduğu görülmektedir (Adanır, 1996, s. 6). Çözülmesi oldukça zor olan mesele, nüfusun ulusal ve dini temele dayalı olarak nasıl bölüneceğiydi. Osmanlı Devleti'nin 1906'da gerçekleştirdiği millet esaslı nüfus sayımına göre, Makedonya, 1.145.849 Müslüman, 623.197 Rum Ortodoks (Patrikhaneye bağlı), 626.715 Bulgar Ortodoks (Eksarhlık mensubu) topluluklarından oluşmaktaydı. Elbette, Müslümanlar arasında Arnavutlar da bulunmaktaydı. Ancak, Patriklik ve Eksarhlık için bildirilen nüfus rakamları yanıltıcı olduğu düşünülmektedir. Çünkü Sırp, güçlü bir ulusal teşkilatlanmaya sahip olmadıkları için hem Patrikhaneye hem de Eksarhlığa bağlı olabiliyorlardı. Ayrıca, Bulgarlar, Eksarhlık'ın yetki alanı dışında yaşıyorlarsa, Rum Ortodoks olarak sayılabilmekteydiler (Jelavich, 2009, s. 95). Ulusal sınırların belirlenmesindeki en büyük zorluk, Makedonya'daki halkları dil ve etnik kimlik temelinde ayırt etmekten çok, özellikle Slav nüfusunun sınıflandırılmasıydı. Makedonya, tarihsel olarak Bulgaristan ile Sırbistan arasında bir geçiş bölgesi konumundaydı. Bölgedeki Hristiyan Slavlar farklı lehçeler konuşuyor, komşu topluluklarla kültürel benzerlikler taşıyordu. Okuryazarlık oranının düşüklüğü ve ortak yazılı bir dilin eksikliği, kimlik tespitini zorlaştırıyordu. Ayrıca Makedonya, tarih boyunca çeşitli Balkan imparatorluklarının egemenliği altında kaldığı için, etnik ve kültürel yapıya dair kesin yargılara ulaşmak zordur (Jelavich, 2009, s. 96).

Tablo 2. 1: 1882–1904 Yılları Arasında Balkanlar’daki Etnik Nüfusun Sayısal Dağılımı

Etnik Yapı	1882	1895	1904	1904 yılının yüzdesi
Müslümanlar	1.083.130	1.137.314	1.508.507	%51,8
Yunanlar (Ortodoks)	534.396	603.249	307.000	%10,5
Bulgarlar (Ortodoks)	704.574	692.742	796.479	%27,4
Katolikler (Yunan)	2.311	3.315	-	-
Ulahlar	-	-	99.000	%3,4
Sırlar	-	-	100.717	%3,5
Yahudiler	151.730	68.342	99.997	%3,4
Toplam	2.476.141	2.505.503	2.911.700	

Kaynak: (Tufan, 1996, s. 9; Hammer, 1979, s. 493)

Tablo 2. 2: 1894 Yılında Üsküp ve Manastır Vilayeti’nin Etnik Yapısı

1894 Yılında Üsküp Vilayeti’nin 10 Kazası’nın Etnik Yapısı		1894 Yılında Manastır Vilayeti’nin 11 Kazası’nın Etnik Yapısı	
Müslüman	188.282	Müslüman	177.433
Hristiyan	207.504	Hristiyan	387.486
Yahudi	1.211	Yahudi	6.270
Kıpti	746	Kıpti	11.368

Kaynak: (Hamzaoğlu, 2010, s. 307)

Tablo 2. 3: Osmanlı'nın Dini Temele Dayalı "Millet" Topluluklarının Osmanlı'nın Avrupa Topraklarındaki Vilayetlerine Göre 1911'deki Nüfus Dağılımı

Vilayet	Müslüman	Rum	Bulgar	Toplam
Edirne	760.000	396.000	171.000	1.427.000
Selanik	605.000	398.000	271.000	1.348.000
Yanya	245.000	311.000	-	561.000
Manastır	456.000	350.000	246.000	1.065.000
İşkodra	218.000	11.0000	-	349.000
Kosova	959.000	93.000	531.000	1.603.000
Toplam	3.242.000	1.558.000	1.220.000	6.353.000

Kaynak: (McCarthy, 2022, s. 141)

Tablo 2. 4: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Topraklarındaki Nüfusu, 1820-1840 Eyalet Olarak	
Eyalet	Ortalama Nüfus
İstanbul	600.000
Trakya	1.700.000
Bulgaristan	1.500.000
Bosna	820.000
Arnavutluk	350.000
Makedonya	700.000
Tesalya ve Epir	700.000
Livadia	550.000
Mora	420.000
Girit	250.000
Diğer (Adalar Dahil)	400.000
Toplam	7.990.000
A. Bileşim Olarak Etnik-Dini Bileşim	
Müslümanlar	
Türkler	1.700.000
Arnavutlar	1.000.000
Bosnalılar (Hersekliler Dahil)	1.100.000
Pomaklar	200.000
Toplam	4.000.0000
Hristiyanlar	
Rumlar	2.050.000
Slavlar (Başta Bulgarlar)	1.650.000
Arnavutlar	300.000
Ulahlar	600.000
Ermeniler	80.000
Toplam	4.680.000
Yahudiler	280.000
Çingeneler	200.000
Genel Toplam	9.160.000

Kaynak: (Karpaz K. , 2003, s. 62)

1906 yılında, Vilâyet-i Selâse'nin Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın ıslahat programı çerçevesinde gerçekleştirilen nüfus sayımında, Makedonya'yı oluşturan üç vilayetteki etnik ve dini nüfus dağılımı şu şekildeydi:

Tablo 2. 5: 1906 yılına ait Osmanlı Sayımlarında Makedonya Nüfusu

	Selanik	Üsküp	Manastır	Toplam
Müslüman	485.000	752.000	460.000	1.750.000
Rum Patriğine Bağlı (Ulah Dahil)	323.000	13.000	291.000	627.000
Bulgar Eksarhlığı'na Bağlı	217.000	170.000	188.000	575.000
Yahudi, Ermeni, Katolik, Protestan	53.000 (Yahudi)	---	---	199.000

Kaynak: (Hamzaoğlu, 2010, s. 314)

Cetvelde görüldüğü üzere, nüfusun şehir ve kırsal alanlar arasındaki dağılımında Yahudilerin büyük bir kısmı, özellikle Selanik'te olmak üzere yalnızca şehirlerde yaşamaktadır. Buna karşın, Bulgar nüfusunun çoğunluğu ise köylerde yaşamaktadır (Hamzaoğlu, 2010, s. 314).

1392'den 1912'ye kadar süren Osmanlı egemenliğine rağmen, Makedonya'daki Slav kökenli nüfus, bölgenin demografik yapısının temel unsurlarından biri olmaya devam etmiştir. Osmanlı döneminde, birçok Slav kökenli birey İslam'ı kabul etmiş olsa da Makedonca konuşmaya devam etmişlerdir; bu gruptan günümüzde Torbeş olarak bilinen topluluklar, bu sürecin bir yansımasıdır. Sırp halkı ve dilinin Kuzey Makedonya'da daha belirgin bir yer edinmesi, 1913'teki İkinci Balkan Savaşı'nın ardından Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın Kuzey Makedonya'yı ilhak etmesiyle mümkün olmuştur. Bu dönemde, bölgedeki Sırp etkisi giderek artmış, komünist Yugoslavya dönemiyle birlikte Makedon dili ve kültürü üzerinde Sırplaştırma politikaları artmıştır (Evans, 2007, s. 38).

2.1.3. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nda Sosyo-Ekonomik Hayat

Makedonya, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyetinde en uzun süre kalan bölge olup toplamda 541 yıl Osmanlı idaresinde kalmıştır. Osmanlıların Rumeli'ye geçişi, 14. yüzyılın ikinci yarısında Çanakkale Boğazı'nı aşarak Gelibolu'nun 1354'te fethiyle başlamış; bu askeri hareketlilik, 1364'teki Sırp Sındığı Zaferi'nin ardından hız kazanmıştır. Bu süreçte Osmanlı orduları, bölgede zaman zaman kalabalık Müslüman ve Hristiyan Türk topluluklarıyla karşılaşmıştır. Fetihler kapsamında 1372'de Köstendil, 1380'de İştîp, 1382'de Manastır ve Pirlepe, 1385'te Ohri Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1389'da gerçekleşen Birinci Kosova Savaşı sonrasında Trakya, Bulgaristan ve Makedonya'nın büyük bölümü Osmanlı egemenliğine girmiştir (Oktay, 2003, s. 127). Osmanlıların bölgede kökleşmesiyle birlikte, başta Selanik, Üsküp, Manastır, Serez, Köprülü, Vardar Yenicesi, Kalkandelen, Gostivar, Koçana, Ustrumca, Doyran, Demirhisar, Kılıkış, Gevgeli, Florina ve Eğridere gibi şehirlerde Türk nüfusu belirgin bir hâkimiyet kazanmıştır. Anadolu'dan gelen Türk gruplarının özellikle idarî merkezlere yerleştirilmesiyle birlikte, yerli Hristiyan nüfusun dağlık ve kırsal alanlara çekildiği gözlemlenmiştir (Oktay, 2003, s. 128).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki topraklarının beylerbeyliğine atanan Kara Timurtaş Paşa, bu süreçte en sadık yardımcılarından biri olarak I. Murad'a büyük destek vermiştir. Timurtaş Paşa, I. Murad'ın batıya doğru fetihlerine katılmıştır (Zinkeisen, 2011, s. 177). Lala Şahin Paşa'nın Serez'i fethetmesinin ardından Karaferya, Demirhisar, Doyran, Ustrumca, Radoviş, İştîp ve Köprülü gibi önemli yerleşim merkezleri Osmanlı topraklarına katılmıştır (Hamzaoğlu, 2010, s. 134). 1381 yılında Kara Timurtaş Paşa'nın ordusu, Vardar Nehri'ni geçerek Pirlepe ve ardından Manastır'ı ele geçirmiş, direniş göstermeyen İştîp'in Osmanlı idaresine geçişiyle bu fetih dalgası devam etmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 177). Osmanlı Devleti, Makedonya'yı vasalı olarak Kraleviç Marko'nun idaresine bırakmıştır. Bu hükümdar, 17 Mayıs 1395'te Romanya'da Mirçea'ya karşı yürütülen savaşta, Yıldırım Beyazıd'ın ordularıyla birlikte hayatını kaybetmiştir. Kral Marko'nun ölümünün ardından, Makedonya, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Böylece, Meriç ve Kosova Savaşları arasındaki dönemde, Selanik dışında Balkan Yarımadası'nın doğu, güney ve orta kesimleri Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Hamzaoğlu, 2010, s. 137). Türk orduları, Makedonya'da fethettikleri bölgelerde yerli halka karşı oldukça hoşgörülü bir yaklaşım sergilemişlerdir. Kaynaklar, Lala Şahin Paşa'nın, "*Evlerinden kaçanların*

hepsinin geri döndüğünü, huzur içinde yaşamlarını sürdürmelerini sağladığını, fethedilen topraklarda halkı memnun ettiğini ve gönüllerini kazandığını” sözlerini belirtmektedirler (Hamzaoğlu, 2010, s. 138). Padişah Yıldırım Beyazıd, fethettiği Üsküp’e Anadolu’dan gelen Türkleri yerleştirerek şehri, Avrupa topraklarında yapılacak yeni fetihler için stratejik bir askeri üs haline getirmiştir. Bu süreçle birlikte, şehirdeki Hristiyan nüfus azalmaya başlamış, Türk nüfusu ise artmıştır. 1453 yılına ait nüfus kayıtları, Üsküp’te 516 Müslüman ve 312 Hristiyan ailesinin yaşadığını göstermektedir. (Hamzaoğlu, 2010, s. 139).

Osmanlı İmparatorluğu’nun Makedonya bölgesindeki taşra yönetimi iyi yapılandırılmış bir bürokratik sisteme sahipti. Bölge, vilayet şeklinde örgütlenmiş; bu birimler sancak, kaza ve nahiye gibi daha küçük idari birimlere ayrılmıştı. Yargı işleri kadılar, mali işler ise defterdarlar tarafından yürütülüyordu. Yerel yönetim, kırsal alandaki sipahilerle iş birliği içinde çalışırken, merkezi otoriteye bağlı yeniçeriler zaman zaman asayiş sağlamaya görevlendirilirdi. Bölge yöneticisi olan paşa, kararlarını önemli Hristiyan önderler ve lonca temsilcilerinden oluşan bir divanın tavsiyeleri doğrultusunda alırdı. Bu idari yapı, bölgedeki düzenin ve yönetimin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. (Jelavich, 2013, s. 63). Osmanlı Devleti, Hristiyan tebaanın dini inançları ve günlük yaşamlarına doğrudan müdahalede bulunmamıştır. Hristiyan nüfusun üst düzey dini yönetimi, Ortodoks Kilisesi tarafından sağlanırken, yerel düzeyde yaşayan Hristiyan topluluklar, geleneksel kurallara göre belirlenen köy idarecileri tarafından idare edilmiştir. Bu yapı, dini kurumlar ve yerel yönetim mekanizmalarının, Balkanlar’daki Hristiyan toplumunun sosyal ve idari yaşamında iki temel unsur olarak öne çıkmasını sağlamıştır (Jelavich, 2009, s. 53). Balkan Hristiyanlarının büyük bir kısmı, geleneksel ve Osmanlı öncesi düzenlere dayanan küçük köylerde yaşamışlardır. Yöresel farklılıklar olsa da bazı genellemeler yapmak mümkündür. Köyler, genellikle yerel dillere ve geleneklere göre farklı unvanlarla anılan idareciler tarafından yönetilmişlerdir. Bu idareciler arasında “arkon”, “knez”, “çorbacı”, “kocabaşı” veya “hocabaşı” gibi bulunmaktaydı (Jelavich, 2009, s. 63).

Trakya ve Makedonya’da Balkanların diğer bölgelerine nazaran oldukça fazla sayıda Müslüman ve Türk nüfusu bulunmaktaydı. Türk köylüler, özellikle Trakya ve Makedonya’ya göç etmiş ve Hristiyan köylülerle benzer yaşam koşulları içinde yaşamışlardır. Ancak, Müslüman köylüler daha düşük vergi ödemekle birlikte,

işledikleri toprakları fiilen özel mülkiyet koşullarında bulundurmakta ve bu topraklar üzerinde daha fazla özerkliklere sahiplerdi (Jelavich, 2009, s. 105). 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın başında Makedonya halkının yaşadığı maddi koşulları daha iyi anlayabilmek için, öncelikle vergi çeşitleri ve bu vergilerin yükü hakkında bir açıklama yapılması gerekmektedir. Vergiler şu şekilde düzenlenmiştir: Toprak hasadının %10'u aşar vergisi olarak alınırken, eğitim ve kamu hizmetleri için toprak hasadının %1,5'i ayrılmaktadır. Askeri donanım vergisi ise ilk vergiler (%11,5) çıkarıldıktan sonra kalan hasadın %6'sı oranında alınmaktadır (Adanır, 1979, s. 34–35). Gayrimüslim kullardan askerlikten muaf olan her erkek için 70 yaşına kadar yıllık 70 kuruş muafiyet vergisi ödenmektedir. Küçükbaş hayvan vergisi, örneğin her koyun için 2,5 kuruş olarak belirlenmiştir. Ev ve çiftlik vergisi, değerinin binde 5'i; emlak vergisi ise değerinin binde 4'ü oranında tahsil edilmektedir. Kiraya verilmiş ev, dükkân ve dairelerden alınan vergi, değerinin binde 10'u; ticaret vergisi ise gelirin binde 5'i olarak hesaplanmaktadır (Adanır, 1996, s. 38).

Balkan Yarımadası'ndaki Türk yerleşim yerlerinde, camiler ve mescitlerin etrafında, genellikle bu dini yapılarla aynı adı taşıyan mahalleler ve çarşılar bulunmaktaydı (Hamzaoğlu, 2010, s. 139). Bu yapılanma, Osmanlı şehir modelinin doğal bir yansıması olarak, yerleşimlerin sosyal ve ekonomik merkezlerini belirlemiştir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, yalnızca Bitola (Manastır) şehrinde 17. yüzyılda 70 cami bulunmaktaydı. Aynı yüzyılda şehirde 3000 ev, 900 dükkân ve 40 kahvehane vardı; bu da şehrin hem dini hem de ticari yönden canlı bir merkez olduğunu göstermektedir (Evliya Çelebi, 2013, s. 370–371; Ünal, 2016, s. 1–3). Makedonya'ya yerleştirilen Türkler yalnızca hayvancılık ve tarımla uğraşmakla kalmayıp, aynı zamanda pek çok farklı meslek dalında da faaliyetler göstermişlerdir. Aralarında din alimleri, öğretmenler, doktorlar, mimarlar, mühendisler, tüccarlar, zanaatkârlar ve diğer çeşitli meslek gruplarına ait kişiler de bulunmaktaydı. Bu çeşitlilik, şehir hayatının sadece üretime değil aynı zamanda kültürel ve idari yapının gelişimine de katkı sunduğunu göstermektedir. Türklerin Makedonya'ya yerleşmesiyle birlikte, bölgedeki idari, yargı, eğitim, bilim, kültür, sanat, ticaret ve ekonomi alanlarında köklü değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı yönetimi altında, Müslümanlara Şeriat hukuku, gayrimüslimlere ise örfi hukuk sistemi uygulanarak, farklı dini topluluklar arasında hukukî bir denge sağlanmaya çalışılmıştır (Hamzaoğlu, 2010, s. 140). Bu yapılar, aynı zamanda sosyal yardımlaşmanın, eğitimin ve ticaretin de merkezleri haline gelmiştir (Pavlov &

Petkova, 2008, s. 10–13). 15. ve 16. yüzyıllarda Makedonya’da şehir ekonomisi Türklerin ve diğer Müslümanların elinde bulunmaktaydı. Çünkü Anadolu’dan getirilen Türkler arasında çok sayıda zanaatkâr ve tüccar bulunmaktaydı. Onlar, Makedonya’ya ve diğer Balkan bölgelerine yerleştikleri zaman ticaret ve zanaat pek fazla gelişmemiştir. Osmanlı iskân politikasıyla birlikte bu alanlar hızlı bir gelişim göstermiştir. 1468 tarihli kayıtlara göre şehirde 295 Müslüman haneye karşılık 160 Hristiyan hane mevcuttu ve nüfus dengesinin hızla Müslümanlar lehine değiştiği görülmektedir (Ünal, 2016, s. 2). İslam’ı tercih eden Hristiyanlar da diğer Müslümanlar gibi zanaat öğrenebiliyor, çırak, kalfa, usta ve dükkân sahibi olabiliyordu. Bu durum, din değiştirmenin sadece inançsal değil, ekonomik ve sosyal olarak da bir tercih haline geldiğini göstermektedir (Hamzaoğlu, 2010, s. 171). Osmanlılar, yeni fethettikleri toprakları sanatsal açıdan da zenginleştirmişti. Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ gibi bölgelerde, 3500 cami ve mescit, 1500 mektep, 300 medrese, 400 tekke, 1000 çeşme, 500 han, 200 hamam, 25 misafirhane, 50 türbe, 40 saat kulesi, 15 bedestan, 60 imâret, 40 kervansaray, 15 kütüphane, 1000 sebil, 25 dârülhadis, 25 dârülkurra, 100 köprü ve 50 kale gibi önemli yapılar inşa edilmiştir. Bu eserler hem Osmanlı kültürünün bir yansıması hem de bölgenin sosyal ve kültürel hayatına katkı sağlamıştır (Yücelden, 1976, s. 1090).

Tablo 2. 6: 1545'te Üsküp Şehrinde Oturan Müslüman Halktan Bir Kısımın Meslek ve Meşguliyetleri

Meslek ve vazife	Adet	Meslek ve vazife	Adet	Meslek ve vazife	Adet
Kal'a Muhafızı	15	Çıkırıkçı	10	Eskici	8
Berat Sahibi	26	Marangoz	11	Kılıççı	3
Malul ve İhtiyar	14	Attar	16	İplikçi	4
Celep	18	Nalbant	9	Mumcu	2
Akıncı	166	Bakkal	16	Kazancı	4
Müezzin	58	Pabuççu	25	Kepkebur	8
Muhassıl	66	Kasap	21	Kuyumcu	4
İmam	71	Cerrah	1	Nalçacı	1
Hatip	2	Çilingir	7	Çeltük Reisi	2
Kadı	1	Bardakçı	10	Darphane Muhasibi	1
Müderris	2	Eskici	2	Darphane Hademesi	1
Şeyh	3	Kebeci	8	Darphane Hazinedarı	1
Derviş	9	Keçeci	4	Darphane Ustası	4
İmaret Hizmetçisi	6	Kavaf	5	Darphane Çavuşu	1
Pirinççi	2	Esirci	5	Sahib-i Ayar	1
Abacı	5	Semerci	8	İmaret Mu'arriri	1
Çulha	2	Sabuncu	8	Bıçakçı	3
Başmakçı	36	Çizmeci	19	Çömlekçi	4
Hamamcı	1	Çerçi	4	Amil	1
Tellak	15	Börekçi	1	Tarakçı	8
Saraç	19	Taşçı	8	Dökmeci	3
Mutaf	10	Helvacı	5	Arabacı	1
Tabbak	81	Boyacı	7	Hallaç	3
Terzi	42	Tacir	25	Berber	3
Dükkâdar	20	Fırıncı	4	Tuzcu	1
Takviyeci	27	Dülger	1	Hancı	1
Çiftçi	85	Kayyum	2	Kunduracı	4
Ekinci	7	Katırcı	2	Arakiyeci	1
				Keskici	1

Kaynak: (Barkan, 1953, s. 26)

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Makedonya'nın sosyo-ekonomik yapısı hem ekonomik gelişmişlik düzeyi hem de altyapı olanakları bakımından Balkanlar genelinde belirgin bir üstünlük sergilemekteydi. Bu bölge, aynı dönemde Osmanlı idaresindeki Anadolu ve Arap vilayetlerine kıyasla daha ileri bir ekonomik yapıya sahipti. 19. yüzyıl boyunca Balkanlar, giderek artan bir şekilde Avrupa pazarlarına entegre olmuş ve bu sürecin hızlanmasında özellikle demiryolu inşası kilit bir rol oynamıştır (Hacısalıhoğlu, 2008, s. 37). Üsküp, özellikle demiryolunun şehre ulaşmasının ardından önemli bir merkez haline gelmiş ve bu özellik, nüfus yoğunluğunun artmasını da sağlamıştı. 1896 yılında şehirdeki altyapı ve sosyal yapı oldukça gelişmişti. Bu dönemde Üsküp'te, 2 hükümet konağı, 1 hapisane, 1 telgrafhane, 2 hastane (biri askeri), 9 karakol, 32 cami, 17 mescid, 8 medrese, 19 tekke, 7 türbe, 4 kilise, 1 havra, 2 meropolidhane (insani yardım kuruluşu), 17 Müslüman ve 17 Gayrimüslim okulu, 1 matbaa, 4 hamam, 1 saat kulesi, 8 otel, 75 lokanta, 44 han, 44 kahvehane, 69 fırın, 3 fabrika, 2 demiryolu istasyonu, 4474 özel bina, 32 çeşme ve 1410 dükkân bulunmaktaydı. Bu sayede Üsküp hem ticaret hem de kültürel anlamda önemli bir merkez haline gelmişti (Şehabi, 1997, s. 24). Bölgenin büyük stratejik önemi, coğrafi konumundan kaynaklanmaktaydı. Yarımadanın adeta kalbinde yer alan bu bölge, Vardar ve Struma nehirlerinin vadilerini kapsamaktaydı. İstanbul'dan sonra en önemli Osmanlı limanı ve Balkanlardaki büyük ticaret merkezlerinden biri olan Selanik, aynı zamanda Makedonya'nın ekonomik kalbiydi. 1888'de demiryolunun Belgrad'a bağlanmasıyla, şehir daha da önemli bir ulaşım ve ticaret noktası haline gelmiştir (Jelavich, 2009, s. 94).

Makedonya'da birçok çiftlik ve malikânenin sahipleri, çoğunlukla Müslüman olup, genellikle İstanbul veya Selanik gibi büyük şehirlere yerleşmişlerdi. Bu sahipler, topraklarını işletmek için kahyalar ve arazi yöneticilerine bırakabiliyorlardı. Bölgenin başlıca tarım ürünleri arasında buğday, arpa, mısır, çavdar, tütün, haşhaş, pamuk ve pirinç yer almaktaydı. Ayrıca büyükbaş hayvan, koyun ve keçi de yetiştirilmekteydi (Jelavich, 2009, s. 94-95). Selanik, Kavala, Manastır ve Üsküp gibi ticaret merkezlerinde nüfusun etnik ve dinsel yapısı, kırsal alanlarda ve daha küçük kasabalarda olandan oldukça farklıydı. Büyük şehirlerde, ekonomik yaşam genellikle Yahudi ve Rum tüccarlarının egemenliğindeydi. Bu gruplar aracılığıyla, Avrupa sermayesi giderek iç bölgelerdeki kredi sisteminin de kontrolünü ele geçirmişti. Özellikle Selanik, Kavala, Gevgeli ve Vodina (Edessa) gibi yerlerde küçük çapta bir

endüstrileşme gözlemlenmekteydi. Bu şehirlerdeki fabrikaların çoğunun sahipleri, bazı modern un değirmenleri, bira imalathaneleri, dokuma atölyeleri ve gemi tamir tersanelerinin işletmecileri, genellikle Yahudi girişimciler olduğu bilinmektedir. Balkanların bu bölgesindeki tütün işleme atölyeleri ise, özellikle yabancı sermayenin denetiminde olup, bölgedeki işçi sınıfı hareketi açısından önemli bir yer tutmaktaydı (Adanır, 2021, s. 25). 1853-1856 Kırım Savaşı'nın ardından yaşanan ekonomik genişleme, özellikle ticarî tarımın yaygınlaşmasına ve Makedonya'nın kıyı ovalarında büyük çiftliklerin kurulmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemde, bağımsız köylü hanelerinin önemli bir kısmı büyük çiftliklerde yarıcılıkla (toprağı işleyen kişi) geçimini sağlamaya başlamıştır (Adanır, 2021, s. 26).

2.1.4. Osmanlı Dönemi Makedonyası'nda Eğitim

Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki hakimiyeti süresince, bölgede pek çok şehirde yetmişin üzerinde medrese inşa edilmiştir. Bölgenin önde gelen isimleri ve devlet yetkilileri, vakıflar aracılığıyla medrese inşa ettirerek eğitime destek sağlamışlardır. Medrese yaptıran kişiler, bu eğitim kurumlarının etrafına öğrenci odaları ve aşevleri inşa ettirerek, öğrencilere daha iyi bir eğitim ortamı sunmayı amaçlamışlardır (Çayırılı, 2017, s. 65-66). Üsküp, pek çok medreseye ev sahipliği yapmıştır. Bu eğitim kurumları arasında en tanınmış olanları şunlardır: Sultan Murad Han Camii Medresesi, Yahya Paşa Medresesi, İshak Paşa Medresesi, İsa Paşa Medresesi, Mustafa Paşa Medresesi, Karlızade Medresesi, Baba Lokman Medresesi ve Hacı Davud Ağa Medresesi. Üsküp'ün yanı sıra, Manastır (Bitola) şehrinde yer alan dokuz medrese içerisinde en büyük ve dikkat çekici olanı, Dülbend Kadı Medresesi'dir (Nureski, 2016, s. 367). Bölgenin en eski medreselerinden biri 1445'te kurulan İsa Bey Medresesi'dir (Hamzaoğlu, 2010, s. 303). Üsküp yakınlarındaki Kondovo'da yer almaktadır (Evans, 2007, s. 49). Bu medresede on dersane, bir talebe yurdu, kütüphane ve imaret bulunmaktadır. Medresede yalnızca dini dersler değil, aynı zamanda şark dilleri, İslam hukuku, felsefe, matematik ve çeşitli diğer bilimsel dersler de okutulmuştur (Hamzaoğlu, 2010, s. 303). Bu medrese, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte 1941 yılında faaliyetine ara vermiş, Yugoslav Kraliyet Devleti tarafından işletilen Kral Aleksander Büyük Medresesi'ne rakip olarak 7 Mart 1979 tarihinde Kondovo'da yeniden faaliyete geçirilmiştir (Evans, 2007, s. 49). Makedonya'da medreselere

kıyasla, mekteplerin sayısı çok daha fazla bulunmaktaydı. Şehir ve kasabalarda mektepler yaygın bir şekilde faaliyet göstermişlerdir. Her cami ve mescit yanında bir mektep bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, eğitimi geniş bir şekilde yaymaya büyük önem vermiş ve bu eğitim genellikle camiler, mescitler, tekkeler ve zaviyelerde verilmiştir. Makedonya’da zaviyelerden çok, tekke eğitim müessesesi ön planda olmuştur. Çünkü bölgede en fazla Bektaşî, Melami, Mevlevî, Rufai, Halvetî, Kadiri ve Nakşibendi gibi tarikatlar faaliyet göstermişlerdir (Hamzaoğlu, 2010, s. 303). Sıbyan mektepleri, okuma-yazma ve temel dini bilgilerin verildiği ilkokul düzeyinde kurumlardı. Tanzimat’tan sonra bu mektepler modernleştirilmiş, 1869’daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile fenni dersler müfredata eklenmiştir. 1870 sonrası mektebi ibtidailer açılmış, 1876’da ise ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir. 1863’ten itibaren sıbyan ve ibtidai okulların ayrımı tartışılmış, 1872’de ise örnek ibtidai mektepleri kurulmaya başlanmıştır (Ahabab, 2015, s. 91–92). Üsküp’te bulunan 70 mektep arasında öne çıkan bazı örnekler şu şekildedir: Koca Mustafa Paşa Mektebi, Alaaddin Mektebi, Gazi Yahya Paşa Mektebi ve Kayma Hatun Mektebi, kaynaklarda adları geçen önemli eğitim kurumlarıdır. Bunun yanı sıra, İştîp’te bulunan 11 adet sıbyan mektebi içerisinde en tanınmış olanları Kara Kadı Mektebi, Cuma Mahallesi Mektebi ve Sinan Bey Mektebi’dir (Nureski, 2016, s. 366). Üsküp’te Osmanlı Devleti döneminde on sekiz adet okul bulunmaktadır. Bu okullardan bazıları zamanla kapanmış olsa da Yahya Paşa (Cura Yakşiç), Tefeyyüz (Osman Cikiç), Kız Mektebi (Mehmed Sokoloviç) ve Borazan-İrfan gibi ilkokullar, eğitim veren önemli kurumlar olarak kalmıştır. Şehirde ayrıca on iki medrese bulunmakta; bunlardan dördü uzun yıllar kullanılmaz halde kalsa da sekiz medrese 1900’lerin başına kadar faaliyette olmuş ve burada dini ilimler, Arap dili grameri, hüsn-i hat ve bazen matematik gibi dersler okutulmuştur¹ (Asım, 2004, s. 29-31).

¹ Osmanlı Dönemindeki öğrenciler, medreselerin “tetimme” olarak adlandırılan bölümünde ilk eğitimlerini almakta, ardından orta düzeydeki (ibtida-i dahil) sınıflara geçmekteydiler. Eğitimlerinin ileri aşamalarında, “müsîla” adı verilen yüksek öğrenim kurumlarına yükselmekteydiler. Daha sonra, “sahn” adı verilen Darü’l-Fünun’lara kabul edilmekteydiler. Eğitimini başarıyla tamamlayanlara “şahadetname” verilir, bu öğrenciler “mülazım” (stajyer)

Balkanlarda ilk modern okullar, 1820'ler ve 1830'larda açılmaya başlasa da, sayıları ve etkileri uzun yıllar sınırlı kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde özellikle Hristiyan topluluklar arasında okulların giderleri 1869'a kadar çoğunlukla özel kaynaklarla karşılanmıştır. Okullar, devlet memuru olmayan kişiler tarafından yönetilmiştir. Hükümetin desteklediği devlet okulları ise, özellikle 1885'ten sonra Müslümanlar arasında önem kazanmıştır. Modern okullar, Hristiyan cemaatleri arasında, özellikle Slav aydınlarının Helenleştirmeye karşı çıkışı ve milliyetçi eğilimlerinin etkisiyle, kilisenin karşıtlığıyla karşılaşmıştır. Bu okullar, zamanla "milli" bir karakter kazanmaya başlamıştır. Ancak, 1878 sonrasına kadar Balkanlarda modern okul sistemi sağlam bir şekilde kurulamamıştır ve milliyetçilik ideolojisinin yayılmasında etkili bir araç haline gelememiştir (Karpas, 2021a, s. 36).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, kiliseler dışında gayrimüslimler için açılan özel okullar devletin denetiminde olmaması sebebi ile gayrimüslim halka farklı ideolojilerde eğitim vermiştir. Hristiyanlar, Türklere kıyasla daha fazla eğitim almış, Batı ile daha sık ilişki kurmuş, siyasette, sosyolojide ve ekonomideki yenilikleri takip etmişlerdir. (Yücelden, 1976, s. 1091). 20. yüzyılda birçok Müslüman, dini eğitim almak için Türkiye'ye gitmekteydi ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Türkiye'deki İslam eğitim, modern laik bir İslam anlayışını öğretmekte olup, bu öğretimi Makedonya'da geniş bir etki alanına sahiptir. 1918 ile 1927 yılları arasında, Makedonya'daki İslam Cemaati'nin yönetimi Belgrad Büyük Müftüsü'nün yetkisi altına girmiş, ardından tüm Yugoslavya'daki Müslüman toplumu Saraybosna Büyük Müftüsü altında birleşmiştir (Evans, 2007, s. 49).

Yugoslavya Krallığı dönemlerinde, Makedonya Türkleri resmi olarak eşit vatandaşlar olsalar da toplumsal olarak ikincil bir statüye sahiplerdi. 1912 ile 1945 yılları arasında anadilinde eğitim yasaklanmış ve Türkçe, resmi dil olarak kullanılmaz hale gelmiştir. Ancak, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde etnik topluluklara ana dillerinde eğitim alma hakkı verilmesi önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, Makedonya'da yaşayan Türkler kendi dillerinde ilk öğretim hakkına kavuşmuşlardır. Türkçe öğretmen kadrosu yetiştirilmiş, Türkçe kitaplar basılmaya

olarak göreve başlar, zamanla bilgi seviyelerine göre "müderis" (profesör) rütbesine yükselirdi. (Asım, 2004, s. 29-31).

başlanmış ve Türkçe dergiler yayınlanabilmiştir (Oruç, 2013, s. 228). Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde Müslüman inancının tek temsilcisi olarak Makedonya'daki İslam Dini Cemaati (IRC) faaliyet göstermiştir. IRC, Sünni İslam'ın doktrinsel temelleri üzerine inşa edilmiş ve bünyesinde yaklaşık 450 cami ile 500 civarında din adamı bulunmaktaydı (Evans, 2007, s. 49).

2.1.5. Makedonya Sorunu (1878-1913)

Osmanlı Devleti, bugünkü Makedonya topraklarını kendi resmî terminolojisinde "Makedonya" adıyla tanımlamamıştır. Bu coğrafi terim, 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Avrupa diplomasisinde ve uluslararası söylemde yaygınlık kazanmış, Osmanlı'nın "Rumeli" olarak adlandırdığı bölgenin bir kısmını tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Maskan, 2019, s. 83). Söz konusu coğrafya, Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşmakta olup, bu üç vilayet Osmanlı idari literatüründe zaman zaman "Vilayet-i Selase" veya "Rumeli Vilayeti" olarak da anılmıştır (Şıvgın, 2006, s. 47). Bu vilayetler, 1902 yılından itibaren Osmanlı idaresinde özel bir yönetsel yapı hâline getirilmiştir. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın diplomatik baskıları neticesinde, II. Abdülhamid bu bölgenin olağanüstü yetkilerle donatılmış bir vali tarafından ve Avrupalı sivil ve askerî danışmanların katkısıyla yönetilmesini kabul etmiştir (Hacısalihoglu, 2008, s. 101).

1903'te Makedonya'da Avrupa'daki reform hareketlerinin başlaması ve Berlin Antlaşması ile Makedonya Sorunu'nun gündeme gelmesiyle, "Makedonya" kavramı Osmanlı bilincine girmeye başlamıştır (Adanır, 1996, s. 3). Makedonya'da Osmanlı döneminde dört büyük Hristiyan etnik topluluk birlikte yaşamaktaydı: Bulgarlar, Sırp, Yunanlılar ve Ulahlar (Valaques). Bu grupların her biri, Makedonya topraklarında tarihsel kökleri olduğunu iddia etmekteydi. Dahası, bu halkları kendi millî yapılarının uzantısı olarak gören Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya gibi Balkan devletleri, Makedonya'daki nüfus gruplarını destekleyerek bölgedeki egemenlik yarışına katılmışlardı. Her grup kendi ulusal anlatısını, dilini ve tarihsel hak iddiasını savunarak Makedonya üzerinde hak iddia etmekteydi. Bu durum bölgeyi hem siyasi hem de etnik olarak son derece karmaşık hâle getirmiştir (Pinon, 1913, s. 109–110).

İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya'nın katılımıyla 1 Aralık 1876, 20 Ocak 1877 tarihlerinde gerçekleştirilen İstanbul Konferansı'nda, Rus diplomat Kont İgnatıyef, Makedonya'yı kurulmasını önerdiği Büyük Bulgaristan'ın sınırları içinde göstermeyi amaçlamıştır (Forbes, Toynbee, Mitrany & Hogarth, 1915, s. 69). Ancak, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine zarar verecek olması düşüncesiyle bu öneriler kesinlikle reddedilmiştir. Hedeflerine ulaşamayan Rusya, Osmanlı ile olan gerginliklerini artırarak 1877-1878'deki 93 Harbi'ne yol açmıştır. Bu savaşın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Makedonya toprakları Bulgaristan'a bırakılmıştır (Maskan, 2019, s. 84). Ardından 1878'de gerçekleşen Berlin Kongresi'nde Makedonya yeniden Osmanlı İmparatorluğu'na verilmiştir. Ancak bu, yeni kurulan Bulgaristan için sadece bir erteleme kararı olmuştur (Forbes, Toynbee, Mitrany & Hogarth, 1915, s. 75). Bulgarlar, Makedonya'daki halkı mümkün olduğunca Bulgar Kilisesi'ne bağlayarak, daha sonra Bulgar olduklarını iddia edebilmenin zeminini hazırlamayı hedeflemişlerdir. Yunanistan, buna karşılık, Patriklik'e bağlı olanlarını korumaya çalışırken, Sırbistan ise Osmanlı topraklarında kendi bağımsız kilisesine sahip olmadığı için, aradaki boşluğu eğitim alanında etkinlik göstererek doldurmaya çalışmıştır. Makedonya İç Devrimci Örgütü, 1893'te Selanik'te kurulmuş ve "*Makedonya, Makedonyalılarıdır*" sloganını benimsemiştir. Buradaki amaç, Osmanlı Makedonyası'nda yaşayan ve kendilerini Yunanlı veya Sırp olarak tanımlayan Hristiyan halkın, aslında daha çok Bulgarlara yakın olduklarını göstermek olmuştur (Yerasimos, 2023, s. 96-97).

19. yüzyıl sonlarında Makedonya üzerinde Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın hak iddia ettiği bir durum gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, Arnavut liderler de Manastır ve Kosova vilayetlerinin özerk bölgeler olarak kendi topraklarına katılmasını talep etmişlerdir (Brailsford, 1906, s. 91). Bu iddialar, tarihsel geçmiş, nüfusun etnik yapısı ve güçler dengesinin korunması gerekliliği gibi üç ana temele dayanmaktadır. Üçüncü ilke, tazminat fikrini içermekte olup, bir devletin toprak kazancı sağladığında, komşularının da buna orantılı kazançlar elde etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bölgenin modern sahibi kim olacağına dair yapılan tarihsel değerlendirmelerde, avantaj Yunanistan'a kaymaktaydı. Zira Makedonya, antik Yunan ve Bizans ile özdeşleşmiş olup, Yunanistan İstanbul'daki Patriklik aracılığıyla ulusal bir teşkilat yapısına sahipti. Buna karşın, Bulgarlar ve Sırp da Osmanlı dönemi öncesine dayanan tarihi iddialara sahipti (Jelavich, 2009, s. 95). Demografik

ve etnografik istatistiklerin siyasi amaçlarla kullanılması, Osmanlı nüfusu üzerine yapılan araştırmaları yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda siyasi açıdan da önemli hale getirmiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Balkanlar'daki toprak taleplerini desteklemek veya çürütmek amacıyla çeşitli devletler ve etnik gruplar kendi istatistiklerini yayımlamaya başlamışlardır. Büyük Bulgaristan projesinin oluşturduğu tehdiye karşı, Yunanlılar, Arnavutlar ve Müslüman topluluklar, Bulgar ve Rus kaynaklı verileri çürütmeye yönelik karşı istatistiki yayınlar üretmişlerdir (Karpat, 2003, s. 65). Bu süreçte, Yunanistan'ı destekleyen İngiltere, Balkanlardaki etnik yapıyı belirlemek ve siyasi tezlerini güçlendirmek amacıyla haritacılık eğitimi almış subaylarını saha araştırmaları yapmaları için bölgeye göndermiştir. Bu subayların hazırladığı raporlar, yer yer eksik ve taraflı olmalarına rağmen, diplomatik müzakerelerde önemli derecede etkili olmuştur. 1878 Berlin Kongresi'nde İngiltere, bu raporları kullanarak, San Stefano Antlaşması'na karşı çıkmış ve Makedonya ile Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılmasını engellemiştir (Andonyan, 1975, s. 31–33; Karpat, 2003, s. 65). Berlin Kongresi'nde Makedonya'nın Osmanlı'da bırakılmasının temel gerekçelerinden biri, bölgenin karmaşık ve çok etnili yapısıydı. Hiçbir grubun nüfusça belirgin üstünlük sağlayamaması, milliyetler ilkesinin esnetilerek uygulanmasını zorunlu kılmış; bu nedenle Osmanlı egemenliğinin sürmesi en uygun çözüm olarak görülmüştür. Bu yapı, Osmanlı'nın bölgede denge siyaseti izlemesine de zemin hazırlamıştır (Hacısalihoglu, 2008, s. 101–102).

Bulgaristan'a özerklik verildikten sonra, Makedon halkı, dışarıdan yardım beklemenin anlamsız olduğunu fark ederek, bağımsızlıklarını kazanmak için harekete geçmeye karar vermiştir. 23 Ekim 1893'te, Selanik'te, iki lise öğretmeni Damian Gruev ve Anton Dimitrov, eski *Loza* gazetesi editörü Petar Pop Arsov ve doktor Hristo Tatarchev, Ivan Nikolov adlı bir kitapçı dükkanında bir araya gelerek, Makedon halkının karşılaştığı zorlukları tartışmak ve bu duruma karşı nasıl bir çözüm üretebileceklerini konuşmak amacıyla gayri resmi bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantının ardından, örgütlenmeye yönelik adımlar atılmış, bir komite kurulmuş ve daha fazla Makedon katılım göstermiştir. Bu toplantının ardından, 9 şubat 1894'te "Vnatrezhna Makedonska Revolutsionerna Organizatsia" (İç Makedon Devrimci Örgütü) veya kısaca VMRO kurulmuştur. Bu örgüt, Makedonya'nın Osmanlı'dan bağımsızlığı için mücadele etmeye başlamıştır (Stefov, 2018, s. 125). İç Makedonya Devrimci Örgütü (VMRO), güçlü bir yeraltı ağı kurarak büyük bir ayaklanmaya

hazırlık yapmıştır. Bulgaristan'daki örgütlerin hareketsizliğinden bıkan Makedonyalılar, kendi içlerinde güçlü bir devrimci hareket başlatmışlar ve bu yapı tüm Makedonya, Edirne ve Manastır vilayetlerinde hızla kök salmıştır. Örgütün lideri Gotse Delçev olup, eylemler Selanik'teki Merkez Komitesi tarafından yönetilmiştir. Ayrıca, VMRO'nun Makedonya ve Trakya bölgeleri; Selanik, Manastır, Üsküp, Serez, Drama, Strumniça, Melnik ve Edirne olmak üzere sekiz ihtilalci sancağa bölündüğü belirtilmektedir (Andonyan, 1975, s. 138-139). İç Makedonya Devrimci Örgütü (VMRO), Makedon milli kimliğine saygı gösterilmesini talep etmekte olup, uzun vadede federasyon temelli bir Panslavizm hedeflemiştir. Bulgaristan ile yakın ilişkiler içinde olmasına rağmen, Bulgaristan doğrudan VMRO'yu denetlememektedir (Bora, 1995, s. 33). VMRO'nun en büyük rakibi, Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhak edilmesini savunan Dış Makedonya Örgütü (Yüksek Komite)dür. VMRO, 1903 Ağustos'unda başlattığı ayaklanmada, liderlerinden Gotse Delçev'in yakalanıp öldürülmesiyle büyük bir kayıp yaşamıştır. Buna rağmen, ayaklanma başlangıçta başarı sağlamış ve Bitola (Manastır) ile Kruşevaç arasında bağımsız bir Makedonya Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Bora, 1995, s. 33). VMRO, daha önce Osmanlı topraklarında denenen bir stratejiye dayanarak eyleme geçmeyi hedeflemiştir. Bu strateji, kötü bir şekilde hazırlanan ve Osmanlı yönetiminden çok, özellikle Müslüman nüfusu hedef alan bir ayaklanma planını içermekteydi. Amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayaklanmayı sert bir şekilde bastırmasını sağlamak ve böylece Batılı kamuoyunu etkilemektir. Bu yöntem, daha önce 1876'da Bulgaristan'da uygulanmış ve aynı şekilde 1903'te Makedonya'da yeniden sahnelenmiştir (Yerasimos, 2023, s. 100-101). 1903 yılında gerçekleşen İinden Ayaklanması² sırasında, eylemlerin en yoğun yaşandığı Kurşevo bölgesinde, gelecekteki Makedonya Devleti için bir örnek teşkil edecek kısa bir Cumhuriyet denemesi yapılmıştır (Oruç, 2013, s. 158). Ancak köylüler arasındaki dini ve milli çatışmaları çözemeyen bu küçük cumhuriyet, Avrupa'dan beklenen dış desteğin de sağlanmaması sonucu aralık ayında Osmanlı ordusu tarafından ezilmiştir. Bu ağır darbenin ardından VMRO, bölünerek dağılmıştır (Bora, 1995, s. 33). Dağılmanın ardından uygulamaya konan Mürzteg Programı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki yönetiminin köklü bir şekilde

² Makedonya ve Arnavutluk'taki Osmanlı yönetimine karşı, Makedon devrimci hareketi olan İç Makedon Devrimci Örgütü (VMRO) tarafından organize edilmiştir.

iyileştirilmesini öngörmekteydi. Ancak, Mürzteg Programı'nın 1904 yılından sonra gerçek etkilerini göstermeye başlamasının ötesinde, bölge halkı için yapılan düzenlemelerin yanı sıra, batılı güçlerin Makedonya'nın paylaşılması için planlar yaptığı da ortaya çıkmıştır. (Oruç, 2013, s. 158). Makedonya'daki Osmanlı denetimi, 1904'te Batılı güçlerin bölgedeki asayişini denetlemek için Mürzteg programı kapsamında kurduğu komisyonların etkisiyle zayıflamaya başlamıştır (Bora, 1995, s. 33). İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle, farklı bölgelerde devam eden ayaklanmalar daha da yoğunlaşmıştır. İttihat ve Terakki, Bulgarlara ve Rumlara eşit bir statü verilmesi gerektiğini savunmuş, bu eşitliğin sağlanması durumunda aralarındaki çatışmaların sona ereceğini ve Makedonya'daki durumun iyileşeceğini öngörmüştür. Bulgarlar ve Rumlar arasındaki ihtilafları gidermek amacıyla çıkartılan kiliseler ve mektepler kanunu ile Bulgarlara ve Rumlara eşit bir statü sağlanması hedeflenmiştir (Nuredin, 2008, s. 48-49). Söz konusu kanun çerçevesinde Osmanlı Devleti, kiliseler arasındaki ihtilafların çözümünü bizzat üstlenmiş; kilisesi bulunmayan cemaatler için devlet desteğiyle yeni kiliselerin inşa edilmesini öngörmüştür. Bu doğrultuda, 3 Temmuz 1910 tarihinde yürürlüğe giren düzenleme ile, bir köydeki mevcut kilise ve okulun nüfusun üçte ikisini teşkil eden cemaate devredilmesi, azınlıkta kalan cemaat için ise devlet tarafından yeni bir kilise inşa edilmesi hükme bağlanmıştır (HacıSalihoğlu, 2008, s. 115). Bulgar ve Rum kiliselerinin kendi aralarında rekabet etmelerine lüzum kalmayınca düşmanlıkları Osmanlı hükümetine çevrilmiştir. Balkan ittifakları hükümetlerden önce kiliseler, din adamları ve çeteler arasında başlamıştır. Arnavutların da bu ittifaka katılmasıyla birlikte Rusya'nın da desteğiyle Arnavutluk'un ve Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılma süreci hız kazanmıştır (Nuredin, 2008, s. 48-49).

Avusturya ve Bulgaristan'ın tercih ettiği çözüm, her birinin kendi etki alanına almayı umduğu, bağımsız ya da özerk bir Makedonya'nın kurulmasıydı. Fransa, İngiltere ve özellikle Rusya içinse, Avusturya'nın denetiminde olabilecek bir Makedonya'nın oluşumunu engellemek öncelikli hedef olmuştur. Başlangıçta, Makedonya'nın Osmanlı vesayeti altında kalmasının uygun olacağı düşünülse de Osmanlı Devleti'nin iç politikalarında bir değişim yaşanması ve özellikle Osmanlı'nın merkezî yönetim ile iş birliği yapma eğiliminde olduğu anlaşılınca bu düşünceden vazgeçilmiştir. Bunun yerine, Makedonya'nın paylaşılması daha olası bir seçenek olarak öne çıkmıştır. Böylece, büyük güçlerin müttefik onayıyla Balkan Savaşı başlamış, bölgedeki siyasi

dengeler yeniden şekillenmiştir (Yerasimos, 2023, s. 100-101). 1912 yılında Sırp yönetiminin Kosova'yı ilhaki, Makedonya'nın parçalanmasına yol açan süreci başlatmıştır. Bu süreçte bölgedeki topraklar farklı devletler arasında paylaşılmıştır. Bulgaristan, Pirin Makedonyası'nın %29'una ve bölgedeki nüfusun %3'üne sahip olmuştur. Yunanistan, Çamerya ve Ege Makedonyası'nın %68'ine ve bölgedeki nüfusun %67'sine sahip olmuştur. Karadağ, Sancak, Peç ve Drenitsa'nın bazı kısımlarının %62'sine ve bu bölgedeki nüfusun tamamına el koymuştur. Sırbistan ise Priştine, Prizren, Novi Pazar, Kumanova ve Üsküp gibi bölgelerin %82'sini ve nüfusun %55'ini kontrol altına alarak en kazançlı taraf olmuştur (Nuredin, 2011, s. 236).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARINDAN SONRA YUGOSLAVYA DEVLETİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI (1918-1980)

3.1. Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı ve Yugoslavya Krallığı (1918-1941)

Yugoslavya'nın kuruluş süreci, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Balkan coğrafyasında ortaya çıkan siyasi boşluğu doldurma amacıyla hız kazanmıştır. Bu süreçte, Sırp Krallığı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen birleşme hareketleri, bölgede yaşayan farklı etnik grupların ortak bir devlet çatısı altında toplanmasını sağlamıştır (Kaplan, 1994, s. 27; Calic, 2019, s. 64-65). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın temelleri, savaşın sürdüğü dönemde atılmış, Sırp hükümeti ile Yugoslav Komitesi arasındaki anlaşmazlıklar zamanla çözüme kavuşturulmuştur. 1917 yazında, Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić ile Yugoslav Komitesi lideri Ante Trumbić, Korfu Adası'nda bir araya gelerek birleşme müzakereleri gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler sonucunda yayımlanan Korfu Bildirisi, Güney Slavlarının “anayasal, demokratik ve parlamenter bir monarşi” altında birleşeceğini ilan etmiştir (Çelik, 2013, s. 27). Sırp Krallığı'nın birleşme sürecindeki öncülüğü, bölgedeki siyasi ve askeri güç dengelerinin sağlanmasında belirleyici olmuştur. Özellikle Korfu Bildirisi ile birlikte, Yugoslavya'nın siyasi temelleri, merkezîyetçi bir model üzerine inşa edilmiştir (Goldstein, 2017, s. 128-129).

I. Dünya Savaşı'nın ardından, Rus, Avusturya-Macaristan, Alman ve Osmanlı İmparatorlukları çökmüş, Orta Avrupa'da Wilson İlkeleri doğrultusunda yeni devletler kurulmuştur. Bu süreçte, Sırp, Hırvat ve Sloven politikacılar Londra'da Yugoslav Komitesi'ni kurarak birleşik bir devlet fikrini savunmuşlardır (Calic, 2019, s. 64-65). 1917 yılında Korfu Adası'nda Sırp hükümeti ve Yugoslav Komitesi temsilcileri arasında imzalanan Korfu Bildirisi, demokratik ve anayasal bir monarşi öngörmüş, Güney Slav halklarının birleşmesini somutlaştırmıştır. Bu süreç, Habsburg İmparatorluğu'ndaki Hırvatlar ve Slovenler arasında bağımsızlık mücadelesini güçlendirmiştir (Calic, 2019, s. 64-65; Nuredin, 2008, s. 55). Korfu Bildirisi'nin imzalanması, Güney Slavların birleşme sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmiştir. Sırp hükümetinin ve Yugoslav Komitesi'nin bu ortak bildirisi, Yugoslavya'nın siyasi yapısının temellerini oluşturmuş ve uluslararası alanda destek bulmasını sağlamıştır (Calic, 2019, s. 64). Londra'daki Yugoslav Komitesi faaliyetleri,

Wilson İlkeleri'nin "halkların kendi kaderini tayin hakkı" prensibini desteklemiş ve Batılı devletlerle diplomatik temasları güçlendirmiştir. Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşü, Hırvatlar ve Slovenler arasında birleşik devlet fikrini daha da güçlendirmiştir (Perović, 2015, s. 17-18).

I. Dünya Savaşı öncesinde bağımsız olan Karadağ ve Sırbistan, savaştan önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı olan Hırvatistan, Slovenya, Bačka, Bosna-Hersek, Dalmaçya ve Banat bölgeleriyle birlikte, Hırvat-Sırp ittifakının etkisiyle, Aralık 1918'in başında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı adı altında birleşerek resmen kurulmuştur (Bora, 1995, s. 39; Ülger, 2016, s. 31). Bu süreçte, Karadağ Parlamentosu'nda Slav milliyetçisi çoğunluğun aldığı kararla, Karadağ Kralı Nikola I. Petrović tahtından indirilmiş ve Karadağ, yeni kurulan krallığa katılmıştır (Calic, 2019, s. 71-74).

Yugoslavya Krallığı'nın kuruluşu, eski Habsburg ve Osmanlı topraklarının birleşimini yansıtan çok etnisiteli bir devlet yapısını beraberinde getirmiştir. Bu yeni devletin nüfusunun yaklaşık %43'ünü Sırp oluştururken, Hırvatlar %23, Slovenler %8,5, Müslümanlar (çoğunluğu Boşnak) %6, Makedonlar %5 ve Arnavutlar %3,6 oranındaydı. Geri kalan %14'lük kesim ise Almanlar, Macarlar, Yahudiler, Ulahlar, Romanlar gibi çeşitli etnik azınlıklardan oluşmaktaydı. Bu demografik yapı, Yugoslavya'nın kurucu unsurları arasında belirgin bir dengesizlik yaratmış; özellikle Sırp'ların hem nüfus hem de yönetim üzerindeki ağırlığı, diğer topluluklarda dışlanmışlık hissini pekiştirmiştir (Calic, 2019, s. 99-100). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Güney Slav halklarının ilk birleşme girişimi olarak tarihe geçmiştir. 1941'deki Alman işgaline kadar süren bu dönem, Yugoslav siyasal tarihinde "Birinci Yugoslavya" olarak adlandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise, sosyalist temellere dayalı olarak "İkinci Yugoslavya" Tito tarafından kurulmuştur (Ülger, 2016, s. 31). Birinci Yugoslavya, kuzey sınırlarını genişletmek için yoğun diplomatik çabaların harcadığı bir dönem olmuştur. Aynı yıl imzalanan Trianon Barış Antlaşması ile Macaristan'dan ayrılan Voyvodina bölgesi, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na katılmıştır (Perović, 2015, s. 8-9). Trianon Antlaşması'nın ardından Voyvodina'nın Yugoslavya topraklarına katılması, yalnızca kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bölgenin verimli tarım arazileriyle ekonomik kalkınmaya katkı sağlamıştır. Habsburg İmparatorluğu'ndan devralınan

idari ve kurumsal miras, yeni kurulan devletin bürokratik yapılanmasını güçlendirmiştir (Lampe, 2000, s.31-32; Anđelković, 2018, s. 14-15).

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1941 yılında Alman işgaliyle sona erene kadar, Sırp egemenliğinde yönetilmiş ve kurucu etnik unsurlar arasında yalnızca Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler tanınmıştır. Karadağlı ve Makedon kimlikleri görmezden gelinmiş; siyasi sistem ise 1918–1929 yılları arasında parlamenter monarşi, 1929–1941 arasında ise krallık diktatörlüğü olarak şekillenmiştir. Bu süreçte merkezîyetçi yapı, özellikle Hırvatlar ve Slovenler arasında federalist taleplerin artmasına neden olmuş; uygulanan politikalar, Sırp hegemonyasının anayasal düzlemde pekiştirilmesine hizmet etmiştir (Krasniqi, 2009, s. 29–34). Yugoslavya’daki Merkezîyetçi yönetim anlayışı, ulusal bütünlüğü koruma gerekçesiyle savunulurken, diğer etnik gruplar tarafından baskıcı bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Sırp elitleri, merkezîyetçi yapıyı ulusal bütünlüğü sağlama amacıyla desteklemiş, ancak bu yapı, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar ve Makedonlar üzerinde güçlü bir baskı mekanizması olarak uygulanmıştır (Petranović, 1988a, s. 119). Bu durum, federal taleplerin önünün kesilmesine ve merkezi kontrolün daha da güçlenmesine yol açmıştır. Yugoslavya’daki merkezîyetçi yapı, sadece iç politikayı değil, aynı zamanda devletin uluslararası tanınma sürecini de etkilemiştir. Özellikle federal taleplerin baskılanması, ülkedeki siyasi istikrarsızlığı artırmış, etnik gruplar arasındaki gerilimi derinleştirmiştir (Bešlin, 2017, s. 302–303). Bu politikalar, Yugoslavya’nın uluslararası alanda tanınması sürecinde, Sırp egemenliğini vurgulayan bir söylem geliştirmiştir. Bu söylem, Hırvat ve Sloven toplumları tarafından tepkiyle karşılanmış, merkezîyetçi yapı, bu halklar nezdinde baskıcı bir yönetim biçimi olarak algılanmıştır (Jončić & Malović, 2008, s. 15). Merkezîyetçi politikaların sürdürülmesi, yalnızca devlet içindeki dengeleri bozmakla kalmamış, aynı zamanda dış politikada da Yugoslavya’nın tanınırlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Federal taleplerin sistematik şekilde bastırılması, etnik gruplar arasındaki çatışmaları derinleştirirken, uluslararası arenada devletin merkezîyetçi yapısı eleştirilere maruz kalmıştır (Bešlin, 2017, s. 302–303; Anđelković, 2018, s. 29-30). Bunun sonucunda, bu gruplar federal bir yapının gerekliliğini her fırsatta dile getirmişlerdir. Ayrıca, merkezi hükümetin bu taleplere karşı direnç göstermesi, Yugoslavya’nın iç siyasi dinamiklerini sürekli olarak zorlamış ve bölgesel huzursuzlukların temel nedenlerinden biri olmuştur (Jončić & Malović, 2008, s. 15).

1918-1938 yılları arasında, Yugoslavya’da farklı etnik ve ulusal kimliklerin ortak bir toplumsal uzlaşmaya dayalı bir modelinin geliştirilememiş olması, ülkenin kuruluşunun en büyük sorunlarından biri olarak ortaya çıkmıştır (Çelik, 2013, s. 30). Petranović’e göre, bu başarısızlığın temel nedeni, devletin tek bir ulus çatısı altında toplanma isteğinin, farklı ulusal kimlikleri dışlayan bir yapı oluşturmasıdır (Petranović, 1988a, s. 86). Özellikle Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić’in federal yapı talepleri ve bu taleplerin sürekli reddedilmesi, devlet içindeki etnik çatışmaları daha da derinleştirmiştir. 1920’de ülkede, çoğu etnik temele dayalı olmak üzere 40’tan fazla siyasal parti bulunmaktaydı. Hırvatları, Stjepan Radić’in önderliğindeki Hırvat Köylü Partisi, Sırpı ise dönemin başbakanı Nikola Pašić’in liderliğindeki Sırp Radikal Partisi temsil etmekteydi. Ayrıca, ulus ötesi bir yapıya sahip olan ve Sırpıların etkisi altında olan Demokrat Parti de önemli bir siyasal aktördü. Bu çok partili yapının, farklı ulusal çıkarların çatıştığı bir siyasi arenaya dönüştüğünü (Petranović, 1988a, s. 119-120) ve federalizm taleplerinin merkezi hükümet tarafından bastırılmasının çatışmayı derinleştirdiğini ifade etmektedir. 1920 yılında kurulan Yugoslavya Komünist Partisi, 1921’de Velihaht Prens Aleksander’a düzenlenen suikast girişiminin ardından yasadışı ilan edilerek kapatılmıştır (Calic, 2019, s. 80-82). Bu kapatma, sosyalist hareketin büyümesini engellemiş ve devletin merkezileşme politikasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Petranović, 1988a, s. 132). Bu olayın ardından, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı üzerindeki Sırp egemenliği daha da güçlenmiş ve devletin merkeziyetçi yapısı pekiştirilmiştir. 1921 yılında kabul edilen Vidovdan Anayasası, Sırp yönetiminin devlet üzerindeki kontrolünü artırmıştır. Anayasa, Hırvat ve Sloven partileri ile birlikte Yugoslav Müslüman Örgütü’nün karşıt görüşlerine rağmen yürürlüğe girmiştir. Bu gelişme, devletin kurucu halkları olan Hırvatlar ve Slovenler başta olmak üzere, Karadağlılar, Makedonlar ve Müslümanlar gibi diğer etnik grupların Sırp baskısı altında kalmasına yol açmıştır (Calic, 2019, s. 74-75). Vidovdan Anayasası’nın kabul edilmesi, Sırp hegemonyasını kurumsal olarak pekiştirmiş ve Hırvatlar ile Slovenler arasındaki federalist talepleri zayıflatmıştır. Parlamento tartışmalarına rağmen merkeziyetçi modelin uygulanması, bu grupların temsil yetkilerini kısıtlamış ve Sırp elitlerinin karar alma süreçlerindeki etkisini artırmıştır (Perović, 2015, s. 9-11). Yugoslavya’nın federalleşmesi gerektiğini savunan Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić, 1928 yılında mecliste bir Sırp milletvekili tarafından silahlı saldırıya uğrayarak ağır yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir (Demir,

2017, s. 148). Bu olay Hırvatlar arasında Yugoslav devletine olan güveni ciddi şekilde sarsmış ve federal taleplerin yerini bağımsızlık arayışlarına bırakmıştır. Hırvat milliyetçileri, bu suikastin ardından Yugoslavya'nın dışında bağımsız bir Hırvat devleti kurulması gerektiğini savunmaya başlamışlardır (Perović, 2015, s. 11-12)

1929'da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın adı "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmesi, yalnızca bir isim değişikliğinden ibaret olmamıştır. Bu değişiklik, aynı zamanda üniter bir devlet yapısına doğru atılan önemli bir adımı simgelemiştir. İsim değişikliğinin arkasındaki temel amaç, Sırpların egemenliğinde merkeziyetçi bir devlet yapısının inşa edilmesidir (Çelik, 2013, s. 30) 1929 sonrası dönemde, anayasal Krallık hızla bir diktatörlüğe dönüşerek, devletin kuruluş ideolojisi, toplumsal ve idari yapısındaki ciddi sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu süreç, ülke içindeki etnik ve ulusal farklılıkların çatışmaya dönüşmesine neden olmuş, bu çatışmaların önce Vatikan, ardından Nazi Almanya'sı tarafından manipüle edilmesiyle durum daha da karmaşıklaşmıştır (Türkeş, 2017, s. 17). 1929-1941 yılları arasında "Yugoslavya" adıyla anılan yeni devlet, Makedonya Türkleri başta olmak üzere Müslüman topluluklar için sınırlı da olsa bazı haklar tanımıştır. Bu dönemde öne çıkan haklar arasında özellikle dini özgürlükler yer almıştır. Makedonya'da yaşayan Türkler, Arnavut, Boşnak ve Torbeşler gibi diğer Müslüman gruplarla birlikte, Bosna ve Sancak'tan gelen Boşnaklar tarafından yönetilen İslam birlikleri etrafında örgütlenmişlerdir. Bu yapı, dini eğitim veren okulların açılmasına olanak sağlamıştır. 1925 yılında Üsküp'te açılan "Velika Medrese Krala Aleksandra" isimli lise-ilahiyat karışımı okul, bu sürecin en önemli örneklerinden biri olarak dikkat çekmiştir. Bu kurumun ardından "Gazi İsa Bey" medresesi de faaliyete geçmiştir. Eğitim dili ağırlıklı olarak Sırpça olmasına rağmen, Türkçe eğitime de önem verilmiştir (Kaya, 2010b, s. 335). Bu süreçte, Yugoslavya'da uygulanan merkeziyetçi politikalar ekonomik alanda da etkisini göstermiştir. Sanayi faaliyetleri büyük oranda Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan bölgelerinde yoğunlaşmış ve bu bölgeler ülkenin sanayi merkezleri haline gelmiştir. Sırp burjuvazisi, ekonomik olarak ordu ve bürokrasiye bağımlı bir yapı sergilerken, Slovenya ve Hırvatistan'da daha güçlü ekonomik yapılar gelişmiştir. Bu durum, ekonomik alanda dengesizliklere yol açmış, Sırp burjuvazisinin rekabet gücünü zayıflatmıştır (Calic, 2019, s. 75-76).

1918-1941 yılları arasında Sırpların üniter bir Yugoslavya üzerindeki hakimiyeti sürdürülmüş, bu süreçte çeşitli ayrılıkçı gruplar varlık göstermeye çalışsa da Tito'nun

izlediği dış politika ve Arap ülkeleriyle kurduğu dostane ilişkiler, Yugoslavya'daki Müslümanlara kısmi bir koruma sağlamıştır. Buna karşın, Yugoslavya dışında kalan Balkan Müslümanları, Marksist rejimler altında daha ağır baskılara ve olumsuz uygulamalara maruz kalmıştır (Karpas, 2021a, s. 251). Yugoslav ekonomisinde yaşanan yabancı sermaye girişleri, ekonomik canlanmayı beraberinde getirirken, artan işçi sayısı ve ulusal meselelerden kaynaklanan toplumsal gerilimler, Komünist Parti'ye olan desteği de önemli ölçüde artırmıştır. 1937 yılında, Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine savaş sonrasında kurulacak olan İkinci Yugoslavya'nın lideri olarak tanınacak Josip Broz Tito atanmıştır (Malović, 2013, s. 126-127; Roy, 1971, s. 83). Bu süreçte, merkeziyetçi yapının güçlenmesi, Hırvat Köylü Partisi'nin özerklik taleplerini artırmış; buna karşılık Komünist Parti, işçi sınıfı içerisinde örgütlenerek geniş bir toplumsal destek elde etmiştir. 1930'ların ortalarına gelindiğinde, Yugoslavya Komünist Partisi'nin toplumsal alandaki gücü artarken, Tito'nun liderliğinde yapılan yeniden yapılanmalar, parti içi ideolojik tutarlılığı güçlendirmiştir. Tito'nun bu dönemdeki liderliği, Komünist Parti'nin Yugoslavya'daki etkisini artırmış ve savaş sonrası kurulacak sosyalist Yugoslavya'nın temel taşlarını oluşturmuştur (Roy, 1971, s. 110-111). 1937'de Tito'nun genel sekreterliğe atanması, Komünist Parti'nin Yugoslavya'da güçlü bir muhalefet hareketine dönüşmesini sağlamış; Tito'nun liderliğe yükselmesiyle birlikte parti içerisinde yapısal değişiklikler gerçekleşmiş ve savaş sonrası kurulacak sosyalist Yugoslavya'nın temelleri atılmıştır (Malović, 2013, s. 126-127).

İkinci Dünya Savaşı'nın Eylül 1939'da başlaması, Avrupa'daki dengeleri değiştirerek Hırvat milliyetçileri açısından bağımsızlık taleplerini hızlandırmıştır. Bu ortamda, Ustaşa hareketi önderliğinde bağımsız Hırvat Devleti ilan edilmiş ve rejim, etnik olarak homojen bir yapı kurma hedefiyle Sırları sistematik biçimde hedef almıştır. Nüfusun yaklaşık %12-15'ini oluşturan Sırlar ya imha ya da zorla sürgün edilmek istenmiş; bu doğrultuda geniş çaplı katliamlar ve etnik temizlik politikaları uygulanmıştır (Demir, 2017, s. 149; Malović, 2013, s. 183-184). Ustaşa yönetimi, yalnızca Sırları değil, Yahudileri ve Çingeneleri de sistematik bir şekilde hedef almış; uygulanan şiddet, bazı Hırvat çevrelerinde dahi tepkiye yol açmıştır (Perović, 2015, s. 16). Ustaşa yönetimi, Nazi Almanyası'nın desteğiyle Hırvatistan'ı etnik olarak temizlenmiş bir ulus devlet olarak şekillendirme hedefi gütmüştür (Kaplan, 1994, s. 27; Repe, 2017, s. 214-215). Bu gelişmelerin ışığında, Tito liderliğindeki Yugoslavya

Komünist Partisi, Ustaşa rejimine karşı örgütlenmeye başlamış ve iç direnişini organize etmiştir. 1941 yılında başlatılan direniş hareketleri, Nazi işgaline ve Ustaşa yönetimine karşı halk tabanlı geniş bir direnişe dönüşmüştür; bu mücadele, Yugoslavya'nın kurtuluşu sürecine zemin hazırlamıştır (Demir, 2017, s. 149; Milošević, 2015, 352).

3.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yugoslavya'daki Gelişmeler (1941-1945)

II. Dünya Savaşı sırasında, Merkez Kuvvetleri Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan'dan oluşurken, müttefik güçler ise Fransa, İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve diğer Avrupa ülkelerinden meydana gelmektedir (Hamzaoğlu, 2022b, s. 131). Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce, doğu sınırlarını güvence altına almak amacıyla Balkanları kontrol altına almaya karar vermiştir (Calic, 2019, s. 95). İlk hedef olarak Romanya seçilmiş; Sovyetler Birliği'nin Besarabya ve Bukovina bölgelerini ele geçirmesinin ardından, Romanya, bu toprakları geri almak amacıyla Almanya ile yakınlaşmıştır. Ancak Almanya, doğrudan bir ittifak kurmak yerine, Transilvanya ve Dobruca üzerindeki baskılarla bölgeyi paylaşarak Romanya'yı kendi yanına çekmiştir. Sonuç olarak, Nazi yanlısı bir hükümet kurulmuş ve Romanya, Almanya'nın müttefiki haline gelmiştir (Calic, 2019, s. 51). Almanya'nın Balkan politikası, ardından Bulgaristan'ın ittifaka katılımı ile devam etmiştir. Dobruca'nın Bulgaristan'a verilmesi karşılığında Almanya ile stratejik bir pakt imzalanmıştır (Sander, 1989, s. 144-145). Bu anlaşmaların ardından Almanya ve İtalya, Slovenya'nın bazı topraklarını işgal etmiş, İtalya ise Dalmaçya sahilleri ve Adriyatik'teki adaları ele geçirerek önemli bir stratejik üstünlük kazanmıştır (Jelavich, 2009, s.276-278; Limani, 2017, s. 281).

Avusturya'nın Almanya'ya katılmasıyla ortak bir sınır oluşmuştur. Münih Antlaşması ise Batılı müttefiklerin Mihver Devletlerinin ulusal ihtilaflardan faydalanmasını engelleyemediğini göstermiştir. İtalya'nın Hırvat muhalif grupları desteklemesi de bilinmekteydi. Yugoslavya Krallığı, 4 Şubat 1939'da Hırvat muhalefetiyle antlaşmaya varmıştır. Dragiša Cvetković önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştur. Müzakereler Nisan 1939'da başlamış ve İkinci Dünya Savaşı çıkmadan birkaç gün önce Maček'le hükümet temsilcileri arasında bir antlaşma yapılmıştır. Ağustos 1939 tarihli Sporazum'da (Uzlaşma) Yugoslavya, Hırvatistan'a bu devlet dahilinde özerk bir konum verilecek şekilde yeniden teşkilatlandırılmıştır (Jelavich, 2009, s. 214-215). II.

Dünya Savaşı sırasında, Yugoslavya başlangıçta tarafsız kalma politikası izlemiştir. Tsvetković-Maçek³ Hükümeti, ülkenin tarafsızlığını korumak amacıyla 20 ay boyunca Almanya'nın doğrudan baskısına direnmiştir. Ancak, 25 Mart 1941'de Yugoslavya, Almanya'nın önderliğindeki Merkez Kuvvetlerine katılma kararı almıştır (Calic, 2019, s. 121). Bu karar, Merkez Kuvvetleri Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan'dan oluşurken, müttefik güçler Fransa, İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve diğer Avrupa ülkelerinden meydana gelmektedir (Hamzaoğlu, 2022b, s. 131). Yugoslavya'nın bu katılım kararı, Belgrad, Zagreb, Ljubljana, Üsküp, Saraybosna, Podgoritsa, Split, Rijeka, Osijek, Kragujevac ve diğer büyük şehirlerde geniş çaplı protestolara yol açmıştır (Calic, 2019, s. 83). Protestoların ardından, 27 Mart 1941'de General Dušan Simović önderliğinde bir askeri darbe gerçekleşmiş; hükümet devrilmiş ve Yugoslavya'nın genç veliahtı Petar Karađorđević kral ilan edilmiştir (Calic, 2019, s. 122). Yeni yönetim, ülkenin İngiltere ve diğer müttefik güçlerle iş birliği yapacağını duyurmuştur. Bu değişim, Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan'ın Yugoslavya'ya karşı cezalandırıcı bir askerî harekât başlatmasına yol açmıştır (Calic, 2019, s. 124).

Almanlar 6 Nisan 1941 günü Yugoslavya'yı işgale başlamışlardır. 17 Nisan 1941'de Yugoslavya teslim olmuştur (Gülün, 1998, s. 1459). Saldırıları sırasında, Belgrad, Üsküp, Zagreb, Saraybosna, Ljubljana ve diğer büyük şehirler yoğun hava bombardımanına tabi tutulmuş, bu saldırılarda büyük bir sivil kayıp yaşanmıştır (Hamzaoğlu, 2022b, s. 131). Yugoslavya topraklarının Alman ve İtalyan yönetimi altına girmesinden sonra Sırbistan, Hırvatistan ile Karadağ arasında bölgesel otoriteler kurulmuştur (Jelavich, 2009, s. 276-278).

Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ın bir kısmı Ante Pavelić önderliğinde 1941 yılında kurulan Ustaşa devleti tarafından yönetilmiştir. Ustaşa rejimi, faşist ve Katolik Hristiyan bir görüşe sahipti ve kısa süre içinde, bu rejimin Müslüman nüfusa yönelik tavrının, onlara fazla saygı göstermediği açıkça anlaşılmıştır (Motadel, 2015, s. 328).

³ Tsvetković-Maçek Hükümeti, 1939-1941 yılları arasında, Yugoslavya Krallığı'nda kurulan bir koalisyon hükümetidir. Bu hükümet, Sırp politikacı Dragiša Cvetković (Tsvetković) ve Hırvat politikacı Vladko Maček'in liderliğinde şekillenmiştir. 1939'da kurulan bu hükümetin temel özelliği, Sırp ve Hırvat partileri arasında yapılan bir koalisyon anlaşmasına dayanmasıdır.

Saraybosna'da Reisü'l-Ulemâ olan Fehim Spaho'nun⁴ Ustaşa rejimine duyduğu ilgi, kendi toplumsal düzenlemelerini gerçekleştirme amacına dayanmaktaydı. Bunlar arasında kumarın yasaklanması, ırklar arası evliliğin engellenmesi ve peçenin daha katı uygulanması gibi hedefler bulunmaktaydı. Ancak zamanla, Pavelić'e olan güveni sarsılmış ve Ustaşa rejimiyle ilişkisi bozulmuştur. Fehim Spaho 1942'nin başında vefat etmiş, yerine geçen Salih Safet Basiç ise Ustaşa rejimiyle istikrarsız bir ilişki sürdürmüştür. Her iki lider de cemaatlerinin korunması adına, Almanlarla daha yakın ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Fehim Spaho, Alman işgali sırasında Balkanlardaki durumu gözlemlemiş ve savaşın ilerleyen yıllarında Müslümanlara yönelik zulmü Alman yetkililerine rapor etmiştir. Ulema Meclisi'nin diğer üyeleri ise, Müslümanların durumu kötüleştikçe, Berlin'in koruması altında bir Müslüman özerkliği kurulması fikrini benimsemeye başlamışlardır. Bu dönemde, Müslüman SS tümenlerinin kurulması ve Almanya'nın yoğun dinsel propaganda kampanyaları, bu umudu daha da güçlendirmiştir (Motadel, 2015, s. 364). Almanlar, kendilerini İslam'ın koruyucusu olarak tanıtmaya hevesliydi ve bu doğrultuda Müslümanlara çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır. Ancak savaşın gerçeklikleri, bu vaatlerin yerine getirilmesini engellemiştir. Pratikte, Almanlar, Müslüman bölgelerinde istedikleri denetimi sağlayamamış ve bu durum, Müslüman liderlerle iş birliği yapan Almanlara karşı partizanlar ve Çetnikler arasında derin bir düşmanlık ve nefretin doğmasına yol açmıştır (Motadel, 2015, s. 371).

1941-1944 yılları arasında, Hitler'e karşı mücadele eden Balkan halkları arasında, Yugoslavlar, Arnavutlar ve Yunanlılar öne çıkmıştır. Yugoslavya'daki direnişin temelini, Partizanlar (Tito'nun destekçileri) ve Çetnikler (Draža Mihailović yanlıları) oluşturmaktaydı (Koka, 2017, s. 640). Partizanlar savaşı, Yugoslavya'yı federal ve komünist bir devlete dönüştürmek amacıyla kullanmayı hedeflerken, Çetnikler ise Sırp monarşisini yeniden kurmayı ve Yugoslavya içinde Büyük Sırbistan'ı oluşturmayı amaçlayan bir hareket olarak savaşın içinde yer almıştır (Petranović, 1988b, s. 157). Tito, Kasım 1943'te geçici bir hükümet kurarak, savaşın etkilerini yönetmeye çalışmıştır (Çayırılı, 2017, s. 319; Petranović, 1988b, s. 254-255). Tito, ülke genelindeki farklı uluslara ayrı cumhuriyet statüsü vererek federal bir yapıyı

⁴ Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin eski başkanı ve Genç Müslümanlar Örgütü'nün lideri Mehmed Spaho'nun kardeşidir.

benimsemiş ve böylece her ulusal grup için siyasi temsiliyet sağlamıştır. Bu, sosyalizmin öngördüğü eşitlik ve halkların kardeşliği ilkeleriyle birleşerek, Yugoslavya'daki toplumsal bütünleşmeyi mümkün kılmıştır (Türkeş, 2017, s. 18). Partizan güçleri, yaklaşık 800.000 kişilik bir kuvvetle, ülke genelindeki askeri kontrolü tamamen ellerinde tutmaktaydılar. Bu durum, Yugoslavya'nın, savaş sonrası dönemdeki sosyalist hareketler arasında öne çıkmasına ve bölgedeki diğer sosyalist rejimlerden daha iyi bir konumda olmasına olanak sağlamıştır (Çelik, 2013, s. 32; Petranović, 1988b, s. 223-224).

3.3. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Tito Yönetimi (1945-1980)

Yugoslavya'da, 1945 Kasım ayında yapılan seçimleri "Halk Cephesi" kazanmıştır. Yugoslavya'nın lideri Josip Broz Tito, Stalin'in Doğu Avrupa'daki diğer yandaşlarından farklı olarak, Sovyet ordusunun desteğine ihtiyaç duymadan ülkesini Nazi işgalinden kurtarabilmiştir. Diğer Doğu Avrupa liderleri genellikle seçkin gruplara dayanarak iktidarlarını sürdürürken, Tito, geniş halk desteğiyle iktidarını güçlendirmiştir. Ayrıca, Yugoslavya'nın Çekoslovakya'nın aksine Sovyetler ile sınırdaş olmaması ve Akdeniz'e açılma gibi coğrafi avantajlarını da başarılı bir şekilde kullanmıştır (Sander, 1989, s. 239). Doğu Avrupa ülkeleri tek tek Sovyetler Birliği'nin siyasi ve ekonomik etkisi altına girerken, Yugoslavya bağımsızlığını koruyabilmiştir (Portmann & Ružičić Kessler, 2014, s. 297). Bu bağımsızlığın sürdürülmesinin başlıca iki nedeni vardır. İlk olarak, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Yugoslavya halkının desteğini kazanan önderi Josip Broz Tito ve güçlü bir ulusal ordu vardı. Nazi işgalinden kendi orduları sayesinde kurtulmuşlardı. Bu özellik ile diğer Doğu Avrupa ülkelerinin aksine özgürlük mücadelesi vermelerini sağlamıştır (Portmann & Ružičić Kessler, 2014, s. 296). Tito, iktidarını sürdürebilmek için Sovyetler Birliği'nin doğrudan desteğine ihtiyaç duymamış; Yugoslavya'daki sosyalist devrim, Doğu Avrupa'daki benzerlerinden farklı olarak dış müdahale olmadan, yerel direniş güçleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu özgün devrimsel süreç, Komünist Parti'nin tek parti olarak tüm siyasal gücü elinde toplamasına olanak tanımış ve koalisyon hükümetlerine gerek duyulmayan bir sistemin yerleşmesini sağlamıştır (Lampe, 2000, s. 261-262).

Yugoslavya, II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Bloku'na katılmış olsa da 1945'ten itibaren Sovyetler Birliği ile çeşitli konularda görüş ayrılıkları yaşamaya başlamıştır.

Sovyetler, Yugoslavya'yı kendi kontrolü altına almak isterken, Tito ise Sovyetlerle ittifaka rağmen ülkesinin bağımsızlığını korumak ve Balkanlar'daki etkisini artırmak istemiştir. Bu durum, Sovyetlerin çıkarlarıyla çatışmış, ideolojik ve doktriner farklılıklar giderek belirginleşmiştir (Portmann & Ružičić Kessler, 2014, s. 296–297). Bu ayrılıklar, komünist ideoloji ve parti içi yönetim anlayışlarındaki farklılıklardan kaynaklanmıştır (Uçarol, 1995, s. 673). Eylül 1947'de, 1943'te lağvedilen Komintern'in yerini almak üzere kurulan Kominform (Komünist Partileri Enformasyon Bürosu) kuruluşuna katılmıştır. Tito, Fransa ve İtalya Komünist Partilerinin burjuva partilerine “demokratik geçiş hükümeti” oluşturulmasına yönelik destek veren politikalarına karşı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) çizgisinde, ateşli bir şekilde tavır almıştır. Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkilerde, özellikle dış politika alanında anlaşmazlıklar yaşanmıştır (Bora, 1995, s. 61-62; Calic, 2019, s. 192-193).

1948'de Stalin, Yugoslavya'yı tam anlamıyla denetimi altına almak amacıyla bir dizi adım atmıştır. Şubat ayında, Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'daki etkisini artırmak ve Tito'nun liderliğini dengelemek amacıyla, Bulgaristan ile Yugoslavya arasında bir “Güney Slav Birliği” kurulması önerisini gündeme getirmiştir (Petrović, 2014, s. 19). Ancak Tito ile Bulgar lideri Georgi Dimitrov'un, Moskova'dan bağımsız şekilde Balkan Federasyonu planları geliştirmesi, Stalin'in tepkisini çekmiş; bu durum, Sovyet–Yugoslav ilişkilerinde açık bir kopuşa yol açmıştır. Bu girişimler, Stalin'in, kendi kontrolü dışındaki bağımsız dış politika girişimlerine karşı duyduğu rahatsızlığın somut bir göstergesidir (Lampe, 2000, s. 243-244). SSCB ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) yönetimi, Yugoslavya'nın bu tavrını hoş karşılamamış, aynı zamanda Tito'nun önderliğinde izlenen hızlı sanayileşme programını gerçeklikten uzak olarak değerlendirmiştir (Petrović, 2014, s. 20). Sovyet yönetimi, bu tür bağımsız politikaların Sovyetler Birliği odaklı sosyalist sistemdeki uluslararası iş bölümü ile uyumsuz olduğunu ve Yugoslavya'nın böyle bir tutumunun, SSCB'nin öncelik verdiği görevlere engel olabileceğinden endişe duymuştur (Bora, 1995, s. 63).

Tito'nun komünist ideolojiyi benimsemiş olduğu kuşkusuzdur; ancak onun aynı zamanda güçlü bir Yugoslav ulusal kimliği anlayışına sahip olduğu da göz ardı edilemez. Stalin, Yugoslavya'nın Kominform'a tam bağlılığını ve Sovyet ajanlarının serbestçe faaliyet göstermesini talep ettiğinde, Tito buna karşı çıkmıştır. Stalin,

“parmağımı oynatırım, Tito ’yu ortadan kaldırırum” demektedir, ancak Yugoslav gizli polisi, Stalin’in gizli polisinden daha güçlüydü. Stalin, iç darbe ile Tito’yu deviremeyince, 1948 Haziranındaki Kominform toplantısında, Tito’yu “milliyetçilik yolunu tuttuğu” gerekçesiyle Sovyet bloğundan dışlamıştır (Sander, 1989, s. 239). 1948’deki Tito-Stalin ayrılığı sonrasında, Sovyet bloğuna yönelik verimsiz ekonomik bağımlılığı kıran Yugoslavya, hızla Batı ülkeleriyle ve daha sonra tarafsız devletlerle ticari ilişkiler kurmuştur. Halk Cephesi’nin iktidara gelmesinin ardından, özellikle ABD’den sağlanan yardımlarla ekonomik kalkınma süreci hızlanmıştır. Batılı devletler açısından “Tito’yu su üstünde tutma” politikası, yalnızca Yugoslavya’yı Sovyet etkisinden uzak tutma değil, aynı zamanda İtalya’nın savunmasını güçlendirme ve Akdeniz’deki stratejik çıkarları koruma açısından da işlevsel bulunmuştur (Cviic, 1995, s. 52; Milkić, 2016, s. 126).

Yugoslavya’nın iç politik yapısında belirgin bir şekilde kendini gösteren askeri stratejiler, özellikle Bosna ve Hırvatistan’da Sırp saldırgan politikalarının bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Yugoslavya Halk Ordusu (YHO)⁵, söz konusu saldırıların başlıca aktörü olmuştur. Ancak bu ordu, halkı temsil etmekten ziyade, Sırp milliyetçiliğinin yayılmasını sağlamak amacıyla hareket etmiştir. Esas hedefi, Bosna ve Hırvatistan topraklarını işgal edip Sırbistan’a dahil etmek ve nihayetinde “Büyük Sırbistan”ı kurmaktır. Ayrıca, Gizli Polis Teşkilatı⁶ da özellikle Hırvatistan ve

⁵ Bu ordunun ismi 1918-1941 yılları arasında varlığını sürdüren Yugoslavya Krallığı’nda Yugoslavya Ordusu, 1945-1990 yılları arasında varlığını sürdüren Tito Yugoslavyası’nda YHO’dur (Hamzaoglu, 2022b, s. 318-321).

⁶ Yugoslavya Polis Teşkilâtı, İkinci Yugoslavya Devleti’nde Yugoslavya gizli polis teşkilâtlarına ayrılmıştı. Polis Teşkilatı formalite olarak olaylara karışırken, Gizli Polis Teşkilâtının görevi Büyük Sırp ve Sırbistan fikrinin gerçekleşmesinde oldukça aktif rol almıştır. Gizli Polis Teşkilâtı kurulmasının ilk gününden itibaren Yugoslavya görüşlü insanların olacağı yerde “Büyük Homojen Sırbistan” fikrini gerçekleştirmeye çalışan Sırpların elinde bulunmaktaydı. 1966 yılında görevinden alınmaya kadar bu teşkilatın başında Sırp Aleksandar Rankoviç bulunmaktaydı. Aleksandar Rankoviç, Gizli Polis Teşkilatıyla Bosna ve Hersek ile Hırvatistan’ı barış zamanında ele geçirmeye çalışarak 1991 Hırvatistan ve 1992 Bosna Hersek Savaşı’nda adı geçen iki cumhuriyeti işgal edilip Sırbistan’a katılması için uğraşmıştır (Hamzaoglu, 2022b, s. 318).

Bosna’da Sırp kolonizasyonunu destekleyerek bu ideolojiyi beslemiştir. Bu süreçte, Hırvatlar Sırp tarafından çeşitli iftiralara ve suçlamalara maruz bırakılmış, “faşist” olarak nitelendirilmiş ve işkencelere tabi tutulmuşlardır (Hamzaoglu, 2022b, s. 318-321). Boşnaklar, Belgrad’ın baskısı altında kalmaya devam ettikleri dönemde, Mareşal Tito’nun özellikle 1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı sonrasında üçüncü dünyada önemli bir figür haline gelmesiyle birlikte, Arap dünyası ve Asya’daki milliyetçi sosyalist rejimlerle daha güçlü ilişkiler kurma çabalarına girmiştir. Yugoslav Müslümanlarının, özellikle Bosna’dakilerin durumunu büyük ölçüde iyileştirmiştir. Saraybosna ve Mostar gibi şehirlerde, Osmanlı yönetimi döneminde inşa edilen Müslüman anıtları, Yugoslav hükümetinin, Üçüncü Dünya’dan gelen Müslüman delegelere, kendi Müslüman vatandaşlarına nasıl iyi davrandığını göstermek amacıyla kullandığı sembolik alanlar haline gelmiştir (Karpat, 2021a, s. 256). Yugoslavya’nın Müslüman bölgelerinden biri olan Makedonya’daki durum, diğer bölgelerden belirgin bir şekilde farklıdır, çünkü hükümet, çoğunluğu Arnavut kökenli olan Müslümanlara karşı daha liberal bir dini ve kültürel politika benimsemiştir. Belgrad yönetimi, Makedonya’daki güçlü Arnavut milliyetçi duygularını yatıştırmak amacıyla, İslam’ın çekiciliğini artırmaya yönelik adımlar atmıştır. Hükümet, Üsküp’te dini liderler için bir medrese açarak, dini yayınların önünü açmış ve Müslüman tarikatlarının hareket özgürlüğünü sağlamıştır (Karpat, 2021a, s. 257-258). Ayrıca Belgrad yönetimi Makedonya’yı Güney Sırbistan’ olarak tanımlayarak bu bölgede ulusal birliği sağlamayı hedeflemiş, Arnavutlar da dâhil olmak üzere Müslüman toplulukların kültürel farklılıkları, merkezîyetçi yapının bir parçası olarak denetlenmiştir (Petranović, 1988a, s. 230–232). 1963’te kabul edilen ismiyle Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (SFRJ), 1974 Anayasası çerçevesinde, altı anayasal cumhuriyetin birleşiminden oluşan bir federal yapıya dönüşmüştür. Bu cumhuriyetler şunlardır: Bosna-Hersek (başkenti Saraybosna), Hırvatistan (başkenti Zagreb), Makedonya (başkenti Üsküp), Karadağ (başkenti Titograd), Slovenya (başkenti Ljubljana) ve Sırbistan (başkenti Belgrad). Ayrıca, Sırbistan iki özerk bölgeyi de bünyesinde barındırmaktaydı: Vojvodina (başkenti Novi Sad) ve Kosova (başkenti Priştine). Federal başkent ise Belgrad olarak belirlenmiştir (Poulton, 1991, s. 16). 4 Mayıs 1980 tarihinde Mareşal Josip Broz Tito’nun ölümünün ardından, Yugoslavya’daki federal devletler arasındaki bağlar ve ilişkiler giderek zayıflamaya başlamış, bu durum ülkenin iç yapısal sorunlarını derinleştirmiştir (Uçarol, 1995, s. 810).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI'NDAN SONRA TÜRKLERİN ÖRGÜTLENME SEBEPLERİ VE KURDUKLARI CEMİYETLER

4.1. Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'daki Türkler

Balkanlarda, 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Müslüman Türkler ile Hristiyan Bulgarlar arasında belirgin bir çatışma yaşanmadığı için bölge büyük ölçüde huzurluydu. Ancak, 1789 Fransız İhtilali ile birlikte yükselmeye başlayan milliyetçilik hareketleri, bu huzuru bozmaya başlamıştır. Bu milliyetçilik dalgası, özellikle Rusya'nın bölgedeki çıkarları doğrultusunda güç kazanmıştır. Rusya, Slav kimliğini öne çıkararak milliyetçi hareketleri kışkırtmış ve bu şekilde Balkanlarda Slav halklarının bağımsızlık mücadelesine destek vermiştir. Rusya'nın amacı, Balkanları kendi stratejik çıkarları doğrultusunda kontrol etmek, aynı zamanda Sırp ve Slav ırklarının bölgede korunmasını sağlamaktır (Çokbankir, 2010, s. 143). Balkan Savaşları, bölgenin köylü ve şehirli Müslümanları üzerinde 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı ile benzer etkilere sebebiyet vermiştir. Her iki savaşta da Müslüman nüfus, katliamlar, ırza geçmeler ve soygunlar gibi şiddet eylemleriyle karşı karşıya kalmış, bu durum onları yurtlarından kopararak Osmanlı'nın hâlâ elinde bulunan topraklara göç etmeye zorlamıştır. Her iki savaşın sonunda, bölgedeki Müslüman nüfus, katliam, açlık, hastalık ve kitlesel göç gibi sebeplerle büyük ölçüde azalmış ve bu topraklarda nüfusunun çoğunluğu Hristiyan olan yeni devletler kurulmuştur (McCarthy, 2022, s. 145-146).

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliğini kaybetmesinin ardından, bu bölgelere hâkim olan Sırp, Osmanlı vatandaşı olan Türkler ve Arnavutları genellikle Müslüman olarak tanımlamış, bu şekilde bu topluluklar arasında milli kimlik duygularının gelişmesini engellemeye çalışmışlardır. Gerçekte, Sırp siyasetinin amacı, sadece Türkler değil, bölgedeki diğer etnik grupların da milli kimliklerini yok etmek, onları milli esaslar etrafında örgütlenmelerini önlemektir. Bu yaklaşım, 1918'de kurulan Yugoslavya hükümeti tarafından da benimsenmiş ve 1941 yılına kadar, yani bölgenin Alman Nazileri ve işbirlikçileri tarafından işgal edilmesine kadar devam etmiştir (Kaya, 1995, s. 10). Birinci Balkan Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti,

özellikle Makedonya’da yaşayan Türk nüfusu açısından büyük bir darbe almıştır. Bu savaş, Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki son topraklarını kaybetmesine ve devletin, neredeyse Çatalca’ya kadar geri çekilmesine yol açmıştır. Savaşın ardından üç farklı egemenlik altına giren (bir kısmı Bulgar, bir kısmı Sırp ve diğer kısmı ise Yunan yönetimi) Makedonya Türkleri yeni yönetimler tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanmış ve bu bağlamda ciddi baskılara maruz kalmışlardır. Yeni yönetimler, Türklerin köylerini yağmalamış, evlerini ve camilerini tahrip etmiş, kadınları ve kızları çeşitli şekillerde taciz etmiştir. Türk ve Müslüman varlığını ortadan kaldırmaya yönelik baskı ve şiddetler uygulanmıştır (Kaya, 2009b, s. 233).

I. Balkan Savaşı’nı kazanan Balkan ülkeleri, Ekim 1912’de başlayan II. Balkan Savaşı sırasında da baskılara devam etmişlerdir. Sırp cephenin ilk saflarına Türkleri, Arnavutları, Boşnakları ve diğer Müslümanları, Bulgarlar aynı saflara Türkleri, Pomakları ve Müslüman Romanları, Yunanlar aynı saflara Türkleri, Pomakları ve Arnavutları yerleştirmişlerdir. Böylece yürütülen muharebelerde Müslümanları birbirine karşı savaştırmışlardır (Hamzaoğlu, 2022b, s. 115). Üsküp’e giren Sırp askerleri, Çetnikler ve yerli Hristiyanlar, şehirde kalan Türkler ve diğer Müslümanları büyük bir vahşetle öldürmüşlerdir. I. Balkan Savaşı sırasında Sırp işgali altına giren Üsküp’te yer alan Hristiyanlar, Türkler, Arnavutlar ve diğer Müslüman topluluklar üzerinde kitlesel bir şiddet uygulanmıştır. Sırp işgalinin ardından, Türkler ve Müslümanlara ait mal ve mülkler gasp edilmiş, şehirdeki birçok yapı yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Tarihçi Andonyan, Üsküp’ün Sırp tarafından işgali sırasında, şehirde ciddi bir talan ve katliam yaşandığını, Müslüman ve Hristiyan sivillerin bu şiddetten etkilendiğini ifade etmektedir (Andonyan, 1975, s. 352). Sırp işgalinin ardından, Müslüman nüfusun göçe zorlandığı, kalanların ise yağmalara maruz kaldığı belirtilmektedir (Andonyan, 1975, s. 353). Yolda kaçan Müslümanların Sırp komitacılar tarafından soyulduğu, birçok mültecinin öldürüldüğü ve kadınların büyük zulme uğradığı da aktarılmaktadır (Andonyan, 1975, s. 354). Bu dönemde, Üsküp’teki Türk-İslam kültürüne ait eserlerin büyük oranda tahrip edildiği ve şehrin kültürel açıdan büyük bir yıkıma uğradığı, geriye çok az iz kaldığı belirtilmektedir (Hamzaoğlu, 2022a, s. 663-664).

Balkanlarda Müslümanların öldürülmesi ve onların göçe zorlanması, bölgeden “Türk izini silmek” amacı güden bir stratejinin parçası olmuştur. Hristiyan halk, milliyetçilik fikrini henüz kısmi olarak özümsemiş olsalar da bir yandan da Müslümanların

topraklarını ve mal varlıklarını ele geçirme arzusuyla hareket etmişlerdi. Bu amaçla, yerlerinden kaçan Müslüman mültecilerin geri dönmesini engellemek ve yerinde kalanların da göç etmeye zorlanması için çeşitli siyasi eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bu eylemlerin en etkili olanları, Müslüman evlerinin yıkılması, tarım hayvanlarının ve yiyeceklerin çalınması şeklinde görülmüştür. Çünkü, köylerinden kaçmaya zorlanan Müslümanlar, evleri yıkılıp malları ellerinden alındıktan sonra, barınma ve yiyecek bulmak için başka yerlere gitmek zorunda kalmışlardır (McCarthy, 2022, s. 160). Balkanlarda, özellikle Bulgar yönetimi altında, Türkler yoğun bir şekilde din değiştirmeye zorlanmıştır. Bu süreç, özellikle Eski Kavala bölgesindeki bazı yerleşim yerlerinde, Türk nüfusu büyük bir göç hareketine sürüklenmiştir. Osmaniye’de (Pehçevo) ise, din değiştiren Türkler, ölümden kurtulabilmişlerdir (McCarthy, 2022, s. 168). Ayrıca, Selanik’teki Ayasofya Camii’nin üzerine haç dikilerek kiliseye çevrilmesi, Müslüman halka ait malların gasp edilip Türklerin sürgün edilmesi de bu baskı politikalarının bir yansımasıdır (Andonyan, 1975, s. 408).

I. Balkan Savaşı ve sonrasındaki olaylar, Balkanlarda geniş çaplı etnik temizlik ve zulümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Adam Block tarafından 1913 yılında İngilizce olarak “*Come Over Macedonia And Help Us*” ismi ile kitaplaştırılan bu döneme ait raporlar, Sırp ordusunun, özellikle General Jankovitch’in komutasındaki birliklerin, insanlık dışı uygulamalarını açıkça belgelemiştir. Bu raporlar incelendiğinde; Sırp birliklerinin, Arnavutluk’a yönelik yürüyüşlerinde, yalnızca silahlı Arnavutları hedef alarak katliamlar gerçekleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda silahsız, savunmasız sivillere de korkunç zulümler uyguladıkları belgelenmiştir. Bu dönemde, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve bebekler de dahi Sırp ordusunun zulmünden nasibini almıştır. Sırp subayları, Arnavutluk’taki Müslüman nüfusun tamamen yok edilmesini, bölgenin tam anlamıyla pasifize edilmesinin yolu olarak görmüşlerdir. Bu anlayış, Sırp işgal ordusu tarafından hızla benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Kumanova ile Üsküp arasındaki bölgedeki zulümler sonucu yaklaşık 3.000 kişi hayatını kaybetmiş, Priştine yakınlarında ise sadece Arnavutlardan oluşan 5.000 kişilik bir nüfus, Sırp tarafından öldürülmüştür. Bu dönemde yaşananlar, basit bir savaşın ötesine geçmiş, tamamen haksız bir cinayet halini almıştır. Birçok Arnavut köyü, tamamen yok edilmiştir; evler ateşe verilmiş, köylüler kaçmaya çalışırken, açığa çıkan yerlerde vurulmuşlardır. Erkekler, eşlerinin ve çocuklarının gözleri önünde

öldürülürken, kadınlar ve çocuklar, süngülerin hedefi olmuş ve adeta birer kurban olarak katledilmişlerdir (Block, 1913, s. 21).

Kumanovolu Kristo, Üsküplü Aleksandrovoslu, İştipli Spiro Diliof ve diğer birçok çete lideri, birliklerinin önünden geçerek Kratovo ve Koçana'nın tüm bölgelerinde büyük tahribatlar yapmış, bu yerleşim yerlerini yakıp yıkmış, yağmalamış ve ateşe vermiştir. Bölgede yaşayan Müslüman nüfus katledilmiş, Šuševo ve Meschéli'deki tüm Türkler ile Vétréni'deki 250 yerli öldürülmüştür. Peder Bogdanitza'nın yönetimindeki camiye kapatılan 60 Türk, tek tek dışarı çıkarılarak boğazları kesilmiştir. Kavadar ilçesinde ise 98 köyden 34'ü tahrip edilmiştir. Kaçmayı başaramayan Türkler, bazıları Bulgar çeteleri tarafından yüksek bir fidye karşılığında hayatta bırakılmış olsa da birçokları başka çeteler tarafından katledilmiştir (Block, 1913, s. 25). Çoğunluğu karışık bir nüfusa sahip olan Balkan köylerinde olduğu gibi, Koçana'da da Türkler ve Hristiyanlar arasında belirgin bir ayrım vardır. Her iki topluluk, keskin bir şekilde ayrılmış mahallelerde yaşamaktaydılar. 1 Ağustos 1912'de, kalabalığa iki bomba atılmıştır. Bomba patlamalarının hedefi, özellikle Türklerin yoğun olarak bulunduğu pazar yerleri olmuştur. Bu saldırıların hemen ardından panik ve kavga patlak vermiştir. Saldırıların sonucunda ölenlerin sayısı şu şekilde kaydedilmiştir: Toplamda 47 ölü bulunmuş olup, bunlardan 20'si Müslüman, 25'i Bulgar ve 2'si Yahudi'dir. Ayrıca, 49 kişi yaralanmış, bunların 30'u Müslüman, 19'u ise Bulgar olarak tespit edilmiştir (Block, 1913, s. 13).

4.1.1. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Cemiyet Partisi)

Eylül 1918'de, İtilaf orduları (İtalyan, Fransız, Sırp, İngiliz ve Yunan birlikleri), Sırbistan'ı ve Kosova'yı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Bulgaristan Krallığı'nın işgalinden kurtarmışlardır. Sırp ordusu, Kosova'yı yeniden Sırbistan'a bağlamış ve Arnavutların yaşadığı diğer köyleri de ele geçirmiştir. Bu dönemde, Güney Slavlar olarak tanımlanan Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler, yeni bir devlet kurarak Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nı oluşturmuştur. Bu süreçte Makedonlar, Karadağlılar ve Arnavutlar gibi diğer etnik grupların varlığı dikkate alınmamıştır. Kosova'da Sırp yönetiminin kurulmasına karşı büyük bir memnuniyetsizlik hakimdir (Gashi, 2016, s. 85). Ülkede sol partilerin de bulunduğu bir demokrasi yönetimi mevcuttu. Ancak bu demokrasi, yalnızca Slavlar için işlemekteydi. Türk ve Arnavut

gibi hâkim ırkların dışında kalan topluluklar için ise hiçbir fayda sağlamamaktaydı. (Sezer, 1971, s. 30-31). Arnavutlar, Kosova'yı özgürleştirmeyi ve Arnavutluk'un bağımsızlığını korumayı amaçlayan Kosova Ulusal Savunma Komitesini kurarak bu direnişi örgütlemiştir. Direniş, gerilla savaşı şeklinde devam etmiştir (Gashi, 2016, s. 85). Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın kuruluşunun ardından başlatılan toprak reformu (agrar reformu) uygulamaları, Boşnak, Arnavut, Türk ve Makedonya halkları üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu reformlar çerçevesinde, toprak reformuna tabi tutulan toplam arazinin dörtte üçü Müslüman topluluklarından alınmıştır. Özellikle 1918-1919 yıllarındaki ilk toprak reformu sırasında, Makedonya, Kosova, Sancak ve Karadağ bölgelerinde yaşayan Müslümanlardan toplamda 231.098 hektar araziye el konulmuştur (Nuredin, 2011, s. 239). Sırp, 1919'da bütün ülke genelinde toprak reformuna başlamışlardır. Yeni yönetim, büyük toprak sahiplerinden topraklarına el koyarak devlete karşı koyabilecek güçleri de zayıflatmayı düşünmekteydiler (Yücelden, 1976, s. 1092). Cemiyet Partisi, tarım reformlarının özellikle Kosova ve Makedonya'daki Müslüman beylerin (çiftlik sahiplerinin) topraklarına yönelik olduğunu savunmuş ve bu sürecin, Sırp kolonizasyonunu meşrulaştırma aracı haline geldiğini ileri sürmüştür. Tarihçi Bogumil Hrabak'a göre, 1921–1923 yılları arasında gerçekleştirilen uygulamalarda yaklaşık 25.000 Müslüman aile topraklarından edilmiştir. Yalnızca Makedonya ve Kosova'da 300.000 hektara yakın arazi 6.000 civarında Sırp yerleşimciye tahsis edilmiştir (Hrabak, 2003, s. 293). Güney Sırbistan'daki Müslümanların çoğunun elinde tapu kaydı ya da kadastral belgeler bulunmadığından, mülkiyetlerini ispat edemedikleri gerekçesiyle arazilerinin büyük kısmını kaybetmişlerdir (Hrabak, 2003, s. 296–297). Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nda Arnavutlar arasında eğitim konusunda bir tedirginlik oluşmuştur. Kırsal kesimdeki aile reisleri, eğitimin “modernleştirici” etkisinden çekinmiş ve entelektüel bir zümrenin ortaya çıkmasının kendi otoritelerini zayıflatacağına inanmışlardır. Bu, Arnavutların eğitime karşı bir tür hoşnutsuzluk duyduklarına dair yaygın olan inancın temelini oluşturmuştur. Yugoslav yetkililerinin 1920'lerde Arnavutça eğitim verilmesini engellemek için öne sürdükleri gerekçelerden biri de bunun reddedilen bir hak değil, aslında talep edilmeyen bir hak olduğuydu. Kosova'da ilk Arnavutça dil okulunun açılması 1889'a kadar gerçekleşmemiş ve açılan okullar da yasa dışı faaliyet göstermiştir. 1916-1918 yılları arasındaki Avusturya işgali sırasında, Avusturya makamları Arnavutça dil okullarının açılmasını teşvik etmiş ve 300'ün üzerinde okul

kurulmuştur. Ancak, 1919 Saint-Germain Antlaşması'na rağmen, Yugoslavya hükümeti Arnavutça eğitime izin vermemiştir. Bu dönemde, mevcut Arnavut okulları kapatılmış ya da Sırpça dil okullarına dönüştürülmüştür (Clark, 2000, s. 34).

Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Arnavutların haklarını savunmuştur. 1924–1926 arasında Müslüman din adamlarına Sırpça dini eğitim izni verilmiş, Katolik ve Ortodokslara bu hak tanınmamıştır. Üsküp ve Prizren'de gizli Arnavutça dersler verilmiş; eğitimciler baskıya uğramıştır. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın okul inşa ettiği iddialarına karşın, bu okulların Arnavutlarca kurulduğu ve sadece Sırpça eğitim verdiği belirtilmiştir (Asani, 2015, s. 294). Benzer biçimde, Hrabak da Cemiyet Partisi'nin eğitim faaliyetleriyle ilgili değerlendirmesinde, devletin azınlık eğitimi konusundaki isteksizliğini ve baskıcı yaklaşımını ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Özellikle Kosova ve Makedonya'daki Arnavut ve Türk nüfusun eğitim talepleri, dil sorunu, öğretmen eksikliği ve eğitim materyali yetersizliğiyle bastırılmıştır. Bogumil Hrabak'a göre, Kosova'daki Müslüman çocuklar yalnızca haftada bir saat olmak üzere Sırpça verilen dinî içerikli derslerle sınırlı bir eğitim alabilmekteydi. Arnavutça veya Türkçe eğitim ise sistematik olarak engellenmekteydi. Hrabak, birçok bölgede ailelerin çocuklarını devlet okullarına göndermekten kaçınmalarının temel nedenlerinden birinin, bu okullarda çocuklara zorla Sırpça dua ettirilmesi gibi uygulamalar olduğunu belirtmektedir (Hrabak, 2003, s. 303–305). Arnavutların anadilde eğitim hakkı yerine yalnızca gazete okuma gibi sembolik haklarla yetinmek zorunda bırakıldıkları, radyo yayınlarının ise sınırlı bir kültürel dolaşım aracı haline geldiği de vurgulanmaktadır (Hrabak, 2003, s. 306). İçişleri Bakanlığı, yalnızca iki derginin dağıtımına herhangi bir kısıtlama olmaksızın izin vermektedir. Buna karşın, Kosova'da yaşayan Arnavutlar kitap temininde ciddi zorluklar yaşamakta, kültürel ve eğitsel kaynaklara erişimden büyük ölçüde mahrum bırakılmaktaydılar. Ancak, basılı yayınlara erişimin kısıtlanmasına rağmen, radyo aracılığıyla bilgi edinme imkânı ellerinde bulunmaktaydı (Asani, 2015, s. 300). Bu baskıcı eğitim politikalarına rağmen, Cemiyet Partisi ve Kosova'daki Arnavut aydın sınıfının, kimliklerini koruma mücadelesinden vazgeçmemiştir. Limani, bu bağlamda Cemiyet Partisi'nin yalnızca siyasi değil, kültürel bir direnç yapısı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, parti, “kolonyal bir statüye indirgenmeye çalışan Kosovalı Arnavutlara” karşı bir meşruiyet alanı oluşturmuş ve direnişi örgütleyerek ulusal bilinci canlı tutmuştur (Limani, 2018, s. 276).

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı döneminde, vatandaşlık hakları yalnızca üç halkla (Sırp, Hırvatlar ve Slovenler) sınırlıydı ve bu halklar aynı zamanda siyasi parti kurma konusunda münhasır haklara sahip olmaktadır. Azınlıklar, yasal olarak parti kurma hakkına sahip değillerdi ve Arnavutların, Türklerin ve diğer etnik grupların tek seçeneği, dini temele dayalı örgütlenmelerdi. Bu durum, Kosova ve Sancak gibi doğu bölgelerinde yaşayan İslam dinine mensup Arnavutlar, Türkler ve diğer Müslüman topluluklarının, Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı'nın yasalarına uymak zorunda kalmalarına yol açmıştır. Bu baskıcı ortamda, 17 Aralık 1919'da Müslümanların haklarını savunmak amacıyla Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti olarak bilinen, daha sonra "Cemiyet" adıyla anılacak olan Güney Müslümanları Teşkilatı'nın kurucu meclisi toplanan konferansta oluşturulmuştur (Asani, 2017, s. 43). Kısa ismiyle, "Cemiyet" partisi, tarihçiler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bazılarına göre bir Türk Partisi, kimilerine göre Türk-Arnavut Partisi, kimilerine göreyse Müslüman Partisi olarak nitelendirilmektedir. O dönemdeki rejim, "Güney Sırbistan"da yaşayan Türkler ve Arnavutların milli kimliklerini yeterince önemsemezken, ulusal sorunları genellikle arka planda bırakmışlardır. Bu durum, Türkler ve Arnavutların yalnızca dini temele dayalı olarak parti kurabilmelerine yol açmıştır (Kaya, 2009a, s. 244-245). Halk arasında "Cemiyet" (Xhemijet) veya "Bashkim" her iki kelime de 'birlik' anlamına gelmektedir; "Bashkim" Arnavutça, "Cemiyet" ise Türkçe olarak bilinen bu kuruluşun tam adı "Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti"dir. Başlangıçta, 16 Şubat 1919'da Saraybosna'da kurulan Bosnalı Müslümanların siyasi partisi Yugoslav Müslüman Örgütü (JMO) ile birleşmeyi planlamışlardır. Ancak, Slavca konuşan Müslümanlar ile Arnavutlar ve Türkler arasında duygusal bağların yeterince güçlü olmaması nedeniyle, bu ortak hareket gerçekleştirilmemiştir. Kosova, Makedonya ve Bosna-Hersek'ten gelen Müslüman delegeler, Üsküp'teki konferansta bir dizi politik talepte bulunmuşlardır. Bu talepler, dini özerkliğin sağlanması, medeni konularda şeriat mahkemelerinin devam etmesi, vakıfların korunması, Sırp olmayan etnik grupların okullarda kendi dillerinin serbestçe ve resmi olarak kullanılabilmesi ve beylerin topraklarının yeni tarım reformlarından korunması gibi meseleleri içermekteydi (Malcolm, 1998b, s. 269; Azizi, 2019, s. 57). Doğu bölgelerinde, özellikle Kosova ve Sancak'ta yaşayan Müslümanların siyasi inisiyatifi, sık sık yapılan toplantılarla partinin kuruluşuna yönelik çalışmaları sürdürmüştür. Bu toplantılarda, bir araştırma komitesinin

kurulması ve partinin yapısının belirlenmesi amacıyla bir konsey oluşturulması ve siyasi partinin kuruluş toplantısının yapılması gerektiği yönünde bir çağrı yapılmıştır. Bu girişim, özellikle Kosova ve Sancak'taki Müslüman topluluklar arasında geniş bir destek bulmuştur. Bölgelerdeki tüm imamlar da bu organizasyonu ve vakıf meselelerinin çözülmesini desteklediklerini belirtmişlerdir. Bu adım ileriye dönük olarak siyasi bir hareketin temelini atmayı amaçlamaktadır (Asani, 2017, s. 42).

Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin gelişimi, birkaç farklı dönemde şekillenmiş ve her dönemde farklı bir hakimiyet yapısının etkisi altında kalmıştır. İlk dönem, Makedonya Türklerinin hakimiyeti altında geçen Aralık 1919 ile Mart 1923 arasındaki süreçtir. Ardından, Mart 1923 ile Şubat 1925 arasındaki ikinci dönem, Arnavutların hakimiyetine denk gelmektedir. Üçüncü dönem ise Şubat 1925 ile Aralık 1928 arasında gerçekleşen, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasal sahnedeki etkisinin azaldığı ve dağıldığı dönemi kapsamaktadır. 1919 ile 1925 yılları arasındaki etkinlik dönemi, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin Güney Sırbistan'daki Müslüman nüfusun ihtiyaçlarını savunma noktasında önemli bir rol oynadığı bir süreçtir. Bu dönemde, Güney Sırbistan bölgesindeki toplumsal yaşam, çeşitli etnik unsurların ve siyasî mücadelelerin etkisiyle şekillenmiştir (Şkriyel, 2018, s. 334-335).

İtalyan Konsolosluğu, Cemiyet Partisi'nin kurucu Meclisi tarafından onaylanan ve aşağıdakileri öngören tüzük hakkında bilgi vermektedir. Onaylanan tüzük, özellikle Müslüman topluluğunun haklarının iyileştirilmesine yönelik kapsamlı bir dizi düzenleme içermektedir. Bu düzenlemeler, Müslümanların sosyal, kültürel, dini ve siyasi haklarının güçlendirilmesini hedeflemekte olup, aşağıda belirtilen maddelerde detaylandırılmaktadır:

1. Müslümanların kişisel hürriyetlerinin tam anlamıyla sağlanması ve bugüne kadar sahip olamadıkları haklardan faydalanabilmelerinin temin edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu düzenleme, toplumsal eşitlik açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Asani, 2017, s. 48).
2. Yasama ve belediye seçimlerinde nispi sistemin uygulanması öngörülmüş ve Müslüman milletvekillerinin sayısının, Lima'da yaşayan Müslüman nüfusunun oranına eşit olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu düzenleme,

Müslümanların siyasi temsili ve karar alma süreçlerine daha etkin katılımını sağlamayı amaçlamaktadır (Asani, 2017, s. 48).

3. Müslümanların her vilayet ve nahiyede taleplerinin hızlıca incelenmesi ve karar bağlanabilmesi için bir Müslüman danışmana ihtiyaçları olduğu belirtilmiş, ayrıca her vilayet ve kaymakamlıkta, dilin kökenine dikkat edilerek, kendi uyuşundan olmayan bir Müslüman başkan yardımcısının bulunması gerektiği ifade edilmiştir (Asani, 2017, s. 48).
4. Müslüman askerlerin, dini inançlarını özgürce uygulayabilmeleri için belirli düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler şunlardır:
 - Ayrı mutfakların oluşturulması,
 - Müslüman askerlerin görev yaptığı kolordularda imam atanması,
 - Dini bayramlarda askerlik görevlerinin durdurulması ve dini yükümlülüklerin yerine getirilmesine izin verilmesi,
 - Müslüman askerlerin dini inançlarına uygun saç stiline sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir (Asani, 2017, s. 48).
5. Dini ve kültürel konuların, Müslümanların dini özerkliği ilkesine dayalı olarak düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Müslümanlarla Halife arasındaki ilişkinin düzenlenmesi için bir kanun çıkarılması önerilmiştir (Asani, 2017, s. 48).
6. Dini okulların, yeni bir temele dayalı olarak reforme edilmesi ve yeni bir çalışma programı geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, dini eğitim verilen yapılarda eğitim alan öğrenciler ile camilerde görev yapanların askerlikten muaf tutulması ve şeriat kadılarının yetiştirilmesi için bir okul kurulması gerektiği belirtilmiştir. Şeriat mahkemeleri, müftünün emrinde çalışacak şekilde düzenlenmelidir. Vakıf mallarının yönetimi için müftülerden oluşan temsili komisyonlar kurulması da önerilmiştir (Asani, 2017, s. 48).
7. Şeriat hükümlerinin yürütme makamları tarafından derhal ve etkili bir şekilde uygulanması gerektiği ifade edilmiştir (Asani, 2017, s. 48).
8. Vakıf mallarının suistimallerden ve yetki ihlallerinden korunması için bir dizi önlem öngörülmüştür. Bunlar arasında vakıflara ait olan malların, okulların ve camilerin kendilerine ait olan mallarının vakıf meclislerine iade edilmesi, zarar gören malların komisyonlar tarafından incelenmesi ve tazmin edilmesi yer almaktadır. Yeniden bağınazlık nedeniyle tahrip edilen mezarlık alanlarının

yeniden iade edilmesi ve mezarlık arazilerinin vakıf malı olarak sınıflandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Doğal zenginlik kaynaklarının amacına uygun kullanılması ve Müslüman topluluklara hayır kurumları için gelir sağlanması gerektiği de belirtilmiştir (Asani, 2017, s. 49).

9. İlköğretimin zorunlu hale getirilmesi ve anadilde öğretilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu okulların kontrol ve yönetimi Müslüman cemaatler tarafından yapılacak, resmi dilin öğretileceği sınıflar, Müslüman toplumunun kararıyla belirlenebilecektir. Hükümetin, bu okulların bakımına ayrılacak kamu eğitim bütçesinin orantılı bir kısmını, Müslüman cemaatlerin yararına kullanması gerektiği ifade edilmiştir (Asani, 2017, s. 49).
10. Bu bölgede tarım kanununa tabi olacak kadar büyük mülklerin bulunmadığı belirtilerek, mülkiyet hakkına ve mevcut kanunlara saygı gösterilmesi talep edilmiştir (Asani, 2017, s. 49).
11. Devletin, kamu yararına ihtiyaç duyduğu arazi ve taşınmazların değerlendirilmesi için komisyonların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir (Asani, 2017, s. 49).
12. Devletin kamu yararı doğrultusunda ihtiyaç duyduğu arazi ve taşınmazların, maliklerin belirleyeceği üyelerden oluşan bir komisyon tarafından değerlendirilmesi öngörülmektedir. Hükümetin söz konusu arazileri bölge sakinleri arasında paylaşırma kararı alması halinde, bu dağıtımın sektörel esaslara göre gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, kamulaştırılan arazi sahiplerine uygun karşılıkların verilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmiştir (Asani, 2017, s. 49).
13. Savaşlar nedeniyle ellerinden alınan ve vergi ödemeye devam eden mülklerin gerçek sahiplerine geri verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu durum, aynı şekilde, devlet tarafından alınıp bireylere verilen ancak terk edilen çiftlikler için de geçerlidir. Bu arazilerin, mülkiyet hakkının gerçekleştirilmesi ve benzer haksızlıkların tekrarlanmaması amacıyla derhal sahiplerine iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Asani, 2017, s. 49).

1 Aralık 1919 tarihinde toplanan Kurucu Meclis'te, ağırlıklı olarak hükümetin yürüttüğü parti politikaları (özellikle Radikal Parti ve Demokrat Parti), sömürgeleştirme girişimleri ve tarım reformu uygulamalarıyla çelişen yönler ile eğitim alanındaki sorunlara odaklanan bir çalışma programı kabul edilmiştir. Bu

çerçeve, Cemiyet Partisi'nin siyasi programı toplam 10 temel maddeden oluşmakta olup, Müslüman halkın dinî, toplumsal ve ekonomik haklarını güvence altına almayı hedefleyen ilkelere dayanmaktaydı (Hrabak, 2003, s. 81-82).

1. Eğitimsel-dini özerklik. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ülke çapında birliği ve kanunen halifelikle bağlantısını sağlamak,
2. Müslümanların özel hukukuna ilişkin konularda (miras, evlilik, boşanma vb.) şer'i kuralların uygulanması; bu alanda Hristiyan mahkemelerinin yetkisiz sayılması,
3. Vakıf mülklerinin, gayrimenkullerin ve vakıf gelirlerinin hükümet müdahalesinden uzak tutulması ve Müslüman toplumun denetimine bırakılması,
4. Müslüman öğrencilerin devlet okullarında Hristiyan dua ve ayinlerinden muaf tutulması; din dersleri için ayrı Müslüman öğretmen atanması,
5. Müslüman öğrenciler için devlet okullarında dinî ve kültürel hassasiyetlere uygun yaşam koşullarının (yurt, yemek vb.) sağlanması,
6. Halk meclisinde Müslüman milletvekillerinin toplam Müslüman nüfus sayısına orantılı olarak belirlenmesi ve Müslümanlardan oluşan özel bir teşkilatın kurulması,
7. Maddi malların alınması yoluyla vakfın haciz veya tazminattan muaf tutulması,
8. Köylülerin topraklarının tarım reformundan muaf tutulması, tarım reformu meselesinin düzenlenmesi,
9. Büyük toprak sahibi beylerin gelirlerinin sınırlandırılması; özellikle bu gelirlerin yalnızca zorunlu ihtiyaçları karşılayacak ölçüde olmasının önerilmesi,
10. 1912'den sonra ellerinden alınan toprakların ve mülklerin, Müslüman sahiplerine geri verilmesi; bu topraklara devlet yetkililerinin veya Sırp yerleşimcilerin el koymasına son verilmesi (Azizi, 2019, s. 114; Asani, 2017, s. 51; Hrabak, 2003, s. 81-84).

Bu program, özellikle 1878 sonrası toprak kaybı, vakıfların tasfiyesi ve eğitimde Sırplaştırma politikalarına karşı Müslüman halkın dinî, toplumsal ve ekonomik taleplerini sistematik biçimde ifade eden ilk siyasi belgelerden biri olmuştur. Hrabak'a göre bu platform, yalnızca dini temellere değil; aynı zamanda bir tür kültürel özerklik arayışına dayanmaktadır (Hrabak, 2003, s. 83–84).

Cemiyet Partisi'nin kuruluş toplantısına 64 delege katılmıştır. Partinin kurucusu ve ilk başkanı Necip Draga'dır⁷. Ancak kısa süre sonra başkanlık görevini kardeşi Ferhad Draga devralmıştır (Kaya, 2009a, s. 244-245). Cemiyet Partisi, 1921 yılına kadar Üsküp'te Necip Draga başkanlığında ve 1921'den itibaren kapanma dönemine kadar Ferhad Draga başkanlığında yönetilmiştir (Aruçi, 2002, s. 219). Kurucular arasında dönemin ünlü beyleri, zengin tüccarları ve tanınmış ulema da bulunmaktadır. Ancak, Ferhad Draga'nın milliyetçilikle ilgili yaptığı bazı konuşmaların ardından, ağa ve beyler ile ulemanın bir kısmı partiye olan ilgilerini yitirmiş ve "Cemiyet" yönetimi giderek daha dar bir lider kadrosunun elinde toplanmıştır (Kaya, 2009a, s. 244-245).

Draga ailesinin ekonomik gücü, Mitrovica ve çevresindeki geniş topraklara dayanmaktadır. Draga ailesinin bölgedeki nüfuzu, Ferhad Draga'nın babası Ali Draga'nın 1860'lı yıllarda bir çete lideri olarak bölgede güç kazanmaya başlamasıyla temellenmiştir. Ali Draga, köylerin kontrolünü ele geçirerek bölgedeki etkisini artırmış, Osmanlı yetkilileri ise bu durumu yatıştırmak amacıyla onu birkaç kez

⁷ Mehmed Necip [Nexhip Draga] (1893): Mehmed Necip, 1867 yılında Mitrovica'da doğmuştur. Yerel rüştiyede eğitim gördükten sonra İstanbul'a giderek idadi okulunda ve Mekteb-i Mülkiye'de öğrenim almıştır. Türkçe, Fransızca ve Sırpça konuşabiliyor, okur ve yazardı; ayrıca Boşnakça ve Bulgarca da bilmekteydi. Üsküp'te idari eğitimini tamamladıktan sonra burada yerel idadi okulunda öğretmenlik yapmıştır. 1896 yılından itibaren, doğduğu bölgeye yakın Kratovo, Köprülü/Veles ve Yenipazar/Novi Pazar gibi farklı yerlerde kaymakamlık yapmıştır. Ancak, 1902 baharında görevinden istifa etmiştir. Üsküp'te yaşamaya devam ederken ve kendi işine odaklanırken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden biri olmuştur. 1908'de, Ferizovic'teki Arnavut Meclisi'ni, Anayasal hareketi desteklemek amacıyla kullanmıştır. Genç Türk Devrimi'nden sonra, Üsküp milletvekili olarak seçilmiştir. 1912'deki Arnavut isyanında önemli bir rol oynayarak, bu isyanı milliyetçi bir şekilde şekillendirmiştir. Balkan Savaşları sırasında Belgrad'a sürgün edilmiştir. 1914 yılında serbest bırakıldığında Mitrovica'ya dönmüştür (Clayer, 2005, s. 317).

affederek jandarma veya sınır subayı olarak görevlendirmiştir. Ali'nin bey unvanı taşıyan oğulları Mehmed Necib, Ferhad, Aydın ve Şefket, babalarının gücü ve sermaye birikimi sayesinde Osmanlı başkentinde eğitim görmüş ve bu sayede kültürel sermayelerini artırarak İmparatorluk bürokrasisinde yüksek idari pozisyonlara yükselmişlerdir (Miladinović, 2021, s. 23). Bu durum, Necib Bey gibi bazı Draga ailesi üyelerinin 1908'den sonra Osmanlı Parlamentosu'na seçilmeleri ve gizli Jön Türk Komitesi'nde siyasi temaslarını sürdürmeleri için fırsat yaratmıştır. Sosyal ağlarını kullanarak, devletin otoritesine karşı çıkmak ve özerk hareket etmek için gerekli zemini bulmuşlardır. Ailelerinin çok dilli geçmişi ve aldıkları eğitim sayesinde, Bulgarca, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve BHS (Boşnakça-Hırvatça-Sırpça) gibi dillerde yetkinleşmişlerdir (Miladinović, 2021, s. 24).

17 Aralık'ta Üsküp'te Cemiyet Partisi'nin merkezi konseyinin başkanlığına Necip Draga (Mitrovica), başkan yardımcılığına Sheh Sabedini (Kalkandelen), sekreterliğe ise Akif Blyta (Pazar i Ri) getirilmiştir (Rameti, 2020, s. 33; Asani, 2017, s. 44). Merkez Konseyi ise şu isimlerden seçilmiştir: Koçani bölgesini temsil eden Tefvik Efendi, Kumanova bölgesini temsil eden Kemal Bey Osmanoğlu ve Salih Bey, Üsküp bölgesini temsil eden Abdurrahman Bey, Tetova bölgesini temsil eden Elen Bey, Kavadar bölgesini temsil eden Hamid Bey, Ohri ve Struga bölgelerini temsil eden Kâmil Bey Gostivari, Rashka bölgesini temsil eden Akmer Behzad Qamilbegoviç. Ancak Prizren ve Plevla bölgelerinin temsilcileri mecliste bulunmadıkları için bu bölgelerin temsili bir sonraki başkanlık toplantısına ertelenmiştir. Kurucu Meclis'te, teşkilatın şubelerinden delegeler tarafından seçilen Merkez Konseyi üyeleri belirlenmiştir (Asani, 2017, s. 43). Merkezi Üsküp'te bulunan bu siyasi örgüt, esas olarak mülklerini ve ayrıcalıklarını korumak, siyasi çıkar sağlamak isteyen aristokrat kesim (beyler ve ağalar) tarafından oluşturulmuştur. Bu örgüt, Müslümanları bir araya getirerek belirli sınıf ve çıkar gruplarını temsil eden bir yapı halini almıştır. Cemiyet Partisi'nin üyeleri büyük ölçüde aristokrasi, beyler ve ağalar gibi toprak sahiplerinden oluşurken, aynı zamanda tüccar ve zanaatkârlar da bu yapının içinde yer almaktaydı (Asani, 2017, s. 46).

Cemiyet Partisi'nin, özellikle Doğu Sancak'ta, partinin önde gelen isimlerinden Akif Efendi Blyta'nın aktif rol üstlendiği ve JMO (Yugoslav Müslüman Örgütü) aracılığıyla Müslümanlar arasında daha fazla destek bulduğu Pazar i Ri (Tiran) ve Tutin (Sancak) gibi bölgelerde güçlü bir etki alanı oluşturmuştur. Ayrıca, Sancak

Bölgesi'ndeki Priboj, Nova Varoš ve Prijepolje gibi etnik açıdan karışık bölgelerde de etkisini genişletmiştir. Cemiyet Partisi, faaliyetlerini büyük ölçüde kitleler arasında ve parti tabanına dayalı bir şekilde yürütmek durumunda kalmıştır (Azizi, 2019, s. 57). Yerel düzeyde Blyta, 4 Nisan 1920'de Novi Pazar'da düzenlenen Cemiyet Partisi taraftarları toplantısının başlıca organizatörlerinden biri olmuştur. Bu toplantıda Kurucu Meclis'in tüm kararlarını onaylanmıştır. Akif Blyta da bu kararın imzacılarından biri olarak yer almıştır. Novi Pazar'daki kuruluş toplantısında Cemiyet Partisi, İlçe ve Mahalle Meclisleri'ni resmen oluşturmuştur. Toplantı, Novi Pazar'da Tevfik Efendi İmamoviç ve Celil Ağa Aguşeviç'in bulunduğu bir handa yapılmıştır. Cemiyet Partisi'nin Sancak bölgesindeki en seçkin politikacıları arasında Akif Blyta dışında Mehmed Ali Osmanbegović, Şahsuvar-beg Çavik, Kâmil-beg Ejupbegović, Ali Ağa Qilerxhiç, Eyüp Ağa Lajqi, Ahmed Daci, Fehim-beg Nuribegović, Ömer Konicanin, Mehmed Peqanin, Ahmed Hamzagic, Yusuf Mavriq ve Nuradin Crnishanin gibi önemli isimler de bulunmaktaydı (Azizi, 2019, s. 59).

Kasım 1920'de gerçekleştirilen Kurucu Meclis seçimleri, şeffaf bir şekilde gerçekleşmiş ve seçmenlerin yaklaşık %65'i oylarını kullanmıştır. 419 sandalyeli mecliste, çeşitli siyasi partiler farklı oranlarda temsil hakkı elde etmiştir. Sırp Demokratları 94, Sırp Radikalleri 89, Komünist Parti 58, Hırvat Köylü Partisi 50, Sloven ve Hırvat Ruhban Partileri 27, Bosnalı Müslümanlar 24 ve Sosyal Demokratlar ise 10 sandalye kazanmıştır. Geriye kalan sandalyeler ise diğer küçük partilerin temsilcilerine dağıtılmıştır. Bu seçim sonuçları doğrultusunda, Sırp Demokratları ve Sırp Radikallerinin öncülüğünde, Nikola Pašić'in başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin temel görevi, yeni bir anayasanın hazırlanması sürecine liderlik etmek ve bu süreci yönetmek olarak belirlenmiştir (Jelavich, 2009, s. 160). Doğu bölgelerinin iki büyük siyasi partisi olan Radikal Parti ve Demokrat Parti, hiçbir engelle karşılaşmadan devlet iktidarını kullanmışlar ve kararları devlet politikasına dönüştürülmüştür. İki siyasi parti, siyasi, ideolojik veya dini yönelimleri ne olursa olsun, nüfusun mümkün olduğunca fazlasına fayda sağlamak istemiştir. Cemiyet Partisi, Müslüman nüfusu kontrol etme ve Komünist Partinin nüfus üzerindeki baskısını kesmek amacıyla Radikal Parti tarafından desteklenmiştir. 1919-1923 döneminde Cemiyet Partisi, resmi olarak parlamento çoğunluğunun bir parçası olmuş, ancak gerçekte devlet organlarında (yürütmede) doğrudan temsil edilmediğinden iktidarı kullanmak için somut bir fırsat bulamamıştır (Asani, 2017, s.

41). Ferhad Draga, Cemiyet Partisi'nin liderliğini üstlendikten sonra, partinin çoğunluğunu Arnavutlar ve Türkler üzerinde süregelen ulusal eşitsizliği kabullenmekten vazgeçmeye ikna etmiştir. Bu değişim, Cemiyet Partisi saflarında önemli bir siyasi ayrışmaya yol açmıştır. Partinin Radikallerle koşulsuz uzlaşmadan yana olan ılımlı kanadı, bir azınlık eğilimi olarak ortaya çıkarken, Draga'nın liderliğindeki grup, ulusal eşitlik ve Yugoslavya'nın güneydoğusundaki Müslümanların siyasi ve kültürel hakları için güçlü talepleri sürmeye başlamıştır. Bu gelişme, Draga'yı giderek Radikallerin karşıtı olan Hırvat hareketine daha yakınlattır (Banac, 1988, s. 378). Radikal Parti ve Demokrat Partisi, Sırp nüfusunun hakimiyetini pekiştiren politikalar izlerken, aynı zamanda bölgedeki diğer etnik ve dini grupların haklarını kısıtlayan bir yaklaşım sergilemişlerdir. Siyasi yaşamın şekillenmesinde, özellikle Cemiyet Partisi gibi Müslüman bir partinin de belirgin bir etkisi olmuştur. Bu parti, kuruluşunun ilk yıllarında, büyük ölçüde dini ilkeler üzerine inşa edilmiş ve faaliyetlerini, başlangıçta dini temeller üzerine kurarak sürdürmüştür. Zaman içinde bu parti, özellikle Arnavut ve Türk topluluklarının haklarını savunarak, bölgesel siyasi dengeleri etkilemeye çalışmıştır (Asani, 2022, s. 342).

1920'deki Kurucu Meclis seçimlerinde, Cemiyet Partisi, Kosova'daki 18 sandalyeden 3'ünü ve Makedonya'da 2 sandalyeyi kazanmıştır (Emini, 2015, s. 57). Diğer sandalyeler ise ülke genelindeki Yugoslav partileri tarafından alınmıştır. Dokuz sandalyeyi Demokratlar, 3 sandalyeyi Radikaller ve 3 sandalyeyi ise Komünistler kazanmıştır. Kosova'daki 18 milletvekilinin 10'u Sırp, 8'i ise Arnavut'tur. Ancak bu milletvekillerinin seçildiği seçim bölgesi oldukça dar bir kapsamda kalmaktadır. Yirmi bir yaş ve üzerindeki tüm erkek vatandaşlar oy kullanabilmek için kaydolabilirken, Kosova'da toplamda yalnızca 85.159 seçmen kayıtlıdır ve bunlardan yalnızca 46.561'i sandık başına gitmiştir (Malcolm, 1998b, s. 270; Malcolm, 1998a, s. 328). 22 Ağustos 1920 ve 24 Ekim 1920 tarihlerinde yapılan iki türlü belediye seçimleri ile 28 Kasım 1920'deki parlamento seçimlerinde, Cemiyet Partisi, yayın organı "Hak" aracılığıyla Yugoslavya Komünist Partisi'ne karşı güçlü bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Cemiyet Partisi, Türk halkının bu partiden uzaklaşması amacıyla yazılar ve makaleler yayımlatarak mücadele etmiştir. Bu çabada, en etkili strateji olarak dini duyguların istismar edilmesi tercih edilmiştir. Ancak, bu girişimler istenilen sonucu sağlamamış ve 24 Ekim 1920'de yapılan belediye seçimlerinin ikinci turunda, Üsküp şehri,

Komünist Parti'nin eline geçmiştir (Lutviyi, 2019, s. 37). Seçimden kısa bir süre sonra, Makedonya'da Makedon ve Bulgar milliyetçileri tarafından paravan bir yapı olarak kullanılan Komünist Parti yasadışı ilan edilmiştir (Malcolm, 1998b, s. 270; Malcolm, 1998a, s. 328).

Tablo 4. 1: Partilerin Yugoslavya'nın Anayasa Kongresi için 28 Kasım 1920 Seçimlerinde Siyasi Partilerin Bölgesel Katkıları

Partiler								
	DS		NRS		HPSS		KPJ	
Bölge	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Sırbistan	103,465	32.39	111.597	39.21	0	0.00	50,385	25.40
Makedon ya, Metohia, Kosova ve Sancak	75,512	23.64	20,790	7.31	0	0.00	49,449	24.93
Bosna Hersek	18,500	5.79	59.443	20.89	0	0.00	18.074	9.11
Hırvatistan-Slavonya	78,406	24.54	39,050	13.72	230,590	100.00	31,281	15.77
Dalmaçya	5,189	1.62	6,008	2.11	0	0.00	8,074	4.07
Karadağ	7,955	2.49	3,837	1.35	0	0.00	10,869	5.48
Slovenya	12,288	3.85	0	0.00	0	0.00	16,289	8.21
Banat, Backa ve Baranja	18.133	5.68	43,850	15.41	0	0.00	13,955	7.03
Toplam ve Ortalamalar	319,448	100.00	284,575	100.00	230,590	100.00	198,376	100.00
Partiler								
	Ulusal Kulüp		SLS ve HPS		JMO		Cemiyet	
Bölge	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Sırbistan	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Makedon ya, Metohia, Kosova ve Sancak	0 0	0.00	0	0.00	0	0.00	30,029	100.0
Bosna Hersek	38,380	59.74	20,774	18.67	110,895	100.00	0	0.00
Hırvatistan-Slavonya	22,950	35.72	11,871	10.67	0	0.00	0	0.00
Dalmaçya	2,917	4.54	13,947	12.53	0	0.00	0	0.00

Karadağ	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Slovenya	0	0.00	58,971	53,00	0	0.00	0	0.00
Banat, Backa ve Baranja	0	0.00	5,711	5,13	0	0.00	0	0.00
Toplam ve Ortalamalar	64,247	100.00	111,274	100.00	110,895	100.00	30,029	100.00
	Sosyal Demokratlar		Tarımcılar		Diğerleri			
Bölge	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Sırbistan	0	0.00	45,121	29.76	14,782	24.88		
Makedonya, Metohia, Kosova ve Sancak	0	0.00	0	0.00	6,296	10.60		
Bosna Hersek	2,784	5.95	55,108	36.35	7,000	11.78		
Hırvatistan-Slavonya	7,611	16.27	4,055	2.68	12,985	21.85		
Dalmaçya	0	0.00	10,636	7.02	3,198	5.38		
Karadağ	0	0.00	0	0.00	5,951	10.01		
Slovenya	29,541	63.13	33,010	21.77	8,166	13.74		
Banat, Backa ve Baranja	6,856	14.65	3,673	2.42	1,048	1.76		
Toplam ve Ortalamalar	46,792	100.00	151,603	100.00	59,426	100.00		

Kaynak: (Banac, 1988, s. 388)

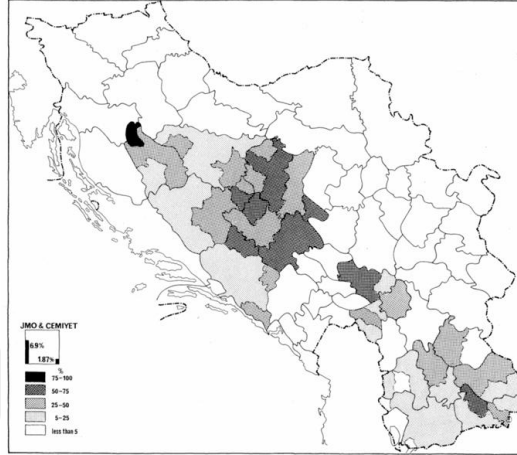
Tablo 4. 2: Yugoslavya'nın Kurucu Meclisi İçin 28 Kasım 1920 Seçimlerinde Her Siyasi Parti İçin Verilen Bölgesel Oylar ve Yüzdeler

Partiler							
Bölge	Tüm Oylar	DS	NRS	HPSS	KPJ	Ulusal Kulüp	SLS ve HPS
Sırbistan	325,350	31,80	34,30	0.00	15,49	0.00	0.00
Makedonya, Metohia, Kosova ve Sancak	182,076	41,47	11,42	0.00	27,16	0.00	0.00
Bosna Hersek	330,958	5,59	17,96	0.00	5,46	11,60	6,28
Hırvatistan-Slavonya	438,799	17,87	8,90	52,55	7,13	5,23	2,71
Dalmaçya	49,969	10,38	12,02	0.00	16,16	5,84	27,91
Karadağ	28,612	27,80	13,41	0.00	37,99	0.00	0.00
Slovenya	158,265	7,76	0.00	0.00	10,29	0.00	37,26
Banat, Backa ve Baranja	93,265	19,45	47,04	0.00	14,97	0.00	6,13
Toplam ve Ortalamalar	1,607,255	19,88	17,71	14,35	12,34	4,00	6,92
Bölge	Tüm Oylar	JMO	Cemiyet	Sosyal Demokratlar	Tarımcılar	Diğerleri	
Sırbistan	325,250	0.00	0.00	0.00	13.87	4.54	
Makedonya, Metohia, Kosova ve Sancak	182,076	0.00	16.49	0.00	0.00	3.46	
Bosna Hersek	330,958	33.50	0.00	0.84	16.65	2.12	
Hırvatistan-Slavonya	438,799	0.00	0.00	1.73	0.92	2.96	
Dalmaçya	49,969	0.00	0.00	0.00	21.29	6.40	
Karadağ	28,612	0.00	0.00	0.00	0.00	20.80	
Slovenya	158,265	0.00	0.00	18.67	20.86	5.16	
Banat, Backa ve Baranja	93,226	0.00	0.00	7.35	3.94	1.12	
Toplam ve Ortalamalar	1,607,255	6.90	1.87	2.91	9.43	3.69	

Kaynak: (Banac, 1988, s. 389)

Aşağıdaki müttefiklerin seçilen her milletvekili başına, belirtilen partiler için kullanılan tüm oyların sayısı şu şekildedir: NRS için 3.127 oy, KPJ için 3.420 oy, Cemiyet Partisi için 3.753 oy, DS için 3.472 oy, Agrarians⁸ için 3.887 oy ve SLS-HPS için 4.121 oy kullanılmıştır (Banac, 1988, s. 389).

Harita 4. 1: 28 Kasım 1920 Seçimlerinde JMO ve Cemiyet Partisi'nin Gücü

Kaynak: (Banac, 1988, s. 369)

1920'ler boyunca, iki büyük ulusal parti olan Radikaller ve Demokratlar, Yugoslav siyasi hayatına hâkim olmuş ve Müslüman Arnavut politikacılar, her iki partiyle de farklı zamanlarda iş birliği yaparak, bazen aynı seçim listelerinde yer almışlardır. İlk yıllarda bu iş birliği özellikle Cemiyet ve Radikaller arasında güçlü bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak genel olarak, iki parti arasındaki farklar belirgin değildir. 1920'lerin sonlarına doğru yapılan siyasi değerlendirmeler, partiler arasındaki farkların oldukça yüzeysel olduğunu ortaya koymuştur. Bu değerlendirmelerde, “Radikaller muhafazakârdır, Demokratlar ise radikaldir”, “Radikaller esasen Sırp'tır, Demokratlar ise Yugoslav'dır” ve “Partiler arasında temel bir fark yoktur... İkisi de devletin yönetim kademelerinde yer almak istiyor...” şeklinde tespitler yapılmıştır. Temel fark, Radikallerin merkezi bir devleti savunan ve esasen Sırbistan'dan yönetilen bir Sırp partisi olmalarıdır; Demokratlar ise, tarihsel bölgeler arasındaki farklılıkları

⁸ “Agrarians” terimi, tarım odaklı politikaları savunan veya çiftçilerle ilgili çıkarları temsil eden bir politik parti ya da hareketi tanımlamaktadır.

en aza indirip, homojenleşmiş ve üniter bir Yugoslavya yaratmayı amaçlayan bir partidir (Malcolm, 1998b, s. 270; Malcolm, 1998a, s. 328). Bu ideolojik ayırım, Cemiyet Partisi'nin kimi zaman Radikallerle, kimi zaman ise Demokratlarla kurduğu pragmatik seçim ittifaklarında da gözlemlenmektedir (Hrabak, 2003, s. 163–169).

Cemiyet Partisi genellikle bir “beyler” partisi olarak küçümsenmiş ve elitist bir yaklaşım sergilediği düşünülmüştür. Ancak, zaman içinde milletvekilleri (aralarındaki bazı Radikal ya da Demokrat parti mensubu Kosovalı Müslümanlar da dahil olmak üzere) Kosova'daki yaşam koşullarına dair kampanyalar yürütmüş ve çeşitli protestolar düzenlemişlerdir. Şubat 1921'de, Müslüman milletvekilleri Meclis'te keyfi tutuklamalar ve polis şiddeti konusunda şikâyetle bulunarak, Priştine bölgesindeki polisin “*masum Müslüman halkına, Orta Çağ'daki engizisyonları andıran bir şekilde davrandığını*” iddia etmişlerdir. Ertesi yıl, Nisan ayında yapılan üçüncü parti kurultayında ise Cemiyet Partisi, hükümetten mültecilerin eski topraklarına geri dönmelerine izin verilmesini talep etmiştir (Malcolm, 1998b, s. 270).

Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin Müslüman Haklarını Savunmadaki Girişimleri; Cemiyet Partisi, Müslüman topluluğun haklarını koruma ve yaşadıkları zorluklara çözüm bulma noktasındaki aktif rolü, çeşitli girişimleriyle açıkça görülmektedir. Özellikle, Manastır'ın Hanlarönü Tekkesi yakınlarında bulunan kabristanın bakım ve onarımıyla ilgili yapılan 2 Mayıs 1921 tarihli yazışmalar, bu hassasiyetin somut bir örneğini teşkil etmektedir. Manastır İslam Muhafaza-i Hukuk Şubesi Reisi Saadullah Bey tarafından Manastır Vilâyeti Müftülüğü'ne yazılan dilekçede, Hanlarönü Teke İttisâli bölgesindeki kabristanlar ile Muharrem Bey Türbesi çevresindeki mezarlıkların kötü durumda olduğu vurgulanmış, duvarlarının harabe hale gelmesi sebebiyle hayvanların mezarlara girmesi gibi sıkıntılar dile getirilmiştir. Bu meseleye dair alınan istihbaratlar doğrultusunda, kabristanların onarımı için düşük maliyetli basit tamiratların yapılması gerektiği önerilmiş, ayrıca mezarlıkların daha temiz ve düzenli tutulabilmesi adına gübreleme işlemlerinin yapılabilmesi için gerekli izinlerin alınması talep edilmiştir. Aynı zamanda, mezarlıklarda defin işlemleri sırasında yaşanan zorluklara çözüm bulunması amacıyla musalla taşının onarımı ve yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu girişimler, Cemiyet Partisi'nin toplumsal değerlere olan bağlılığını ve Müslüman topluluğun manevi varlıklarına gösterdiği hassasiyeti ortaya koymaktadır (BOA, 117/378). Bunun yanı sıra, Cemiyet Partisi'nin Müslüman kadın ve çocukların

haklarını koruma konusunda da aktif bir rol oynadığı, Sinan Bey Mahallesi'nden Hadice Bint-i Hacı Ahmed'in 14 Teşrin-i Evvel 1336'daki başvurusunda da görülmektedir. Hadice Hanım, kocası müstafi Türk Binbaşısı Halil İbrahim Efendi'nin vefatının ardından, mal varlığından çocuklarına düşen payların kendilerine verilmediğini belirtmiş ve mağduriyetini dile getirmiştir. Cemiyet Partisi, Hadice Hanım'ın haklarının korunması ve malvarlığının paylaşımı için Manastır Müftülüğü'ne başvuruda bulunmuş, gerekli hukuki desteğin sağlanmasını talep etmiştir. Hadice Hanım'ın zor durumda olduğu, kocasından kalan çiftliğin yetim çocuklara verilmesi gerektiği vurgulanmış, konuya dair şer'i mahkemeye başvurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu girişimler, Cemiyet Partisi'nin kadınların ve yetim çocukların haklarını koruma konusundaki duyarlılığını açıkça gözler önüne sermektedir (BOA, 116/755). Yenipazar Muhafaza-i Hukuk-ı İslam Cemiyeti'nin başvuruları neticesinde, 18 teşrin-i Evvel 1336'da Hadice Hanım'ın kocası Halil İbrahim Efendi'nin malvarlığına dair hukuki süreçler başlatılmış, Müftülük tarafından teyit edilip Hadice Hanım'a iletilmiştir. Cemiyet Partisi'nin bu süreçteki öncülüğü, Müslüman topluluğun haklarının korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesi konusundaki kararlılığını göstermektedir (BOA, 116/754).

22 Ağustos 1922'de, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda yerel seçimler yapılmıştır. Cemiyet Partisi, bu seçimlere Radikal Parti ile ittifak kurarak katılmıştır. Cemiyet Partisi'nin sağladığı oy desteği sayesinde Radikal Parti, özellikle Türk nüfusunun yoğun olduğu Gostivar şehrinde birinci parti olarak seçimleri kazanmıştır. Bu galibiyetin ardından Radikal Parti yönetimi, Cemiyet Partisi'ne seçim kampanyalarına verdiği destekten dolayı teşekkürlerini iletmıştır (Lutviyi, 2019, s. 38). Cemiyet Partisi'nin, parlamento ve yerel seçimlere katılabilmek için siyasi programının ve tüzüğünün oluşturulmasında, Bosna-Hersek'teki Yugoslav Müslüman Örgütü (JMO), deneyimlerinden faydalanılmıştır (Asani, 2017, s. 42). Aslında Cemiyet Partisi'nin tüzüğü, büyük ölçüde JMO'nun tüzüğünün bir tercümesiydi. Tıpkı JMO gibi, Cemiyet Partisi de Müslümanların dini özerkliğini savunmakta ve Müslüman toprak sahipleri için daha iyi bir düzenleme talep etmektedir. Her iki parti de mezhebi temele dayalı bir hareket olarak, Müslümanların haklarını savunmayı ve onların sosyal, kültürel ve ekonomik çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır (Banac, 1988, s. 377). Kısacası, Cemiyet Partisi'nin Radikal Parti ile ilişkisi, JMO'nun başarabildiğinden çok daha güçlüydü. Cemiyet Partisi, büyük tavizler karşılığında, Pašić'in merkeziyetçi

anayasanın kabul edilmesine yardımcı olmada etkili olmuştur. Bu tavizler, özellikle başlangıçta Cemiyet Partisi liderliğindeki Müslüman önde gelenler için ciddi ekonomik kayıplara yol açacak olan tarım reformuna tabi olan topraklar için olumlu tazminatlar sağlanmasını içermekteydi. Radikal Parti ile Demokrat Parti arasındaki rekabet, Hükümet Başkanı Nikola Pašić'in Cemiyet Partisi ile daha yakın ilişkiler kurmasına yol açmıştır. İki parti arasındaki seçim ittifakları, 1922 parlamento seçimlerinde tekrarlanmış ve 1923 seçimlerinde Radikal Parti, Demokratların Kosova ve Makedonya'daki yerleşim ve sömürgeleştirme politikalarına açıkça karşı çıkarak, yalnızca yerli nüfusu, özellikle Arnavutları memnun edebilecek bir duruş sergilenmiştir (Banac, 1988, s. 378).

Üsküp'teki İtalyan konsolosu, Cemiyet Partisi'nin Güney Sırbistan'daki faaliyetleri hakkında verdiği bilgiyle, İtalya Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendirmiştir. Konsolosun aktardığına göre, Cemiyet Partisi, siyasi faaliyetlerini Kosova ve Sancak gibi doğu bölgelerine kadar genişletmiştir. Üsküp'te toplanan Müslüman delegelerin, parti liderliğinden alınan talimatlarla, doğu bölgelerindeki Müslümanların siyasi hedeflerini içeren bir liste hazırladıklarını belirtilmiştir. Bu liste, Müslüman ve Sırp adaylara destek verme taahhüdüyle birlikte, yaklaşan seçimlerde zafer kazanmayı hedefleyen bir stratejiyi de içermekteydi. Bu programda, özellikle doğu bölgelerindeki Müslümanların dini özgürlüklerinin garanti altına alınması ve bunlara saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Asani, 2017, s. 46). Tarım reformu ve sömürgeleştirme süreçleri, yerel ve parlamento seçimlerinde siyasi aktörlerin mümkün olduğunca fazla oy kazanmak için kullandıkları önemli araçlar haline gelmiştir. Hem Demokrat Parti hem de Radikal Parti, iktidarda veya muhalefette olduklarına bağlı olarak bu reformları kendi siyasi amaçları doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Bu koşullar altında, Cemiyet Partisi, mülk değerlerini artırmak ve tarım reformunun uygulanmasını mümkün olduğunca erteleyerek kendi çıkarlarını korumak amacıyla mevcut fırsatlardan faydalanmaya çalışmıştır (Asani, 2022, s. 348).

Cemiyet Partisi'nin tarım reformu ve sömürgeleştirme konusundaki tutumu zaman zaman değişiklik göstermiştir; çünkü çoğu kez büyük toprak sahipleri olan bazı parti yetkililerinin kişisel çıkarları, geniş Müslüman halk kitlesinin genel çıkarlarının önüne geçmiştir. Bu durum, halk arasında olumsuz tepkilere yol açmıştır. Miranda Vickers, Kosova bölgesinde büyük toprak sahipleriyle yapılan anlaşmaların, reformların uygulanmasını geciktirdiğini ve yerel direnişi artırdığını belirtmektedir (Vickers,

1998, s. 57). Bunun yanı sıra, Gëzim Krasniqi, Cemiyet Partisi'nin Kosova'daki genişleme politikasının, Müslüman Arnavutların siyasi haklarının korunması amacıyla yürütüldüğünü ve özellikle toprak reformları üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. Krasniqi'ye göre, Kosova'daki feodal ilişkiler, Yugoslavya'nın merkezi otoritesi tarafından yavaşlatılmış ve toprak reformları Müslüman mülk sahiplerinin çıkarlarını koruma amacı taşımıştır (Krasniqi, 2009, s. 43). Cemiyet Partisi'nin bu meseleye yaklaşımı, 14 Nisan 1922'de Üsküp'te yapılan Üçüncü Kongre'de daha net bir şekilde ortaya konmuştur. Kongre öncesinde, Cemiyet Partisi milletvekilleri, 1840'lı yıllarda feodal ilişkilerin kesilmesinin ardından mülk sahipliği ile malikâne mülklerinin hiçbir benzerliği olmadığı görüşünü dile getirmiştir. Bu tutum, Anayasa'da yer alan bazı maddelerin uygulanmasını engellemeyi amaçlamış ve toprakların sömürgeleştirilmesini meşrulaştırmayı hedefleyen feodal ilişkilerin ortadan kaldırılması gerektiği fikrini savunmuştur (Asani, 2022, s. 350; Gulić, 2016, s. 46). Cemiyet Partisi, bu politikası ile yerel toprak sahipleriyle güçlü bağlar kurmuş ve toprak reformlarının uygulanmasını ertelemek amacıyla siyasi hamleler yapmıştır. Bu durum, Cemiyet Partisi'nin mülk sahipliği üzerindeki etkisini artırırken, reformların etkisiz kalmasına yol açmıştır (Gulić, 2016, s. 46).

1922'de Radikallerle bağlantı kuran Akif Blyta, ülkesine döndükten sonra Cemiyet Partisi'nin hiyerarşisinde hızla ilerlemeye başlamıştır. Ocak 1923'te Ferhad Draga, IV. Parti Kongresi'ne Kosovalı Arnavutların lideri olarak katılmış ve Sancak Müslümanlarının desteğini kazanarak kendisini partinin lideri olarak kabul ettirmiştir. Bu hızlı yükselişi, aynı zamanda Blyta'nın siyasi meziyetlerinden de kaynaklanmaktaydı. Blyta, Sancak sakinleri arasında Ferhad Draga'ya güçlü bir destek sağlamış ve böylece kısa süre içinde liderliğini pekiştirmiştir. Böylece, Sancak'ın en güçlü partisi, Akif Blyta, Ahmet Daci, Kâmil-beg Ejupbegoviç, Şahsuvar-beg Çavik, Ali Ağa Qilerxhiq ve Mehmedali Osmanbegoviç gibi önemli isimlerden oluşan bir kadro tarafından yönetilmeye başlamıştır (Azizi, 2019, s. 63).

1921–1923 yılları arasında Cemiyet Partisi'nin İstanbul'daki Arnavut kulüpleri ve Kosova Komitesi üzerinden yürüttüğü ilişkilerde, Türkiye'deki siyasal gelişmeler yakından takip edilmiştir. Bu dönemde İstanbul'da faaliyet gösteren Arnavut çevrelerinin, özellikle Mustafa Kemal'in liderliğinde şekillenen Ankara merkezli hareketi dikkatle izledikleri anlaşılmaktadır. Hrabak'ın belirttiğine göre, Arnavut kulüplerinde yoğunlaşan siyasi çevreler, Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı'nın başarıları

karşısında yeniden bir umut ve dayanışma imkânı arayışına girmiştir (Hrabak, 2003, s. 157–159). Mustafa Kemal'in 1 Mart 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin gelişmesine olan inancını ifade etmesi, bu çevrelerde olumlu yankı bulmuştur. Atatürk'ün bu açıklaması, yalnızca Arnavut kamuoyu nezdinde değil, Yugoslavya'daki Müslüman cemaatler ve Cemiyet Partisi'nin önde gelen kadroları arasında da destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Hrabak, 2003, s. 161). Hrabak'ın aktardığına göre, Kosova Komitesi, Kemalist hareketin prestijinden yararlanmak amacıyla Cemiyet'e dolaylı siyasi ve lojistik destek sunmuş, bu sayede Ferhad Draga'nın 1923 seçimlerinde yeniden parlamentoya seçilmesi sağlanmıştır. Bu gelişme, Mustafa Kemal'in yalnızca Türkiye'de değil, aynı zamanda Balkan Müslümanları üzerindeki etkisinin de somut bir göstergesi olmuştur (Hrabak, 2003, s. 162).

1923 Parlamento seçimleri, önceki seçim süreçlerine kıyasla daha sınırlı ve denetimli bir siyasi ortamda gerçekleştirilmiştir. Radikal hükümetin muhalefeti zayıflatmaya yönelik çabaları, seçimlerin genel çerçevesini belirlemiştir. Bu süreçte Cemiyet Partisi, bağımsız adaylarla seçimlere katılma kararı almış ve İstanbul'dan gelen telkinler doğrultusunda bazı taktik değişikliklere gitmiştir. Seçim öncesinde düzenlenen Cemiyet Partisi kongresinde, bazı bölgelerde ortak liste ile, bazı yerlerde ise tek başına seçime girilmesi kararlaştırılmıştır. Bielo Polje, Berane, Pljevlja ve Prijepolje gibi merkezlerde Cemiyet Partisi'nin adayları arasında Dervişin Šenerkadić, Hüseyin Jusufagić ve Ferah Bayramović gibi isimler yer almıştır. Bununla birlikte, İstanbul'dan gelen doğrudan mesajlara rağmen Cemiyet Partisi'nin bazı bölgelerde radikallerle iş birliğini reddettiği görülmektedir (Hrabak, 2003, s. 163). 18 Mart 1923 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Cemiyet Partisi, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı genelinde toplam 71.458 oy alarak Meclis'e 14 milletvekili göndermiştir. Bu, toplam oyların %3,28'ini temsil etmekte olup, Cemiyet Partisi'nin etkili bir kampanya sonucunda kazandığı bir başarıyı işaret etmektedir. Özellikle köylerde %31 oranında oy alarak, seçim propagandasını dini temellere dayandırmıştır. Vardar Makedonyası'nda yapılan seçimlerde, 7 seçim bölgesinde toplam 24 milletvekili seçilmiş ve Cemiyet Partisi burada 32.393 oy alarak 6 milletvekili kazanmıştır. Vardar Makedonyası'ndan Meclis'e giren milletvekillerinin milliyetine bakıldığında, 17'si Sırp, 4'ü Arnavut ve 3'ü Türk'tür (Lutviyi, 2019, s. 40).

21 Zilhice 1341’de (1923) yayımlanan *Hak Gazetesi*’nde yer alan yazıda seçim propagandası aşağıdaki şekilde yer almaktadır;

“Müslümanlar!

Kasaba ve köy belediyeler intihabatı (seçimleri) önümüzdeki Ağustos’un on dokuzuncu günü icra edilecektir. Kasaba ve köy belediyelerinin ehemmiyetini son üç sene zarfında acı, tathı tecrübe ettiniz! Daha üç senelik acı tecrübeler katlanmamak için teşkilatlarımızın namzetleri etrafında birleşiniz! Sahip olduğunuz tek bir rey, sahibesinin üç senelik menfaatlerinin sigortası olduğunu unutmayınız! Kasabalı, köylü bütün Müslümanlar dağılmayınız! reylerinizi dağıtmayınız, iyi düşününüz! kimseyi dinlemeyiniz! Ağyarın nasihatlerine, aldatıcı sözlerine kulak vermeyiz, yalnız teşkilatımızın namzetlerine koşunuz! reylerimizi veriniz. Biliniz ki selamet ve menfaatiniz, bütün rey sahiplerinizin teşkilatın gösterdiği liste kutusunda toplanmasındadır” (Hak Gazetesi, 21 Zilhice 1341).

Radikallerin lideri Nastas Petrović’in müdahalesi sayesinde, Akif Blyta’nın görevi kabul edilmiş ve 1923’te Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı Meclisi’nde milletvekili seçilmiştir. Aynı yıl, Cemiyet Partisi’nden aday olduğu 6 komisyondan 3’üne üye olmayı başarmıştır. Bu seçimlerde Cemiyet Partisi’nin milletvekilleri şu isimlerden oluşmaktadır:

- Akif Ahmetoviç Blyta, tüccar (Zveçan-Raška Bölgesi)
- Kâmil Jashar Bey, çiftçi (Kalkandelen İlçesi)
- Kemal Osman, çiftçi (Üsküp İlçesi)
- Kenan Zija, gayrimenkul yatırımcısı (Manastır İlçesi)
- Derviş Shqerkapiq, ilçe müftüsü (Prijepolje-Berane İlçesi)
- Ferhad Draga, sanayici (Zveçan-Raška)
- Hacı Cemali Agushi, gayrimenkul yatırımcısı (Kosova Bölgesi)
- Halim Bey Deralla, gayrimenkul yatırımcısı (Kalkandelen Bölgesi)
- Hasan Sükri Hacı Mustafa, tüccar (Üsküp)

- Nazım Gafurri, tüccar (Kosova Bölgesi)
- Rıfad Rüşdi, gayrimenkul yatırımcısı (Zveçan-Raška)
- Sadedin Rüshidi, gayrimenkul yatırımcısı (Manastır)
- Salih Yusufi, çiftçi (Kosova)
- Şaban Mustafa, tüccar (Zveçan-Raška)

1922 ortalarında muhacirlerin geri dönmesiyle, Arnavutların etkisi 4 Ocak 1923'teki kongreden önce belirgin bir şekilde artmıştır (Azizi, 2019, s. 65).

1923 yılı Ocak ayının ortalarında, Cemiyet Partisi yönetimi Radikal siyasal unsurlarla herhangi bir iş birliği içerisine girmeyeceğini açık bir şekilde beyan etmiştir. Bu tutum, özellikle Üsküp'te yürütülen seçim faaliyetleri üzerinde belirgin bir etki yaratmıştır. *Vreme* gazetesinde yer alan haberlere göre, Cemiyet bu süreçte öngörülemez düzeyde oy kaybına uğramış; Prijepolje'deki bazı Cemiyet Partisi mensuplarının ise oy tercihlerini Kemalist eğilimli adaylardan yana kullandığı belirtilmiştir.

Şubat ayında gerçekleştirilen genel kurul toplantısında, Cemiyet Partisi'nin ana gündem maddeleri arasında şunlar vardı:

1. Krallığın güneyindeki Müslüman köylülerin eğitim durumu ve hakları
2. Kültürel gelişim eksiklikleri
3. Tarım üretim araçlarına erişim gücü
4. Kadınların yasal hakları
5. Yoksullukla mücadele

Ayrıca, yeni seçilen yönetim kurulu, Kemalist eğilimleri olan bazı isimlerden oluşmaktaydı. Cemiyet Partisi'nin içinde bir "Kemalist kanat" şekillenmişti. Bu grup, Atatürk'ün reformlarını örnek almakta ve Cemiyet Partisi'nin daha modern bir yönelime girmesi gerektiğini savunmaktaydı (Hrabak, 2003, s. 127).

1923 seçimlerinden önce, Radikal Parti'nin lideri Nikola, Cemiyet Partisi politikacılarını yatıştırmak amacıyla Üsküp'e gitmiştir. Cemiyet Partisi, Arnavut okullarının açılmasını talep etmiş ve bazı genel vaatlerde bulunmuştur. Ancak, oylar sayıldığında, Radikallerin yalnızca Cemiyet ve Alman partisinin desteğiyle bir hükümet kurabilecekleri anlaşılmıştır. Buna rağmen, Pasić'in Arnavut hakları

konusunda verdiği vaatler hiçbir zaman yerine getirilmemiştir (Malcolm, 1998b, s. 271; Malcolm, 1998a, s. 329). Cemiyet Partisi'nin diğer bir yapılanması ise, Kosova ve Makedonya'daki Arnavutluk'un milliyetçilik çabalarına gizlice destek vermesidir. Bu noktada Cemiyet Partisi, merkezîyetçiliğin ve Sırp üstünlüğünün karşıtı bir duruş sergileyerek, eski müttefiki Radikal Parti ile çatışmaya girmiştir. İki parti arasındaki iş birliği, 1923'te sona ermiştir (Banac, 1988, s. 378). 1923'ün Eylül ayında, Cemiyet Partisi, iskân programının sona erdirilmesi için resmi bir başvuruda bulunmuş, ancak bu talepleri de göz ardı edilmiştir. Nihayetinde, 1924'te Cemiyet Partisi milletvekilleri, talep ettikleri hiçbir şeyin (özellikle Arnavut okulları) bütçede yer almadığını görünce, bütçeye karşı oy kullanmışlardır (Malcolm, 1998b, s. 271; Malcolm, 1998a, s. 329).

24 şaban 1342 (30 Mart 1924) tarihli Hak Gazetesi'nin ön sayfasında yer alan Ferhad Bey'in nutkunda düzelmeyen toprak reformu ile ilgili sözlerine şöyle başlamıştır: *“Efendiler, size her zaman cevap vermeye hazırım. Sözlerime son vermek üzereyken yine devam etmek zorundayım. Efendiler; yine anayasa ve yönetmeliklere dayanarak bizden her şey zorla alınmış ve şimdiye kadar zerre kadar hakkımız tatmin edilmeyip bu gazaplara karşılık merhamet adı altında bir sadaka verilmiştir.”* Viyalaziç ise *“Onlar sizin mülkünüz değildir”* diye karşılık vermiştir. Ferhad Bey *“Evet, siz meclis milletvekilleri arasında da gaspçı olmak isterseniz bu başka bir meseledir, fakat benim bildiğim bir kimse 36 yıl boyunca tartışmasız bir araziye sahipse, o tamamen tasarruf hakkına sahiptir. Arazi kendisine ait olup hiç kimse onun hakkına müdahale edemez. Taşlıca'dan kaçanların ve Üsküp'e kadar ele geçirilen hiçbir tarla, bir karış bile olsa Müslüman sahiplerine iade edilmemiştir. Efendiler, sadece bu değil, tarlalar sadece ağa ve beylerden değil, köylülerin tasarruf ettikleri tarlalar bile kendilerinden alınarak iskân edilenlere veriliyor. Ben bunu Tarım Bakanlığı'nın bütçe incelemesi sırasında bu ayın 26'sında söyleyeceğim.”* demiştir.

Ferhad Bey, konuşmasını Türk edebiyatının önemli şairlerinden Tevfik Fikret'in dizeleriyle tamamlayarak, zulme karşı hakkın her zaman galip geleceği mesajını vermektedir.

“Zulmün topu var, güllesi var, kalesi varsa

Hakkın da bu gülmez kavli, dönmez yüzü vardır.” (Hak Gazetesi, 24 şaban 1342).

26 şaban 1342 (1 Nisan 1924) Hak Gazetesi'ndeki *“Teşkilat Haberleri”* başlıklı yazısında; Merkez-i Umumi Heyeti Faaliyeti Başkanlığından: Yenipazar merkezi

heyetinin görev süreleri sona eren üyeleri için yapılan genel toplantıda, adı geçen kişilerin seçimi ve atanması bildirilmiştir.

Seçilen ve Atananlar:

- Başkan: Meb'us Akif Efendi
- İkinci Başkan: Fehim Bey Körübek
- Kâtip: Nureddin Hilmi Efendi
- Veznedar: Yusuf Efendi Mavrik
- Üyeler: Yeni Varoşlu Ferhad Ağa

Yunus Ağa Molla Hodovik

Ali Ağa Kilercik

Akif Bey Laik

Şemsi Bey Çavik

Asım Bey Körovik

Mahmûd Efendi Daça (*Hak Gazetesi*, 26 Şaban 1342).

Cemiyet ile Radikaller arasındaki ilişkiler, 1924'ün sonlarına doğru hızla kötüleşmiştir. Cemiyet Partisi'nin önde gelen isimlerinden Ferhad Draga, Radikallerle tüm bağlarını koparmayı ve partiyi Belgrad karşıtı bir muhalefet cephesine yönlendirmeyi hedeflemekteydi. Bir önceki yıl, Kosova'da yaşadığı Sırp terörü ile ilgili olarak ölüm tehdidi dahil birçok şikâyette bulunmuştu. Bu süreçte, Ekim 1924'te Hırvat Halk Köylü Partisi'nin kurultayına katılarak, ülkedeki merkezi yönetime karşı en büyük siyasi güç olan bu partinin yanında yer almıştır. Ancak, Cemiyet Partisi'nin bazı üyeleri, bu yolu izlemeyi reddederek içsel bir bölünmeye yol açmışlardır. Bu bölünmenin ardından, Nikola Pašić, yoldaşı Puniša Račić'i (1920'de Tetova'da Radikal-Cemiyet ortak adayı olarak seçilmişti) Kosova'ya göndererek yerel Sırp yetkilileriyle görüşmeler yapmasını sağlamış ve Cemiyet'i eyalette zayıflatmak amacıyla bir engelleme ve sindirme kampanyasının temellerini atmıştır (Malcolm, 1998b, s. 271).

Üsküp'teki İtalyan konsolosu, İtalya Çalışma ve Dışişleri Bakanlıklarına, yerel devlet yetkililerinin bir tutuklama listesi hazırladığını ve bu listede Cemiyet Partisi'nin

başkanı Ferhad Draga'nın da bulunduğunu bildirdi. Draga, devlete ve özellikle Arnavut irredentizmine karşı düşmanlıkla suçlanıyordu (Asani, 2017, s. 165). Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı, özellikle Kosova'da faaliyet gösteren Kaçak⁹ direnişine karşı sistematik bir baskı uygulamıştır. 1918-1928 yılları arasında Kosova'da yürütülen silahlı direniş, Arnavut halkının Sırp yönetimine karşı sürdürdüğü en kapsamlı halk hareketlerinden biri olarak değerlendirilir (Kryeziu & Dugolli, 2022, s. 239). Bu dönemde Kaçak hareketine yalnızca silahlı önlemlerle değil, aynı zamanda siyasi temsil araçlarını yok ederek de karşı konulmuştur. Cemiyet Partisi'nin bastırılması da bu stratejinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. (Lutfiu, 2015, s. 243).

Temmuz 1924'te Sırp hükümeti, Kosova'daki Kaçak hareketinin kontrolündeki bölgeleri işgal etmiş ve birçok Kaçak liderini öldürmüştür. Bu gelişme, yalnızca silahlı direnişi değil, aynı zamanda Müslüman siyasi örgütlenmesini de hedef almıştır. Özellikle Cemiyet Partisi'ne yönelik baskılar yoğunlaşmış, örgütü dağıtmaya yönelik sistematik adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, 28 Aralık 1924'te, Kosova'nın Mitrovica kentinde, Ferhat Draga'nın yakın çevresinden ve popüler bir milletvekili olan Akif Ahmetoviç tutuklanmıştır (Vickers, 1998, s. 105).

1925 parlamento seçimlerinde Sırp-Hırvat-Sloven yönetiminin Cemiyet'in 14 kişilik aday listesini reddetmesiyle sekteye uğramıştır. Bu karar, Cemiyet'in Arnavut seçmenlerle temas kurmasını imkânsız hale getirmiş, bazı adaylara ise hayatlarına yönelik tehditler nedeniyle evlerinden çıkmama yasağı getirilmiştir (İdrizi, 2018, s. 181–182). Ocak 1925'te, genel seçimlerden sadece iki hafta önce 8 Şubat 1925'te yapılacak olan parlamento seçimlerinin arifesinde Müslüman halka olağanüstü baskıcı tedbirler uygulanmıştır. “*Devletin Korunması Hakkında Kanun*” kullanılarak Ferhad Draga, Cemiyet Partisi'nin Türkçe yayın organı Hak'ta çalışan gazetecilerle birlikte tutuklanmıştır (Emini, 2015, s. 57; Azizi, 2019, s. 118; Malcolm, 1998b, s. 271). 8 Şubat 1925 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde, toplam 315 milletvekili meclise girmiştir. Bu seçimlerde, Radikal Parti oyların %33,4'ünü alarak 163 milletvekili kazanmış ve böylece hükümetteki iktidarını sürdürmeyi başarmıştır.

⁹ 1918-1928 yıllarında “Kaçaklar Hareketi” adıyla bilinen ulusal direniş, “Kosova Komitesi” ve “Cemiyet” gibi kuruluşlar tarafından yürütülmüştür (Pirraku, 2023).

Ancak, Vardar Makedonyası'nda, Cemiyet Partisi önemli bir gerileme yaşamış ve yalnızca 4.680 oy alarak Meclis'e herhangi bir milletvekili göndermeyi başaramamıştır. Bu sonuç, Cemiyet Partisi için büyük bir hayal kırıklığı ve siyasi bir hüsrarla neticelenmiştir (Lutviyi, 2019, s. 42).

Ferhat Draga hakkında, savaş yıllarına ve sonrasına dair dört ayrı davada yargılanmış, bu davalarda toplamda çok sayıda ağır suçlamayla karşı karşıya kalmıştır. Suçlamalar arasında, cinayete teşebbüs, savaş sırasında paramiliter birlikler kurarak Sırp sivillerin öldürülmesine katkı sunmak ve 1923 seçim kampanyasında devlet memuruna hakaret gibi maddeler yer almaktadır. Hakkında vatana ihanet suçlamasıyla da işlem yapılmış, siyasi amaçlarla yargı süreci kullanılarak Cemiyet Partisi'nin siyasal etkisi zayıflatılmaya çalışılmıştır (Miladinović, 2021, s. 30–32). Mitrovica'daki Skalla Mahkemesi, Ferhad Draga'nın devlete karşı işlediği iki suçla suçlandığı kararını onaylamıştır. Ayrıca, Novi Pazar'daki mahkeme, Osmanlı Devleti ordusunda eski subay olan Milletvekili Akif Ahmetović hakkında açılan davada suçlandığı cezayı açıklamış ve Devletin Korunması Kanunu'nun 1. ve 2. maddeleri uyarınca suç duyurusunda bulunulmasına karar verilmiştir. Bu suç duyuruları:

1. İşgal dönemi sırasında belediye başkanı olarak görev yapan Derviş Bey ve Hasan Bey Vuçitëri (Hasan Priştina, S.A.) ile birlikte Avusturya ordusuna gönüllü kayıtları organize etmiştir.
2. Aynı kişilerle birlikte, Sırp'ların öldürülmesini, yağmalanmasını ve ihbar edilmesini amaçlayan bir örgütlenmeyi gerçekleştirmiştir. Bu örgütlenme sonucunda 19 Sırp idam edilmiştir. Aynı zamanda bu örgütün, Müslüman halk arasında devlete olan güvenin kaybolmasına yol açtığı ifade edilmiştir (Asani, 2017, s. 165).

Kısa bir prosedürle 100 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra bu ceza 25 yıla indirilmiştir (Asani, 2017, s. 166; Azizi, 2019, s. 118; Malcolm, 1998b, s. 271). Kral Aleksandar Karagjorgjeviç ile varılan bazı anlaşmalar sonrasında af çıkarılmış ve Belgrad yetkilileri Ferhad Draga'yı serbest bırakmıştır. Ferhad Draga aleyhindeki yargı kararları siyasi amaçlı olmakta, bu kişiliği ve Cemiyet Partisi Müslümanlarının siyasetini itibarsızlaştırmayı amaçlamaktaydı (Asani, 2017, s. 166; Azizi, 2019, s. 118). Bu dönem gerçekleşen tutuklamalarla birlikte Hak Gazetesi'nin basımı yasaklanmış, örgüt içinde bölünmeler yaşanmıştır. Cemiyet Partisi'nin yapısı ve bu siyasi örgütü destekleyen seçmenlere karşı baskılar uygulanmış, Cemiyet Partisi'nin

tüm normal faaliyetleri kapatılmıştır (Azizi, 2019, s. 118; Hrabak, 2003, s. 246–247). 15 Kasım 1925'te Üsküp'te, Kosova ve Sancak gibi doğu bölgelerinden yaklaşık 70 delegenin katılımıyla Cemiyet Partisi Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta, Cemiyet Partisi'nin geleceğini şekillendirmek üzere bir konseyin kurulması kararlaştırılmış; ancak konferansın ardından, parlamento seçimlerinin başarısızlığı ve lider Ferhad Draga'nın tutuklanması nedeniyle, siyasi faaliyetlerin geçici olarak durdurulmasına karar verilmiştir (Hrabak, 2003, s. 245). Takip eden süreçte, bazı Cemiyet Partisi üyeleri, Radikal Parti'ye katılmanın Müslümanların haklarını savunmak için daha etkili bir yol olduğunu savunmuşlardır. Nitekim Ferhad Draga da cezasının hafifletilmesi ve siyasi hayata dönmesi karşılığında bu öneriyi kabul etmiştir (Miladinović, 2021, s. 33–34). Cemiyet siyasi partisinin, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın siyaset sahnesinden silinmesinin arkasındaki nedenler, partinin başkanı Ferhad Draga'nın stratejileriyle ilişkili olduğu düşünülebilmektedir (Emini, 2015, s. 57). Ferhat Draga'nın öncülüğünü yaptığı Cemiyet Parti'si giderek etkisizleştirilmiş ve Yugoslav yönetimi tarafından sistematik baskı altına alınmıştır. Başlangıçta Müslümanların dini haklarını savunmak amacıyla kurulan bu oluşum, zamanla eğitim, toprak mülkiyeti ve temsil gibi temel meselelerde ulusal bir talepler dizisine dönüşmüştür. Ancak bu yönelim, Belgrad'daki merkezi hükümetin dikkatini çekmiş ve neticede hem partinin faaliyetleri sınırlandırılmış hem de lider kadrosu baskıya maruz kalmıştır. Özellikle Kosova'daki Müslümanların siyasi temsili bu süreçte ciddi biçimde zayıflamış, Cemiyet Partisi'nin etkisizleşmesiyle birlikte özellikle Arnavut toplumunun hak arayış kanalları büyük ölçüde kapanmıştır (Vickers, 1998, s. 122).

1924 yılında Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde, Plav ve Gusinje civarındaki Şahoviç köylerinde yaşanan katliam, dönemin en bilinen şiddet olaylarından biridir. Bu katliamda, bölgedeki tüm Müslüman halk, kadın, erkek, çocuk demeden, Karadağlıların gece baskınlarıyla hedef alınmış ve yüzlerce kişi acımasızca katledilmiştir. Cemiyet Partisi ve dolayısıyla Türkler üzerinde baskı oluşturmayı amaçlayan bu şiddet eylemlerinin bir sonucu olarak, Priştine'de halkın çok sevdiği ve entelektüel kimliğiyle tanınan Cemiyet Partisi Milletvekili Nazım Gafuri, Mayıs 1927'de bir Sırp tarafından gündüz vakti tabanca ile vurularak suikaste uğramıştır (Sezer, 1971, s. 30-31; Malcolm, 1998b, s. 271). Sırp yetkililerinin yerel seçimlerde uyguladığı sindirme yöntemlerini açıkça eleştirdiği için gerçekleştirildiği düşünülen bu suikast, birlikte yaşanan diğer içsel sorunlarla birleşerek, Cenubi Sırbistan İslam

Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir hareket olarak varlığını sonlandırmasına yol açmıştır (Malcolm, 1998b, s. 271). Draga, 1927 seçim arifesinde yeniden tutuklanmış ve bir kez daha yirmi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Malcolm, 1998b, s. 271).

Hak Gazetesi, 1920 yılında Yugoslavya'da, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin düşünsel yayın organı olarak çıkarılmış ve Müslüman kimliğini koruma amacıyla yayımlanmıştır (Kaya, 2010b, s. 334). İlk sayısı 23 Şubat 1920'de, son sayısı ise 11 Aralık 1924'te yayımlanan gazete, toplam beş yıl süren yayın hayatı boyunca 954 sayıya ulaşmıştır (Eren İ. , 1966, s. 62). Başlangıçta haftalık olarak yayımlanan gazete, zamanla yayın sıklığını artırarak haftada altı gün düzenli olarak basılmıştır (Kaya, 2006f, s. 82–83).

Gazetenin imtiyaz sahibi H. Halidi, yazı işleri müdürü ise Hasan Sabri İbrahimi'dir (Pirraqu, 2023; Şkriyel, 2018, s. 336). İdare merkezi Belgrad'da yer almakta; ilk yıllarda Stara Srbija Matbaası'nda basılan gazete, 522. sayıdan (3 Mayıs 1923) itibaren kendi matbaasında basılmaya başlanmıştır (Eren İ., 1966, s. 62).

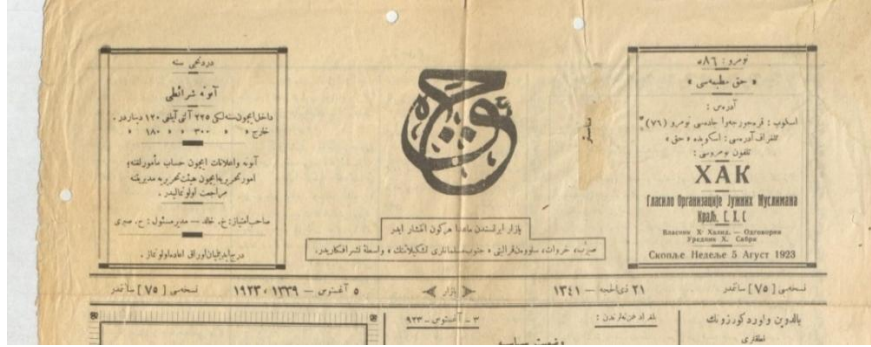

Şekil 4. 1: Gazetenin İlk Sayısı ve Başlığı

Kaynak: (Pirraqu, 2023)

Başlığı altında zamanla şu ifadeler yer almıştır: “Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı” ve “Cenup Müslümanları Teşkilatının neşir ve efkâr vasıtasıdır.” (Kaya, 2006f, s. 82–83). 1921 yılından itibaren Kiril alfabesiyle Sırpça olarak da yayımlanmış; iki dilli baskılar belirli günlerde dört sayfa (2 Türkçe + 2 Sırpça) olacak şekilde düzenlenmiştir. 13 Ocak 1923 itibarıyla, gazete her gün Türkçe iki sayfa; Salı ve cumartesi günleri ise ayrıca

Sırpça iki sayfa olmak üzere yayımlanmıştır. Son sayısı hem Türkçe hem Sırpça olarak 11 Aralık 1924'te çıkmıştır (Pirraqu, 2023).

Şekil 4. 2: 21 Zilhice 1341 (5 Ağustos 1923) Tarihli Gazetenin Başlığı

Kaynak: (BOA, 114/14)

Şekil 4. 3: 25 Kanun-i Evvel 1342 (25 Aralık 1923) Tarihli Gazetenin Başlığı

Kaynak: (BOA, 115/15)

Şekil 4. 4: 1 Safer 1342¹⁰ (2 Eylül 1924) Tarihli Gazetenin Başlığı

Kaynak: (BOA , 115/28)

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan belgede, gazetenin tarihi 1343 olarak kaydedilmiş olmakla birlikte, belge içeriği incelendiğinde doğru tarihin 1342 olduğu anlaşılmış ve bu doğrultuda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

1923 ve 1924 yıllarına ait gazetelerin başlıklarında yapılan incelemelerde, mizanpajındaki değişimler dikkatimizi çekmiştir. Bunun üzerine odaklandığımızda gazete başlıklarının çevresinde yer alan çerçevelerin tasarımında zamanla önemli değişiklikler gözlemlenmiştir. Başlangıçta, çerçeveler minimal çizgilerle oluşturulmuş ve dikdörtgen formda sade bir tasarıma sahipken, 1923 yılının sonu itibarıyla bu çerçeveler kısa ve dikey çizgiler halini almış ve 1924 yılında yatay çizgilerden oluşan sütunlar şeklinde yeniden şekillenmiştir.

Gazete başlıklarında, “Hak” başlığı, iki sütunun ortasında yer almakta ve Sırpça metin sağ sütunda, Osmanlıca metin ise sol sütunda konumlanmıştır. Sol sütunun içerisinde Osmanlıca olarak yazılmış, abonelik ücretinin yıllık 225 Dinar, altı aylık ücretin 120 Dinar Harç ücreti ise yıllık 300 Dinar, altı aylık 180 Dinardır olduğu belirtilmektedir. Abonelik ve ilan işlemleri için muhasebe memurluğuna; yazı işleri ile ilgili konular için ise yazı işleri müdürlüğüne başvurulmasının gerekliliği, gazetenin imtiyaz sahibinin H. Halid olduğu, sorumlu müdürünün, Mustafa İslam olduğu bilgileri yer almaktadır. Sağ sütun içerisinde Sırpça adres bilgilerinin haricinde Osmanlıca gazetenin adres ve telgraf bilgileri yer almaktadır¹¹. Gazetelerin numaralandırılması da 1923 ile 1924 arasında farklılıklar göstermektedir; 1923’te gazete numarası sağ üst köşede yer alırken yılın son aylarına doğru ise gazete numarası sağ sütunun üst kısmına yerleştirilmiştir. 1924’te numara sol alt köşeye taşınmış ve gazete tarihlerinin konumları ise önemli bir değişim göstermektedir. 1923’teki gazetelerde, başlık altında iki farklı takvim sistemi (Rumî ve Hicrî) yer almaktadır. Sırpça Miladî takvimi ise sağ sütunda belirtilmiştir. 1923’ün sonlarına doğru ise Rumi ve Hicrî takvimleri soldaki sütunun üst kısmına, Miladî takvimi ise Sırpça olarak sağ sütunda yer alacak şekilde düzenlenmiştir. 1924 yılında ise tarih düzenlemesi daha sadeleştirilerek, Hicrî ve Miladî takvimleri sağ sütunun altında konumlandırılmıştır.

¹¹ “Abone şartı” Dahil için seneliği 225 altı aylığı 120 Dinardır. Harç için seneliği 300 altı aylığı 180 Dinardır. Abone ve i’lanat için hesap mem’urluğuna; umur-ı tahririyye için heyet-i tahririye müdüriyetine müraca’at olunmalıdır. Sahib-i imtiyaz: H. Halid-Müdür-i mes’ul: Mustafa İslam Derc idilmeyen evrak-ı i’ade olunmaz. Nüshası [75] santimdir. Sağ sütun: Adres Üsküb Kara Corcava Caddesi numero [76] Telgraf adresi: Üsküb’de “Hakk”.

Hak Gazetesi, yalnızca haber aktaran bir yayın organı olmanın ötesinde, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin düşünsel çizgisini yansıtan, siyasi ve toplumsal farkındalık oluşturmaya yönelik bir platform işlevi görmüştür. Gazetede, Cemiyet Partisi'nin kurucu meclisine sunduğu 10 maddelik siyasi program kamuoyuna çeşitli yazılar aracılığıyla duyurulmuş; başlangıçta ılımlı bir dille sunulan bu program zamanla daha radikal bir söylem kazanmıştır. Gazete, özellikle eğitimsel ve dinsel özerklik taleplerine önem vermiş; anadilde eğitimi savunarak, Sırpçanın eğitim dili olarak dayatılmasını eleştirmiştir. Bu bağlamda, üçüncü sayısında Milli Eğitim Bakanı'na hitaben yayımlanan açık mektupta, çift dilli eğitimin pedagojik zorluklarına dikkat çekilmiştir (Rameti, 2020, s. 24). Doğu bölgeleri ve Sancak'taki Müslümanların, eğitimde ana dil ve din dili olarak Türkçeye erişiminin gerekliliği, gazetenin sıkça işlediği bir tema olmuştur (Rameti, 2020, s. 25).

Hak Gazetesi, aynı zamanda devletin keyfi uygulamalarını belgeleyen haber ve nutuklara da yer vermiştir. Örneğin, 22 Şaban 1342 (28 Mart 1924) tarihli sayıda Cemiyet Başkanı Ferhad Draga, Domoniçe'de yaşanan bir çatışma sonrası masum kadın ve çocukların öldürülmesini sert bir şekilde eleştirmiştir (*Hak Gazetesi*, 22 Şaban 1342). Ardından gelen 26 Şaban 1342 (1 Nisan 1924) tarihli sayıda ise Genel Sekreter Akif Blyta, Sancak bölgesindeki Müslümanlara yönelik sistematik şiddeti, cinayetleri ve bu uygulamaların devlet bilgisi dâhilinde gerçekleştiğini iddia etmiştir (*Hak Gazetesi*, 26 Şaban 1342).

Gazete, yayın hayatı boyunca ciddi maddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. 15 ve 28 Temmuz 1921 tarihli Manastır İslam Cemaati belgeleri, gazetenin sınırlı destekle ayakta kalmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Yayını sürdürmek amacıyla Kurban Bayramı'nda toplanacak deri gelirlerinin gazeteye aktarılması kararlaştırılmış ve abone sayısının artırılması çağrısı yapılmıştır (BOA, 117/416).

17 Kasım 1924 tarihli sayıda ise Üsküp Burmalı Cami'nin yıkımı ile Vraneş Vadisi'ndeki Boşnak katliamları gündeme getirilmiş; Sırp ve Karadağlı çetelerin faaliyetlerine karşı iktidarın yetersizliği vurgulanmıştır. Bu yayınların ardından gazete yasadışı ilan edilerek 12 Aralık 1924'te kapatılmıştır (Şkriyel, 2018, s. 336–337). Ancak engellenme süreçleri burada sona ermemiştir. 26 Ocak 1925'te, daha önce Müslümanlara ait olan ancak Nastas N. Petroviç tarafından satın alınan Prosveta Matbaası'nda, "Hak Yolu" adlı yeni bir gazete çıkarılmış, ancak aynı gün kapatılmıştır. Ardından 29 Ocak 1925'te bu kez "Mücadele" isimli üçüncü bir gazete

yayımlanmıştır. Her iki yayının da sorumlu müdürlüğünü, daha önce Hak Gazetesi'nde görev alan Hasan Sabri üstlenmiştir (Kaya, 2006f, s. 82–83; Eren İ., 1966, s. 63). Bu üç gazetenin de Cemiyet'in yayın organı niteliğinde olması, Başbakan Nikola Pašić'in, 1925 seçimlerinde Cemiyet Partisi'nin oylarını kaybettirmesine yönelik baskıcı stratejisiyle ilişkilendirilmiştir. 1918–1941 yılları arasında, bugünkü Makedonya topraklarında yayımlanan Hak, Hak Yolu, Mücadele, Işık, Seda-yı Millet, Uhuvvet, Birlik, Yeni Vakit ve Doğru Yol gibi gazetelerin bir kısmı iki sayfa Sırpça içerik taşımış, tamamı eski harflerle yayımlanmıştır (Kaya, 2006f, s. 85).

4.1.2. Hayriye Derneği

Üsküp'te faaliyet gösteren “Hayriye” adlı kadın yardım cemiyeti, Cenubî Sırbistan İslâm Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanı Ferhad Draga'nın eşi Hayriye Hanım tarafından kurulan bir hayır kuruluşudur. 1930 yılında, Eğitim Bakanlığı'nın izniyle kurulan “Hayriye” yardımsever derneği, Üsküp'te Sultan Murat Camii'nin bitişiğinde, büyük şair Yahya Kemal'in ilk gittiği okul binasında faaliyet göstermeye başlamıştır. Cemiyetin kuruluşunda, Üsküp'teki öğretmen okulu yöneticilerinin de önemli katkıları olmuştur. Bu nedenle, cemiyete yalnızca Türk ve Müslüman kadınlar değil, Sırp kadınları da üye olmuştur. Hayriye'nin amacı, yardımlaşma faaliyetlerinin yanı sıra, farklı ulus ve dinlere mensup kadınlar arasında bir kaynaşma ve birlik oluşturmak olmuştur. Bu doğrultuda, Müslüman ve Hristiyan kadınlar birlikte toplantılar yapmış, konserler düzenlemişlerdir. 1930 yılının son günlerinde, Yugoslavya Ulema Meclisi Başkanı Hacı İbrahim Maglaeliç, Üsküp Ulema Meclisi'ni ziyaret etmiş ve “Hayriye” cemiyetinin temsilcilerini kabul ederek, çalışmalarını desteklemek amacıyla 1000 Dinar bağışta bulunmuştur (Kaya, 2006d, s. 167).

4.1.3. Şefkat Derneği (İslam Fukara Yardım Cem'iyet-i Hayriyesi)

Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin kapatılmasından sonra, Türkler, diğer Müslüman topluluklarla birlikte “Merhamet”, “Şefkat” ve “Yardım” gibi yardımlaşma ve kültür derneklerini kurarak, Türkler ve Müslümanlar arasında dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu topluluklar, aynı zamanda kültürel etkinliklerin gelişmesi için de bir zemin yaratmayı hedeflemişlerdir (Kaya, 2006e, s. 17). 1932 yılında yasal olarak tanınan yardımlaşma haklarından yararlanarak, Üsküp'te “Şefkat” adında bir yardımlaşma derneği kurulmuştur. Derneğin kuruluşu,

Osmanlı döneminde Üsküp Belediye Başkanı olan Salih Asım Rüstem Bey'in hazırladığı, eski Osmanlı Mebusan Meclisi vekillerinden Hacı Sait İdris'in önderlik ettiği ve Üsküp Ulema Meclisi Başkanı Veysel Alişan'ın onayladığı bir nizamnameye dayanmaktadır. Bu süreçte, Şefkat Derneği'nin kuruluşunda, Üsküp'teki Ulema Meclisi'ne bağlı Vakıf Dairesi'nin ilk başkanı olan Hasan Rebats'ın önemli katkıları olmuştur. Cemiyetin ilk başkanı Hacı Sait İdris, as başkanı ise müderris Hafız Bedri Hamit olmuştur. Yardımların toplanması için Akif Kahil, Mehmet Dayı ve Âdem Murteza'nın görev alması kararlaştırılmıştır (Kaya, 2006d, s. 165). Salih Asım Bey, 3 Şubat 1932'de Reisü'l-Ulemâ'nın himayesinde kurulan ve merkezi Üsküp'te bulunan "Şefkat" İslam Fukara Yardım Cemiyeti'nin idari heyetinin başkanlık görevini üstlenmiştir (Asım, 2004, s. 17). Cemiyetin ilk başkanı Hacı Sait İdris, asbaşkanı müderris Hafız Bedri Hamit, sekreteri Prof. Hamit Hacıbegiç, kasaları ise İmam Hafız Ali Mehmedoviç olarak belirlenmiştir. Cemiyetin diğer üyeleri ise Fuat Tefvik, Akif Kahil, Rauf İsmail, Âdem Yusufoviç, Mehmet Muminoviç, Hafız Hilmi, Hacı Mehmet ve Süleyman Yahya'dır. Denetim Heyeti'ne ise şeriat mahkemesi hakimleri Mehmet Ali Mahmudoviç ve Fahrudin Muderizoviç ile tüccar Mahmut İdris seçilmiştir (Kaya, 2006d, s. 168).

2 Haziran 1937 tarihli "Pravi Put"¹² "Doğru Yol" gazetesinde yer alan bilgilere göre, derneğin ilk başkanının merhum Hacı Salih Rüstem Bey olduğu, ardından ise halen bu görevde bulunan Hacı Said İdris'in geldiği ifade edilmektedir. Derneğin başkan yardımcılığı ve okul konseyi başkanlığı görevini, vakıf meclisi üyesi Said Ahmedi'nin üstlendiği belirtilirken, kuruluşundan itibaren derneğin sekreterliğini Gazi İsa Bey Medresesi müdürü Hamid Hacıbegiç'in yürüttüğü vurgulanmaktadır (Limani, 2024, s. 375).

¹² "Pravi Put" ("Doğru Yol") gazetesinin tarihi, 22 Ocak 1937'de Üsküp'te yayımlanan ilk sayısı ile başlamıştır. Gazete, her ay dört sayı olarak ve her Cuma yayımlanacak şekilde çıkmaktaydı. Üsküp İlçesi Ulema Meclisi Cemaati İmamlar Birliği'nin yayım organı olan bu gazetenin sorumlu editörlüğünü Hafız Ramiz Paljevac üstlenmiştir. Yazı işleri bürosu ise Üsküp'ün "Hafız Pashina" Caddesi No: 6 adresinde yer almıştır. Gazete, "Bratstvo" matbaasında basılmış ve matbaanın adresi ise Üsküp, Kraljeviqa Marka 28 numaraydı (Limani, 2024, s. 375).

Şefkat Derneği tarafından Ramazan ayı münasebetiyle yardımlaşma ve dayanışmaya yönelik bir çağrı metni kaleme alınmıştır. Söz konusu metin, Kuzey Makedonya Devlet Arşivleri'nde birden fazla nüsha halinde bulunmaktadır. Arşivlerde tespit edilen bu çok sayıda kopya, metnin broşür formatında hazırlanarak halka dağıtıldığını ve toplumsal duyarlılığı artırmak amacıyla yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metnin günümüz Türkçesine çevrilmiş hali şu şekildedir;

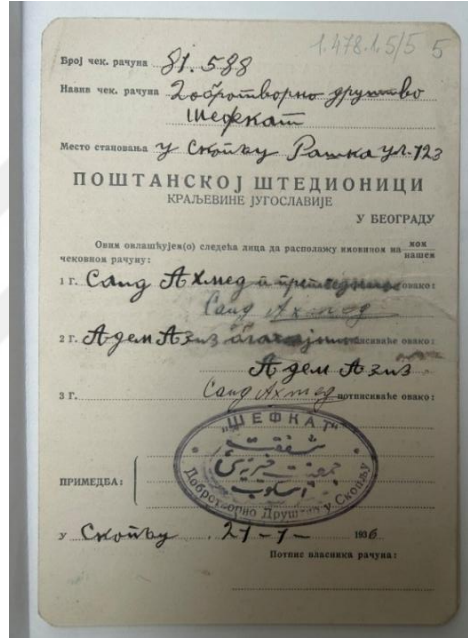
“Müslüman Vatandaşlar!

Ramazan-ı Şerif geldi. Oruç tutacaksınız, namazlarınıza devam edeceksiniz ve Allah'a ibadet edeceksiniz. Ancak bilmelisiniz ki, ibadet yalnızca bedenle yapılanlarla sınırlı değildir. İbadet, malınızla ve sadakalarınızla da Allah'a kulluk etmeyi gerektirir. Memleketimiz fakirlerle doludur. İhtiyaç ve yoksulluk, halkımızın büyük bir kısmını etkiliyor ve perişan ediyor. Gelin, her gün şefkat kapısına koşan bu çaresiz insanları görün. Onlar hepimizin dindaşları, kardeşlerimizdir. Bugün onların başına gelen ihtiyaç ve sefalet, belki yarın bizim de başımıza gelebilir. Nefsimizi dizginlemeli ve bu insanlara acımalıyız. Eğer biz onlara acımaz ve yardım etmezsek, şefkatin görevlileri olmazsak, taahhütlerimizi yerine getirmezsek, kim bu ihtiyaç sahiplerini bulacak, gerçek muhtaçları ayırt edecek ve yardımlarına koşacak?

Tüm dünya insanları gibi, Üsküp'ümüzün de yardıma muhtaç olanlara bir sığınak, bir koruma yeri olması gerekmez mi? Haydi vatandaşlar, haydi gayretli Müslümanlar! Tahsildarlarımız gelmeden önce, siz camiye ve ibadete koşar gibi, aylık yardımlarınızı vermek için koşun. Eğer şimdiye kadar kaydolmadıysanız, durmayın ve kaydolun. Cenab-ı Hak, kudretsizlerin rızıklarını, kudretli kullarının keselerinde yaratmış ve onlara sürekli yardım etmeyi emretmiştir. Orucun faziletini bu şekilde kazanınız.” (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 25).

16 Teşrîn-i Sâni 1937 tarihinde gerçekleşen toplantı, toplamda 54 kişilik katılımcının yer aldığı, birçoğunu dönemin dini ve ilmi çevrelerinden önemli şahsiyetlerden oluşmaktadır. Bu katılımcılar arasında Hâfız Ahmed Efendi, Hâfız Kâmil Efendi, Gaffarullah Efendi, Hâfız Ahmed Efendi, Abdulhamid Efendi, Delil Efendi, Murad Efendi, Hüsni Efendi, Hacı Mehmed Ali Efendi, Mehmed Zeki Efendi, Derviş Efendi,

Fahredden Efendi, Receb Efendi, Hâfız Kâmil Efendi, Nâ'ib Kadri Efendi, Hâfız Yaşar Efendi, Hâfız İbrahim Efendi, Hâfız Kâsım Efendi, Nuh Efendi, Maşuk Efendi, Şa'bân Hüseyin, Azîz Efendi, Nebi Efendi, Mehmed Efendi Sâdık, Hâfız Şa'bân Efendi, Hâfız Mesvallah Efendi, Hâfız İdris Efendi, Hâfız Selim İdris Efendi, Hasan Efendi, Mustafa Hasan Efendi, Mustafa Hacı İbrahim Efendi, Ali Ya'kûb Efendi, Hâfız Tâhir Efendi, Hâfız Muhtâr Efendi, Hâfız Yusuf Efendi, Hâfız Mahmudyaf Efendi, Zün Bilâl Efendi, Hâfız Tevfik Efendi, Hâfız Saça Efendi, Arsim Efendi, Serat Adil Bey, Hacı Naib Efendi, Murad Memiş Efendi, Hacı Şâkir Efendi, Hâfız Abdullah, Şeyh Ferid Efendi, Osman Râ'if Bey, Abdi Bey, Hacı Hamdi Bey gibi pek çok isim yer almaktadır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288).

Şekil 4. 5: 06.06.1936 tarihli Üsküp Belediye Binası'ndan Alınan Fonlar İçin "Şefkat" Yardım Derneği Saymanı Tarafından Alınan Makbuz

Kaynak: (DARM Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No: 1.478.1.5/5)

Şekil 4. 6: Şefkat Derneği Bağış Belgesi

Kaynak: (DARM Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No: 1.478.1.9./10-12)

Şefkat Derneği'nin faaliyetleri, yalnızca ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırma çabasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dönemin toplum yapısında etkili olan sosyal aktörleri harekete geçirmeye yönelik bir strateji de içermiştir. Bu kapsamda, 1933 tarihli belgede Şefkat Fakirperver Cemiyeti adına Nevzâd Bey'e hitaben kaleme alınan bir yardım çağrısı dikkat çekicidir. Cemiyetin ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırabilmesi için gerekli fonların temin edilmesi amacıyla, Nevzâd Bey'in ve çevresindekilerin katkı sağlaması istenmektedir. Yardım toplama ve hayır işlerinde katkı sağlama konusunda Nevzâd Bey'in liderliğinde bir harekete ihtiyaç duyulmaktadır. Metinde, söz konusu faaliyetin İslami bir sorumluluk ve toplum için önemli bir görev olduğu vurgulanmıştır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 1.478.1.1/1)¹³.

¹³ Kalkandelen Eşrafından Merhûm Emin Beyzâde Nevzâd Bey Efendi'ye,

Şefkat Fakirperver Cemiyeti'nin faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi, Müslümanların farklı şekillerde yardımda bulunmalarına dayanmaktadır. Bu tür bir organizasyon, İslami bir görevdir. Son aylarda, sayıları artan muhtaçlara yardım yapılabilmesi için gerekli olan paranın temin edilmesi, özellikle çiftçilerin ve üreticilerin parasızlıkları nedeniyle oldukça zorlaşmıştır. Bu nedenle, cemiyetin üyelerinin aylık

14 Temmuz 1935 tarihinde, Şefkat Derneği (Şefkat Üsküp İslam Fakirperver Cemiyeti), Kara Kapucı Cemaati Şefkat Heyeti Azasından, Hâfız Ali Mehmed, Hâfız Muhtâr Recep, Âdem Aziz, İzzet Ali, Raif Abdülbaki Efendilere hitaben Kâtib-i Umum Hacı Reis İlerleyen yıllarda, Hocazâde Sait İdris Efendi'nin başkanlığında, Şefkat Derneği'nin (Şefkat Üsküp İslam Fakirperver Cemiyeti) organizasyon yapısının güçlendirilmesine yönelik çeşitli adımlar atılmıştır. Bu süreçte, cemaat ve mahalle imamlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar neticesinde, derneğin toplumsal dayanışma ve yardımlaşma misyonunun genişletilmesi hedeflenmiştir. Özellikle, mahallelerde ikamet eden ve henüz Şefkat Derneği'ne üye olmayan Müslümanların bu hayırlı faaliyete katılımının teşvik edilmesi, cemiyetin finansal kaynaklarının artırılması açısından önemli bir adım olarak görülmüştür. Toplantılarda, cemaat imamları ile birlikte yapılacak organizasyonlar planlanmış, bu kapsamda daha fazla kişinin cemiyete üye yapılması ve her ay düzenli olarak küçük meblağlarla (2, 5 veya 10 Dinar¹⁴) katkı sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Bu maddi destekler, Şefkat Derneği'nin yürüttüğü sosyal yardım faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için kritik bir kaynak olarak değerlendirilmiştir (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No:1.478.1.2/2).

21 Kasım 1936 tarihli toplantıda Şefkat Derneği'nin bağış toplamak ve Müslüman yetim çocuklara bağış yapmak için aldıkları bir karar yer almaktadır. Özetle,

yardımlarını toplamak için gayret sarf edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu hayır işinde sizden yardım beklenmektedir.

Siz, bu tür bir faaliyette bulunmaya oldukça uygun bir kişisiniz ve meselenin önemini tam olarak kavrayacak bir durumdasınız. Ayrıca, milletin bu tür faaliyetlere büyük ilgi gösterdiği bir dönemde, sizin ve arkadaşlarınızın da bu harekete katılımınızın çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Yardımların zamanında toplanması ve bu şekilde kalıcı bir hayır işine katkıda bulunmak, adınızın hep saygı ile anulmasını sağlayacaktır.

Bu gayreti hep birlikte göstereceğimizi umuyor ve yardımlarınızı bekliyoruz.

2 Ekim 1933 Heyet-i İdare adına, Reis İdris (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 1.478.1.1/1)

¹⁴ 1934 yılı itibarıyla, 1 ABD Doları yaklaşık olarak 44-50 Yugoslav Dinarına tekabül etmektedir. Aynı dönemde, 1 Doların altın karşılığı yaklaşık 0,89 gram olarak belirlenmiştir.

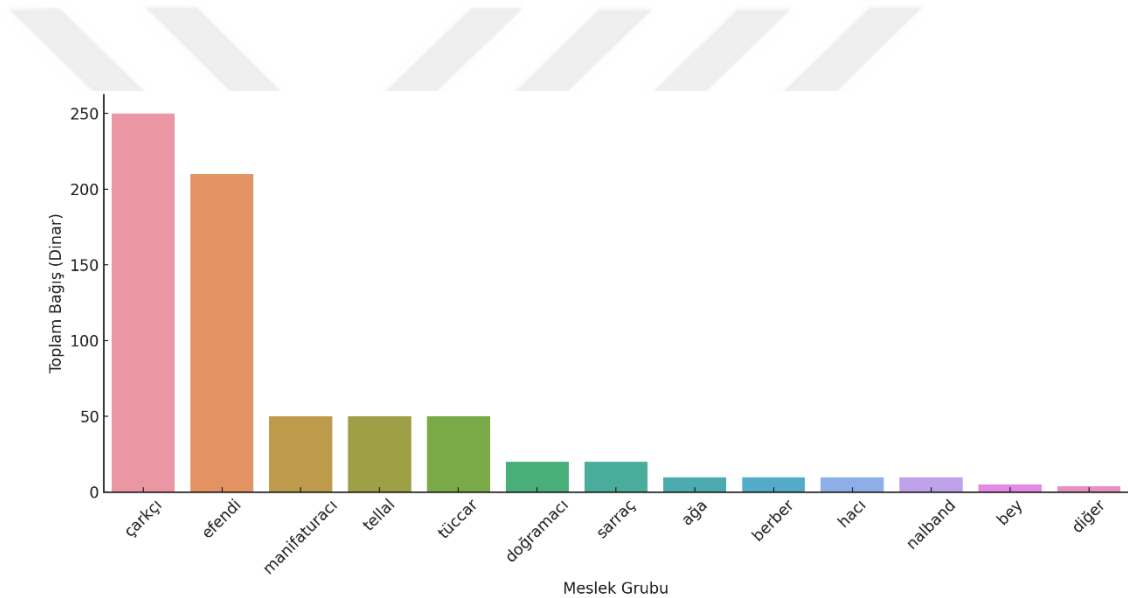
Üsküp'teki Müslüman yetimlere Ramazan ayında 13.300 Dinar bağış yapılması kararlaştırılmış ve bu bağışların toplanabilmesi için gönüllülerin sokaklarda bağış toplamak üzere görevlendirildiği belirtilmektedir. Akif Kahil, Mehmed Daji ve Âdem Murteza, bu görev için seçilen kişilerdir. Bu bağış toplama kampanyası Kasım ayının 25. günü (Çarşamba) Kuyumcular, Çarıkçılar, Yeşil Baba ve Kurşunlu Han'da başlatılacak. Belgenin sonunda, bu konuda yardımcı olacak kişilere ve destekleyenlere teşekkür edilmiştir (DARM, Kutu No:1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 1.478.1.8/9).

21 Kasım 1936'da Kurban Bayramı'nda, camilerden toplanan îâne miktarlarına dair yapılan beyânlar, Şefkat Derneği'nin bağışlarını hangi camilerden topladıkları ve genelde toplanan bağışların miktarları hakkında bize önemli veriler sunmaktadır. Bu verilere göre, Mustafa Paşa Camisi'nden 112 Dinar 25 kuruş, İsa Bey Camisi'nden 145 Dinar, Sultan Murad Camisi'nden ise 376 Dinar 50 kuruş toplanmıştır. Diğer camilerdeki îâne miktarları ise Yelen Kapan Camisi'nden 81 Dinar, Yahya Paşa Camisi'nden 75 Dinar, Murad Paşa Camisi'nden 173 Dinar olarak kaydedilmiştir. Köse Kadı Camisi'nden ise 111 Dinar 75 kuruş, Alaca Camisi'nden 42 Dinar, Dükkancık Camisi'nden 72 Dinar 25 kuruş, Meddah ve Faik Paşa Camisi'nden ise 71 Dinar 25 kuruş îâne toplanmıştır. Sonuç olarak, toplamda 1260 Dinar îâne birikimi sağlanmıştır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 7).

23 Şubat 1937 tarihli belgede ise çevre alanlardan toplanan bağışlar tespit yer almaktadır. Bu evrak ile Şefkat Derneği üyelerinin bağış toplama alanları anlaşılmaktadır. İbrahim Ataullah Efendi, Sinan Yahya Efendi (Bakkal), Fuad Tevfik Bey, Hamza Fâik Efendi, Râmiz Necib, Âdem, Kemâl Râsim Efendi ve Enver Zekeriyya Bey gibi isimler Şeşi Köprüsü, Dükkancık Cami, Alaca Cami, İsa Bey Cami, Kasabhâne, Eski ve Yeni Haham, Taşköprü, Bit Pazarı ve Demir Köprü gibi çeşitli önemli yapılar yaklaşık 3000 Dinar bağış toplamışlardır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 14). Aynı tarihli diğer bir belgede kurum için 138 kurban derisinin (yaklaşık 9.100 Dinar değerine sahip) sandık emini Âdem Efendi'ye teslim edildiği yazılmaktadır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 16).

23 Kasım 1937 tarihli bir belgede yer alan isimler ve katkı miktarları meslek gruplarını ve sosyal tabakalaşmayı anlamamıza da katkı sağlamaktadır. Belgeye göre, Üsküp Şefkat Cemiyet-i Harbiyesi'nin faaliyetlerini sürdürebilmesi amacıyla, dernek

üyelerinin yardımseverliklerine müracaat edilmiş ve maddi destekte bulunmaları talep edilmiştir. Cemiyetin üyelerinden toplanan yardım miktarları şu şekilde dağılmaktadır: Niyâzi Nebi Ağa 10 Dinar, Tellâl Ağazâde Refik Ali 50 Dinar, Şuayip Kâsım Efendi 10 Dinar, Tüccâr Mustafa Ahmed Efendi 50 Dinar, Hacı İdris 10 Dinar, Çarkçı Aziz Bekir Ağa 50 Dinar, Berber Hüseyin Ağa 10 Dinar, Çarkçı Mehmed Ağa 100 Dinar, Sakub Aydın Sarraç 20 Dinar, Akif Kâmil Efendi 200 Dinar, Hasan Ömer 4 Dinar, Doğramacı Zikir Ağa 20 Dinar, Nalband Râsım Ağa 10 Dinar, Manifaturacı Delçikoviç 50 Dinar, Râşid Bey 5 Dinar ve Çarkçı Ömer Ağa 100 Dinar olarak kaydedilmiştir. Toplamda, 820 Dinar ve 79 kuruş yardım toplanmış olup, toplam miktar 899 Dinar olarak hesaplanmıştır (DARM, Kutu No:1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 11).

Grafik 4. 1: 23 Kasım 1937 Tarihli Şefkat Cemiyeti Belgelerine Göre Meslek Gruplarının Toplam Bağış Katkıları

3 Kasım 1937 tarihli Şefkat Cemiyeti bağış belgesi, yalnızca bir yardım organizasyonunun mali kaydını değil, aynı zamanda dönemin Üsküp toplumu içerisindeki mesleki çeşitliliği ve sosyal tabakalaşmayı gözlemleme imkânı sunmaktadır. Belgede yer alan bağışçılar arasında tüccarlar, çarkçılar, berber, tellâl, doğramacı, sarraç, nalband, manifaturacı, efendiler ve ağalar gibi çeşitli meslek ve unvanlara sahip kişiler yer almaktadır. Özellikle çarkçılar, bireysel bağış düzeyleriyle

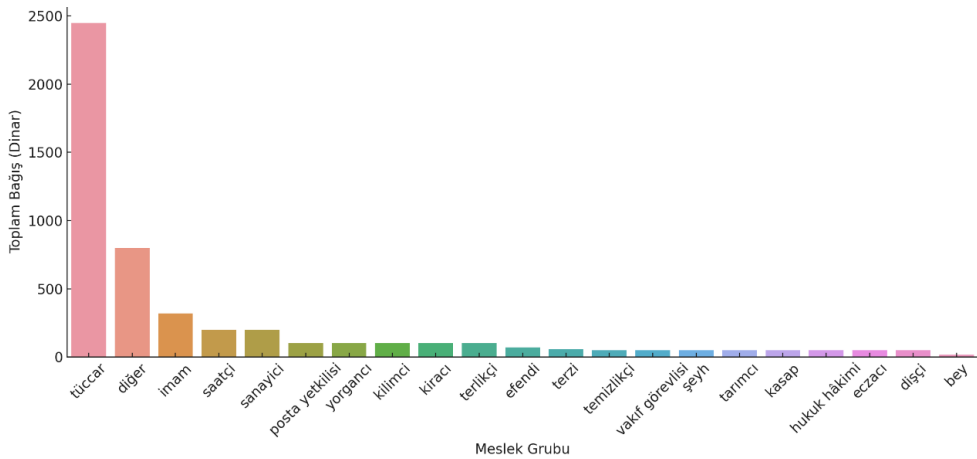
dikkat çekerken; Akif Kâmil Efendi'nin 200 Dinarlık yüksek bağışı, geleneksel unvanlı sınıfların hayır faaliyetlerinde öne çıkan figürler olduğunu göstermektedir.

01 Ocak 1939 tarihli belgelerin içeriğinde; Şefkat Derneğine gönüllü katkıda bulunanlar arasında, çeşitli mesleklerden gelen kişilerin yer aldığı görülmektedir. Dönemin meslek türlerine ve yapılan bağışları görmemize imkân sağlayan bu belgede, Hafız Şerif Efendi ve Hafız Bedri Efendi, her biri 100 Dinar bağış yapmış imamlar olarak derneğe destek sağlamışlardır. Adalet Hukuk Hâkimi Derviş Şakir Kadri 50 Dinar, Adalet Posta Yetkili S. Hafız İdris Hayrullah ise 100 Dinar katkı yapmıştır. Vakıf Görevlisi Salko Nikşiç 50 Dinar, tüccar Mahmud İdrizov ise 150 Dinar ile önemli bir bağış yapmıştır. Kiracı Kemal Rustemov 100 Dinar, İndüstriyalec Paşa Sa 50 Dinar, tüccar Yanaki Kostadinov ise 50 Dinar bağışlamıştır. Tarımcı Hacı Saip ve kasap Şükri Hüseyin her biri 50 Dinar, dişi Bekir Alim ve eczacı Aron H. Suri de 50 Dinar katkı sağlamıştır. Şeyh Ali Otalak ve terzi Şevki Ramiz ise sırasıyla 50 Dinar ve 60 Dinar bağışta bulunmuşlardır. İndüstriyalec (sanayici) İ. Bekir Emin de 100 Dinar ile derneği desteklemiştir. Tüccar Pavle Vasiç, Braka Karusa, Sazodoviç ve Aroseti de 50 Dinar bağış yapmışlardır. Temizlikçi Ahmed Fadıl 50 Dinar, tüccar Fadıl Şakir ise 100 Dinar katkı sağlamıştır. Menduh Halidi, tüccar olarak 200 Dinar bağış yaparken, terlik satan Arif Faik de 100 Dinar katkıda bulunmuştur. Tüccar J. Nikifor Kostov 200 Dinar, Braka Mitkuşevi ve Stavçe Joviç ise her biri 100 Dinar bağışlamıştır. Son olarak, tüccar Muhammed Coroviç 500 Dinar ile en yüksek katkıyı sağlamış, tüccar Sasa Gateno ve Raif Şakir de her biri 100 Dinar bağışta bulunmuşlardır (DARM, Kutu No:1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No:1.478.1.15/20).

İncelenen diğer bağış belgesinde ise Hacı Said İdris Efendi, Hâfiz Ahmed Efendi Başık ve Hâfiz Bedri Mahid Efendi her biri 10 Dinar ödemiştir. Abdulhamid Efendi, Hamidcik Bagil Bey, Hâfiz Râ'if Efendi, Hâfiz Abdullah Efendi, Veysel Efendi, Murad Efendi, Hasan Efendi, Mehmed Zeki Efendi, Hacı Mehmed Ali Efendi, Derviş Efendi, Osman Efendi Morta, Abdi Bey Dranda, Mehmed İzzeddin Efendi, Cemal Efendi, Süleyman Efendi ve Receb Remzi Efendi ise her biri 5 Dinar bağış yapmıştır. Hâfiz Kâmil Efendi 5 Dinar ödemiştir. Hâfiz Artar Efendi, Hâfiz Numer Efendi, Mahmud İrano, Hamdi Nuh Efendi, Hâfiz Aziz Efendi, Hacı Kâzım Efendi, Maşuk Osman Efendi, Şuz Na'mar Efendi, Hâfiz Namim Efendi, Hâfiz Muhtar Efendi, Hâfiz Mahir Efendi ve Ali Mehmed Efendi ise her biri 2 Dinar bağışta bulunmuştur (DARM Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 38). 16 Teşrin-i Evvel sene 1937'de

Sahib Said Efendi 10 Dinar bağış yaparken, Hâfız Azîz Efendi 2 Dinar, Hâfız Râmiz Efendi 5 Dinar ve Hâfız Bedri Efendi ise 10 Dinar bağışta bulunmuştur. Han Bey toplamda 10 Dinar bağışta bulunmuş, Hacı Kazım Efendi 2 Dinar, Abdullah Efendi 5 Dinar, Hâfız Mahir 5 Dinar bağış yapmıştır. Hâfız Azmâr Efendi, Numer Efendi Veli, Mehmed Efendi Ömer, Hamdi Efendi Nuh, Ali Mehmed Efendi ve Şevki Efendi Osman her biri 2 Dinar bağışlamıştır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 37).

01 Ocak 1939'da Şefkat Fukârâ Sandığı'na çarşılarda yapılan yardım kampanyası kapsamında, elli Dinar (50) ve daha fazla bağışta bulunan vatandaşların isimleri Tüccar Zako Durak Efendi, 500 Dinar ve saatçi Besîm Receb Efendi 200 Dinar bağış yapmıştır. Yorgancı Memdûh Kâzım Efendi, 100 Dinar bağış yapmış, aynı miktarda bağış yapan Tüccar Hasan Murtaza ve ortağı, tüccar Dimitriye Sariç Efendi, kilimci Darlimar Efendi, Ekvun Efendi ve Ömer Remliç Efendi de 100'er Dinar bağışta bulunmuşlardır. Ali Necîb Efendi ve Tuma Faraç Efendi, her biri 150 Dinar bağış yapmışlardır. Moşut Garşut Efendi, Jako Stupanuviç ve mahdûmu Efendi, Ahmed İsmail Efendi, Hüseyin Rüstem Efendi, Ali Efendi Karabet Efendi ve Resbineç Efendi ise 50'şer Dinar bağış yapmışlardır (DARM, Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No: 1.478.1.16/21).

Grafik 4. 2: 1 Ocak 1939 Tarihli Şefkat Derneği Belgelerine Göre Meslek Gruplarının Toplam Bağış Katkıları ¹⁵

¹⁵ “Diğer” kategorisi, mesleki kimliği açıkça belirtilmeyen bağışçılardan oluşmaktadır. Bu gruba, özellikle “Efendi” unvanıyla anılan ancak mesleği belirtilmeyen şahıslar, yalnızca

1 Ocak 1939 tarihli Şefkat Derneği bağış belgeleri, yalnızca maddi destek kayıtlarını değil, aynı zamanda Üsküp'teki sosyal tabakalaşmayı ve meslek gruplarının kamusal hayata katılım biçimlerini belgelemektedir. Bağış listelerinde yer alan isimler, şehirdeki ekonomik ve kültürel yapının çok katmanlı bir şekilde örgütlendiğini göstermektedir. Ticaretle uğraşan tüccar sınıfı hem bireysel hem de toplu bağış miktarları bakımından dikkat çekici bir ağırlığa sahip olup, dönemin ekonomik yaşamında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu grubun ardından, imamlar ve diğer din görevlileri, yalnızca dini temsil konumlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma mekanizmaları içinde aktif roller üstlenmeleriyle öne çıkmaktadır. Sanayiye bağlı küçük girişimciler, kamu görevlileri ve vakıf mensupları ise daha sınırlı ekonomik güce sahip olmalarına rağmen sistematik bağışlarıyla sosyal dayanışma ağlarının taşıyıcıları arasında yer almıştır. Ayrıca, zanaatkâr ve hizmet sektörü mensupları terzi, kasap, eczacı, dişçi, temizlikçi, terlikçi gibi toplumsal yapıdaki daha alt ekonomik konumlarına rağmen bağış listelerinde yer alarak, dönemin yardımlaşma anlayışının sınıfsal sınırları aşan bir yön taşıdığını göstermektedir.

4.1.3.1. Şefkat Kız Zanaat Okulu

“Şefkat” Yardımlaşma Cemiyeti'nin girişimi ve bu girişimi düzenleyen nizamname, özellikle tüzüğün 2. maddesi çerçevesinde, 1936 yılında Üsküp'te “Şefkat” Kız Zanaat Okulu'nun açılmasını sağlamıştır. Okul, Vardar Banisi'nin 16 Haziran 1935 tarihli ve 9290 sayılı kararıyla, yani onun izniyle faaliyetlerine başlamıştır. İki yıl sonra, “Şefkat” okulu, ortaöğretim seviyesinde bir devlet okulu statüsü kazanmıştır. Gerçekte, bu okul, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp devletinde açılmaya başlayan Sırp kadın zanaat okullarına benzer bir yapıya sahiptir (Kaya, 2006d, s. 169). 1936 yılında, Vardar Banlığı'nda 36 kız zanaat okulu bulunmaktadır. Bunlar arasında

soyadı veya aile adıyla kaydedilen bireyler ile çeşitli unvanlar taşımalarına rağmen kamusal ya da mesleki görevleri belirtilmemiş olan bağışçılar da bu sınıflandırma kapsamında değerlendirilmiştir.

“Şefkat”, Türk kızlarının eğitim aldığı tek okul olma özelliğine sahiptir. Üsküp Şehir Arşivi’nde bulunan belgelere göre, bu okulda sadece din dersi Türkçe olarak verilmiştir. Haftada 6 ders saatiyle verilen bu dersi, dönemin tanınmış Türk aydınlarından Ferit Bayram’ın eşi ve ünlü sanatçılardan Gazanfer Bayram’ın babaannesini olan, Üsküplüler arasında Nakiye Hoca Hanım olarak bilinen Nakiye Bayram vermektedir. Olga Dede’nin yönettiği okulda, Müslümanlardan uzman olarak Şemsa Cinoviç ve Cemile Mumiciç de ders vermektedir (Kaya, 2006d, s. 170).

Okulun resmi dili Sırpça olmasına rağmen, “Şefkat” Yardımlaşma Cemiyeti üyeleri ve okulun öğrencilerinin ailelerinden bazıları okulla Türkçe yazışmalar yapmış ve mektuplar göndermiştir. Okul, açıldığı ilk yıl 75 öğrenci kabul etmiş, çoğu çarşafli olan bu öğrencilerin sayısı bir sonraki öğretim yılında 85’e çıkmıştır. Öğrenciler, iç çamaşırı, elbise ve halıcılık olmak üzere üç bölümde eğitim almakta olup, halı dokuma bölümünde eğitim gören öğrencilerin sayısı diğer bölümlerden daha fazla olmuştur. Bu öğrenciler genellikle yoksul ailelerin kızları olmakla birlikte okul, öğrencilere kitap, defter ve el işlerinde kullanılacak malzemeleri çoğunlukla “Şefkat” Yardımlaşma Cemiyeti tarafından temin etmekteydi. Ayrıca, Üsküp Belediyesi ve Vardar Banlığı’ndan da zaman zaman destek sağlanmıştır. Öğrenciler, dokudukları halılar ve diğer el işlerini yılda bir ya da iki kez düzenlenen sergilerde satışa sunarak hem okulun maddi durumunu hem de kendi ekonomik durumlarını iyileştirmiştir (Kaya, 2006d, s. 170).

Üsküp İslam Cemaati Vakıf Komisyonu’na ait 4 Ekim 1939 tarihli ve 23829 sayılı belgede, ilkokul ve ortaöğretim kurumlarında din eğitimi kapsamında kullanılan ders materyallerine ilişkin önemli tespitler ve düzenlemeler yer almaktadır. Yapılan incelemelerde, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından resmi olarak onaylanmamış bazı materyallerin eğitim sürecinde kullanıldığı belirlenmiş olup, bu durumun din eğitiminin niteliği üzerinde olumsuz etkiler yarattığı vurgulanmıştır. Üsküp İslam Cemaati Vakıf Komisyonu’nun 4 Ekim 1939 tarihli belgesinde, Temel Din Eğitimi derslerinde kullanılacak materyaller ve müfredatla ilgili detaylı bilgiler sunulmuştur. Bu doğrultuda, ilkokul düzeyinde din eğitimi için 22 Eylül 1931 tarihli ve 66561 sayılı kararla onaylanan Süleyman Nurel’in Din Dersleri Kitabı’nın okutulması öngörülmüştür. Arapça dersleri ise Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış olan Saliha Asta’nın Arapça Kitabı’ndan işlenecektir. Ortaokul dersleri ve kullanılacak kitaplarla ilgili olarak, ortaokul 1. ve 2. sınıflarda 17 Temmuz 1934 tarihli kararla

onaylanan Veliki İlmihat kitabının İslam Tarihi derslerinde kullanılması kararlaştırılmıştır. Ortaokul 3. sınıflarda ise İslam Tarihi dersleri, 25104/33 sayılı kararla onaylanan Şaban Hović'in İslam Tarihi kitabından okutulacaktır. Ortaokul 4. sınıflarda Akaid ve Ahlak dersi, 17 Temmuz 1934 tarihli ve 19098 sayılı kararla onaylanan A. Kadić'in Akaid ve Ahlak kitabından işlenecektir. Ortaokul 5. sınıflarda İslami İlimler dersi, 14 Eylül 1933 tarihli ve 25104 sayılı kararla onaylanan İslami İlimler kitabından, ortaokul 6. sınıflarda ise Ahlak dersi, 17 Temmuz 1934 tarihli ve 19098 sayılı kararla onaylanan Ali ef. Dića'nın Risale-i Ahlak kitabından okutulacaktır. Din eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği Temel Din Öğretimi Talimatı doğrultusunda yürütülmektedir. Tüm öğretmenler, resmi olarak onaylanmış ders kitaplarını kullanmak ve müfredata uygun şekilde eğitim vermekle yükümlüdür. Din eğitiminin etkili ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla, Vakıf Müdürlüğü ile iş birliği içerisinde çalışılmaktadır (Üsküp Şehir Arşivi, Kutu No:91/Belge 23829).

1935-1936 dönemine ait öğrenci yıl sonu belgesi, 16 Mart 1922, Banovina, Varda, Üsküp doğumlu Ahmedović Halida adlı bir öğrencinin eğitim bilgilerini, derslerini ve başarılarını içermektedir. Bu belge sayesinde okuldaki hazırlık sınıfı ders müfredatı hakkında bilgi edinilmektedir. Okulda öğrencilere “Okulda Profesyonel Pratik Çalışma”, “Çizim Kesimleri”, “Sırpça-Hırvatça-Sloven Dili”, “Hesap”, Ticari Muhasebe” ve “Hesaplama”, “Eşya ve Ev Bilgisi”, “Tarih” ve “Coğrafya”, “Dekoratif Çizim”, “Din”, “Hijyen”, “Nakış”, “Jimnastik” ve “Şarkı Söylemek” derslerinin okutulduğu anlaşılmaktadır (Üsküp Şehir Arşivi, Kutu No: 91 / Yıl Sonu Öğrenci Belgesi).

КРАЛЕВСКА ШКОЛА
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
Женска занатска школа
"Медина"
у Скопљу
Бр. 3
Вр.

ГОДИШЊЕ СВЕДОЧАНСТВО — ГОДИШЊЕ SVEDOČANSTVO

Ахмедовић Халида кћи Ахмедовића Саида
рођена 16 марта 1922 год. у Скопљу
братина, Бугарска вера, исламске као редовна ученица српског је
братина, вера, као редовна ученица српског је
у првом разреду ове школе у школској 1935/1936 год. у Скопљу
разред ове школе у школској 1935/1936 год. и pokazala
је следећи успех:

Сирпчан практичан рад	одлично (5)
Сирпчан практичан рад	
Цртање кројења	одлично (5)
Цртање кројења	
Српскохрватско-словеначки језик	одлично (5)
Српскохрватско-словеначки језик	
Рачуна, занатско рачуноводство и калкулација	одлично (5)
Рачуна, занатско рачуноводство и калкулација	
Познавање робе и домаћинства	одлично (5)
Познавање робе и домаћинства	
Историја и земљопис	одлично (5)
Историја и земљопис	
Декоративно цртање	врно добро (4)
Декоративно цртање	
Веронаука	одлично (5)
Веронаука	
Хигијена	врно добро (4)
Хигијена	
Вез	врно добро (4)
Вез	
Гимнастичка	
Олимпијска	
Певање	
Певање	
Владање	врно добро (5)
Владање	
Испитанија: оправданих	неоправданих
Испитанија: оправданих	неоправданих
Према школској уредби је с одличним успехом завршила први разред.	у Скопљу 20. јуна 1936 год.

Şekil 4. 7: 1935-1936 Dönemine Ait Yıl Sonu Öğrenci Belgesi
Kaynak: (Üsküp Şehir Arşivi, Kutu No: 91 / Yıl Sonu Öğrenci Belgesi)

Okuldaki eğitim düzeninin sürekliliği ve disiplinin korunması adına, okul idaresi tarafından alınan kararlar ve yapılan denetimler büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Mektep Azası Mahmûd Bey tarafından 11 Kânûn-ı Sâni (Ocak) 1936 tarihinde kaleme alınan tutanak, bazı öğretmenlerin ders işleme durumları ve eğitimdeki aksamalar üzerine dikkat çekici tespitler içermektedir. İki maddeden oluşan tutanağın ilk maddesinde, 9 Kânûn-ı Sâni perşembe günü, Kraliçe Hazretlerinin doğum günü vesilesiyle, Sırpça Muallimesi Zura ve Tarih Muallimesi Gospuyemiçe'nin talebelerine ders verdikleri hâlde, Muallime Saâdet Hanım'ın hiç ders vermeyerek, Kilim Muallimesi ile birlikte mektebin tatil edildiği belirtilmektedir. İkinci maddesinde ise, 10 Kânûn-ı Sâni cuma günü, Muallime Saâdet Hanım'ın dersine girip yalnızca on-on beş dakika ders işledikten sonra, bazı talebelerin kendisine karşı sergiledikleri muziplikler nedeniyle dersi tatil ederek tüm öğrencileri dersten serbest bıraktığı ifade edilmektedir (Üsküp Şehir Arşivi, Kutu No: 91 / Okul Tutanağı).

1937/38 öğretim yılında, “Şefkat” Yardımlaşma Cemiyeti, Kız Zanaat Okulu için yeni bir bina yapma girişiminde bulunmuş ve hazırlıklar hızla ilerlemiştir. Arsa temin edilmiş, binanın projesi hazırlanmış ve okul binasının giderlerini karşılamak için kısa süre içinde 400 bin Dinar toplanmıştır (Kaya, 2006d, s. 170). Okulun inşa edilmesiyle ilgili çabalar, Üsküp Belediye Meclisi ve Vardar Banlığı tarafından desteklenmiş olmasına rağmen, binanın temelleri bir türlü atılamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve şehrin yabancı işgaline uğramasıyla birlikte okul kapanmış ve okul binasının yapımına yönelik tüm çabalar da sona ermiştir (Kaya, 2006d, s. 171). Savaş sonrası, Üsküp'ün kurtuluşu ve yeni düzenin kurulmasıyla birlikte “Şefkat” Okulu yeniden faaliyete geçmiştir. Bu dönemde, şehirde erkek çocukları için “Tefeyyüz” ve kız çocukları için “İrfan” okulları açılmasına rağmen, “Şefkat” Kız Zanaat Okulu, kurtulştan sonra açılan ilk Türkçe ortaokuludur. Okul, birkaç yıl içinde “Şefkat” Kız Zanaat Okulu statüsünden Devlet Kız Meslek Okulu'na dönüşmüştür. Ancak okulun mühürü değişmemiştir ve okulun mühründe, açılıştan kapanışına kadar “Üsküp Türk Kız Zanaat Okulu Şefkat” yazısı yer almıştır. Okulun müdiresi, İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Meclisi Üsküp Milletvekili Hacı Sait İdris'in büyük kızı Fevziye İdris'tir (Kaya, 2006d, s. 171).

İlk “Şefkat” Okulu, “Şefkat” Yardımlaşma Cemiyeti'nin himayesinde faaliyet gösterirken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra açılan ikinci “Şefkat” Okulu ise devlet tarafından kurulmuş ve devletin resmi eğitim organları tarafından desteklenmiştir. Bu okul, öğretmenlerinin Türk olduğu ve öğretim dilinin Türkçe yapıldığı ilk ortaokul olma özelliğine sahiptir (Kaya, 2006d, s. 171). 1948 yılında “Şefkat” kapanmıştır (Kaya, 2006d, s. 173).

2 Haziran 1937 tarihli “Pravi Put” (Doğru Yol) gazetesinin 23. sayısında, 1932 yılında Üsküp'te kurulan “Şefkat” hayır derneğinin kamuoyuna tanıtıldığı bir yazı yer almaktadır. Saraybosna'daki “Merhamet” derneği örneğinden ilham alarak kurulan bu dernek, yoksul Müslümanlara yardım sağlamak, gençleri çeşitli iş alanlarında istihdam etmek ve Müslüman gençleri girişimcilik için hazırlamak amacıyla çeşitli kurslar düzenlemek üzere faaliyet göstermeye başlamıştır. “Şefkat” derneğinin en büyük başarısı, Üsküp'te bir kız el sanatları okulunun açılması ve bu okulun yarı devlet okuluna dönüştürülmesidir. İlk yıl, okulun tüm masrafları dernek tarafından karşılanmıştır. Hamid Hacıbegić, fahri lider olarak atanmıştır. Dernek, ilerleyen yıllarda okulu, maaşların belediye tarafından (Yugoslavya Krallığı'nın bölgesel-idari

birimi) karşılanacağı ve diğer masrafların ise dernek tarafından üstlenileceği bir yarı devlet okuluna dönüştürmeyi başarmıştır. Bu okula, ilköğretimi tamamlayan öğrenciler kabul edilmiştir. 1936-37 öğretim yılında 30 öğrenci alınmıştır. Okulda eğitim süresi beş yıl olup, dersler Sırp dilinde verilmiştir. Öğrencilere iş teorisi, pratik çalışma, çizim, kaligrafi, inanç öğretimi, matematik ve tarih gibi dersler öğretilmiştir. O dönemde Üsküp'te de yazıda yazıldığı gibi bu türden iki okul faaliyet göstermekteydi. Birincisi, tamamen devlet okulu olan "Juzhne zhene" (Güneyin Kadınları) okulu, diğeri ise "Şefkat" okulu gibi yarı resmi bir okul olan "Kolo sprskih sestara" (Sırp Kız Kardeşlerin Dansı) okuludur. "Şefkat" okulunda ayrıca, 12 öğrencinin katıldığı halı dokuma bölümü de bulunmaktaydı. Bu bölümde eğitim ve çalışma süresi beş yıldır, ancak bu programa kabul için ilkokul eğitimi şart değildir. Ayrıca, okulda 20 öğrencinin katıldığı bir yıllık kostüm dikim kursu da düzenlenmektedir (Limani, 2024, s. 375). Gazete, yazısının sonunda "Şefkat" derneğinin henüz kendi okul binasına sahip olmadığını, ancak okulun faaliyetlerini yürüttüğü binanın kirasını ödediğini okuyucularına duyurmaktaydı. Ancak dernek, yakın bir gelecekte okul için kendi binasını inşa etmeyi planlamaktadır. Bu amaçla bir arsaya sahip olan dernek, şu ana kadar 100 bin Dinar toplamış ve okul binasının inşası için gönüllü bağışlar da kabul etmiştir (Limani, 2024, s. 376). Fahri Kaya ise yukarıdaki metinde belirtildiği gibi 1937-1938 öğretim yılında 400 bin Dinara ulaştığını belirtmiştir.

Birlik Gazetesi arşivlerinde yer alan içerikler, Şefkat Kız Zanaat Okulu'na ilişkin bilgiler aracılığıyla dönemin eğitim hayatına dair önemli ayrıntılar sunmaktadır. Gazetede yer alan yazılar halkın aydınlanmasına bu sayede okuma yazma oranının artırılmasına yönelik bilgiler içermektedir. Bu konular genel itibarıyla, okulun kuruluş amacı, eğitim müfredatı, öğrenci profili ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınların mesleki eğitim hayatına katkılarını ele almaktadır. Birlik Gazetesi'nin 27 Temmuz 1946 tarihli yayınında, Şefkat Okulu'nun 1946 yılı itibarıyla 65 kadar öğrenci ve 8 öğretmenle eğitim faaliyetlerine devam ettiği, okulun öğrenci profiline ise çoğunlukla çarşafly Türk kızları ve kadınlarının dahil olduğu belirtilmektedir. Okulun dört sınıfa ayrıldığı ve düzeyinin ortaokullara denk olduğu anlaşılmaktadır. En fazla dikkat edilen alan ise el sanatlarıdır. Ancak, okulda disiplinin her şeyden önde olduğu vurgulanmaktadır. Şefkat Okulu'nun direktörü Fevziya Said, Makedonca öğretmeni Ilinska Isaevska, öğretmen Nigâr ve diğer öğretmenler, öğrencileriyle birlikte okul yılı

sonunda bir sergi düzenlemişlerdir. Bu sergi, 30 Haziran'dan 7 Temmuz'a kadar açık kalmış ve sadece 7000'den fazla Üsküplü tarafından değil, Makedonya ve tüm Yugoslavya'nın köylerinden ve şehirlerinden gelen ziyaretçiler tarafından büyük ilgiyle gezilmiş ve serginin ilk salonunda, tavandan yere kadar sarkan çiçekli bir Pirot kilimi dikkat çekmiştir. Bu kilimi, 12-13 yaşlarındaki öğrenciler işlemişlerdir. Duvar boyunca ise son model entariler sergilenmiştir. Entariler arasında, masaların üzerinde çeşitli el işleri yer almakta ve özellikle yastıklar, iç ve dış çamaşırlarının modern işçiliği büyük ilgi görmektedir. Serginin en dikkat çekici kısmını ise yastıklar üzerindeki ipekle yapılmış resimler oluşturmaktadır. Yazının devamında, kız öğrencilerinin kısa bir sürede hazırladıkları müsamere anlatılmaktadır. Bu müsamere, 8 Temmuz akşamı şehrin beden terbiyesi salonunda sahnelenmiştir. Salonun, Türk, Arnavut ve Makedon kadınlarıyla tıklım tıklım dolduğu, beyaz bluz ve pileli etekler giymiş öğrencilerin sahneye çıkarak milli marşlar söyledikleri aktarılmaktadır. Seyircileri selamlayan Kevser Hasan, konuşmasında, özgür ve düzenli bir Tito Yugoslavya'sında yaşayan Türk kadınlarını cehalet ve bilgisizliğe karşı savaşa davet etmiş, kadınların cemiyete daha fazla katkı sağlamalarını teşvik etmiş ve eşit kadın hakları konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Piyes olarak sahnelenen Venko Markovski'nin "Mayka Ugra" adlı eseri, izleyicilerde derin duygusal etkiler bırakmış, gözleri yaşartmıştır. Program, halk dansları ve balet gösterileriyle sona ermiş ve bu gösteriler de seyirci kadınları üzerinde derin izler bırakmıştır (*Birlik Gazetesi*, 27 Temmuz 1946).

Şekil 4. 8: Şefkat Kız Öğrencileri Sahnede

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 27 Temmuz 1946)

25 Ocak 1947 tarihli Birlik Gazetesi'nde yer alan bir yazıda, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra adalet ve eşitliği hayata geçirmeyi amaçlayan Halk İdaresi'nin maddi ve manevi yardımlarıyla, Türk azınlığına ait kız ve kadın öğretmenlerin görevlendirilmesinin ardından, dört sınıftan oluşan Şefkat Kız Zanaat Okulu'nun açıldığı ve okulun, diğer eğitim kurumları gibi devlet idaresi altına alındığı belirtilmektedir. Okulun amacı, kız öğrencilerin ana dillerinde ortaokul eğitimlerini tamamlamalarının yanı sıra, el işi ve dikiş gibi zanaatları öğrenmelerini sağlamaktır. 1945-1946 öğretim yılında, kilim sınıfı ile birlikte toplam 5 sınıf, 58 öğrenci ve 8 kadın öğretmenle eğitim faaliyetlerine başlanmış, 1946-1947 öğretim yılına gelindiğinde, kilim sınıfı dahil olmak üzere 7 sınıf, 40 öğrenci ve yine 8 öğretmenle eğitim süreci devam etmiştir. Bu süre zarfında, Şefkat Okulu öğretmenlerinin aktif çalışmalarıyla Üsküp Türk kadınlarına yönelik Türk alfabesi, Türkçe dil bilgisi, kıraat ve dikiş kursları da açılmaya başlanmıştır. Ayrıca, geçen yıl 12 Türk kadınıyla başlayan dikiş kursunun, bu yıl 22 katılımcıya ulaşarak genişlediği aktarılmaktadır (*Birlik Gazetesi*, 25 Ocak 1947).

Birlik Gazetesi'nin 1 Ağustos 1947 tarihli yayınında, Şefkat Kız Zanaat Okulu'nun Üsküp'te düzenlediği el işleri sergisi hakkında bilgiler verilmektedir. Serginin açılışına, Halk İdaresi, Halk Ordusu, Halk Cephesi temsilcileri ve diğer misafirler katılmıştır. Serginin açılışında okul öğretmeni Ilinka Isaevska, 1946-1947 okul yılı boyunca kız öğrencilerinin elde ettikleri başarılar hakkında konuşmuştur. Isaevska, okulda ana dili üzerine eğitim gören öğrencilerin, özellikle bilgiye ve ilme olan derin sevgilerini vurgulamıştır. Okulda toplam 67 kız öğrencisi bulunduğu belirtilmiş, bunlardan 24'ü en yüksek, 30'u ise çok iyi başarılarla sınavlarını geçmiştir. Diğer öğrencilerden 8'i ikmal sınavına gönderilmiş, 5'i ise sınavlarını geçememiştir (*Birlik Gazetesi*, 1 Ağustos 1947).

Birlik Gazetesi'nin 15 Ağustos 1947 tarihli yayınında, Beşinci sınıf Şefkat Kız Zanaat Okulu öğrencilerinin, Üsküp'te tamamladıkları eğitimlerini ve el işlerini halkla paylaşmak amacıyla bir sergi düzenledikleri belirtilmektedir. Şefkat Okulu'nun, sanatı öğretme ve bilgi verme konusunda büyük bir fayda sağladığı vurgulanmaktadır. Bu faydaların, öğrenciler aracılığıyla geniş halk kitlelerinin yararına, özellikle diğer azınlık okullarındaki öğrencilerin yetiştirilmesine katkı sağlanması durumunda, Şefkat Okulu ve öğrencilerinin halk eğitimi alanında gerçek anlamda öğretmenlik görevini üstlendikleri kanıtlanmış olacaktır (*Birlik Gazetesi*, 17 Ağustos 1947).

Şekil 4. 9: Şefkat Kız Okulu'nun Sergisi

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 17 Ağustos 1947)

4.1.4. Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti (Fukarâ Hamiyet Cemiyeti)

21 Mayıs 1934 tarihinde Manastır'daki Müslüman topluluğu tarafından Türkçe "Hamiyet"¹⁶, Sırpça ismi "хамидет" adlı bir hayır derneği tesis edilmiştir. Söz konusu derneğin finansal kaynakları, üyelerden tahsil edilen aidatlar, belediye tarafından sağlanan destekler ve varlıklı bağışçıların katkılarından oluşmaktaydı. Toplanan fonlar, başta gıda, giysi, ilaç ve cenaze masraflarının karşılanması olmak üzere, yoksul kesimlere yönelik insani yardım faaliyetlerinde kullanılmış ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile kapanmıştır. (Стерјовски, 2012, s. 16).

Devletle yakın iş birliği içerisinde faaliyet gösteren Hamiyet Cemiyeti, 25 Aralık 1937 tarihinde Sırpça yayımlanan *Pravda* Gazetesi'nde çıkan bir yazı aracılığıyla desteklenmiştir. Gazete yazısında, Bitola (Manastır) Şehrinde yardımına muhtaç çok fazla fakir aile olduğunu fakat yardım istemekten çekindiklerini, bu durumun büyük ölçüde geçmiş savaşın (muhtemelen I. Dünya Savaşı) yıkıcı etkilerinden kaynaklandığını ifade etmiş ve bu savaşta büyük kayıplar verdiğini ve şehirde hâlâ savaşın izleri görüldüğü belirtilmektedir. Bazı evlerin mermi ve şarapnel parçalarıyla delik deşik, birçok binanın ağır topçu ateşiyle yerle bir olduğu, pek çok ailenin evsiz

¹⁶ Bazı kaynaklarda Müslüman Destekleme Cemiyeti "Hamiyet" olarak geçmektedir.

kaldığı ve hayatta kalma mücadelesi verdikleri, Müslümanlar için, “Hamiyet” adlı hayır derneğinden bir liste alındığı ifade edilmektedir (*Pravda Gazetesi*, 25 Aralık 1937).

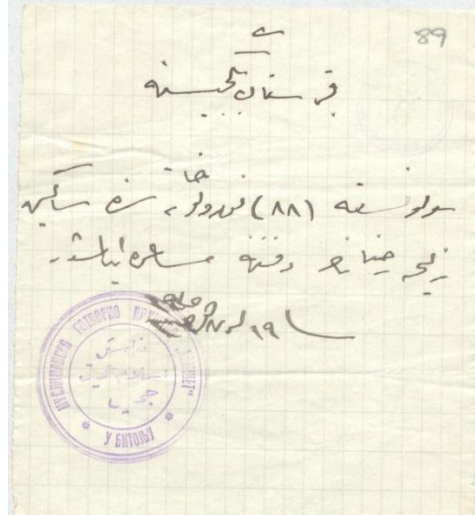
Müslüman “Hamiyet” Cemiyeti idaresinin 1 Kânûn-ı Sâni’den 30 Kânûn-ı Evvel 1936 tarihine kadar yaptığı işleri gösteren lahiya ile cemiyet tüzüğünün 18’inci maddesinin “d” fıkrasına uygun olarak Manastır “Hamiyet” Cemiyeti, idare heyeti 1 Kânûn-ı Sâni tarihinden 31 Kânûn-ı Evvel 1936 tarihine kadar geçen bir yıl içinde yaptığı faaliyetler ve hareketler hakkında bilgileri genel kurula sunmuştur. İdare heyetine geçen 23 Şubat 1936 tarihinde bu günkü gibi toplanan cemiyet üyelerinin oylarıyla göreve seçilerek cemiyet tüzüğünün 17’nci maddesine uygun olarak belirtilenlerin ilk yirmi üçüncü günü ilk toplantıyı yapmış ve aralarından birinci başkanlığa Zekeriyya Süleyman’ın, ikinci başkanlığa Hüseyin Muzaffer’in seçildiğini belirtmişlerdir. Sekreterliğe Salahaddin Âsım’ın ve sandık emini olarak İsmail Celâleddin Efendi’nin seçildiği bilgisi yazılmıştır. Sekreterliğe seçilen Salahaddin Âsım Efendi, 12 Teşrin-i Sâni 1936 tarihine kadar görevini sürdürerek istifasını vermiştir. İdare heyeti bu kararda belirtilen süre zarfında on sekiz toplantı yapmış ve aynı süre içinde de pusula defterine “154” olarak kaydedilmiştir. Faaliyetler olarak;

- Geçen yıl Türkiye’deki Manastır Müslüman kardeşlerinin mezarlıklarının tamiri adına bir yardım toplandığı ve camiye verilen Kur’an’a atfen heyetin Türkiye’den yalnızca on adet Türk lirası aldıkları,
- Heyetin, cemiyete bir yardım verilebilmesi için Manastır Belediyesi’ne başvurdukları ve belediyeden 2000 Dinar aldıkları,
- Üsküp Vakıf Yönetimine başvurdukları ve alınan bilgiye göre yönetime 2000 Dinar gönderilmesine karar verildiği,
- Cemiyetin takdis gününde Manastır Müslüman halkından 1287 Dinar yardım toplandığı,
- Her yıl olduğu gibi bu yıl da cemiyetin Kurban Bayramı’nda 50 kurban derisi toplayarak Hamiyet kulübü menfaatine 2524,5 Dinara satıldığı,
- Cemiyetin verdiği karar üzerine, İbtidâi Okulundaki fakir çocuklara 39 çift ayakkabı, 71,75 metre kumaş ve 116 Dinarlık okul malzemesi dağıtıldığı,
- Cemiyetin bu yıl Ramazan ayında fakir Müslüman halka 1610 Dinarlık gıda yardımı dağıttığını,

- Cemiyetin, vefat eden 45 fakir Müslümanın cenazelerinin cenaze işlemleri ve defin işlemleri için bu yıl 3017 Dinar harcadığını belirtmişlerdir. Geçen yıl şubat başından bugüne kadar, cemiyete 10 üyenin dahil olduğu, üyelere 30'unun vefat ettiğini ve 6'sının hicret ettiğini vurgulamışlardır. Cemiyet idare heyetinin işlemlerini kaydetmek amacıyla genel kurulda ayrılan denetim heyeti birçok kez toplanmış olup, gözlemleri kaydedilmiştir ve gerekirse açıklama yapılabilir.

Gerçekten de genel kurul toplantısının Kânûn-ı Sâni süresi içinde yapılması gerektiği, ancak kâtibin olmaması nedeniyle hesapların ve işlemlerin tamamlanamadığı için gecikme yaşandığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen raporların aynen kabul edilmesi ve yeni idare heyetinin seçilmesi talep edilmiştir (BOA, 123/113).

Müslümanların defin işlemleri için Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti tarafından çok sayıda yazılmış izin dilekçelerde, özellikle Yenice Kabristanı'na yönelik yazılmış dilekçelerin yer alması nedeniyle, Müslümanların defin izinlerinin büyük ölçüde Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti tarafından verildiği izlenimini güçlendirmektedir.

Şekil 4. 10: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti tarafından Yenice Kabristanına yazılmış izin dilekçesi

Kaynak: (BOA, 122/128)

Bihî

Kabristân-ı Yeniçe

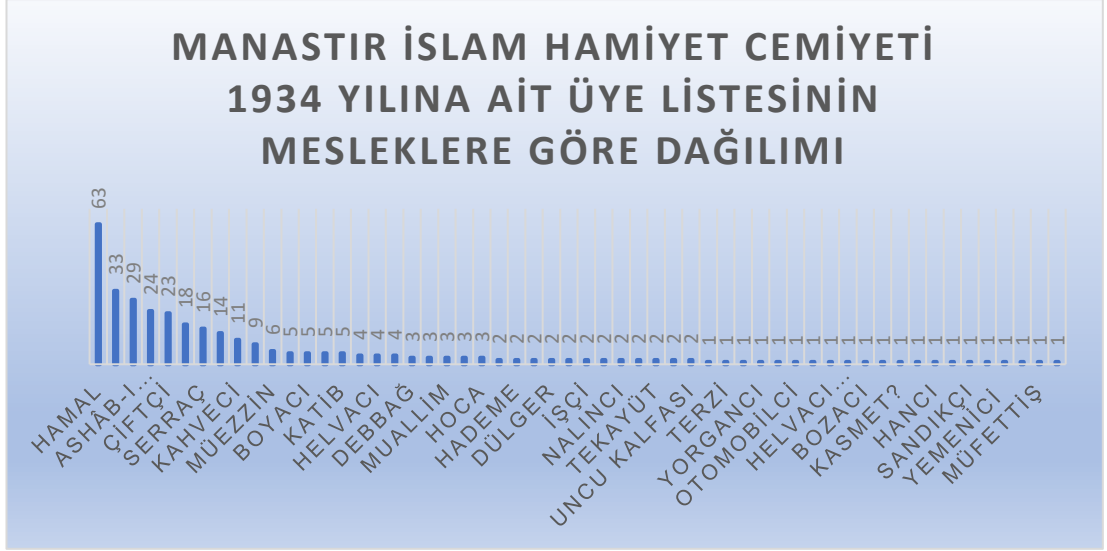
Solonska (88) numaralı hânesinde sâkin Zeliha Rızâ'nın defnine müsâade edilmiştir.

Fî 19 Teşrîn-i Evvel sene 1935

Manastır İslâm Hamiyet Cemiyeti (Mühür)

Manastır İslâm Hamiyet Cemiyeti'nin 31 Aralık 1934'te yazılmış üye listelerini gösterir mührünü havi cetvelinde üyelerin 338 kişiden oluştuğu görülmektedir. Üyelerin mesleklerini kategorize ettiğimizde, cemiyette en yaygın meslekler arasında 63 üyenin hamal, 33 üyenin amele, 24 üyenin demirci, 23 üyenin çiftçi ve 18 üyenin arabacı, 16 üyenin serrâç, 29 üyenin ashâb-ı alâka¹⁷ oldukları, 14 üyenin imam, 11 üyenin kahveci, 9 üyenin uncu, 6 üyenin müezzin olduğu, daha az temsil edilen meslekler arasında 5 üyenin kömürcü, 5 üyenin boyacı, 5 üyenin kâtip, 4 üyenin berber, 4 üyenin helvacı, 4 üyenin kunduracıdan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca, 3'er üyenin debbağ (deri işleyen), bakkal, muallim, belediye çalışanı ve hoca olduğu, 2'şer üyenin makineci, hademe, memur, dülger (ahşap işçiliği ile ilgilenen), hafız, işçi, aşçı, nalıncı, hizmetçi, tekâyüt (emekli), hafız, uncu kalfası, 1'er üyenin ise arpacı, otomobilci, mizban, helvacı kalfası, attar, bozacı, saatçi, değirmenci, hancı, kahve beyliği, sandıkçı, cambaz, yemenici, terzi, kireççi, yorgancı, kebabçı, otomobilci, müftü hademesi, müfettiş, hâkim olduğu görülmüştür. (BOA, 123/115).

¹⁷ Toprak Ağası.

Grafik 4. 3: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1934 Yılına Ait Üye Listesinin Mesleklere Göre Dağılımı

1934 yılına ait üyelerin çoğunluğunu sırasıyla hamal, amele, ashâb-ı alâka, demirci, çiftçi, arabacı, serrâç, imam, kahveci, uncu, müezzîn, kömürcü, boyacı, kâtip, berber, helvacı ve kunduracı oluşturmaktadır.

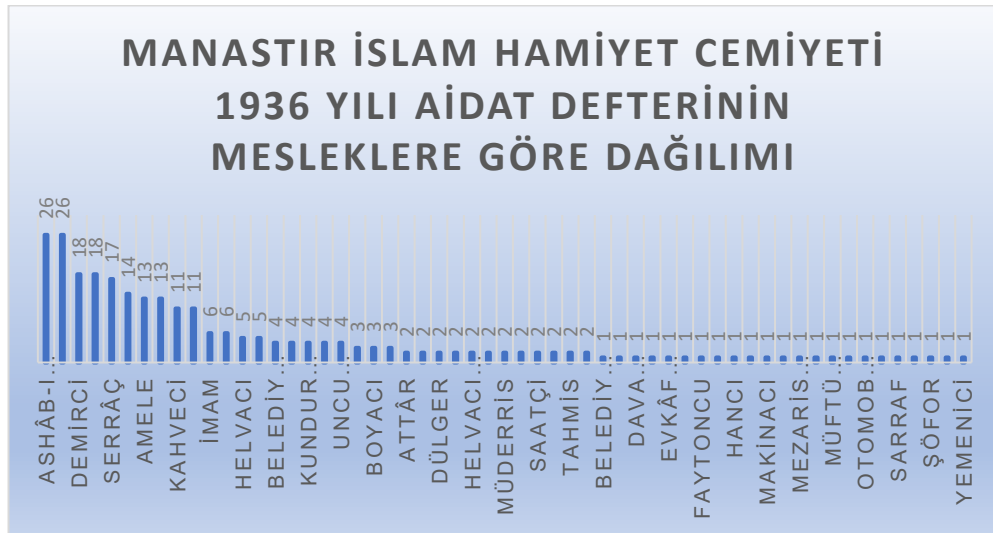
Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti, yönetim kurulunun görev süresinin sona ermesi nedeniyle yeni bir yönetim kurulu seçimi yapılacağını duyurmuştur. Cemiyetin tüzüğüne uygun olarak gerçekleştirilecek seçim için tüm üyeler, 27 Ocak 1935 Pazar günü alaturka saat sekiz buçukta cemiyet kulübüne davet edilmiştir.

27 Ocak 1935 tarihinde komisyonda görülecek işler hakkında iki bilgi sunulmuştur.

1. Dairenin bir makbuz karşılığında bir yıl boyunca tamamlanmasının ardından seçim yapılması.
2. Seçim zamanında oyları verilen halka yazılı olarak duyurulması ve aslını alıp mahiyetine sunulması, kendisine sorulup onayının alınması (BOA, 123/125).

1936 yılına ait Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti üyelerinin meslek dağılımı incelendiğinde, üyelerin büyük bir kısmının çeşitli zanaat ve tarımsal faaliyetlerde çalıştığı gözlemlenmektedir. Üyeleri arasında en yaygın meslekler, en fazla kişi sayısı olarak sıraladığımızda; 26 kişinin ashâb-ı alâka ve 26 kişinin çiftçi olarak faaliyet gösterdiği mesleklerdir. Bunları, 18 kişinin demirci ve 18 kişinin hamal olarak çalıştığı meslekler takip etmektedir. Serrâç mesleği ise 17 kişi tarafından icra edilmekte olup,

bu meslek, zanaat alanında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, 14 kişi arabacı olarak taşımacılık sektöründe görev almakta, 13 kişi amele ve 13 kişi uncu olarak çalışmaktadır. Kahveci ve nalbend gibi meslekler ise her biri 11 kişi tarafından yürütülmektedir. 6 kişi imam olarak dini görevlerde bulunmakta, aynı sayıda 6 kişi de kömürcü mesleğinde faaliyet göstermektedir. Helvacı mesleği, 5 kişi tarafından icra edilirken, aynı sayıda 5 kişi muallim olarak eğitim sektöründe görev almaktadır. Kamu hizmeti alanında ise, Belediye’de çalışanlar, 4 kişiyle sınırlıdır. Bunun yanında, cevâhirci, kunduracı, nalıncı ve uncu kalfası gibi mesleklerde de her biri 4 kişi tarafından temsil edilmektedir. 3 kişi tarafından icra meslekler arasında ise, berber, boyacı ve debbağ gibi işlerde çalışanlar yer almaktadır. Cemiyetin üyelerinde daha az sayıda temsil edilen meslekler de bulunmaktadır. Bu meslekler arasında Attâr, Bakkal, Dülger, Hâfız, Helvacı Kalfası, Kahveci Kalfası, Müderris, Müezzin, Saatçi, Şakirhan, Tahmis, Yorgancı, Belediye Hademesi, Cambaz, Dava Vekîlinde, Değirmenci, Evkâf Kâtibi, Evkâf’ta, Faytoncu, Hâkim Kâtibi, Hancı, Kasab, Makinacı, Memûr, Mezaristan Bekçisi, Müfettiş, Müftü Baş Kâtibi, Müftü Dâiresinde, Otomobilci, Sandık Emîni, Sarraf, Şeriât Hâkimi, Şoför, Terzi ve Yemenici gibi meslekler yer almaktadır. Genel itibariyle, Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti, 271 kişilik üye sayısına sahip olup, bu üyelerin meslek çeşitliliği, cemiyetin sosyal ve ekonomik yapısını kapsamlı bir şekilde yansıtmaktadır (BOA, 123/151).

Grafik 4. 4: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1936 Yılına Ait Üye Listesinin Meslekler Göre Dağılımı

1936 yılına ait üyelerin çoğunluğunu ashâb-ı alâka, çiftçi, demirci, hamal, serrâç, arabacı, amele, uncu, kahveci, nalbend, imam, kömürcü, helvacı, muallim, belediye çalışanı, cevahirci, kunduracı, nalıncı ve uncu kalfası oluşturmaktadır.

23 Şubat 1939 Sırpça yazılmış *Pravda Gazetesi*'nde yayınladıkları yazı ile 1934 yılından itibaren, özellikle de 1938'de dernek kayda değer başarılar elde ettikleri bildirilmiştir. Cemiyet Başkanı Zekeriya Süleyman önderliğindeki "Hamiyet", 1938 yılında, fakir Müslüman çocuklarına giysi alımı için 6.620,50 Dinar, fakir Müslümanlara un, yakacak odun ve diğer ihtiyaçlar için 8.943 Dinar, fakirlerin cenaze masrafları için 3.990 Dinar harcadıkları, ayrıca pek çok nakdi ve ayni yardımda buldukları ifade edilmiştir.

Başkan Zekeriya Süleyman tarafından derneğin kendi lokalinde bir genel kurul toplantısı yapılmış ve yönetim kurulu raporuna göre, derneğin 300'den fazla üyesi bulunduğu belirtilmiştir. Eski yönetimin görevi sona erdikten sonra yeni bir yönetim kurulu seçildiği, Başkan'ın Zekeriya Süleyman olduğu cemiyette;

Yönetim Üyeleri: Hüseyin Mafail (kuyumcu), Haşim Zinel (tüccar), Elmaz Azis (tüccar), Zaim Musli (özel sekreter), Hüsref Süleyman (tüccar), İsmail Celaledin (şehir idaresi görevlisi).

Denetim Kurulu: Selim Talat (ilçe müftüsü), Aziz Ahmed (imam), Memed Âdem (ayakkabıcı), Hüsamettin İsmail (serrâç), Musa Sinan (askeri imam), İrfan Emin (kahveci).

Delegeler: Şefki Ćerim (un değirmencisi), Salih Timurša (değirmenci), Tevfik Besim (çiftçi), Beluş İmer (mobilya üreticisi).

Toplantıda sayman olarak Hüseyin Mafazil, sekreter olarak da Hilmi Selimović oybirliğiyle seçilmiştir (*Pravda Gazetesi*, 23 Şubat 1939).

14 Kânûn-ı Evvel 1934'te Manastır Vakıf ve Maarif Reisi Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'ne yazı yazmış yazının içeriğinde buldukları binanın tehlike arz ettiğinden dolayı çıkmaları istenmiştir. 16 Kânûn-ı Evvel 1934'te bu yazıya cevap olarak Manastır Şeriat Mahallesi, Müslümanska Caddesinde bulunan binalarının Haziran 1934'te bir heyet kurulduğunu ve bu heyetle yapılan görüşmeler sonucunda, Müslüman topluluğunun yaşadığı bir mahallede Fukarâ Hamiyet Cemiyeti için bir bina gerektiği anlaşılmıştır. Hem vakıf binasının onarılması hem de Fukarâ Hamiyet

Cemiyeti'nin iskân edilmesi için, üst katında kütüphane bulunan harabe ve köhne binanın cemiyete verilmesi konusu Manastır Vakıf ve Maarif idaresi ile görüşülmüştür. Vakıf idaresi de bu binayı onarım ve iskân koşuluyla, cemiyete verilmesini kabul etmiştir. Bunun üzerine, harabe ve eski kahvehane, büyük bir fedakârlıkla onarılarak kullanılabilir hale getirilmiş ve cemiyet tarafından iskân edilmiştir. Ancak son zamanlarda, binanın üst kısmında bir kütüphane ve vakıf idaresi bulunan binanın tehlikeli olacağı düşünülerek, bu bölgeden çıkmaları istenmiştir. Binanın beşte biri kadar bir alanı kütüphaneye ayrılmışken, geri kalan dört beşlik kısmının boş kalması mümkün olmayacaktır demektedirler. Sonuç olarak sadece Fukarâ Cemiyeti'nin binadan çıkması uygun olmayacağını iskânına izin verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (BOA,123/123).

4.1.4.1. Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti Gelir-Gider Bilgileri

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nin 1934 yılına ait belgelerde toplanan bağış ve masraf tabloları ile gelirler, farklı kişi ve kurumlardan alınan bağışlar, tahsilatlar ve diğer finansal katkılar şeklinde sınıflandırılmıştır. Toplanan bağışlar selase katı, camilerden, kutulardan, sünnet bağışları, genel bağışlar gibi birimlerden toplanmış ve 1934 yılına ait toplam bağış miktarı 13.565 Dinar olarak kaydedilmiştir 1934'e ait Manastır İslam Cemiyeti'nin masraf çizelgesinde çeşitli alanlarda yapılan masraflar ve harcamalar detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. Bu tabloda yer alan masraflar arasında, birkaç tane örnek gösterecek olursak; makbuz bilgi ve haberleri için 120 Dinar, daire için yaptırılan iki adet mühür için 50 Dinar, beş adet kutu için 55 Dinar ve kasa defteri için 15 Dinar harcama yapılmıştır. Ayrıca, daireye yaptırılan üç kutu için 35 Dinar masraf edilmiştir. Daireden çıkan toprakların nakliyesi için 20 Dinar ve mezarlık ağaçlarının sulanması için 20 Dinar harcama yapılmıştır. Dairenin tamiri için ustaya 395 Dinar ödenmiş, daire tahsildarı için yüzde on hesabıyla 36 Dinar ücret ayrılmıştır. Daireye elektrik tesisatı için 135 Dinar, daireyi boyamak için 486 Dinar ve camları için 1.550 Dinar harcama yapılmıştır. Kahve ocağı için alınan kereste ve diğer malzemeler için 102 Dinar, mezarlık ağaçlarının sulanması için 60 Dinar ve üç cenaze için İmam Süleyman Efendi'ye 168 Dinar ödenmiştir. Daire perdeleri için 147 Dinar, vefat eden Rifat Osman için 35 Dinar, daire mefruşatı için 12 Dinar ve mezarlığa alınan fidanların ekimi için 20 Dinar masraf edilmiştir. Sünnet çocuklarına 1113 Dinar

harcama yapılmıştır. Belgenin devamında camilerden, kutulardan toplanan bağışların cetvele işlendiği görülmektedir (BOA, 123/132).

Başka bir tabloda¹⁸ 1934 yılında sünnet çocuklarına çorap, kundura, sabah kuşaklığı, mevlid-i şerif maarifi, sünnet çocuklarını gezdirmek için araba, yine o gün davulculara ücretler ödendiği diğer daire ve mezarlık için masraflarla birlikte toplamda 8.720 Dinar masraf yapıldığı görülmüştür. 1934 yılına ait toplanan bağışların ise 13.748 Dinar olduğu tespit edilmiştir (BOA, 123/132).

1934 yılına ait belgeler, dönemin yoksulluk düzeyi ve temel ihtiyaçlara yönelik eksiklikler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu belgede belirli şahısların temel ihtiyaçlarına dair sistematik bir kayıt tutulduğu görülmektedir. Söz konusu belgelerde ihtiyaç sahibinin kimlik bilgileri; ismi, yaşadığı ilçe ve hane numarası, ihtiyaç kalemleri ise çorap, entari, kundura, pantolon, elbise ceketi olarak tabloya yazılmıştır. Yardımların ulaştığı bölgeler arasında İzvorska, Arasti Briyana, Kumanufçeka (Kumanovo), Ohriçeka (Ohri), Sarayefska, Busanska, Persipanska, Vizgradçeka, Burusçeka, Bolonska, Gorna Harla, Sekupalanka, Vodinçeka, Katorska, Sokoleska, Çezalsevarançe ve Deriska Laraska ve Senikelikde/Likva gibi yerleşimler bulunmaktadır (BOA, 123/114).

06 Eylül 1934 tarihli belgelerde, dönemin yerel uygulamalarını ve toplumsal normlarını anlamamıza olanak sağlayan çocukların sünnet işlemleri için bir liste oluşturulduğu görülmüştür. Söz konusu belgelerde, sünnet edilecek çocukların, sadece Manastır'a bağlı çeşitli mahallelerde (Karabağ Mahallesi, Hamza Bey Mahallesi, Yakup Bey Mahallesi ve Emir Çelebi Mahallesi) yaşayan çocuklarla sınırlı kalmamış Senikelikde, Arasti Briana, Dephurunska, Busanska, Sulunska, Odiyeçeka, Gorna Harla, Ohriçeka, Obedinçeka, Podgradçeka, Seneralpojanevik, Üsküpalanka, Ohrika, Yaguvenska, Dubroška, Luzençeka, Kumanufska, Persipanska, Bagudenska ve Maçuenska gibi bölgelerde yaşayan çocukları da kapsamaktadır. Belgede yer alan bilgiler, her bir çocuğun ismi, yaşı, ikamet ettiği ilçe veya mahalle, kundura ve kuka numarası, ebeveynlerinin rızalarının olup olmadığı gibi detayları içermektedir (BOA, 123 / 122).

¹⁸ Manastır İslam Cemiyeti ile ilgili bütün tablolar ekler bölümünde yer almaktadır.

Şekil 4. 11: Hamiyet Derneği'nin (хамийет) Yönetim Kurulu Üyeleri ve Sünnet Edilecek Çocuklarla Çekilmiş Fotoğrafları

Kaynak: (<https://eap.bl.uk/archive-file>, 1918-1941)

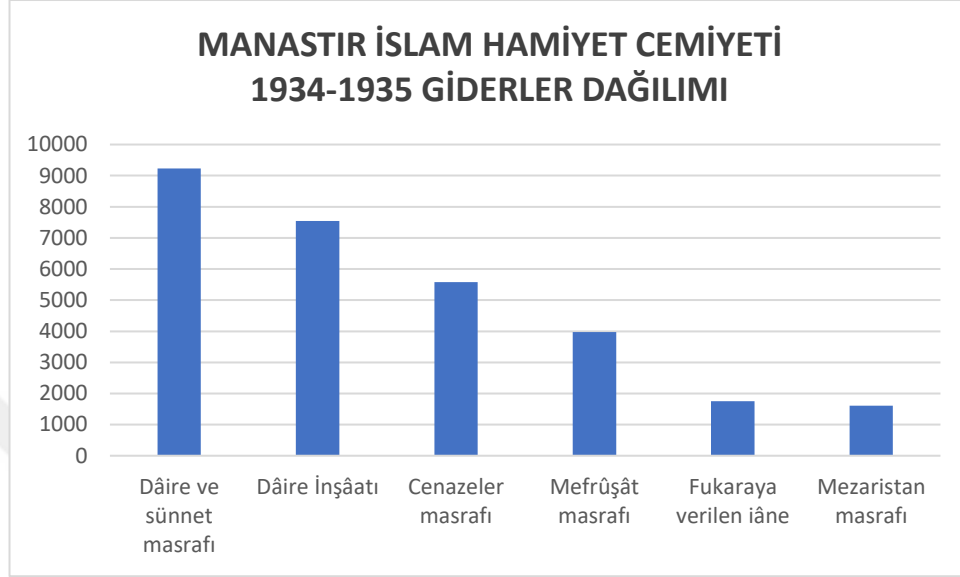

Şekil 4. 12: Hamiyet Derneği'nin (хамийет) Sünnet Edilecek Çocukların Fotoğrafları

Kaynak: (<https://eap.bl.uk/archive-file>, 1918-1941)

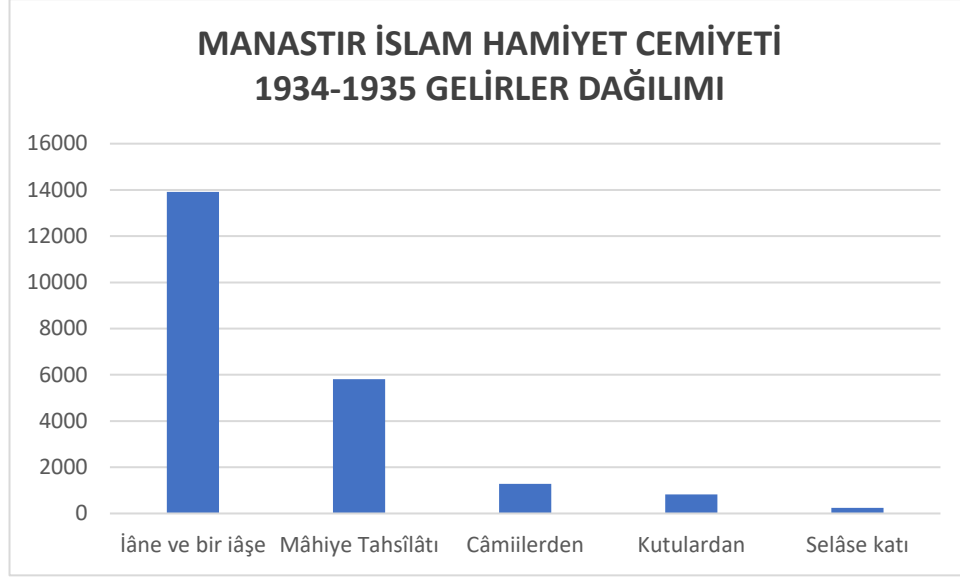
1934-1935 yıllarına ait vâridât (gelir) kayıtlarını içeren tabloda yer alan kalemler arasında mülâhazât (gelir ve gider hesapları), selase katı (üç katlı gelir), camilerden, kutulardan (bağış kutularından toplanan gelirler), iâne ve bir iâşe (bağışlar ve yardımlar) ile mâhiye tahsîlâtı (aylık tahsilatlar) bulunmaktadır. 1934 senesi sonuna kadar olan dönemde toplam 13.748 Dinar gelir kaydedilmiştir. Bu gelirlerin içinde,

mezaristan için yapılan bağışlar ve tahsilatlar da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, mezaristan için 5 Dinar bağış ve mâhiye tahsîlâtından 83 ve 35 Dinarlık gelirler kaydedilmiştir (BOA, 123/135).

Grafik 4. 5: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1934-1935 Yılları Gider Dağılımı

Tablonun devamında 1935 senesine ait gelir kayıtları bulunmaktadır. Tabloda yer alan verilere göre, toplam gelir 18.743 Dinar olarak kaydedilmiştir. Detaylı bilgilerin tabloda yer aldığı belgede örnek verirsek; Süleyman Efendi'den 50 Dinar, Ziya Efendi'den 100 Dinar, Enver Efendi'den 100 Dinar, Osman Efendi'den 100 Dinar, İmam Mehmed Efendi'den 10 Dinar bağış kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, merhum İzzet Efendi için Sâlih Ağa tarafından yapılan 100 Dinar bağış da tabloda yer almaktadır. Mâhiye tahsîlâtı (aylık tahsilatlar) kapsamında ise 446 Dinar gelir elde edilmiştir. Bu gelirler arasında, satılan iki adet resimden elde edilen 60 Dinar ve vakıf dairesinden sağlanan 1.000 Dinar destek de bulunmaktadır (BOA, 123/135).

Grafik 4. 6: Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti 1934-1935 Yılları Gelir Dağılımı

Fakir çocukların sünnet masraflarının karşılanması için hazırlanan bir belgede hamiyet ehlinden (yardımseverlerden) verilen bağışlar yazılmıştır. Müttekâid Miralay (Emekli Albay) Süleyman Fehmi Bey 100 Dinar, zâhire tüccârı (Tahıl Tüccarı) Zekeriyya Süleyman Efendi 1000 Dinar, ashâb-ı alâka Besime Rıza Hanım 50 Dinar bağış yapmıştır (BOA,123/124).

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI TÜRKLERİN ÖRGÜTLENME SEBEPLERİ VE KURDUKLARI CEMİYETLER

5.1. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Makedonya'daki Türkler

1941 baharında Alman birlikleri Yugoslavya Krallığı'na girdiğinde, özellikle Müslüman nüfusun büyük bir coşkuyla karşılaması, Alman askerlerini şaşırtmıştır. Maxmilian Von Weichs'in komutasındaki II. Ordu'nun Dışişleri Bakanlığı irtibat subayı olan Anton Bossi Fedrigotti, bu şaşkınlığı aktarmış ve ardından bu tepkinin doğal olduğunu, çünkü Müslümanların tarihsel olarak Ortodoks Sırlar'a karşı derin bir düşmanlık beslediklerini belirtmiştir. Saraybosna'da, İslami liderlerin Alman işgalini kutlamak için halkı sokakları bayraklarla süslemeye çağırdığı bildirilmekteydi. Almanlar, Arşidük Franz Ferdinand'ın¹⁹ suikastını anan levhayı sökmeden hemen sonra, Müslüman bir kalabalık sevinç gösterisi yapmış ve Miljacka Irmağı kıyısındaki Alman askerî geçit törenine katılmıştır. Fedrigotti, bu durumu "*Müslüman halkın ruh hali, burada Almanya'dan bu kadar uzakta, Führer'e olan büyük hayranlıklarını açıkça ortaya koyuyor*" şeklinde değerlendirmiştir (Motadel, 2015, s. 325).

Makedonya'da Bulgar yönetimi kurulduğunda, iki ana hedef doğrultusunda çalışmalar hızla başlatılmıştır. Bunlardan ilki, Sırların kuzeye sürülmesi, diğeri ise İslam topluluğunun zayıflatılmasıydı. İlk hedef kolaylıkla gerçekleştirilmiş, ardından Müslümanların ezilmesine yönelik uygulamalara geçilmiştir. Bu süreçte, yerli Bulgar halkı da büyük ölçüde bu çabaları desteklemiştir. (Deliorman A. , 2011, s. 154). Makedonya'ya Bulgar işgal yönetimi 3 Mayıs 1941'de getirdiği kararname ile devlette Bulgarcanın resmi dil olduğunu duyurmuştur. Bulgarlar Makedonya'da Türklere, Arnavutlara ve diğeri Müslümanlara katliamlar yapmışlardır (Hamzaoğlu, 2022b, s. 133). Sırbistan, Hırvatistan, Bosna, Karadağ ve Sancak'ta kurulan Çetnik çeteleri,

¹⁹ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tahtının varisi Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da suikaste uğrayarak öldürülmesi, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olan olayların zincirini başlatmıştır. Bu süreç, I. Dünya Savaşı sırasında Sırlara yönelik sistematik gözaltılar, sınır dışı etmeler ve infazlarla kendini göstermiştir (Kaplan, 1994, s. 27).

oralarda yaşayan Müslümanları ve Hırvatları 1941 yılından itibaren katletmeye başlamışlardır (Hamzaoglu, 2022b, s. 133). Yeni Bulgar yönetimi, Evkaf Kütüphanesi'ndeki Türkçe ve Sırpça eserlerin tamamı, Bulgar Milli Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Sonrasında ise camiler hedef alınmıştır. Bir kısmına depo olarak kullanılmak üzere el konulmuştur (Deliorman A. , 2011, s. 154). Üsküp'ün işgali sonrasında Bulgar yetkililer, Müslüman din bürokrasisini barındıran bir binayı ve bir medreseyi işgal etmiş, vakıf fonlarına el koymuş ve dinî irade çalışanlarını maaşsız bırakmıştır. Bu dönemde, sokaklarda fesli Müslüman erkekler ve peçeli kadınlara rahatsızlık verilmiştir. Bu duruma Fehim Spaho²⁰ müdahale etmiştir. Zira Üsküp, Yugoslav Krallığı içinde önemli bir dinsel yönetim merkeziydi ve Saraybosna'daki Reisü'l-Ulemâ hem Saraybosna hem de Üsküp'teki dinî merkezlerin yönetiminden sorumluydu. Spaho, Makedonya'daki Müslümanların durumunu derinden hissetmiş ve Ustaşa yetkililerinden Almanları uyarmalarını istemiştir. Savaşın ardından, Balkanlar genelindeki Müslümanlar, yaygın olarak işbirlikçi olarak etiketlenmişlerdir. Ancak, Yugoslavya'daki komünist rejim, başlangıçta İslam'a karşı doğrudan saldırılardan kaçınmış ve bu alanda daha temkinli bir yaklaşım benimsemiştir (Motadel, 2015, s. 382-383). 11 Ekim 1941 tarihinde Üsküp'te başlatılan direniş hareketi, Türk gençlerinin partizan birliklerine katılımını hızlandırmış, bazıları bu mücadele sürecinde yaşamını yitirirken bazıları da tutuklanarak idam edilmiştir (Hoca & Nuredin, 2024, s. 175). Bulgar işgali döneminde Makedonya'daki Türkler, ağır baskılara maruz kalmıştır. Zorla çalıştırılmış, temel ihtiyaçlara erişimde ayrımcılığa uğramışlardır. Bulgar yönetimi, seyahat izni için "Bulgar Müslümanı" kimliğini kabul etmeyi şart koşmuş, reddedenlere ise şiddet uygulamıştır. Bu baskılar, Türklerin direnişe katılımını artırmış ve işgale karşı daha kararlı bir duruş sergilemelerine neden olmuştur (Hoca & Nuredin, 2024, s. 175-176). Savaş sırasında Kosova halkı, nihayetinde kendi yönetimlerine kavuşarak özgürce nefes almaya başlamasına rağmen Bulgar yönetimi, Makedonya'da yaşayan Türklerin, Yugoslav Krallığı döneminde Sırplarla iş birliği yaptıkları bahanesiyle en büyük düşman olarak görmüş ve Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesine engel teşkil ettiklerini düşündükleri için onlara siyasi ve sosyal hayatta hiçbir hak tanımamışlardır (Sezer, 1971, s. 31).

²⁰ Yugoslavya Reisü'l-Ulemâsı.

Alman yetkilileri yaşanan olumsuzlukların bilgilendirilmesinin ardından, 1944 Şubat'ının sonunda SS Hançer Tümeni'ni Balkanlara yeniden göndermiştir. Bu durum, özellikle bazı bölgelerde, Müslümanların şartlarında kısa bir süreliğine iyileşmeye yol açmıştır. Müslümanlar, bu değişime umut ve şükranla karşılık vermiştir. Örneğin, 1944'te Karl von Kremler²¹, Sancak'ın tüm kasabalarında Hitler'e dua edildiğini bildirmiştir. Bölgedeki bir Müslüman heyeti de Hitler'e bir hürmet telgrafi göndermiştir. Bu telgrafın içeriğinde *“Haydutlara karşı savaşıyan yiğit Alman askerleriyle omuz omuza katılan Sancaklı Müslümanlar, Alman halkının nihai zaferine ve biz Müslümanların kurtuluşuna derin ve sarsılmaz güvenle doğum gününüzü kutlar ve yüce Allah'tan size uzun ömürler ve mutluluklar diler.”* ifadeleri kullanılmıştır (Motadel, 2015, s. 373). Alman Birliklerinin ulaşmasının ardından 03.07.1944 tarihli ve 125. numaralı Manastır Halk Cephesi Eğitim Müşavirliği genelgesine göre, bölgede (Debre ve Reka) yaşayan, kendilerini Türk veya Arnavut olarak tanımlayanların eğitimlerinin Makedonca olarak devam edeceği bildirilmiştir (Nuredin, 2011, s. 259).

1944 yılında, Müttefik kuvvetlerinin, İngiltere, Fransa, ABD, İtalya, Sovyetler Birliği ve diğer koalisyon güçlerinin çeşitli cephelerdeki ilerlemeleri, Tito'nun önderliğindeki Yugoslav Partizan Kuvvetlerinin savaşın gidişatını etkilemesine olanak sağlamıştır. Kuzey Makedonya'da da Partizan birlikleri kurulmuş, bu birlikler arasında VII. Arnavut Tugayı da yer almıştır. 1944 yılının ikinci yarısında, VII. Arnavut Tugayı, Kuzey Makedonya ve Kosova topraklarını Alman, Bulgar, İtalyan, Çetnik, komitacı ve diğer işgalcilerden temizlemek amacıyla savaşa katılmıştır. Bu tugay, 1945 yılının ilk günlerinden itibaren 9 Mayıs 1945 tarihine kadar Sirem Cephesi'nde Almanlar ve diğer işgalci kuvvetlere karşı yoğun bir mücadele vermiştir. Savaşın bu cephesinde, özellikle Arnavut, Türk ve diğer Müslüman nüfus büyük kayıplar vermiş, çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş, yaralanmış veya kalıcı sakatlıklar yaşamıştır. Partizan birlikleri kurtardıkları yerlerde halkın silâhlarını toplamışlardır. Onlar silâhını teslim etmeyen Arnavutları, Türkleri ve diğer Müslümanları kurşuna dizilerek katletmişlerdir (Hamzaoğlu, 2022b, s. 133). Partizanlar, Yenipazar'da bulunan 5.000 kişilik nüfus

²¹ Nazi döneminde, bir Alman SS-Standartenführer, SS (Schutzstaffel) yapının içinde aynı zamanda SS ve Polis Lideri (SS- und Polizeiführer) olarak görev yapmıştır. Bosna'dan ve Sırbistan'dan Boşnakların SS'e alınmasından sorumluydu.

içerisinde 20 Hristiyan bireyi geri kalan Müslüman nüfusun tamamını öldürmüştür (Deliorman A. , 2011, s. 145). 1945 sonrasında komünizmin bölgedeki etkinliğinin artması, Türklerin bazı haklarının kısıtlanmasına yol açarken, aynı dönemde Arnavut milliyetçiliğinin güçlenmesi, Türklerin kimliklerine yönelik yeni söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu söylemlerden biri, Türklerin kökenlerinin Arnavutlardan geldiği ve bu nedenle “Türkleşmiş Arnavutlar” oldukları iddialarını içeriyordu. 1946 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu ile Türklerin daha önce Sırpçaya uyarlanmış soyadları, yeni bir düzenlemeyle Arnavutçaya uyarlanmıştır. Bu düzenleme, Türklerin soyadlarını “-i” eki ekleyerek Arnavutça biçimlerine dönüştürmüştür (Çayırılı, 2017, s. 318).

1948–1961 yılları arasında Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti döneminde Makedonya’daki Türk azınlık, doğrudan ve dolaylı baskı politikalarının hedefi olmuştur. 1953 nüfus sayımı öncesinde, göç hakkı elde edebilmek için bireylerin “Türk” olarak kaydedilmesi teşvik edilmiş; bu durum yalnızca Türkleri değil, bazı Makedon ve Arnavut Müslümanları da etkilemiş ve kimlik beyanlarında yönlendirmelere yol açmıştır. Dinî yaşama yönelik müdahaleler (örneğin peçe ve çarşaf yasağı), halkı “Türk” kimliğini benimsemeye sevk etmiş; yerel imamlar ve yetkililer bu doğrultuda aktif rol oynamıştır (Ilievski, 2024, s. 60–69). Aynı zamanda, sosyalist ekonomi politikaları (zorunlu ürün teslimi, zanaatkârlığın kısıtlanması gibi uygulamalar), Türk toplumu üzerinde ekonomik baskılar yaratmış ve göçü teşvik etmiştir. 1953 sonrası özellikle Üsküp ve Doğu Makedonya bölgelerinden yoğun Türk göçü yaşanmıştır. Eğitimde de gerileme gözlenmiş; 1951’de 12.493 olan Türk öğrenci sayısı, 1961’e gelindiğinde 6.410’a düşmüştür. Tüm bu gelişmeler, Yugoslavya’nın Türk ve kısmen Arnavut Müslüman nüfus üzerinde kimlik zayıflatıcı ve asimilasyoncu bir politika izlediğini göstermektedir (Ilievski, 2024, s. 73–79).

Ulema Meclisi’nin 1956 yılına ait raporlarına göre, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde Makedonya’da yaşayan Müslüman Türk toplumu, özellikle dinî alanda yoğun ve sistematik baskılara maruz kalmıştır. Raporda yer alan verilere göre, Üsküp’teki 29 camiden yalnızca 22’si faal durumdadır; köylerde ise mevcut 139 camiden sadece 60’ı ibadete açıktır. Birçok cami kapatılmış, bazıları depo gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır. Din görevlilerinin büyük bir kısmının resmî ataması bulunmamakta, bu nedenle sarık gibi dinî sembolleri taşımaları yasaklanmakta ve sosyal güvenceden mahrum bırakılmaktadır. Görev yapan imamların çoğu yalnızca

ilkokul veya ortaokul mezunu olup, medrese eğitimi almış din görevlisi sayısı oldukça sınırlıdır (Ömerov, 2007, s. 298–302). Raporda ayrıca, özellikle Prilep, Kalkandelen ve Üsküp bölgelerinde niteliksiz kişilerin din hizmetinde bulunduğu, bu durumun dini yaşamın niteliğini olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Türkiye’ye yönelik kitlesel göçler sonrasında imam sayısının azalması, dinî hizmetlerin sürekliliğini sekteye uğratmış; cami ve cemaat bağlarının zayıflamasına neden olmuştur (Ömerov, 2007, s. 303–306).

5.1.1. Üsküp Yardım Cemiyeti (İnsaniyet Perver Kültür ve Eğitim Cemaati)

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, Güney Sırbistan’daki Müslüman toplulukların sosyal ve kültürel taleplerine cevap veren sivil toplum örgütleri genellikle Üsküp’te Kral Aleksandar adına açılan Büyük Medrese etrafında toplanmıştır. 1925’te medresenin kapatılmasının ardından, bu yönde kurulan önemli vakıflardan biri, Üsküplü Kemal Musli, Kumanovalı Kurtish Agush ve Yahya Osman tarafından kurulan, Türk ve Arnavutların ortak katılımıyla oluşturulan “Yardım” (Jardemi) Cemiyeti olmuştur. Bu cemiyet, kültürel faaliyetlerin yanı sıra, özellikle Türkler arasında yaygın destek gören ve esasen Türk topluluğuna ait olan bir vakıf olarak önemli bir rol oynamıştır. Yardım Cemiyeti’nin, faşizme karşı geliştirdiği söylem ise özellikle 1940’tan sonra giderek daha fazla önem kazanmıştır (Baklacioğlu, 2003, s. 375).

“Yardım” Cemiyeti, 2 Temmuz 1939’da Üsküp’te yüzden fazla kişinin katıldığı bir toplantı ile kurulmuştur (Kaya, 2006d, s. 166). Üsküp’te gençler tarafından kurulan İnsaniyetperver-Kültür-Eğitim Yardım Cemiyeti, kısaca Yardım Cemiyeti’nin Sırpça adı “Humano-Kulturno-Prosvetno Društvo”dur (Yücelden, 1976, s. 1096). Cemiyetin ilk faaliyetleri, yoksullara ve özellikle geçimlerini zor sağlayan öğrencilere yardım etmekten çok, Türk ve Müslüman halkının kültür ve eğitim alanlarında gelişmelerini desteklemek yönünde şekillenmiştir. Bu amaç doğrultusunda cemiyet, okuma-yazma kursları düzenlemiş, alkol ve kumarın kötü yönlerini ve acı sonuçlarını vurgulamak için konferanslar organize etmiştir. Ayrıca, gençlere şarkı, türkü ve sporla uğraşmaları için de olanaklar sağlamaya çalışmıştır (Kaya, 2006d, s. 166). Yardım Cemiyet’i, bir koroya sahip olmasının yanı sıra, özellikle Türkiye’den gelen üyelerinin başısladığı 300’den fazla kitaptan oluşan bir kütüphaneye ve yazı ile ilgilenen bireylerden oluşan

bir edebiyat seksiyonuna da sahipti (Eriş, 2022, s. 46). Mevcut verilere göre, bu edebiyat seksiyonu, Duvar Gazetesi'nde ilk kez Atatürk Alfabesi ile yazılmış metinlere yer vermiştir (Kaya, 2006d, s. 166). Cemiyet, kurduğu Edebiyat Kolu vasıtasıyla, örneğin Mustafa Karahasan'ın Fikriye Abla adlı hikayesinin okunması gibi edebi etkinliklere de katılım göstermekteydi (Çayırılı, 2015, s. 149). Haftada bir yapılan açık oturumlarda Arapça kaleme alınan hikâye, şiir gibi yazılar okunmuş ve bunlar üzerine Sırpça eleştiriler yapılmıştır (Yücelden, 1976, s. 1096). Cemiyet, çarşıdaki esnafın yardımları sayesinde önemli bir bütçeye sahip olmuştur. Her yıl, özellikle Ramazan ayında fakirlere yardım yapılmış, 1939 yılının Ramazan ayında 170 çocuğa takım elbise hediye edilmiştir (Kaya, 2006d, s. 166).

Yardım Cemiyeti'nin idari organı (Heyet-i İdare), cemiyetin genç üyelerine yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri yapmak amacıyla konferans düzenledikleri bilinmektedir. İlerleyen zamanlarda Yücel Teşkilatı'nın kurucu üyelerinden biri olacak Şuayb Aziz Efendi'den, cemiyet adına konferans vermesi rica edilmektedir.

Şekil 4. 13: Şuayb Efendi'ye Yardım Cemiyeti konferansına konuşmacı olarak katılım sağlaması için yazılan belge

Kaynak: (Eren Atala Eriş Kişisel Arşivi; Eriş, 2022, s. 59)

“Muhterem Şuayb Efendi 'ye

Yardım Cemiyeti namı altında teşekkül eden kıymetli birliği, cemiyetimizin nizam-ı tammesince [tam bir düzenince] cemiyete mensup olan gençliği asr ve ihtiyacı sahalarda irşad etmek [yol göstermek] hususundaki lüzum ve ihtiyacı göz önünde tutan cemiyetimizin Heyet-i İdaresinin beşinci içtimaında 'İslam Kültürü ve Bugünkü İslam' mevzulü bir konferans verilmesi kararlaştırılmıştır. Cemiyetimiz namına, adı geçen konferansın zat-ı aliniz tarafından lütfen verilmesini rica eder, ricamızın isafi [kabulü] halinde konferans gününün verilecek mevkii, bizzat veyahut bizimle anlaşarak tayin ile bu hususda cemiyetimizi haberdar etmek ricasıyla sonsuz saygıları sunarım.”

17 Şubat 1940 Yardım Reisi

(Şerafettin Ferit 'in Osmanlıca imzası)

Kaynak: (Eriş, 2022, s. 59)

Gençler arasında ilerleyen yıllarda Yücel Teşkilatı'nın genel sekreterliğini yapacak olan Şerafettin Ferit (Yücelden) aralarında bulunduğu bir grup, Yardım Cemiyeti'nin faaliyetleri için Üsküp'te, Selanik Oteli olarak bilinen binayı kiralamıştır. Bu cemiyetin amacı, yardıma muhtaç kişilere ve yoksul öğrencilere gerekli ihtiyaçlarını sağlamaktı. Binanın ilk katında büyük bir salon halka açık kıraathane olarak kullanılırken, üst katlarda ise yönetim kurulu yazıhanesi, edebiyat kütüphanesi ve müzik kolu bölümleri bulunmaktaydı. Edebiyat heyeti her hafta toplanmakta, seçilen yazılar okunur ve üzerinde müzakereler yapılmaktadır (Özer, 2004, s. 33). Yardım Cemiyeti'nin ilk yönetiminde başkan olarak Kâmil Z. Eyüpoviç, asbaşkan olarak Refik Özer (Mehmetoviç) ve sekreter olarak Hasan Baloviç görev yapmıştır. İlerleyen yıllarda, Üsküp'ün sol görüşlü Türk gençleri Yardım Cemiyeti'ni ele geçirmiş ve cemiyet, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine kadar solcu Türk-Müslüman gençlerin bir merkezi haline gelmiştir (Kaya, 2006d, s. 166).

Bu dönemde, Yardım Cemiyeti, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan bazı akımların da kaynağı olmuştur; Milliyetçi Türk Teşkilatı “Yücel” ve Milli Arnavut Teşkilatı (NDS) gibi oluşumlar bu cemiyetten doğmuştur. O dönemde Üsküp'teki genç Müslümanlar arasında etkinlik gösteren komünistler, zaman zaman cemiyetin faaliyetlerini engellemeye çalışmış ve komünist propagandası yapmışlardır. (Yücelden, 1976, s.

1096). 8 Temmuz 1941’de Almanya ve İtalya, Yugoslavya topraklarını aralarında paylaşarak, İtalyan işgali altındaki Arnavutluk, Kosova ve Kuzey Makedonya’nın batısını birleştirip “Büyük Arnavutluk” devletini kurmuşlardır. Büyük Arnavutluk’un kurulmasının ardından Yardım Cemiyeti kapatılmış ve cemiyet ikiye bölünmüştür. Kurucu üyelerden Kemal ‘Musli’ Skenderi, Ali Rahmi Yakupi gibi bazı isimler, Arnavutların Nasyonel Demokratik Şiptar Örgütü’ne katılırken, Necati Recep Emin, Ali Malik Yakup, Bekir Salih Ataullah, Ali Abdurrahman Ali, Şerafettin Ferit Süleyman ve Refik Şerif Mehmet gibi diğer üyeler ise Yücel Teşkilatı’nın temellerini atmışlardır (Eriş, 2022, s. 68-69; Baklacioğlu, 2003, s. 288).

5.1.2. Yücel Teşkilatı

İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaşmakta olduğu dönemde, özellikle Mihaylovist hareketin faaliyetleri ve genel siyasi istikrarsızlık, Makedonya’daki Müslüman topluluklarda geleceğe dair bir endişe yaratmış; savaş sonrası ortaya çıkabilecek olası baskılara karşı tedbir alma ve örgütlenme gerekliliği doğmuştur (Nuredin, 2011, s. 254). Gergin bir ortamda Makedonya’daki bazı genç aydınlar, toplumlarının geleceği konusunda kaygılanmışlardır. Rusya’nın Balkanlar üzerindeki çıkarları ve Türk ile Müslüman nüfusunu ortadan kaldırma planları bilinmekteydi. Moskova, Tito’yu desteklerken, İngilizler, Draga Mihailoviç’in Çetnik hareketine bel bağlamıştır. Bu çatışmadan en fazla zarar görecekt olanlar ise Türklerdi. Savaşın Balkanlara sıçramasıyla Almanlar Makedonya’yı işgal etmiş ve Bulgarları kendi yanlarında tutarak Makedonya’yı onlara vaat etmiştir. Bulgarlarsa yönetimi ele geçirince, her zamanki gibi Türklere karşı düşmanca bir tavır sergileyerek halklarına saldırmışlardır. Bu durum, Türk toplumunun milli kimliğinin ve geleneklerinin korunmasını daha da önemli hale getirmiştir. Bu koşullar altında genç aydınlar, eski fikir birliğiyle harekete geçmeye karar vermişlerdir (Deliorman A. , 2011, s. 162-163).

Yücel Teşkilatı’nın kurulduğu dönemde, Yugoslavya bünyesindeki diğer etnik gruplar, kendi ulusal çıkarlarını savunmak amacıyla çeşitli örgütler kurmuşlardır. Bu örgütlerin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir: Bosna Müslümanlarının haklarını savunmak amacıyla kurulan ve içinde merhum Aliya İzzetbegoviç’in de yer aldığı “Genç Müslümanlar” hareketi; Prizren’deki Türklerin haklarını korumak amacıyla oluşturulan “Genç Türkler” teşkilatı; Makedonya’yı Bulgaristan ile birleştirmeyi

amaçlayan “VMRO” örgütü; Milliyetçi Komünist Arnavutlar tarafından kurulan “Nasyonal Demokratik Şikiptar”; Müslüman Arnavutların haklarını savunmak için faaliyet gösteren ve büyük kayıplar veren (yaklaşık 80.000 kişi) “Balist Teşkilatı”; Kralcı Sırp tarafından kurulan “Drajistler” gibi diğer örgütler. Bu örgütlerin tamamı, Tito’nun yönetimi altında olan güçler tarafından büyük ölçüde aynı tarihlerde dağıtılmış ve üyeleri yargılanmıştır (Özer, 2004, s. 31). Bu hareketin liderleri, vatanları için büyük fedakarlıklar yaparak hayatlarını ortaya koymuşlardır. Özellikle Yücel Teşkilatı, Türklerin esaretten kurtulup, şanlı tarihine yakışır bir seviyeye ulaşmalarını hedeflemiş ve bu sebeple “Yücel” adını almıştır (Zaim, 1969, s. 3). Dil bilimi açısından, “Yücel” kelimesi, “yüce” sıfatından türetilmiştir. Türk Dil Kurumu’nun Türkçe sözlüğüne göre, ‘yüce’ kelimesi, hayranlık ve saygı uyandıracak derecede yüksek, ulu ve önemli anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda “yüce”, hem fiziksel olarak yüksekliği hem de manevi ya da kavramsal olarak değerli, yüksek bir durumu ifade etmektedir (Yücelden, 1970, s. 69). Yücel Teşkilatı, tüzüğü ve andı bulunan, düzenli, vakur ve Atatürkçü bir yapıya sahip bir sivil toplum kuruluşudur. Üsküp Türk Konsolosluğu ve Belgrad Türk Büyükelçiliği’ne bağlı olarak faaliyet gösteren Yücel Teşkilatı, sadece belirli kişilerden oluşan bir topluluk değil, aynı zamanda ülkenin en saygın Türk ailelerinden gelen, aralarında aydın ve kültürlü bireylerin bulunduğu, asil ruhlu, necip ve akli başında üyelerden oluşan bir yapıya sahiptir (Yücelden, 1969, s. 26) II. Dünya Savaşı sırasında, 1941 yılında, Türk milletinin milli ve manevi değerlerini, kültürünü, örf ve adetlerini koruma ve yaşatma amacını güden vatansever ve fedakâr bir grup Türk tarafından kurulmuştur (Özer, 2004, s. 31; Ağanoglu, 2012, s. 21). Ağustos 1945’te Şuayb Aziz tarafından “Yücel” adını alarak, teşkilatın tüzüğü ve antları, bu yeni adla birlikte Belgrad’daki Türkiye Büyükelçisi Dr. Kâmil Koperler’e sunulmuştur (Yücelden, 1975, s. 40). Mehmet Şerif Arıdıcı’nın kaleme aldığı anı kitabında ve teşkilatın genel sekreterliğini yapmış olan Refik Özer’in röportajında, Yücel’in kuruluş çalışmalarının 1941 yılında Konsolos Emin Vefa Gerçek tarafından başlatıldığı iddia edilse de bu durum Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) arşiv belgeleriyle çelişmektedir. T.C. arşiv kayıtlarına göre, Gerçek’in Batum Muavin Konsolosluğu’na ataması 10 Haziran 1943 tarihinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Gerçek’in Üsküp Konsolosluğu’na konsolos sıfatıyla atanması da 5 Kasım 1943 tarihine dayanmaktadır. Bu belgeler ışığında, Yücelcilerin ilk irtibatının 1943 yılı itibarıyla gerçekleştiği kesinlik kazanmıştır (Memishoski, 2019, s. 65-66). Dışişleri

Bakanlığı'nın, Başbakanlığa 10 Aralık 1941 tarihinde Üsküp Konsolosluğundan aldığı bilgiler doğrultusunda hazırladığı 10 maddelik yazılardan birinde, “*Türklerin içinde münevver denilebilecek kimseler ancak birbirlerinin kuyusunu kazmakla meşgul olduklarından buradaki Türklüğün hiçbir teşkilatı yoktur.*” ifadesi yer almakta olup, bu durum Yücel Teşkilatı'nın resmi iletişimlerinin henüz 1941 yılında gerçekleşmediğini destekleyen bir delil olarak değerlendirilmektedir (BCA, 253/705/5). Yücel Teşkilatı üyelerinden Mehmed Şerif Dalip (Arıdıcı)'nın hatıratında, 1941 yılında Üsküp Konsolosluğu'nda marangozluk işleriyle ilgilenen Kemal isimli bir arkadaşlarının, Türk Cemaati adına bir grup kurup kurmama konusunda Konsolosluğa danışmak üzere başvuruda bulunduğu ve Konsolosluktan aldığı cevabın, “*Sakin böyle bir işe girişmeyin*” şeklinde olduğu belirtilmiştir (Arıdıcı, 1991, s. 43).

Yücel Teşkilatı, Türk milletinin kültürel ve milli değerlerini korumak amacıyla gizli bir yapıda kurulmuş bir organizasyon olarak tarihe geçmiştir. Teşkilatın üyeliğine kabul edilebilmek için, üyelerin, Kur'an, bayrak ve tabanca üzerinde yemin etmeleri gerekmektedir. Bu yemin, Türk milletinin varlığını koruma ve ülkenin bağımsızlığını savunma yönünde, üyelerden güçlü bir sadakat ve fedakârlık beklentisi taşımaktaydı. Ayrıca, yemin, Türklük kimliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği için gerekirse canlarını feda etme kararlılığını da içermektedir (Yücelden, 1969, s. 26). Edebiyatçı ve gazeteci Avni Engüllü'ye göre Yücel Teşkilatı, Türklerin gelecekte karşılaşabilecekleri zorlukları önceden görebilen ve buna karşı direniş hazırlığı yapan bir teşkilattır. Ancak, bu örgüt terörist bir yapıya sahip değildir. Amacı, Makedonya topraklarında Türklerin haklarını savunmak ve onları korumaktır. Yücel Teşkilatı, tüm olumsuz koşullara rağmen, bir başkaldırıdan ziyade, adalet ve eşitlik için yapılan meşru bir mücadeleye odaklanmıştır (Engüllü, 2009, s. 158). Yücel Teşkilatın genel sekreterliğini yapmış olan Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden), 1975 yılında gerçekleştirdiği bir konuşmasında; “*Yücel Teşkilatı; Tüzüğü, Ant'ı olan, düzenli bir örgüt niteliği; milli ve kültürel faaliyetleri ve Türkiye ile Atatürk'e bağlılığıyla tüm dış Türkler için örnek teşkil edecek bir kuruluştur*” demiştir (Yücelden, 1975, s. 34).

11 Şubat 1940 tarihinde, Şuayb Aziz, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (Eriş, 2022, s. 55). Bu görüşmede, Yugoslavya'daki Türk nüfusunun durumu hakkında Türkiye'deki yetkililerin yeterince bilgi sahibi olmadığını ve Türklerin burada karşılaştığı zor koşulların farkında olmadıklarını ifade etmiştir (Eriş, 2023, s. 44). Şükrü Saraçoğlu'nun “*Sahi bu*

kadar bir nüfusa sahip misiniz?” diye sorduğu soruya Şuayb Aziz şaşkınlığını şu şekilde cevap verir; “şaşkın şaşkın sorunca içimde bir şeyler kırıldı, koptu sanki. Be adam, Hariciye Vekilisin, Türkiye hudutları dışında varlığımızdan habersiz ol... Pes vallahi pes.”. Konuşmanın devamında “Bir şeyler söylemeye gayret ediyorum, Ankara’da mutlaka izah etmelisiniz” diyorum. Şükrü Saraçoğlu’nun cevabı ise şu şekildedir; “Aman İsmet Paşa duymasın, imkânı yok söyleyemem”. Bunun üzerine Şuayb Aziz’in son konuşması şu şekilde gerçekleşir; “Biz düşman mıyız Şükrü Bey, yoksa İsmet Paşa mı bize düşman? Yapmayın, gidin en ince teferruatına kadar izah edin. Bakan yanlış bir adımınız Türkiye’ye ne kadar itibar kaybettirdi bu toplantıda biliyor musunuz? Madem buralarda olanlardan haberimiz yok diyorsunuz, konsolos ile elçiniz ne iş yapıyorlar? Üsküp Konsoloslugu’na talimat verin, itimat edilen biri ile daima temasımız olsun. Günlük olarak haberleri iletelim. Veyahut da yeni bir kadro ile Ankara’dan itimatlı birilerini gönderin, irtibatımızı onun vasıtası ile kuralım. Unutmayın Tuna’dan Selanik’e kadar milyonlarla ifade edilen Balkan Türk İslam camiası yaşamakta. Bizim varlığımız Türkiye’nin pazarlık gücünü politika masalarında iyice arttıracaktır. Bizler de bir şeyler yaparız... Güvenmesem demem size, Yeter ki önce varlığımızı kabul edin sonra da haklarımızı ileri sürün ortaya. Yunan’dan ders alın Girit’i nasıl kaptı elimizden? İstanbul’da yaşayan üç beş bin Rum için az mı çektiriyor Ankara’ya...” (Eriş, 2022, s. 55; Eriş, 2023, s. 45-46; Arıdıncı, 1991, s. 42-43) bunun üzerine fikir alışverişlerine dair anlaşma sağlanmıştır (Eriş, 2022, s. 55; Eriş, 2023, s. 45-46; Arıdıncı, 1991, s. 35-36).

Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden)’e göre, Yugoslavya’daki komünist rejim, özellikle Türk toplumu açısından oldukça kısıtlayıcıydı. Stalin etkisindeki Tito yönetimi döneminde, Türkiye ile kültürel ve eğitsel bağların sürdürülmesi ciddi engellerle karşılaşmaktaydı. Bu dönemde Ankara Radyosu’nu dinleyenlerin cezalandırıldığı, Türk okullarının açılmasına izin verilmediği ve Türkiye’den öğretmen ya da kitap temin edilmesinin engellendiği aktarılmaktadır. Yücelden, bu yasakların ideolojik kaygılarla gerekçelendirildiğini, örneğin Makedon komünistlerinden Veselinka Malinskaya’nın “*kapitalistlerin matematik kitaplarında dahi propaganda yaptığı*” yönündeki görüşünün bu tutumu yansıttığını belirtmişlerdir. (Yücelden, 1976, s. 1093). Yücelden’e göre, Yugoslavya’daki komünist yönetim, Türk toplumunun yalnızca eğitim ve kültürüne değil, aynı zamanda dini yaşamına da ciddi kısıtlamalar getirmiştir. Din, ideolojik olarak “uyuşturucu” şeklinde tanımlanmış; bu

anlayış doğrultusunda camiler ve tekkeler kapatılmış, dini bayramlarda resmî tatil uygulamaları kaldırılmış, Ramazan aylarında minarelerde kandil yakılması dahi yasaklanmıştır. Yücelden, bu uygulamaların komünist rejiminin, Türk toplumunu geleneksel dini değerlerinden uzaklaştırarak, yerine seküler ideoloji ve Slav merkezli bir kültürel anlayış yerleştirme hedefinin bir parçası olduğunu savunmaktadır (Yücelden, 1976, s. 1094).

İlk adım Üsküp Türk konsolosu Emin Vefa Gerçek, Belgrat Türk Büyükelçisi Dr. Kâmil Koperler'le temas kurulmuştur. Koperler'in telkini üzerine, teşkilâtın yönetim kurulu, on sekiz maddelik bir tüzük ve üyelere imzalatırılmış bir ant düzenlenmiştir. Ant'ın nüvesinde; “...Türkiye Cumhuriyeti'nin menfaatleri için icap ederse canımı vereceğim.” Tüzük' ün giriş kısmında, “Türkiye'nin ve Türklüğün ezeli düşmanı Rusya” ve “Türklüğü imha etmek için Rusya'nın kullandığı yeni silâh komünizm” yazılmaktadır (Yücelden, 1976, s. 1093). Kuruluşun Yönetmeliğinin (Tüzüğü) 1. maddesinin bir kısmı, buna göre organizasyonun amacı halkın kültürel, ekonomik ve vatansever olarak yetiştirilmesini sağlamaktır (Керими, 2022, s. 83).

Yücel mensupları arasında yer alan ve tevkif edilen Refik Özer'e göre, Yücel Teşkilatı'nın beslendiği ideolojik kaynaklar arasında ise; Atatürk'ün “*Büyük Nutku*”, Mehmet Akif'in “*Safahat*”ı, Ziya Gökalp, Mehmet Emin, Namık Kemal ve Yahya Kemal yer almaktadır (Sanlı, 2012, s. 42). Yücel Teşkilatı, üyelerini seçerken özellikle ahlaki değerlere büyük önem vermekteydi. Düzenli olarak gerçekleştirilen toplantılarda, ahlak konuları kapsamlı bir şekilde ele alınmakta ve bu bağlamda, Ziya Gökalp'in “*Ahlak*” adlı şiiri, Yücelcilerin eline geçtiği dönemlerde defalarca okunarak, ahlaki değerlere dair fikir birliği sağlanmaya çalışılmaktaydı. Yücelcilerin ezberinde olan bu şiir;

Ahlak yolu pek dardır

Tetik boş, önü vardır,

Sakın “Hakkım var” deme

Hak yok, vazife vardır!

Hak milletin, şan onun

Gövde senin, can onun,

Sen öl ki o yaşasın

Dökülecek kan onun

Ben, sen yokuz, biz varız

Hem oğan hem kullanırız.

“Biz” demek “bir” demektir,

Ben, sen ona taparız!

Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden)’e göre Yücelciler;

Yücelciler, *Ahlâklı insan hiçbir zaman aslını neslini inkâr etmez; başkalarının kölesi olmaz. Hele bu soy, Türk soyu ise, insan bundan yalnız gurur duyar. Değil kendi çıkarları için Türk düşmanlarına hizmet etmek, Türk akıncılarının kanıyla sulanmış topraklarda, Atalarına yaraşır şekilde Türk’ün benliğini ve onurunu korumak, Komünizm gibi yabancı ideolojilere karşı koymak, Türkiye Cumhuriyeti’ni sevmek, Türkün mutlu geleceği olan Atatürkçülüğü yaymak üzere, bugünkü dünyamızda biricik hür Türk Devleti olan (...Türkiye hürriyetinin menfaatleri için, icab ederse, canımı vereceğim²²) düşünce sistemine sahip gençlerden oluşmaktadır (Yücelden, 1969, s. 6).*

Teşkilata katılan üyeler, Kur’an, bayrak ve tabanca üzerine yemin etmek zorundaydı. Bu yeminde, Türklük ve Türkiye Cumhuriyeti’nin menfaatleri için gerekirse kanlarının son damlasına kadar mücadele edip canlarını verecekleri gibi ifadeler yer almaktaydı, ki bu durum oldukça dikkat çekicidir. Teşkilat, gizlilik ilkesine büyük özen göstererek, faaliyetlerini sadece güvenilir üyelerle sınırlı tutmaya çalışmış ve katılımlar sırasında casusların da bulunabileceği ihtimaline karşı tedbirli bir yaklaşım sergilemiştir. Bu nedenle, toplantılarda ve etkinliklerde faaliyetleri hakkında açıkça konuşmamaya özen gösterdikleri bilinmektedir. Ayrıca, düzenledikleri kurslar, piknikler ve doğa gezilerinde, katılımcıların çoğunlukla Türkçe kitaplardan kahramanlık öyküleri, tarihi zaferler ve şiirler okumalarına öncelik verilmiş, böylece olası tehditler ve ihanet riski en aza indirilmek istenmiştir (Ağanoğlu, 2012, s. 27-28). Mehmet Şerif Dalip (Arıdıcı) hatıratında gezilerle ilgili şu bilgiler yer almaktadır; kır gezisi bahanesi ile Üsküp dışına çıktıklarını görüşmeler yaptıklarını

²² Yücel Teşkilatı’na girerken içtikleri Ant’ın son cümlesidir.

“...pazar günü trenle Üsküp dışına gitmeyi kararlaştırdık arkadaşlarla, kır gezintisi bahanesi ile. Cemaatimiz ile ilgili alınması gereken kararların çoğunlukla kabul edilmesi gerekiyordu ve göze batacak şekilde ve yerlere bir araya gelmek istemezdik. Çoğu zaman, bilhassa pazar günleri gezi bahanesi ile kirlarda ufak gruplar halinde sazlı-sözlü eğlenceler tertip ederdik. Henüz adımıza hareket edecek ve bizleri bir arada tutacak bir teşkilatımız yoktu. Özellikle de diğer kasaba ve köylerle irtibatımız işte böyle şehir dışına yapılan gezilerle temin ediliyordu. Henüz kimsenin dikkatini üzerimize çekmemiştik.” sözleriyle anlatmaktadır (Eriş, 2023, s. 49-50; Eriş, 2022, s. 76).

1941 yılının haziran ayında, ilerleyen yıllarda “Yücel” adını alacak olan teşkilatın I. grubunun ilk toplantısı, kapatılan Üsküp Yardım Cemiyeti’nin son başkanı Şerafettin Ferit’in halasının oğlu, Üsküplü Burhanettin Haşim’in evinde, Âdem Baba tekkesinin yakınlarında düzenlenmiştir. Toplantıya, eski Yardım Cemiyeti üyelerinden Necati Recep Emin, Ali Malik Yakup, Bekir Salih Ataullah, Ali Abdurrahman Ali, Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden) ve Refik Şerif Mehmet (Özer) gibi isimler katılmıştır. Bu toplantıda, Yugoslavya’daki diğer benzer teşkilatların varlıkları ve faaliyetleri ile Yugoslavya Türklerinin bu zor dönemde nasıl bir tutum sergileyebileceği tartışılmıştır (Eriş, 2022, s. 68). II. grup ise, Şuayb Aziz Efendi’nin liderliğinde, Nazmi Ömer Yakup, Muzaffer Ahmet Süleyman, Mehmet Şerif Dalip (Arıdıcı), Kemal Rasim İlyas, Fazlı Vehbi Şükrü, Kemal Rıfat Ferhad gibi kişilerin yer aldığı bir diğer yapıyı oluşturmaktaydı. Bu iki grup, birbirinden habersiz bir şekilde, tamamen ayrı ayrı örgütlenmiştir. Ayrıca her iki grupta da ana üyelere bağlı olarak faaliyet gösteren başka üyeler bulunmaktaydı. Örneğin, Makedonya’nın Köprülü şehrinden “Pehlivan Kardeşler” olarak bilinen Ali Halil Mustafa (Yücel) ve Ahmet Halil Mustafa yalnızca Şuayb Aziz’i tanımaktaydılar. Yani, teşkilat hücre sistemi ile yapılandırılmış ve I. ve II. gruplar arasındaki bağlantı, sadece iki kişi; Refik Şerif Özer ve Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden) tarafından sağlanmıştır (Eriş, 2022, s. 98-99). Kuruluş toplantısının maksadı T.C. Üsküp Konsolos Vekili Emin Vefa Gerçek’in talep ve ricaları olmuştur. Arnavut Nasyonal Demokratik Şikiptar Partisi, Makedonya’daki Türk cemaati ile iş birliği yapmak amacıyla, Üsküp Konsolosluğu aracılığıyla bir temas kurulmasını talep etmiştir. Ancak, bu teklif, Yücel Teşkilatı önderi Şuayb Aziz’in görüşleri doğrultusunda reddedilmiştir. Bunun başlıca nedenleri, Arnavut

partisinin politikalarının Türkler tarafından benimsenmemesi ve böyle bir ittifakın, Almanya'nın düşmanlığını çekme riski taşımasıydı (Ağanoğlu, 2012, s. 25). Şuayb Aziz'in bu konu hakkındaki açıklaması ise “*Ben Demokratik Şikiptare Partisi ile birlikte hareket edilmemesini tavsiye ederim efendiler. Ameller aykırı çünkü. Sonra başımıza dert açabilirler. Yapacakları hataların cezasını sonra cemaatimiz çeker. Ödettirir el oğlu. ... Ayrıca da Türk cemaati olarak başkalarının peyki durumuna düşmek bize hiçbir şey kazandırmaz. Aferinler onlara, şamar bizlere düşer. Ayrıca da komünizme hizmet eden bir parti veya kesim ile iş birliği yapmamamız lazım, bunu da unutmayın efendiler. Bir şey daha var. Almanlar, Arnavut kesiminden hoşlanmadıkları için ve bilhassa da Demokratik Şikiptar Partisi'nin komünist taraflı olması da sinirlendiriyor adamları. Şu günlerde aramız iyi onlarla ve bozulmasını istemem. Sarıları ürkütmeyselim.*” şeklindedir (Eriş, 2023, s. 67).

Bulgar yönetiminin baskılarının zirveye ulaşması üzerine, Hoca Sait İdris Efendi²³ ve Kemal Salih Rüstem Bey²⁴, “Yücelcilere” ve Şuayb Aziz Efendi'ye haber vermeksizin Alman karargahına başvurmuşlardır. Bu ziyarette, Spiro Kitiñef, Alman Generali Rudolph Grayger tarafından çağrılarak azarlanmıştır. Ancak, Almanlar üzerinde etkisi bulunan Kemal Salih Bey, Kitiñef'in azarlanmasından aldığı cesaretle, daha da baskı yapmış ve “*Türk cemaatine Alman kuvvetlerince ve idari makamlardaki Bulgarlar tarafından herhangi bir zarar verilmeyeceğine*” dair bir belge hazırlanmış ve imzalanmıştır. Hazırlanan bu belge, Hoca Sait İdris Efendi'ye teslim edilmiştir (Eriş, 2022, s. 111-112; Eriş, 2023, s. 54-55). Alman Karargahı'ndan ayrıldıktan sonra, Hoca Sait İdris Efendi, imzalanan belgeyi Mehmet Şerif Dalip (Arıdııcı)'ya göstererek, Şuayb Aziz Efendi ile görüşmesi gerektiğini belirtmiştir. Hoca Sait İdris Efendi'ye göre, Almanlar bazı şeyler söylemeye çalışmışlar ancak şartlar henüz kendi açılarına göre olgunlaşmamıştır. Çünkü General Rudolph Grayger, aynı konuya iki kez değinmiş olmasına rağmen henüz nihai kararını vermemiştir. Bunun üzerine, aynı gün, yatsı namazı sonrasında, Mehmet Şerif Dalip (Arıdııcı)'ya evinde Şuayb Aziz Efendi,

²³ Sait İdris Efendi Üsküp Müftüsü olarak görev almaktadır.

²⁴ Kemal Salih Bey, eğitimini Almanya'da tamamlamış olup, eşinin ailesi ise Hitler'e yakın ve etkili bir Alman ailesindedir. İslamiyet'i seçmiştir. Bu nedenle Türk ve Müslüman cemaatle irtibatın temin edilmesi vafizesi, Berlin'den gelen hususi bir emir ile Kemal Salih Bey'e verdirilmiştir (Eriş, 2023, s. 57).

Hoca Sait İdris Efendi ve Kemal Rüstem Bey bir araya gelmişlerdir. Hoca Sait İdris Efendi, Alman Karargahı'nı ziyaret ettiği sırada, General Rudolph Grayger'in "*Ele geçirdikleri büyük miktardaki silah ve cephaneyi hangi bölgelerde depolamanın uygun olacağı*" yönündeki sorusunu Şuayb Aziz Efendi'ye iletmiştir. Almanlar, bu konuda "*Türklerin meskûn olduğu mahalleler daha emniyetlidir*" demiştir. Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı) ise Alman komutasının bu üstü örtülü teklifini "*Yakında yine bir şeyler konuşulacağına benzemekte idi. Stalingrad mağlubiyeti, harbin pek de uzakta olmayan neticesini bildiriyordu adeta. Şayet bir mucize olmaz ise, Almanların harbi kaybedeceği belli olmuştu.*" diye değerlendiriyordu. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte, bu görüşmeden kısa bir süre sonra Almanlar tüm cephelerde yenilmeye başlayınca, Yunanlılardan ele geçirdikleri silahları Türklere hibe edeceklerini duyuracaklar ve bu protokolü bizzat Şuayb Aziz Efendi imzalayacaktır. Anlaşmanın ardından, "Yücel Teşkilatı" üyesi Âdem Ali Âdem ve teşkilatın diğer üyeleri, birkaç kişilik gruplar halinde, "*basit bir şahsi güvence talebi*" gibi göstererek, geri çekilen Alman ordusundan silahları alıp, Yücel Teşkilatı'na teslim etmeye başlayacaklardır (Eriş, 2022, s. 111-112; Eriş, 2023, s. 55).

Ocak 1945'te Makedonya'daki Alman işgali sona ererken, Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde Partizanlarla Almanlar arasındaki çatışmalar devam etmektedir. Partizanlar, Alman ordusunun çekilme hazırlıklarıyla birlikte daha da cesaretlenmiş ve savaşan her kişiye ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bunun üzerine 16. Tugay Kurmay Başkanlığı, tamamen Türk gençlerinden oluşan bir alay kurma emri vermiştir. Amaç, Almanların geri çekilmesinin ardından, artçı birliklere büyük bir darbe vurmak için Partizanlara yardımcı olmaktır. Refik Şerif Özer ve Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden)'e yazılı olarak verilen bu emir, alayın Partizanlara katılması ve savaşmaya başlaması talimatını içermekteydi. Ancak, bu durumu öğrenen Şuayb Aziz Efendi, Türk kanının dökülmesini engellemek amacıyla konsolosluga başvurarak durumu bildirmiştir. Emin Vefa Bey ile kısa bir görüşme yapılmış ve "*Almanlarla herhangi bir sürtüşmemiz yoktur. Partizanların işine karışmayın ve boşuna Türk kanı akıtmayın.*" denilerek, Türklerin bu çatışmaya dahil olmamaları gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen, on iki gün sonra Partizanlardan yeni bir emir gelmiş ve 16. Tugay'ın, Balist çetelerine karşı savaşmak üzere görevlendirilmesi istenmiştir. Konsolosluga gönderilen yeni emir ise yine çok kısa ve net bir şekilde, "*katiyetle bu iç harbe karışmayın*" şeklinde olmuştur (Eriş, 2023, s. 75). Partizanların, Çetnik

çetelerine yönelik baskıları sonrası, birçok silah partizanların eline geçince; Yücel Teşkilatı'nın eline bir fırsat geçmiş olur. O sırada askerlik görevini tamamlayan ve Üsküp OZNa'²⁵sında muhafız komutanlığı yapan Âdem Ali Âdem, Çetniklerden ele geçirilen silahları arkadaşlarına anlatır. Bu olayı Mehmet Arıdıcı “*Âdem Ali Âdem partizanların Mihayloviç çetecilerinden ele geçirdikleri silahların kayıtları resmiyete intikal etmeden gizlice teşkilata aktarmıştı. Bilebildiğim kadarıyla 3.120 piyade tüfeği ve 714 adet çeşitli çaplarda tabancayı cephaneleri ile birlikte temin etmiştik sayesinde. Üsküp'teki OZNa deposundan geceleri gizlice kaçırırdı arkadaşlar. Âdem Ali kardeşimiz bu silahları kendisine sadık grubu vasıtasıyla dağıtımını ve saklama işlerini yerine getiriyordu.*” sözleriyle anlatmıştır (Eriş, 2022, s. 178).

Şuayib Aziz Efendi, Konsolos Şevki Erdoğan Bey ile temasa geçmektedir. Ondan şu talimatı almaktadır; “*Arnavutluk hududuna kaydırılan Yugoslav birlikleri hakkında bilgi edinilmesi*”. Yine çok geçmeden bir talimat daha; “*Şumadiya muntikasında Kragu Yvatede faaliyette bulunan silah fabrikasında imal edilen iki ayrı silahın projelerinin ne pahasına olursa olsun ele geçirilmesi.*” teşkilat üyelerinin çok büyük bir tesadüf eseri, o fabrikada çalışan dört arkadaşları vardır. Üçü tekniker, biri ise makina mühendisi... Bir süre önce Yücel Teşkilatı'na katılmışlardır. Ayrıca, teğmen rütbesinde askerliğini tamamlamakta olan bir diğer kardeşleri Fahreddin Nezir de bulunmaktadır. Fahreddin Nezir, söz konusu dönemde fabrikanın muhafız birliğinde görev yapmaktaydı. Arıdıcı, o güne ait bilgilerini şu şekilde aktarmaktadır; “*Şahsına olan bağlılığını bildiğimiz için Fahreddin ile ilk temasın bizzat Şuayib Aziz Efendi tarafından yapılmasını muvafık bulduğumuzu kendisine arz ettik. Fahreddin Nezir, aynı fabrikada Sırp asıllı bir makina mühendisi arkadaşına durumu anlatıyor. Kırk Reşat altını istiyor adam. “Tamam” diyor Şuayib Efendi. Zaten yanında yüz yirmi beş adet vardır. “Fazladan harcanabilir” diyerek Şevki Erdoğan Bey vermiştir, yola çıkmazdan önce. Planlar dört gün önce Sırlardan alınıyor. Bizim mühendis ve teknisyen arkadaşlar tarafından incelenip doğruluğuna karar verildikten sonra Şuayib Aziz Efendiye teslim ediliyor. Parayı bizzat kendisi veriyor Sırp'a. Almış olduğu emir*

²⁵ Yugoslavya Gizli Polisi'nin ilk adı OZNa, daha sonra UBDA, daha sonra SDB ve en sonunda DBK olmuştur (Hamzaoğlu, 2022b, s. 320).

üzere de Belgrad Elçiliğine dönüp Kâmil Koperler Bey'e teslim ediyor.” (Eriş, 2022, s. 210; Arıdııcı, 1991, s. 74-75)

İşgalci Bulgarların çekildiği 1944 Eylül'ünde; Üsküp Konsolosu, Emin Vefa Gerçek'ten bir talimat alınır; “*İtimat edeceğiniz gençlerden bazılarını Partizanların arasına sokun. Hareketlerinden anında haberdar olmak istiyorum*”. Mehmed Şerif Arıdııcı'nın evinde Şuayb Aziz Efendi'nin itimadını kazanmış olan Muzaffer Ahmet Hocaoğlu, Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden) ve Refik Şerif (Özer) ile toplantı yapılmıştır. Toplantıda itirazlar olmasına rağmen, kısa bir süre sonra Muzaffer, Partizanların kurduğu Şehir Meclisi'ne, Şerafettin ve Refik Beyler ise Makedonya Yeni Gençlik Örgütü'ne katılmışlardır (Eriş, 2023, s. 72). Yücel Teşkilatı üyelerinden Mehmet Şerif (Arıdııcı)'nın hatıratında yazdıklarından anladığımız kadarıyla, Üsküp Emniyet Müdürlüğü'nden işlenen suçun cinsi ne olursa olsun, hazırlanan dosya ve deliller her hafta sonu Belgrad'a gönderilmekteydi. Bu iş için itimatla addettikleri Nazmi Ömer'in seçildiğini, elçiliğe gidilmesi istenen belgeler, diğer resmi evrak ve dosyaların arasında emniyetli bir şekilde ve ulaştırılmaktaydı. Belgrad garına önceden gelmiş olan Şuayb Aziz Efendi, Nazmi Ömer'den belgeleri almakta ve elçiliğe götürmekte olduğunu ve bizzat Kâmil Koperler Bey'e kendisinin teslim ettiği anlatılmıştır (Eriş, 2023, s. 154).

1947 senesinde Yugoslavya yönetimi, kadınların ferace ve başörtüsü takmasını yasaklayan bir kanun çıkarmaya girişmiştir. Bu noktada “*feracenin İslam dininde yer almadığı*” şeklinde bir bilginin sunulmasıyla İslam Dini Birliği Başkanı Fettah Rauf Efendi bu karara direnmiştir. Nihayetinde İslam Dini Birliği'nin ödeneği dahi kesilmiştir. Yugoslav yönetimi, kademeli planları için destek bulamazken gerek okuma yazma ve biçki dikiş kurslarında gerekse de Medeni Kanun'un Yugoslavya Türklerinde uygulamasında emekleri olan Yücelcilerle yakınlaşmaya çalışmışlardır. Yücelciler ise her ne kadar modernleşme yanlısı olursa olsunlar, Yücelci Didar Ali Hanım'ın Birlik Gazetesi'nde yer alan Türk kadınına toplumsal hayata katmayı amaçlayan yazısını dahi burjuva olmakla eleştiren Komünist Partisi'ne güvenmemektedir. Böyle bir dönemde Nisan-Mayıs aylarında düzenlenen bir toplantıya bir grup Yücelci çağrılmıştır. Üsküp'teki Komünist Partisi'nin hazırlamış olduğu bir toplantıya Şuayb Aziz, Hacı Sait İdris Hoca, Fazlı Vehbi 'Fanda' Ali Abdurrahman Ali ve Mehmed Şerif Arıdııcı çağrılmıştır. Kendilerinin beraber hareket etmelerini önerisinde bulunduktan sonra Yugoslavya'da yapılmak istenen devrimlere

ve kılık kıyafet meselesinin halledilmesine gelmektedir. Bu devrimde örnek teşkil etmelerini istemektedirler. Bu fırsatı Türk ve Müslüman kadınlarına tanıdıklarını ve yarı emir olduklarını söylemektedirler²⁶ (Eriş, 2023, s. 80-81). Üsküp'te Türk ve Şiptar azınlıkları dini yönetmenlerinin konferansında, Üsküp İslam dini camia yönetmenlerinin 5 Ekim 1947 konferansından gönderdikleri telgraflar:

“Yugoslavya Mareşali Yosip Broz Tito 'ya Belgrad

Birinci Beş yıllık Planı icra etme savaşı, milletlerimizin bütün yaratıcı kuvvetlerinin seferber edilmesini arıyor. Türk ve Şiptar azınlıklarımız, kültür maarif geriliği sebebinden, bütün kuvvetlerini geliştirmeye ve onları memleketimizin kurummasına vermeğe muvaffak olamıyorlar. Bu konferansımızdan sizi selamlamakla, biz Üsküp 'ün Türk Şiptarların dini yönetmenleri sıfatıyla size bildiriyoruz ki, azınlıklarımızın kültür-maarif savaşını azimkâr bir surette hızlatacağız. Bilhassa, dini kaide ve kanunlarımızda hiçbir çarpışma yeri olmadığı için, Türk ve Şiptar kadınlarımızın sırtlarından feraceyi indirmek ve onların de memleketimizin hür, kültürel ve faal kurucuları olmalarına imkân verdirmek için savaşıcağız. Yaşasın Yugoslavya milliyetleri arasındaki kardeşlik ve birlik!

Yaşasın birinci BEŞYILLIK TİTO PLANI!” (Meclisi, 1951, s. 13).”

²⁶ Makedonya Halk Cumhuriyeti Evkaf Saboru'nun Ulema Meclisi üyeleriyle birlikte 16 Şubat 1948'de gerçekleştirdiği oturumdaki toplantıda, altıncı maddede şu bilgiler yer almaktadır; “...Beyan ediyoruz ki, çarşaftan kurtarılmamış olan bütün kadınların bundan kurtulmasına büyük faaliyet göstererek, Mareşal Tito'nun önderliğiyle FYHC'nin bütün milletlerine karşı vatan borcumuzu ifa etmiş oluruz. Bütün Müslüman, Türk ve Şiptarları davet ediyoruz ki Debre ve Kırçovanın misaliyle esaret prangasını temsil eden ferace, çarşaf ve peçeden daha serbest daha serbest ve katı surette kurtulmaları için kendi kadınlarına yardım etsinler...” (Meclisi, 1951, s. 23).

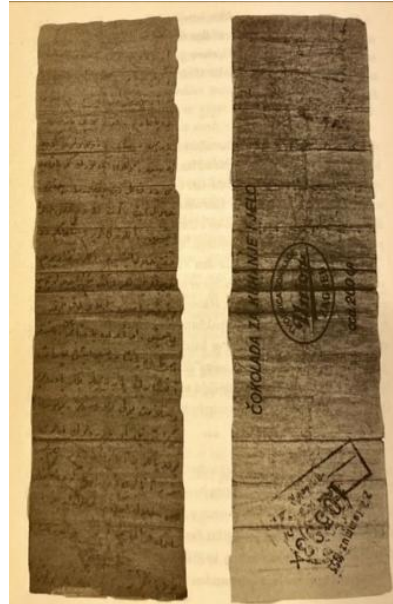
Şekil 4. 14: Makedonya’da Çarşaf ve Ferace Giyen Kadınlar

Kaynak: (Atatürk Kitaplığı)

5.1.2.1. Yücel Teşkilatı’nın Kurucu Üyeleri

Şuayip Aziz İshak; Şuayip Aziz Yücel müderristir (*Birlik Gazetesi*, 20 Ocak 1948). Teşkilatı’nın ve müdde-i umuminin (savcı) de itiraf ettiği gibi tüm Yugoslavya Müslümanlarının en bilgilisi idi (Yücelden, 1969, s. 7). Aziz İshak ve Şükriye Mehmed çiftinin oğlu olan Şuayb Aziz 1910 yılında Üsküp’te doğmuştur (Ağanoğlu, 2024, s. 478). Şuayip Aziz Üsküp’teki Ataullah Efendi Medresesi’nde öğrenim görmüştür (Deliorman A. , 2011, s. 163). Şuayb Aziz’in babasının Aziz İshak Efendi’nin Üsküp Gazi İsa Bey Bedesteninde tuhafiye dükkânı vardır. 1930 yılına kadar Ataullah Efendi’nin medresesinde tahsil görmüştür (Eriş, 2023, s. 173; Arıdıcı, 1991, s. 143). 1932 Mısır’da El Ezher Üniversite’sinde Fıkıh, Kelam, Tasavvuf ve Nasrani felsefesi tahsil etmiştir. Endonezyalı bir talebeden sonra ikinci olarak üniversiteyi bitirmiştir (Eriş, 2023, s. 173; Arıdıcı, 1991, s. 143). Kahire’deki bu üniversiteden mezun olduktan sonra iş bulmaya çalışmış, ancak Mısır vatandaşlığı olmadığı için Kahire’de iş bulma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Керими, 2022, s. 85). Üsküp’e dönüşünün ardından kısa bir süre içerisinde Türkiye’ye gitmeye karar vermiştir. Ankara Üniversitesi Rektörü ve idarecileriyle gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde, profesör unvanı ile eğitime devam etmiştir. Ailesini Türkiye’ye getirmek ve tamamen Türkiye’ye yerleşmek amacıyla tekrar Üsküp’e dönmüştür. Ancak pasaport

ve vize işlemleri süreci başladığı sırada, Alman işgalinin başlaması ve sınırların kapanması nedeniyle Türkiye'ye dönüşü mümkün olmamıştır. Bunun üzerine kayınpederi ile birlikte çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır (Eriş, 2023, s. 173; Arıdıncı, 1991, s. 167). 1944 yılında teşkilata “Yücel” ismini Şuayip Aziz vermiştir. Şuayip Aziz, dönemin Üsküp Konsolosluğu ile ve aynı zamanda Belgrad Türk Büyükelçiliği ile de aktif olarak temaslar kurmuştur. Teşkilatın gerçek ve fiili başkanıdır (Yücelden, 1969, s. 7). Komünizm tehlikesinin memlekette belirginleşmeye başladığı dönemde, Şuayip Aziz, Türkleri teşkilatlandırma amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu süreçte, Belgrad Türk Büyükelçisinin teşvikiyle, oluşturulacak teşkilatın tüzüğüne dair çalışmalar yapılmış ve bu tüzüğün önsözünü kaleme almıştır (Zaim, 1969, s. 3). Şuayip Aziz ve üç arkadaşı mahkemenin 3/48 sayılı kararıyla “*Türk azınlığının milli, kültürel, ekonomik ve siyasi haklarını boğarak büyük suç işledikleri, Konsolos Emin Vefa Gerçek ve Belgrad'da dış bir devletin büyükelçisinin emir ve yardımlarıyla uluslararası devrimcilere karşı hizmet ettikleri*” gerekçesiyle idam edilmişlerdir (Eriş, 2022, s. 340). Şuayip Aziz'in idamından sekiz yıl sonra, eşi Nigâr, dört çocukları Ülker, Turan, Ertan ve Arslan, kayınpederi Rıza ve kayınvalidesi Şenjan (Şepsap) ile birlikte 1956 yılının başında Türkiye'ye taşınmıştır (Керими, 2022, s. 85).

Şekil 4. 15: Şuayb Aziz Efendi'nin Şehit Edilmeden Önce Çikolata Kağıdının Arkasına Yazdığı Son Mektubu

Kaynak: (Eren Atala Eriş'in Kişisel Arşivi)

Ailesi ile son görüşmesi esnasında kendisine verilen Union Zagreb marka çikolatanın kağıdına, müsait bir zamanda son sözlerini yazan Şuayb Aziz Efendi, kâğıdı katlayarak ceketinin kumaşı ve astarı arasına gizler. İdamlardan sonra, şehidin eşyaları ailelerine teslim edilince bulunan mektup; ailenin Türkiye'ye göç etmesinden sonra Şerafettin Bey'e teslim edilir. Osmanlı Türkçesiyle yazılan mektup, çevrilip Eskişehir noteri tarafından tasdik edilir. Eşi Nigâr Hanım'a hitaben yazılmış mektupta, Şehit Şuayb Aziz, şu sözleri kaleme almıştı:

“Hayat Arkadaşım Nigâr, Evlatlarım Ülker, Turan, Erktan ve küçük yavrucuğum, artık sizden ayrılıyorum. Size doyamadım. Kader böyle yazmış yazımı. Nigâr, evlatlarına güvensin, bunları iki göziin gibi baksın, beni de hatrından çıkarma. Hakkını helal et, annen de hakkını helal etsin. Ağabeyin de hakkını helal etsin. Ellerinden öperim. Çocuklarımı her vakit benim için öpesin ve koklyasın. Onları okutmağa çalış. O evde yaşatma, başta bir binada yaşatmağa çalış. Reşit Akşar yardımı ile belki yavrularıma bir selamet yolu bulursunuz. Bugünden sonra o yavrularımın babaları yok, yalnız anaları vardır. Hem kimsesiz bir anaları var. Ona güvensinler. Helal ediniz, helal ediniz. Milletimin kurbanyım (Eriş, 2022, s. 368-369).

Şuayb Abdülaziz

27 Şubat 1948”

Ali Abdurrahman Ali; Yücel Hareketi'nin ikinci önemli şahsiyeti Ali Abdurrahman, 1432 yılından bu yana Üsküp'ün tanınmış Kurşunlu Han vakfına ait, evladiyelik bir vakıfnameye sahip olan köklü bir Türk ailesinin ferdidir. İrfan sahibi, güçlü bir sezış yeteneğine sahip, hoş sohbet ve otoriter kişiliğiyle çevresinde sevilen ve saygı duyulan bir figürdür. Üsküp'te öğretmenlik ve matbaacılık gibi mesleklerle meşgul olan Ali Abdurrahman, aynı zamanda teşkilatın veznedarlığını üstlenmiştir (Zaim, 1969, s. 3; Deliorman A. , 2011, s. 163; Yücelden, 1969, s. 7). Ali Abdurrahman'ın eşi Didar Hanım, dönemin en yetenekli keman virtüözlerinden biri olarak tanınmaktaydı. Aynı zamanda öğretmenlik yaparak müzik alanındaki bilgisini ve becerisini genç nesillere aktarmıştır. 1934 yılında Paris'te, klasik Batı müziği tarzında bir konser vererek uluslararası alanda da kendini tanıtmıştır. Kayınpederinin vefatının ardından, matbaayı on yıl daha işletmeye devam etmiştir. Ancak, matbaanın faaliyetleri, eşinin tevkifiyle

birlikte sona ermiştir (Eriş, 2023, s. 174; Arıdııcı, 1991, s. 144). Harbin şiddetlendiği dönemde, Üsküp sakinleri bombardımandan korunabilmek amacıyla çevre köy ve dağlara sığınmışlardır. Ali Abdurrahman da Üsküp'e yaklaşık kırk kilometre mesafedeki Lüboten Köyü'ne yerleşmiştir. Bu köy, aynı zamanda Tito kuvvetlerinin merkezi karargâhı olarak kullanılmaktaydı. Ali Abdurrahman, Partizanlarla arasında dostane ilişkiler kurmuş ve Üsküp'ün Partizanlar tarafından ele geçirilmesinin ardından da bu ilişkileri sürdürmüştür. O dönemde Yücel Hareketi ile herhangi bir bağlantısı bulunmamakla birlikte, Partizanların Türk cemaatine yönelik yaklaşımının etkisiyle, Üsküp Garnizon Komutan Vekilliği'ne atanmıştır (Arıdııcı, 1991, s. 144).

Nazmi Ömer Yakup; Yücel Hareketi'nin üçüncü önemli şahsiyeti Nazmi Ömer, Üsküp'ün yakınlarında, Slavların "Konyare" olarak adlandırdığı ve büyük olasılıkla Konya'dan gelen Türklerle iskân edilmiş, iki Türk köyünden biri olan Güreler köyündendir. Belgrad Hukuk Fakültesi'nde eğitimini tamamlayan Nazmi Ömer, ağır başlı, temkinli tavırlarıyla çevresine güven veren bir münevver olarak tanınmaktadır (Zaim, 1969, s. 3; Yücelden, 1969, s. 7). Üsküp'te Tefeyyüz ve Türk öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapmıştır (Deliorman A. , 2011, s. 163; Arıdııcı, 1991, s. 143). Tito rejimi geldikten sonra Daha sonra Üsküp İdare Mahkemesi genel sekreterliği vazifesini yürütmeye başlamıştır. Üsküp'te doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanınan Fettah Efendi'nin kızı Hacer Hanım Efendi ile evlenmiştir (Eriş, 2023, s. 174; Arıdııcı, 1991, s. 143). Nazmi Ömer, cezaevine girdiği dönemde henüz dokuz aylık evliydi. Komünist Yugoslavya rejimi tarafından tutuklandıktan sadece bir hafta sonra, biricik kızı dünyaya gelmiştir. Kendisi ve arkadaşları, hızla yargılanarak, Türk ve Müslüman kimliklerine sahip çıkmaları nedeniyle suçlu bulunmuşlardır. Nazmi Ömer, üç arkadaşıyla birlikte idama mahkûm edilmiştir. İdam cezası verilmeden önce, üç aylık kızı, eşi, annesi, babası ve kardeşleriyle son bir kez tel örgülerin gerisinde görüşmesine izin verilmiş, ancak teller kızını görmesini engellemiştir. Ailesinin gözyaşları arasında, Nazmi Ömer son derece metanetli bir şekilde, ölümüne doğru ilerlerken, ağzından şu tarihi sözler dökülmüştür: "*Ağlamayın, sizi Türkiyeli kardeşlerime emanet ediyorum, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti.*" (Akdağ & Söylemez, 2004, s. 41). İdamın ardından, Nazmi Ömer'in ailesi, kendisinin kullanımında olan yatağı geri göndermişlerdir. Eşi Hacer Yücel, yatağı öpüp koklarken, içerisinden bir not çıkmıştır. Bu not, Nazmi Ömer'in anne, babası ve kardeşlerine hitaben yazılmış olup, "*Eşim Hacer ve kızım Ayla'ya iyi bakın*" şeklinde bir mesaj içermektedir (Akdağ & Söylemez, 2004, s. 47).

Âdem Ali Âdem; Yücel'in dördüncü kahramanı Âdem Ali'dir. Sessiz sedasız haliyle kendini çevresine sevdiren, sakin, fakat mertliğin timsali bir insandır (Zaim, 1969, s. 3). Saraçlık mesleği iştiğal etmiştir (Ağanoğlu, 2012, s. 14). Âdem Ali, Yücel Hareketi'nin silah temin ve saklama işlerini yürütmüştür. Silahlar ya satın alınmış ya da Almanlardan temin edilmiştir. Almanlar, Yunanlılardan ele geçirdikleri silahları hibe etme teklifinde bulunmuş ve bu protokolün yerine getirilmesi, Şuayb Efendi tarafından bizzat üstlenilmiştir. Ayrıca, Partizanların Mihayloviç çetecilerinden ve Çetniklerden ele geçirdikleri silahların kayıtlara işlenmeden, doğrudan teşkilata aktarılmasını sağlamıştır. Bilinen kaynaklara göre, toplamda 3.120 piyade tüfeği ve 714 çeşitli çaplarda tabanca ile bunların cephaneleri temin edilmiştir. Bu silahlar, Üsküp Emniyet Müdürlüğü deposundan gece vakti gizlice kaçırılmıştır. Âdem Ali, bu silahları, kendisine bağlı grup ve vasıtalarıyla dağıtımını ve saklanmasını sağlamıştır. Bu faaliyetler nedeniyle, Âdem Ali idama mahkûm edilmiştir (Eriş, 2023, s. 176; Arıdıncı, 1991, s. 144).

Şekil 4. 16: Yücel Teşkilatı'nın İdam Edilen Üyeleri (soldan sağa): Şuayb Aziz İshak, Âdem Ali Âdem, Nazmi Ömer Yakup ve Ali Abdurrahman Ali

Kaynak: (Ağanoğlu, 2012)

Refik Şerif Özer; 1919 yılında Üsküp'te doğan ve babası Müderris Hafız Şerif Mehmet Efendi olan bu şahıs, sekiz yaşında hafızlık eğitimini tamamlamıştır. İlkokulu müteakip, Rüştüye mektebini bitirerek, Üsküp Müftüsü ve Müderris Alan Efendi olarak tanınan Hasan Fehmi Yaşar'ın derslerine devam etmiş ve burada icazet almıştır. İlkokulu, 1931 yılında birincilikle bitiren bu şahıs, Üsküp'ün Hacı Şeyh Meydanı

yakınındaki Tefeyyüz Okulunda eğitim almış ve bu okul daha sonra Osman Cikiç Okulu olarak adlandırılmıştır. Üsküp'ün tüm ilkokullarında birincilikle mezun olanlara verilen ödüller arasında, bir banka defteri, 100 Dinar yatırılmış bir hesap ve matbu yazı tasarrufu teşviki yer almaktadır. Okulu tamamladıktan sonra bir meslek edinmesi gerektiği düşünülmüş ve bunun sonucunda "İtimat Terzihanesi" sahibi Hafız Hilmi Mehmet Bey'in yanında çalışmaya başlamıştır. Üç yıl süresince Akşam Sanat Okuluna devam eden bu şahıs, ardından 6 yıl süren Akşam Ticaret Okulunu tamamlayarak diplomasını almıştır. Ayrıca, terzilik alanında usta olarak sertifika kazanmıştır. Eğitim hayatı sonrası, Üsküp'teki Mekteb-i Edebi, Mekteb-i Kebir, İrfan ve Hayriye Mektebinde görev almış, ayrıca Köprülü'de iki buçuk yıl süreyle okul müdürlüğü yapmış ve Preşova'da üç buçuk yıl boyunca öğretmenlik görevini sürdürmüştür. Üsküp'teki son görev yeri ise Darülfetva (fetva makamı) bölümü olmuştur. Yücel Teşkilatının bir mensubu olarak, totaliter bir rejimin hüküm sürdüğü hapishanede, iki yıl boyunca çok ağır işlerde çalıştırılmıştır. Ancak, ihtiyaç duyulduğu için terzihaneye alınmış ve burada görev yapmıştır (Özer, 2004, s. 33).

Refik Özer'in Yücelcilere ithaf ettiği şiiri;

Yıllar yılı özlemini çektik

Türkülerin eksilmedi dudaklarımızda.

Yıllar yılı hep seni düşündük

Varlığın eksilmedi duygularımızda.

Yıllar yılı seni hayal ettik

Kuvvetin eksilmedi uzuvlarımızda.

Bir gün seni gördü isek seni gördüğümüz gündü

Anayurt sana hasretle kavuştüğümüzde. (Zaim, 1969, s. 4)

Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden); Yücel Teşkilatı'nın genel sekreteri olan Şerafettin Ferit, Fransızca öğretmenini olarak bilinmektedir. İdrisova Cezaevinde, sıglane ve tuğlahanede çok zor şartlar altında çalıştırılmıştır. Bu dönemde maruz kaldığı işkenceler, gözlerinde ciddi hasarlara yol açmıştır. Şerafettin Ferit, Türkiye'ye dönerek burada da Fransızca öğretmenliği yapmıştır (Arıdıncı, 1991, s. 145).

Hakki Tevfik Baki (Merter); Üsküplü olan Hakki Tevfik, öğretmenlik mesleğini icra etmekteydi. En son, Koçana kazasının Blatze köyünde, Münir Süleyman Bey (Eriş) ile birlikte öğretmenlik yaparken tutuklanmış ve tevkif edilmiştir. İdrisova Cezaevinde yaşadığı zorlu şartlar altında sürecini tamamlamış, ardından Türkiye'ye dönmüştür. İstanbul'a yerleşen bu kişi, Yenikapı semtinde kereste ticareti ile uğraşmıştır (Arıdıncı, 1991, s. 145; Eriş, 2023, s. 176).

Münir Süleyman Ali (Eriş); Üsküp doğumlu olan Münir Süleyman, öğretmenlik mesleğini icra etmekteydi. İdrisova Cezaevinde bir süre tutuklu kalmış ve zorlu koşullar altında süreci tamamlamıştır. Türkiye'ye döndükten sonra, İstanbul Yenikapı'da kereste ticareti ile meşgul olmuştur. Yücel Teşkilatı'nın yakalanmasından bir süre sonra, Tito rejimi tarafından tevkif edilmiştir. Uzun süreli bir takibe alınan bu şahıs, başkaları ile olan irtibatları ve bağlantıları konusunda araştırmalara tabi tutulmuştur. Âdem Çavuş'un ifadelerine göre, bu iki arkadaş (biri Hakki Tevfik Baki (Merter) son derece sağlam bir direnç göstermiş, işkenceye maruz kalmalarına rağmen hiçbir isim vermemişlerdir (Arıdıncı, 1991, s. 145; Eriş, 2023, s. 177).

Fettah Salih Süleymanpaşiç; Üsküplü olan Fettah Salih, Makedonya Eğitim Bakanlığı Müfettişi olarak görev yaparken, Yücel Teşkilatı'nın Makedonya'daki öğretmen kadrolarını oluşturmasında ve güçlendirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte, teşkilatın eğitim alanındaki etkinliğini artırmak amacıyla büyük bir çaba sarf etmiştir (Arıdıncı, 1991, s. 146; Eriş, 2023, s. 177). Bir yıl boyunca Türk öğretmen kursunda ders veren Fettah Salih Süleymanpaşiç, kursiyerlerin mezuniyetinin ardından Makedonya Eğitim Bakanlığı tarafından müfettiş olarak atanmıştır. 5 Ağustos 1947'de Makedonya'daki okulları denetlemek üzere yola çıkmış, ancak kursiyerler, bir aylık Saraybosna-Şamats demiryolu inşaatında çalıştıktan sonra 9 Ağustos 1947'de Üsküp'e dönerek tayin oldukları köy ve kasabalara dağılmışlardır. Fettah Süleymanpaşiç ise, görev için çıktığı yoldan birkaç gün sonra geri dönmüş ve 10 Ağustos 1947'de, Makedonya Halk Cumhuriyeti Güvenlik Departmanı'nın belgelerine göre tutuklanmıştır. Böylece, Yücel Teşkilatı'nın ilk tutuklanan üyesi, Fettah Salih Süleymanpaşiç olmuştur (Eriş, 2022, s. 268).

Hafız Muzaffer Süleyman; Üsküplü olan Hafız Muzaffer Süleyman, öğretmenlik mesleğini icra etmekteydi. Aynı zamanda, İdrisova Cezaevinde bir süre tutuklu kalmıştır (Arıdıncı, 1991, s. 146).

Fazlı Vehbi Kadioğlu; Fazlı Vehbi Kadioğlu, ticaretle iřtغال eden bir tuccardır (*Birlik Gazetesi*, 20 Ocak 1948). Teşkilatın kurulmasından önce, Emin Vefa Gerçek Bey, sıkça Fazlı Vehbi Kadioğlu'nun dükkanına uğrayarak onunla uzun sohbetler gerçekleştirmiştir (Arıdııcı, 1991, s. 146). Söğütlü cezaevindeyken sorguya götürüldükleri sırasında intihar girişiminde bulunmuştur (Eriş, 2023, s. 190). Söğütlü cezaevinde 200 kişilik bir grup ile Bosna yakınlarındaki maden ocağına gönderilmiştir. Tahsilli olduğu için puantörlük görevi verilmiştir (Eriş, 2023, s. 214). Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelip İzmir'e yerleştikten kısa bir süre sonra felç geçiren Fazlı Kadioğlu, dönemin TBMM Başkanı ve Cumhurbaşkanlığı vekili Refik Koraltan'ın 9 Haziran 1959'da imzaladığı bir kararnameyle, “gördüğu tazyik ve işkenceler nedeniyle sağ tarafında felç meydana gelen” olarak tanımlanarak, göçmen statüsüne alınmış ve ailesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarafından iskân edilmiştir (Arıdııcı, 1991, s. 146; Eriş, 2023, s. 327; Memishoski, 2019, s. 57-58).

Hacı Said Bilal; Üsküplü olan Hacı Said Bilal, marangozluk mesleğiyle iřtغال etmekte olup, kendi marangoz atölyesini işletmekteydi. Ayrıca, konsolosluğun tamirat işlerini üstlenerek bu alanda da hizmet sağlamıştır. Hacı Said Bilal, İdrisova Cezaevinde bir süre tutuklu kalmıştır (Arıdııcı, 1991, s. 146).

Şefik Hurşit Ersoy; Üsküplü olan Şefik Hurşit, Saraciye dükkanı işletmekteydi ve büyük bir milliyetçilik bilincine sahipti. Yücel Hareketi'nin, canını hiçe sayan fedailerindendi. 1946 yılında, şüpheli bir durum nedeniyle Üsküp Oznası'nda seksen üç gün boyunca sorguya çekilmiştir. Bu süreçte büyük eziyetlere maruz kalmış, ancak bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra, Ozna'da gerçekleştirilen sorguların ardında yatan oyunları anlatmış ve “*Beni çok yakında tekrar içeri alırlar*” şeklinde bir öngörüde bulunmuştur. Nitekim, 5 Eylül 1948'de, dükkanından alınarak tekrar tutuklanmış ve İdrisova Cezaevine gönderilmiştir. Ardından Türkiye'ye dönerek orada yaşamını sürdürmüştür (Arıdııcı, 1991, s. 146).

Ali ve Ahmed Pehlivan; Köprülü kökenli olan Ali ve Ahmed Pehlivan kardeşler, Şuayib Aziz Efendi'ye tam bir sadakatle bağlıydılar. Şuayib Aziz Efendi'nin emriyle, Köprülü'de Yücel Teşkilatı'nı kurmuş ve genişletmişlerdir. Sorgulamaları sırasında, hiçbir bilgi vermeyerek, teşkilatın gizliliğini korumuşlardır. Bu direnişleri sayesinde, Köprülü bölgesinde teşkilatın üyeleri arasında büyük bir güvenlik sağlanmış ve hemen hemen hiçbir kişi tutuklanmamıştır (Arıdııcı, 1991, s. 146-147).

Abdülkerim Sezer; Üsküplü olan Abdülkerim Sezer, Belgrad Üniversitesinde hukuk alanında eğitim almıştır. Uzun yıllar boyunca ağır ceza hâkimi olarak görev yapmış, mesleki kariyerinde önemli bir yer edinmiştir. İdrisova ve Söğütlü cezaevlerinde, Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı) ile birlikte bulunmuşlardır. Onun kişiliği, tarif edilemeyecek kadar özel ve etkileyici bir nitelik taşımaktadır. 1982 yılında İstanbul’da vefat etmiştir (Arıdıncı, 1991, s. 147).

Kemâl Rasim Günsever; Memur olan Kemal Rasim, Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı)’nın teyzesinin oğludur (Arıdıncı, 1991, s. 147; *Birlik Gazetesi*, 20 Ocak 1948). Makedonya Cumhuriyeti’nin ilk Meclis Başkanı olan Boro Cuşkar ile birlikte Alman-Bulgar Bankası’nda çalışan Kemal, o dönemdeki iş yerinde tek Türk olarak dikkat çekmiştir. Doğru ve dürüst tavırları nedeniyle, görevden alınması yönünde herhangi bir resmi işlem başlatılamamıştır. Ancak, Batılılar tarafından ajanlık ve propaganda yapmakla suçlanmış, nihayetinde bu suçlamalar bir dosya haline getirilerek Üsküp’teki Alman Komutanlığı’na iletilmiştir. Bu süreçte, Üsküp Polis Müdüriyeti şeflerinden Gligorof’un devreye girmesiyle, Kemal’in kurşuna dizilmesi tehlikesi son anda engellenmiştir (Eriş, 2023, s. 249). Bir süre Köln’deki Türk Sefareti’nde memur olarak görev yapmıştır (Arıdıncı, 1991, s. 147).

Mehmet Şerif Dalip Arıdıncı; Konya bölgesinden Rumeli’ye yerleştirilen Türkmen ailelerinden Koyuncuoğlu İbrahim Bey’in torunu olan Mehmed Şerif Dalip, dedesi Talib Bey’in Balkan Harbi sonrasında İstanbul’a ve ardından Bursa’ya yerleşmesinin ardından dünyaya gelmiştir. Çanakkale Harbi’nde ailesinden dört kişi hayatını kaybetmiş, babası Şerif Bey ve üç amcası şehit olmuştur. Yunan işgali sırasında henüz üç yaşında olan Mehmed, zaferin ardından Hocaalızade Mektebi’nde eğitim almıştır. Ancak amcası Haşim Çividöver Bey’in karşı çıkması nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalmıştır. 2 Ekim 1926’da Makedonya’ya yerleşen Mehmet, burada Türk vatandaşlığını kaybedip Üsküp Sanat Okulu’nu bitirmiş, askerliğini sıhhiyeci olarak tamamladıktan sonra berber dükkânı işletmeye başlamıştır (Arıdıncı, 1991, s. 147-148). Üsküp Türkleri Şehir Kültür Heyeti’nin icra komitesinde görev almış olan Mehmet Şerif Dalip Arıdıncı, özellikle ud çalması ve müziğe olan derin hakimiyetiyle tanınan bir isimdir. Bu komitede, müzik heyetlerinin sorumluluğunu taşıyarak şef olarak görev yapmıştır. Ayrıca, 1946 yazında Şar Kulübü ile Birlik Kulübü’nün birleşmesiyle kurulan Zafer Gençlik ve Spor Kulübü’nde de veznedar olarak, yani mali işlerin sorumluluğunu üstlenerek kulübün finansal düzenini sağlamıştır (Eriş, 2023, s. 19).

Yücel Teşkilatı'nın kuruluş dönemine dair yapılan bazı anlatımlar, teşkilatın ilk yıllarında daha fazla üyesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iddiaya dair önemli bir kaynak, Keramet'in Şar'ın *Şar Dağları Ayakdaşları* adlı eserinde yer almaktadır. Kitapta Keramet'in Şar babasının anılarından bahsederken “*Babam Sabri dayıyı anlatmıştı. Neden Türkiye'ye kaçtığını biliyo musun baba? O eğitilmiş, Pariste okumuş üstelik*” diye sormuş. Babası ise “*Sabri dayı Yücel Teşkilatı'ndaydı. Bakın çocuklar Yücelcilerden kimseye bahsetmeyin, tamam mı? Bu konuyu konuşmak çok tehlikelidir*” diyerek sözünü bitirmiştir (Şar, 2018, s. 120). Abbas Kavuşan, bir başka deyişle “Viniçanlı Abbas”, Yücelci hareketin önemli figürlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüseyin Şirvan'ın “*Çıkayım Gideyim Urumeli'ne*” adlı eserinde, Viniçan'dan göç eden ve milliyetçi duyguları güçlü, dürüst bir insan olarak tanımlanan Abbas Kavuşan, aynı zamanda Yücelcilerle doğrudan temas kurmuş ve onların zor zamanlarında birlikte hareket etmiştir. Bu dönemde, Partizanların iktidara gelmesinin ardından başlatılan iftira kampanyalarının mağdurlarından biri olmuştur. Abbas Kavuşan, Viniçan köylerinin Türk liderlerinden biri olarak bilinir ve tutuklanarak Üsküp hapisanesine gönderilmiştir. Hapishanede, Yücelcilerle yakın olarak tanışan Viniçanlı Abbas, Türk milliyetçiliğini daha derinlemesine kavrama fırsatı bulmuş, özellikle bu ideolojiye sahip olanlarla geçirdiği zamanlarda, onların kültürüne, bilgilerine, efendiliklerine ve sahip oldukları Türklük idealine büyük bir hayranlık duymuştur. Gönülden bağlanıp beraber oldukları kısa zaman içinde onlardan feyiz almıştır. Abbas Ağa, bir müddet hapis yattıktan sonra tahliye edilmiş ve göç dalgasını fırsat bilerek Türkiye'ye göç etmiştir (Şirvan, 2009, s. 173-174).

5.1.2.2. Yücel Teşkilatı'nın Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni Yugoslavya ve ona bağlı Makedonya Cumhuriyeti hükümeti, ülkedeki her ulus ve etnik grubun kendi dilinde eğitim, kültür ve iletişim haklarına sahip olduğuna dair genel bir açıklama yapmış ve bu hakları kullanarak çeşitli adımlar atmıştır. Söz konusu aydınlar, Yugoslavya'nın Nazizm'den kurtuluşunun hemen ardından, yaklaşık bir ay sonra, Tefeyyüz ve İrfan okullarının açılmasına öncülük etmişlerdir (Kaya, 2010a, s. 265). Yücel Teşkilatı, bu eğitim ve kültür seferberliğinin devamı niteliğinde kurulmuş; yeni Türk alfabesiyle ilk Türk gazetesini yayımlamış, Üsküp Radyosu'nda Türkçe yayınlar yapmış ve eğlence

programları düzenlemiştir (Tunç & Canbay, 2022, s. 3895). Ayrıca, ilk Türk öğretmen kurslarını düzenlemiş ve bu kurslarda Türkçe dahil olmak üzere birçok ders verilerek sayısız öğretmen yetiştirilmiştir. Vardar Makedonya'sındaki en iyi öğretmenlerden oluşan bir grup, Türklerle iskân edilmiş en uzak köylere kadar giderek eğitim vermiştir. Türk alfabesi ile yazılmış okuma kitaplarını hazırlamış, pek çok önemli yayının öncüsü olmuşlardır. Üstelik, cezaevinde dahi, Üsküp Türk Tiyatrosu için birçok tiyatro eserini Türkçeye çevirmişlerdir. Bunun yanı sıra, teşkilat üyeleri, ırkdaşlarını komünizme karşı korumuş, aralarındaki Atatürkçülük bilincini güçlendirmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ne olan sevgiyi artırmak için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir (Yücelden, 1969, s. 26).

5.1.2.2.1. Birlik Gazetesi

1944 yılı Kurban Bayramı arifesinde, Yugoslavya yönetimi Makedonya'daki tüm fabrikalarda, bayramın sabahına özel bir tamim yayımlanmıştır. Bu tamime göre, normalde sabah saat 08:00'de başlayan mesai, o gün için sabah 06:00'da başlaması talep edilmiştir. Bu uygulama, işçilerin bayram namazını kılmalarını engellemek ve onlara gözdağı vermek amacıyla yapılmıştır. Ancak, bu hamle istenilen etkiyi yaratamamıştır. Zira, yerel halk, özellikle Makedonya'daki Müslüman topluluklar, bayram namazını kılmayı sürdürmüştür. Söz konusu uygulamanın ardından, iktidara geldikleri günden itibaren ilk kez yönetim ile Makedonya'daki işçi sınıfı arasında böyle bir sıcak temas yaşanmış olmuştur. Fakat, Yugoslavya hükümeti, tüm Makedonya'daki 25.000 işçiyi birden işten atmaya cesaret edememiştir. Bunun yerine, bir süre sonra sadece 15 işçiyi işten çıkarmaya karar vermişlerdir (Eriş, 2023, s. 73). İşten çıkarılan işçilerden bir kısmı, dayanışma içinde bir araya gelerek "Birlik" adlı bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Bu gazetenin yayın hayatına başlaması, herhangi bir engellemeyle karşılaşmadığı gibi, başlangıçta Tito rejimi tarafından da desteklenmiştir. Böylece, Türk cemaatinin Yugoslav yönetimi tarafından bir denge unsuru olarak kabul edilmiş olduğu anlaşılmıştır. "Birlik" gazetesinin başına Nazmi Ömer ve Ali Abdurrahman Ali seçilmiştir. Her iki isim de gazetenin içeriğini şekillendiren ve Makedonya'daki Türk toplumu için önemli bir ses haline gelen figürler olmuşlardır (Eriş, 2023, s. 73; Arıdıncı, 1991, s. 76-77). Yücel Teşkilatı'nın önemli üyelerinden biri olan Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden), Refik Şerif (Özer)

ve Hüsametdin Mehmet (Vardar)'ın, gazete yazarı ekibinde yer aldıkları bilinmektedir. Özellikle Hüsametdin Mehmet (Vardar), bu gazetede yayımlanan ilk sayısında, tek imzalı yazar olarak yer almıştır. (Kaya, 2010b, s. 341). Rejim, gazetenin kontrolünü ele geçirmek amacıyla önce kendi adamlarından biri olan Şükrü Ramo'yu gazetenin idari kadrosuna atamıştır. Bu değişiklikle, gazetenin yönetimi üç kişilik bir ekibe, Nazmi Ömer, Ali Abdurrahman Ali ve Şükrü Ramo'dan oluşan bir yapıya dönüşmüştür. Ancak kısa bir süre sonra, Nazmi Ömer ve Ali Abdurrahman Ali, idari görevlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Sonunda, gazetenin yönetimi tamamen Tito yanlısı kişilerin eline geçmiştir (Eriş, 2023, s. 74; Arıdıç, 1991, s. 77).

23 Aralık 1944'te, Yugoslavya'nın kuzey bölgelerinde Nazi Almanlarına karşı yoğun çatışmaların yaşandığı dönemde, Üsküp'te Birlik Gazetesi'nin ilk sayısı yayımlanmıştır (Kaya, 2010b, s. 340). Birlik Gazetesi'nin yeni Latin harfleriyle yayımlanması ve dilinin Türkiye Türkçesi olarak kullanılması, buradaki Türklerin Anadolu Türklerinden farklı olmadığı düşüncesini pekiştirdiği gibi, dilimizin saf ve arı bir Türkçe olarak, milli kültürümüzün geleneklerine uygun bir şekilde gelişmesine büyük katkı sağlayacak önemli bir adım olmuştur. Bu kararın önemi, ölçülemeyecek kadar büyüktür (Kaya, 1995, s. 12). Birlik Gazetesi'nin ilk sayısında, haftalık olarak yayımlanacağı belirtilmiş olmasına rağmen, gazete ilk yıl boyunca ayda bir kez yayımlanmıştır. Daha sonra, sırasıyla on beş günde bir, on günde bir, haftalık olarak çıkmaya başlamış ve 1 Şubat 1971'den itibaren ise haftada üç kez, salı, perşembe ve cumartesi günleri yayımlanmıştır. İlk dönemlerinde, küçük boyutta ve 8 ile 12 sayfa arasında yayınlanırken, 1 Ocak 1981'den itibaren yine küçük boyutla yayımlanmaya devam etmiş ve gazete sonuna kadar 24 ile 32 sayfa arasında çıkmıştır (Kaya, 2006f, s. 90). “Birlik” gazetesinin ilk sayısı, İkinci Dünya Savaşı'nın karanlık izlerini derinlemesine taşımaktadır. Sayfalarda savaşın yıkıcı etkileri açıkça hissedilmekte, atmosferde barut kokusu burnumuza gelirken, kulaklarımızda silahların ve topların gürültüsü yankı yapmaktadır. Gazete, o dönemin koşullarına uygun olarak yalnızca dört sayfadan oluşmuş ve bugünkü boyutlarına yakın bir tasarımla yayımlanmıştır. Başlık, sanki bir okul öğrencisinin el yazısıyla yazılmış gibi basitleştirilmiş ve zarif bir şekilde elle çizilmiş harflerden oluşmaktadır. Bu başlıkta, ilk “B” harfinin içine yerleştirilmiş bir cami minaresi ve kubbesi dikkat çekmektedir. Başlığın hemen altında ise şu cümle yer almaktadır: “Makedonya Müslümanları Halk Kurtuluş Cephesi Haftalık Gazetesi” (Kaya, 2006a, s. 174). Gazetenin dördüncü sayısından itibaren,

Yücelciler grubunun gazeteden uzaklaştırılmasının ardından, gazetenin yönetimi fiili olarak Nureddin Davut'un denetimine geçmiştir. Bu yönetim değişikliğiyle paralel olarak, gazetenin başlığı da önemli bir dönüşüm yaşamıştır. İlk üç sayısında gazete, "Makedonya Müslümanları Halkı" adıyla yayımlanırken, dördüncü sayıdan itibaren "Makedonya Halk Kurtuluş Cephesi'nin Haftalık Gazetesi" olarak yeniden adlandırılmıştır. 6 Haziran 1945 tarihli altıncı sayısından itibaren ise, gazetenin başlık tasarımında değişim gözlemlenmiştir; başlığın ön kısmında yer alan cami ve saat kulesi figürleri kaldırılmıştır (Kaya, 2006f, s. 90). Yücelden'e göre bu değişiklik, Türklerin geçmişleriyle olan bağlarını koparmayı ve onları Slav ideolojisine daha kolay adapte edilebilir hâle getirmeyi amaçladığı yönünde açık bir izlenim vermektedir (Yücelden, 1969, s. 25-26). Ancak, bu gelişmeler gazetenin temel çizgisinde köklü bir değişikliğe yol açmamıştır. Gazete, yine resmi siyasetin, tek merkezden yönlendirilen belirli bir politika ve propagandayı destekleyen bir yayın olarak kalmaya devam etmiştir. Zamanla yalnızca format değişikliği yaşanmış, sayfa sayısı artmış ve yayımlanma sıklığı artırılmıştır. Başlangıçta dört sayfa ve küçük boyutlarda yayımlanan gazete, zamanla orta ve büyük boyutlara geçmiş ve bazı sayılarında kırk sekiz sayfa olarak basılmıştır (Kaya, 1995, s. 12).

Şekil 4. 17: Birlik Gazetesi'nin İlk Nüshası

Kaynak: (Eren Atala Eriş'in Kişisel Arşivi)

Gazetenin ilk sayfasında üç ana yazı yer almaktadır. Sayfanın başında, Yosip Broz Tito'ya ilk kez "Milli kahraman" unvanının verildiğine dair bir yazı bulunmaktadır. Sayfanın sağ kısmında ise, Stalin'e adanmış "Sovyet Rusya'nın Dahi Liswei" başlıklı bir yazı yer almaktadır. Ortada ise, gazetenin çıkışını ve amacını açıklayan bir önsöz bulunmaktadır (Kaya, 2006a, s. 174). Gazetenin ikinci sayfasında, Makedonya Halk Kurtuluş Cephesi İcra Heyeti'nin, savaşan askerler ve savaşta zarar gören bölgelere yardım toplamak amacıyla yaptığı çağrıya yer verilmiştir. Çağrıda, bu yardımın "...kardeşlerimiz Türkler, Arnavutlar, Ulahlar tarafından" da destekleneceği yönünde bir güven ve inanç ifade edilmektedir. Aynı sayfada, Aralık ayının ilk günlerinde Üsküp'te düzenlenen büyük bir gençlik mitinginden bahsedilmektedir. Miting hakkında, "Sonrasında, NOMSM (Makedonya Gençlik Örgütü düşünülüyor) adına, arkadaş Kemal Seyfullah, keskin ve yüksek sesiyle önce Makedonca, ardından Türkçe ateşli bir nutuk sundu" şeklinde bir anlatım yer almaktadır. Gazetenin üçüncü

sayfasında ise, Makedonya'daki yönetim organlarının nasıl kurulduğu ve federasyonun ne anlama geldiği açıklanmaktadır (Kaya, 2006a, s. 175).

Şerafettin Yücel'den 1969 yılında *Türk Dünyası Dergisi*'nde Birlik Gazetesi ile ilgili yazısı şu şekildedir;

23 Aralık 1944, günlerden cumartesi. Uzun zamandır Türklerin bekledikleri gazete çıkmıştı. Atatürkçü "Yücel" teşkilatının dünyaya getirdiği gazetenin adı da Yücelci arkadaş, şehit Nazmi Ömer koymuştu. "Birlik" Bu o kadar uygun bir isimdi ki orada bulunanlardan hiçbirimiz buna itiraz etmedik. Gazete 34,5 cm x 24 cm büyüklüğünde ve dört sayfadır. Eski Yugoslavya'da daha ziyade o zamanki partilerin organı durumunda bulunan şu mevkuteler vardı. Sosyalist Fecri, Hak, Mücahit. Bunlar eski Türkçeydi. Uzun ömürlü olmadılar. Yugoslavya'daki Türkler uzun süre ortak bir sestem yoksun yaşadılar. İkinci Dünya Savaşı sonucu yeni Yugoslavya kurulurken, milliyetçi Yücel Teşkilatı olarak, bir an önce böyle bir haksız durumun ortadan kalkmasına çalıştık. Yeni idareden "ne koparılırsa kardır" parolasıyla, Üsküp Türk Konsolosuyla da danışarak alel acele Birlik Gazetesi'ni çıkarmaya koyulduk. Gazeteyi neşrettiğimiz tarihte Yugoslavya El'an Srem'de, Karadağ'da, Hersek'te, Slovenya'da Almanlarla savaş halindeydi. Devletin maddi imkânı zayıftı. Federal Makedonya'nın günlük gazetesi olan "Nova Makedonya" (Yeni Makedonya) dahi küçük boya ve dört sayfa çıkıyordu. Sonra biz gazetecilikte tecrübesizdik. Oysa gazete büyük bir teşkilat işidir. Çok bilgi, emek ister. Biz ise yapılması gereken daha birçok işlerle de uğraşmaktaydık. Bu görevi gönüllü olarak, karşılıksız yapıyorduk. Bütün vaktimizi gazeteye veremiyorduk. Neyseki teşkilat arkadaşımız şehit Ali Abdurrahman matbaacıydı. Matbaa işlerinden anlıyordu. Büyük ölçüde onun çabasıyla Birlik'in ilk sayısı gün yüzü gördü. Birlik'in önsözünü de yazılmıyorsam o yazmıştı (Yücelden, 1969, s. 24-25).

Birlik Gazetesi'nin her sayısı, dört bin adet basılarak, üç sütun halinde dizilmektedir. Yazıların bir kısmı çevirilerden oluşmakta; o dönemin genel anlayışına göre ise, imza atmak pek hoş karşılanmamaktadır. Çeviriler genellikle günlük siyasete dair yazılardır. Gazetede, "Cephelerde Haftalık Vaziyet" ve "Son Haberler" gibi bölümler de yer almaktadır. Ayrıca, Türk konsolosu ve Türk halkını aydınlatmak amacıyla, NOO (Halk Kurtuluş Meclisi) gibi kısaltmalar ve federasyon gibi kavramlar da

açıklanmaktadır. Yazıların büyük bir kısmı Yücel Teşkilatı üyeleri tarafından kaleme alınmaktaydı. İlk sayıda, Berlin ve Paris konservatuvarı mezunu, Yücel Teşkilatı'nın tek kadın üyesi olan Didar Ali Vardar'ın “*Ev ve Salon Kadını*” başlıklı yazısı yer almaktaydı. Bu yazıda, bir Türk kadınının aile içindeki ve toplumdaki rolü incelenmektedir. Ancak, komünistler, yazının aileyi savunduğu için ona burjuva damgası vurarak büyük eleştirilerde bulundular. Yine bu sayıda, Yücel Teşkilatı üyelerinden Refik Özer'in “*Bu Şaka Değildir Ha!*” başlıklı beş mısralık manzumesi de yer almaktaydı. Diğer teşkilat üyelerinden Hüseyin Vardar ise, “*Spor*” köşesinde Üsküp Türk Futbol Takımı “*Şar*” ile “*Makedonya*” futbol takımları arasındaki maçı anlatmaktadır. Gazetenin sonunda, “*Birlik Dirliktir*” adlı hikayenin ilk bölümü yayımlanmaktaydı. Fransız filozof Lamennais'den çevrilen bu öğretici hikaye, o dönemde olduğu gibi, bugün de orada yaşayan Türkler için önemli bir mesaj taşımaktadır. “*Birlik Dirliktir*” (Union fait la force) sözü, o dönemin koşullarında olduğu gibi, günümüzde de Türk toplumunun birlik ve dayanışma içinde olması gerektiğini vurgulamaktadır (Yücelden, 1969, s. 25-26). “*Birlik Dirliktir*” başlıklı hikayenin bir yerinde: “*Ayrı ayrı kaldığınız müddetçe ve herkes kendini düşündükçe, azap, felaket ve zulümden başka bir şey umut edemezsiniz*” deniyor. Bu sayfada savaş cephelerinden son haberler yanı sıra bir spor haberine de yer verilmektedir. Burada belirtilmesi gereken ilginç bir şey varsa bu da, gazetede sadece bu spor haberinin imzalı olduğudur. Öteki yazıların altlarında imza yoktur. (Kaya, 2006a, s. 175)

1945 yılında Yugoslavya yönetimi, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki taleplerine paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik bir propaganda süreci başlatmıştır. Bu süreçte, komünist yöneticiler Türk kökenli aydınların da bu söyleme katılımını beklemişlerdir. Yugoslav Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Moša Pijade'nin *Borba* gazetesinde kaleme aldığı ve Türkiye'yi hedef alan “*Piskaralo sa Bosfora*” (Boğaz'ın Düdükçüsü) başlıklı yazının Türkçeye çevrilerek yayımlanması istenmiş; ancak bu talep, ilgili yazarlar tarafından uygun bulunmamış ve neticede söz konusu kişiler gazete yönetiminden zamanla uzaklaştırılmıştır (Yücelden, 1969, s. 25-26). Bu dönemde, ülke içindeki komünist yönetimlerin güç kazanmasıyla birlikte, söz konusu gazetenin kontrolünü ele geçirme çabaları artmıştır. Makedonya'daki önde gelen parti liderlerinden Firuz Demir'in önerisiyle, “güvenilir bir şahıs” olarak kabul edilen Şükrü Ramo, Birlik Gazetesi'nin başına getirilmiştir. Bu atama, gazetenin Komünist Partisi'nin Makedonya'daki Türkçe dildeki yayın organına

dönüştürülmesinin bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Komünist rejimin yerleşmesinin ardından, gazete aynı isimle ve kadrosunu genişleterek, devletin verdiği destekle yayımlanmaya devam etmiştir (Deliorman A. , 2011, s. 166).

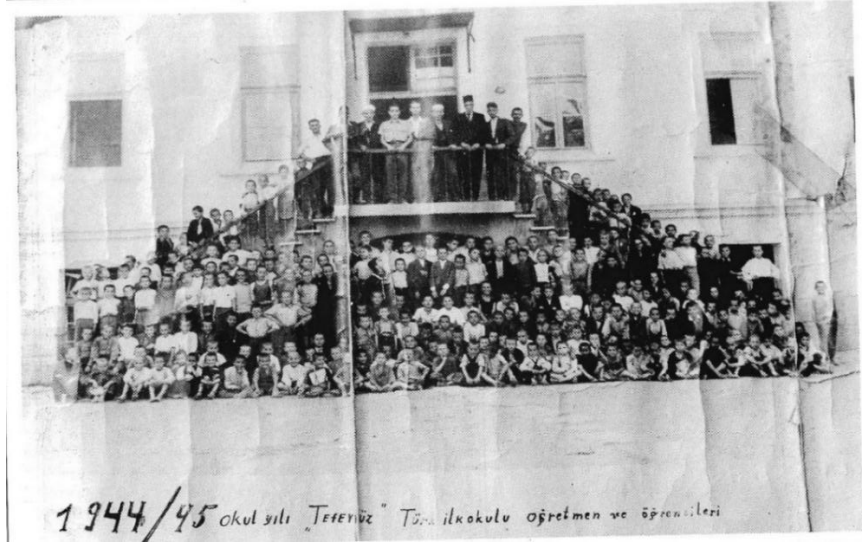
Birlik Gazetesi, yayımlandığı ilk günden itibaren yalnızca bir haber kaynağı olmanın ötesinde, dönemin kültürel ve eğitsel hayatına önemli katkılarda bulunan bir yayın organı olarak dikkat çekmiştir. 1940'lı yıllarda, Türkçe'nin Latin harfleriyle yazılmaya başlandığı dönemde, küçük bir basımevinde yayımlanan gazete, aynı zamanda yeni kurulan Türk okullarındaki çocuklar için temel bir eğitim aracı işlevi görmüştür. Bu bağlamda, Birlik Gazetesi'nin sayfalarında çocuklar ilk alfabelerini öğrenmiş ve okuma yazma sürecine başlamışlardır. Bu süreç, özellikle Türkçe okuma yazma alışkanlıklarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Birlik Gazetesi'nin etkisi yalnızca eğitimle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türk edebiyatının gelişimine de büyük katkı sağlamıştır. Gazete, edebiyatçılar için bir ifade alanı sunmuş ve önemli edebi isimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır. 1950 yılında yayımlanmaya başlanan çocuk dergisi "Sevinç", 1957'de çıkan "Tomurcuk" ve 1965'te yayımlanan kültür ve sanat dergisi "Sesler", bu yayın organının etrafında şekillenen yeni edebiyat anlayışlarını tanıtmış ve Türkiye'nin kültürel hayatına önemli eserler kazandırmıştır. Şiir, öykü, tiyatro oyunları ve roman bölümleri gibi farklı edebi türlerdeki üretim, "Birlik" gazetesinin önemli bir kültürel mecraya dönüştüğünün göstergesi olmuştur (Karahasan, 1995, s. 6) .

5.1.2.2.2. Tefeyyüz Okulu

Hilmi Beg Derala, 1884 yılında bir bina yaptırmış, bu bina daha sonra Osmanlı Devleti tarafından satın alınarak "Tefeyyüz İptidai Okulu"na dönüştürülmüştür. 1919-1920 yıllarında, diğer okullar gibi, yeni kurulan Yugoslavya Krallığı'nın yönetimine geçen "Tefeyyüz", "Osman Cikiç İlkokulu" adıyla eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Okulda, çocuklar Türk olmasına rağmen eğitim Sırp-Hırvat dilinde verilmektedir. Böylece Osmanlı dönemi sonrasında "Tefeyyüz" bir Sırp devlet okulu olmuştur (*Fotoğraflarla Tefeyyüz 1944-1994*, 1994, s. 1-2; Kaya, 2006c, s. 148-149). Bu dönemde, okul yedi sınıftan oluşmakta olup, müdürlüğünü Nazif Resuloviç Bey üstlenmekteydi. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle okul, dört yıl boyunca eğitim faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır (*Fotoğraflarla Tefeyyüz*

1944-1994, 1994, s. 1-2). İki Dünya Savaşı arasında, Sırp, Üsküp'te Türk çocukları için yalnızca "Osman Cikiç" okulu açmakla kalmamış, aynı zamanda "Mehmed Sokoloviç" ve "Vuk Karaciç" adlı iki okul daha kurmuşlardır. "Osman Cikiç" okulunun açılmasından önce kurulan "Mehmed Sokoloviç" okulu ise, Osmanlı döneminde "İptidai İrfan" okulu olarak bilinen binada eğitim vermeye başlamıştır (Kaya, 2006c, s. 148-149).

Yugoslavya Türkleri arasında milliyetçilik bilincini güçlendirmek ve Atatürk ilkelerini yaşatarak toplumsal birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla, Yücelciler olarak bilinen, çoğunluğu Makedonyalı ve Üsküplü gençler, özellikle eğitim ve kültür alanında etkili olmuşlardır. Yücelcilerin desteğiyle "Tefeyyüz" ve "İrfan" okullarının açılmış ve ders dili Türkiye Türkçesi olarak belirlenmiştir. Okulların ilk yıllarında öğrenciler, "Dağ Başını Duman Almış", "Çıktık Açık Alınla", "Ankara Ankara, Güzel Ankara" gibi marşlar söyleyerek Türk milli bilincini pekiştirmişlerdir. Ayrıca, bu okullarda kullanılan ilk ders kitabı da bir Yücelci tarafından hazırlanmıştır. "Sevimli Kıraat" adlı okuma kitabı, örgütün kurucularından biri olan Fettah Süleymanpaşic tarafından kaleme alınmış ve 15.000 adet basılmıştır (Kaya, 2010a, s. 266). Yücel Teşkilatı en büyük önemi okullara verdiği için, üyelerinin çoğu öğretmen olmuş ve ülkenin en ücra köy ve kasabalarına gitmişlerdir. Öğretmen yetiştirme kursları Yücel kadrosu idare etmiş ve böylece Türkiye'deki eğitimle paralellik sağlanmaya çalışılmıştır (Yücelden, 1976, s. 1093). 1944 Kasım'ında Üsküp, uzun süren bir savaşın ardından kurtulmuş, okulların tekrar açılacağı müjdesi verilmiştir. 1944 Aralık ayında, Yahya Paşa Camisi'nin yakınındaki iki katlı eski bir okul binasında 26 Aralık sabahı toplanan öğrencilerle dersler yeniden başlamıştır. Aynı gün, 343 öğrenci 7 sınıfa ayrılarak eğitim öğretime başlanmıştır. Bir sonraki yıl, 1945-1946 öğretim yılında, "Tefeyyüz" okuluna 356 öğrenci daha kaydolmuş ve sınıf sayısı 14'e yükselmiştir. 1951-1952 öğretim yılında okulda 1167 öğrenci ve 25 sınıf bulunurken, 1952-1953'te öğrenci sayısı 1285'e, sınıf sayısı ise 29'a çıkmıştır. Ancak, 1953'teki büyük göç dalgası nedeniyle okul, çok sayıda öğrenci kaybetmiş ve öğrenci sayısı düşmüştür (Fotoğraflarla Tefeyyüz 1944-1994, 1994, s. 1-2).

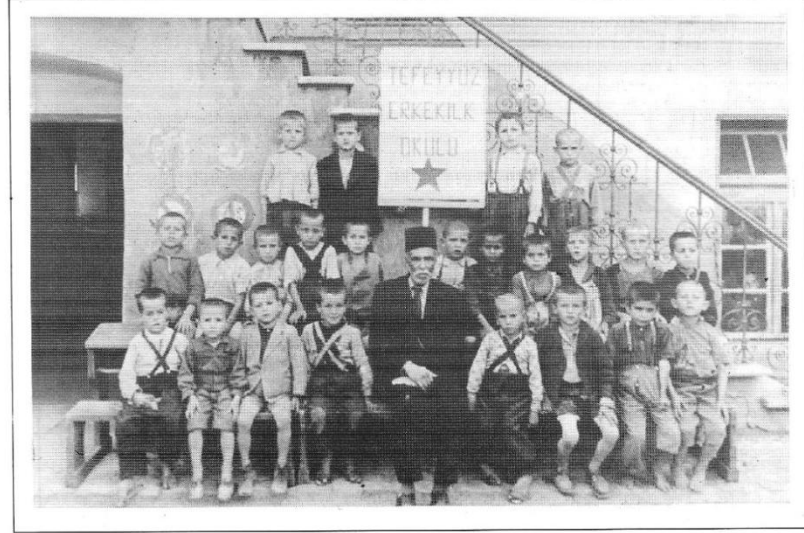
Şekil 4. 18: 1944/1945 Okul Yılı “Tefeyyüz” Türk İlkokulu ve Öğrencileri

Kaynak: (Fotoğraflarla Tefeyyüz 1944-1994, 1994, s. 5)

Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden), *Türk Dünyası Dergisi*'nde yer alan “*Komünist Yugoslavya’da Türk Okulu*” başlıklı yazısında, 1944 sonrasında Üsküp’te Türkçe eğitimin başlatılması sürecini detaylı biçimde anlatır. Yücelden’in aktardığına göre, savaş sonrası kurulan yeni rejimden haklar elde edebilmek için bir grup milliyetçi Türk aydını büyük bir çabayla harekete geçmiştir. Bu kapsamda ilk Türkçe gazete “Birlik”, Üsküp Radyosu’nun Türkçe yayını ve ilk Türk ilkokulları kurulmuştur. 1944’ün sonunda açılan Tefeyyüz İlkokulu (erkekler için) ve ardından kurulan İrfan İlkokulu (kızlar için), Türklüğün kültürel kimliğini yaşatma çabasının somut örneklerindedir. Ancak bu süreçte ciddi zorluklar yaşanmıştır: Öğretmen ve ders kitabı eksikliği, Yugoslavya’nın Türkiye’ye karşı uyguladığı katı tutum ve Türkiye’nin adının bile anılamayacak ölçüde yasaklanması bu süreci oldukça zorlaştırmıştır. Yücelden, öğretim materyallerini Türkiye’den getirilmiş eski kitap ve sözlüklerden, Ruşen Eşref’in gramerlerinden, Dil Kurumu’nun yayınlarından ve kişisel bağlantılarla edinilen kaynaklardan sağladıklarını belirtmektedir. Tüm bu çabanın temelinde, Türkiye’ye benzemek ve Türk kimliğini korumak amacı yatmaktadır (Yücelden, 1970, s. 25).

1948 yılında tertiplenen mahkemelerden sonra icra edilen dört idamla birlikte birçok Atatürkçü öğretmen mahkûm edilmiştir. Türk okulları yeniden karanlığa

gömülmüştür. Bundan sonra yeni binaya taşınan İrfan kız ve Tefeyyüz erkek okulları sekiz yıllık karma bir okul olmuştur (Yücelden, 1970, s. 26).

Şekil 4. 19: 1944/1945 yılında I. Sınıf Öğrencileri ve Öğretmen Haşim Bekir Efendi

Kaynak: (Fotoğraflarla Tefeyyüz 1944-1994, 1994, s. 6)

Şerafettin Ferit, Tefeyyüz İlkokulu'nun müdürü olmuştur. Müdürlük yaptığı dönemde, Tefeyyüz İlkokulu'nda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Eriş, okulun yıllar içindeki değişen sembollerine ilişkin tespitinde, 1945 yılına ait fotoğraflarda okulun önünde çekilen pozlarda, önceki yıllarda kullanılan kırmızı yıldız sembolünün yerini herhangi bir sembolün almadığını belirtmektedir. Ayrıca, söz konusu pankartta "Tefeyyüz Erkek İlk Okulu" yazısı yerine "Tefeyyüz Türk İlkokulu" yazısının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir (Eriş, 2022, s. 201).

Şekil 4. 20: 1945-1946 “Tefeyyüz”ün İlk MezunlarSı (IV.sınıf), Okul Müdürü ve Öğretmen Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden)

Kaynak: (Fotoğraflarla Tefeyyüz 1944-1994, 1994, s. 6)

Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden), *Türk Dünyası Dergisi*'nde yayımlanan yazısında, Tefeyyüz İlkokulu'nda görev yaptığı dönemi ve eğitim anlayışını şu şekilde ifade etmiştir: “*Tefeyyüz ilkokulunun öncü, dördüncü ve beşinci sınıflarını bir arada okutuyordum. Canım kadar sevdiğim öğrencilerimin özellikle ahlâk, mertlik ve Türklüğünden gurur duyan bireyler olarak yetişmelerine azami derecede gayret ediyordum. Çünkü, Yahudinin dediği gibi ilk çocuğumun iyi olmasını isterim, ötekiler birinciye baka baka iyi olurlar misali, Yugoslavya Türklerinin bu ilk dördüncü ve beşinci sınıfları iyi olursa, ondan sonra gelenlerin de iyi olacağına inanıyordum. Bunun için hiçbir fedakârlıktan çekinmiyordum.*” (Yücelden, 1970, s. 26)

Üsküp'teki Türk okullarının yeniden eğitime başlamasıyla ilgili olarak, Ocak ayında “Birlik” gazetesinde yayımlanan bir yazıdan, “Tefeyyüz” ve “İrfan” okullarının 25 Aralık'ta açıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarih, “Birlik” gazetesinin yayımlanmasından sadece iki gün sonrasına denk gelmektedir. “Tefeyyüz” okulu, yıllardır yeniden açıldığı tarih olarak 26 Aralık'ı kutlarken, “İrfan” okulunun ise bazı kaynaklarda 27 Aralık'ta kapılarını öğrencilere açtığı belirtilmektedir. Ancak, “İrfan” okulu ile ilgili ayrıntılı bir monografi bulunmamaktadır ve arşivlerde okulun resmi evraklarına rastlanmamaktadır (Kaya, 2006b, s. 160). Birlik Gazetesi'nin 1 Aralık 1947 tarihli

yayınında, bu yıl eğitimin yeni binada devam edeceği belirtilmiştir. Tefeyyüz Okulu'nun yazılı olarak 996 öğrencisi olduğu, bu öğrencilerin, iki dördüncü sınıf, bir üçüncü dördüncü sınıf, üç üçüncü sınıf, dört ikinci sınıf, iki birinci-ikinci sınıf ve altı birinci sınıf olmak üzere toplamda 18 sınıf bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, öğretmen sayısının da on dört kişilik bir kadrodan oluştuğu belirtilmiştir (Yahya, 1947).

Sesler Dergisi'nin 1975 yılında Tefeyyüz okulunun 30. Yıl dönümü ile ilgili yazısında, Tefeyyüz okulunda uzun yıllar görev yapmış kadın öğretmenin anılarına yer verilmiştir. Bu anılardan biri

O zamanlarda genç öğretmen olarak yalnız okulda ders tutmak değil, okul dışında da pioner teşkilatının başkanı olduğum için halk cephesinde üye olarak, okulumuz tarafından sorumluydum. Bundan maada kentimizde bir çok analfabet kursları teşkil ediyor ve yönetiyordum. Çalışma saatlerim sabahın yedisinde başlar geç saatlerde biterdi. Çünkü biz öğretmenlerin her teşkilatın başında olmamız gerekiyordu. Ferace meselesini halledecek yine bizler olduk. Kadınlarla toplantılar tertip ediyor, onları feracenin atılması için inandırmaya çalışıyorduk. Böylece bu güçlerle savaş etmek öğretmenlere düşüyordu.....1950 yılında dördüncü sınıfı idare ediyordum. Sınıfımda öğrenci sayısı çoktu. Elimizde ise sadece bir okuma kitabı. Dergi falan yoktu. Ders programı da oldukça genişti. Ben elime geçen, Makedonca, Sırpça kitaplardan dersleri Türkçeye çeviriyordum. Böylece biraz olsun ihtiyaçlarımızı gidermiş oluyordum. Sonra yardımcı yollar yetişmeye başladı. Bu da "Sevinç" dergisi. Bu dergi öğrencilerde büyük bir değer kazandı. Çünkü öğrenciler ilk kez böyle resimli bir dergiyi ellerine alıyorlardı (Selim, 1975, s. 16-19).

29 Ağustos 1946 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde Tefeyyüz Okulu ile ilgili aileleri bilgilendirme amaçlı, 01.09.1946'de Tefeyyüz İlkokulu binasında kayıtlara başlanacağı, kayıtların yedi yaşından itibaren olduğu, muhterem halkımızın müracatte istenen evrakları hatırlatmakta, son olarak "her baba ve anaya düşen yurt vazifesi, yavrularını cahil ve sokaklarda bırakmayıp, okula yazımalıdır" cümlesiyle bitirmektedir (*Birlik Gazetesi*, 29 Ağustos 1946).

5.1.2.2.3. Okuma Yazma Faaliyetleri ve Öğretmenlik Kursları

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni Yugoslavya'nın kurulmasıyla Makedonya'da eğitim sistemi yeniden yapılandırılmaya başlanmış, savaşın yol açtığı yıkım nedeniyle okul altyapısı zarar görmüş, araç-gereç ve öğretmen eksikliği ciddi bir sorun hâline gelmiştir. Okuryazarlık oranının düşüklüğü ve yalnızca 337 öğretmenin yeterli olmaması, eğitimde hızlı bir toparlanmayı zorunlu kılmıştır (Lutviyi, 2019, s. 143). 1944 yılında ASNOM'un (Antifaşist Makedonya Halk Kurtuluş Meclisi) öncülüğünde, Makedonya'da yaşanan ciddi öğretmen yetersizliğini gidermek amacıyla, Halk Kurtuluş Komiteleri tarafından kısa süreli öğretmen yetiştirme kursları düzenlenmiştir. İlköğretim düzeyinde eğitim verecek personelin hızla yetiştirilmesi hedeflenmiş; din, dil ve etnik köken ayrımı yapılmaksızın lise son sınıf öğrencileri kurslara kabul edilmiştir. ASNOM'un bu girişimi, eğitim alanında savaş sonrası döneme hazırlık niteliği taşımış; öğretmen adaylarına ders yönetimi, okul belgelerinin düzenlenmesi ve eğitim etkinliklerinin planlanması gibi temel beceriler kazandırılmıştır. Bu kurslar, Makedonya'daki yeni eğitim sisteminin hukuki ve kurumsal temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamıştır (Hoca & Nuredin, 2024, s. 196–197). Bu bağlamda, 1944 yılının sonlarına doğru, Batı Makedonya'daki Kalkandelen, Gostivar ve Struga bölgeleri hariç, Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehir ve köylerde Türk okulları açılmıştır. Bu okulların işlevselliğini artırmak ve nitelikli insan kaynağı oluşturmak amacıyla kısa sürede pedagoji kursları devreye alınmıştır. Aynı yıl, Atatürk'ün Latin harflerine dayanan alfabesi Makedonya'da ilk kez resmî olarak uygulanmaya başlanmış, bu da Türkçe eğitimin kurumsallaşması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Kaya, 2006a, s. 18). 1945 yazında Üsküp'te, Yücel Teşkilatı'nın uygulayıcısı olduğu üç aylık pedagoji kursları, Türk öğretmen kadrosunun temelini oluşturmuştur. Bu kurslarda Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden) başta olmak üzere pek çok teşkilat mensubu aktif rol üstlenmiş, sadece derslerde değil, aynı zamanda ders dışı kültürel etkinliklerde de öğrencilerin gelişimine katkı sağlamışlardır. Öğretmenler korosunun kurulması, dramatik edebiyat faaliyetlerinin yürütülmesi ve farklı bölgelerden gelen kursiyerler arasında sosyal dayanışmanın geliştirilmesi, bu çalışmaların başlıca çıktılarında olmuştur (Kaya, 2010a, s. 266).

Üsküp'te doğup büyüyen hukukçu Bekir Sadak²⁷ ile yapılan röportajda, yeni kurulan Yugoslavya Devleti'nin, ilkokul öğretmenlerindeki açıkları kapatmak amacıyla Türk, Makedon ve Arnavut dillerinde pedagoji kursları açtığı ifade edilmektedir. Bu kursların, birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç kısma ayrıldığını söylemekte, birinci kısma lise ve yüksekokul mezunlarının alınacağı belirtilirken, Bekir Sadak, kendisinin Arnavutça eğitimi veren birinci kısma katıldığını ve Arnavutça öğrenmeye karar verdiğini ifade etmektedir. Bu kararın arkasında, o dönemde Üsküp'te yaşayan Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunun Arnavutça konuşuyor olması ve içinde yaşadıkları toplumun dilini bilmedikçe bir iş yapmalarının mümkün olmadığı gerçeği yatmaktadır. Kursu başarıyla tamamlayan Sadak, öğretmenlik mesleğine devam etmek yerine, Zagreb Üniversitesi hukuk fakültesine kaydını yaptırmıştır (Sadak, 1991, s. 15).

Birlik Gazetesi'nin arşivleri incelendiğinde bize o dönemin okuma yazma faaliyetleri ve öğretmen kursu hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Gazetede yer alan bazı haberlerde eğitim alanındaki gelişmelerin halka duyurulması ile toplumsal farkındalığın artırılmasını sağladıkları görülmüştür. 19 Eylül 1946 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Yazı Öğretme Faaliyeti*” başlıklı yazıya göre, halkın büyük bir kısmı okuma yazma konusunda yetersizdir. Yazıda, geçmişte halkın cahil bırakılmasının, hükümetin refahını sürdürmesi adına bir politika olarak izlendiği, ancak inkılapta sonra yeni harflerle halkın okuma yazma öğrenmesi için fırsatlar sunulmuş olmasına rağmen, bu konuda yeterli bir ilerleme kaydedilemediği ifade edilmektedir. Yazıda, analfabe kurslarının açılmasına rağmen geniş halk kitlelerinin bu kurslara yeterince ilgi göstermediği ve bu sebeple kurslardan yeterince faydalanamadığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca, yazı bilmenin her bireyin sorumluluğu olduğu belirtilmiş, ancak yazı öğretme faaliyetinin genellikle sadece

²⁷ 1958-1961 yılları arasında, İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu üyesi olarak Beyazıt ve Süleymaniye kütüphanelerinde görev almıştır. Bu dönemde, İstanbul'daki kütüphanelerin düzenlenmesi ve tasnifi süreçlerine katkı sağlayarak, kütüphane bilimleri alanında önemli bir hizmette bulunmuştur. 1959 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde öğretim üyeliğine başlayan Bekir Sadak, 1970 yılında meslektaşları Ali Özek ile İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın (İSAV) kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, söz konusu vakfın faaliyetlerine etkin bir şekilde katılarak, akademik ve bilimsel alanda önemli hizmetlerde bulunmuştur (Aruç, 2008, s. 382).

öğretmenlere bırakıldığına vurgu yapılmıştır. Yazı bilen her sorumlu vatandaşın da bu faaliyete katılması beklenmektedir bu süreçte, özellikle kadınlar arasında yazı bilmemek oldukça yaygın olup, kadın öğretmen sayısının azlığından dolayı kadınlara yazı öğretme faaliyetlerinin yavaş ilerlediği ifade edilmiştir. Yazıda, ilk alınması gereken önlemin, tüm kız çocuklarının ilkokula gitmelerinin sağlanması olduğu önerilmektedir (*Birlik Gazetesi*, 19 Eylül 1946).

19 Eylül 1946 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Türk Öğretmen Kursu Bitmek Üzere*” başlıklı yazıya göre, Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından, Makedonya’da yaşayan Türk çocuklarının ana dillerinde eğitim almalarını sağlamak amacıyla Üsküp’te bir halk öğretmenleri kursu açıldığı ve kursun halen devam ettiği ifade edilmektedir. Kursu, Makedonya Halk İdaresi’nin desteğiyle 135 kursiyerin katıldığı belirtilmektedir. Bu kurs, Makedonya Türklerini kültürel olarak daha ileri bir seviyeye taşımayı ve onları vatana yararlı bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Kursiyerlerin, sıcak hava koşullarına aldırmaksızın büyük bir hevesle eğitim aldıkları ve gelecekte Makedonya Türkleri arasında aydınlık bir ışık olabilmek için daha fazla bilgi edinmeye gayret ettikleri ifade edilmektedir. Yeni dönemde, öğretmenlerin geniş bir kültür bilgisine sahip olmalarını amaçlayan bu iki buçuk aylık kurs programında, pedagojik derslerin yanı sıra tarih, coğrafya, tabiat bilgisi, fizik ve matematik derslerinin de zorunlu hale getirildiği belirtilmektedir. Kursu katılan bazı kursiyerlerin özellikle matematik ve fizik derslerinde zorlandıkları, ancak bu zorlukların aşılabacağına kesinlikle inanıldığı ifade edilmektedir. Kurs öğretmenlerinin, uzman olmamakla birlikte, geleceğin öğretmenlerini yetiştirme sorumluluğunun farkında oldukları ve büyük bir özveriyle çalıştıkları vurgulanmaktadır. Halk öğretmenleri kursunun kısa süre içinde sona ereceği, Üsküp’teki sıcaklık altında iki buçuk aylık yoğun bir emeğin ardından elde edilecek başarıların yakında kendini göstereceği belirtilmektedir (*Birlik Gazetesi*, 26 Eylül 1946).

27 Temmuz 1946 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Öğretmen Kursu Hakkında*” başlıklı yazıya göre, 1 Temmuz sabahı, Üsküp’teki İrfan Halk Okulu’nda üç ay sürecek olan Türk Halk İlkokulu Öğretmenleri Kursu’nun başlamış olduğu ifade edilmektedir. Kurs, Maarif temsilcisi Ferid Bayram’ın yönetiminde yürütülmekte olup, yaklaşık 140 kursiyerin katıldığı belirtilmektedir. Bu kursiyerlerin arasında, 30 kadar yeni kaydolan kursiyerin de bulunduğu ifade edilmektedir. Kurs, iki şubeye ayrılmıştır. Birinci şubeye, dört sınıf gimnazyumu, sanat ortaokulu, medrese ve bunlara benzer eğitim

seviyelerine sahip olanların kabul edildiği, ikinci şubeye ise, ikinci sınıf gimnazyumlarından ve benzer okullardan diploma almış kişilerle birlikte geçen yılki üçüncü sınıf öğretmen kursiyerlerinin katıldığı belirtilmektedir. Birinci şubede, Türkçe, Makedonca, Pedagoji, Psikoloji, Tatbikat, Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilgisi, Matematik ve Fizik derslerinin verildiği, ikinci şubede ise, Fizik dersi yerine Didaktik dersinin işlendiği ifade edilmektedir. Ayrıca, birinci şubede okutulan tüm derslerin, ikinci şubede de uygulamalı olarak işlenmekte olduğu belirtilmektedir. Kursu yöneten Türk öğretmenlerinin, Maarif Bakanlığı tarafından belirlenen program doğrultusunda büyük bir özenle derslere devam ettikleri ifade edilmektedir (*Birlik Gazetesi*, 27 Temmuz 1946).

Şekil 4. 21: Türk Kız Öğretmen Kursistleri 2 Ağustos İlin-Den Bayramı Gösterisi İçin Hazırlık Çalışmaları

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 27 Temmuz 1946)

Birlik Gazetesi'nde 1 Kasım 1946'da yayımlanan "Yeni Öğretmenler Yerlerine Gittiler" başlıklı yazıya göre, Üsküp'te düzenlenen ve üç ay süren Makedon, Arnavut ve Türk halk ilkokul öğretmenleri pedagoji kursunun sona ermesinin ardından, genç öğretmenler artık Makedonya'nın köy ve kasabalarına dağılmış ve görevlerine başlamışlardır. Kurslarla ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır; Makedon kursuna 142 erkek ve 191 kız kaydedilmiş olup, bunlardan 31'i fevkalade, 90'ı ise çok iyi başarılarla kursu bitirmiştir. Diğer kursiyerlerden 23'ü imtihanını geçememiş, 10'u imtihana katılmamış, 10'u imtihandan hariç bırakılmış ve 21'i de kursu terk etmiştir. Arnavut

kursuna ise 328 erkek ve 30 kız kaydedilmiş olup, bu kursiyerlerden 20'si fevkalade, 78'i çok iyi, 216'sı ise iyi başarılarla kursu tamamlamıştır. Ancak, 11 kursiyer imtihanı geçememiş, 12'si imtihana katılmamış, 27'si de kursu terk etmiştir. Türk kursuna 122 erkek ve 22 kız kaydedilmiştir. Bu kursiyerlerden 7'si fevkalade, 51'i çok iyi, 62'si ise iyi başarılarla kursu bitirmiştir. Diğer kursiyerlerden 5'i imtihanı verememiş, 1'i imtihana çıkmamış, 1'i imtihandan hariç bırakılmış ve 7'si de kursu terk etmiştir. Bu kurslar, Eğitim Bakanlığı tarafından tayin edilen direktör Prodanov'un idaresinde yürütülmüştür. Makedonya'da eski rejimler nedeniyle kültürel açıdan geri kalmış olan Türk azınlığı için, özellikle öğretmen yetiştirilmesinde geçen yıl elde edilen başarıların daha da arttığı belirtilmiştir. Kursu birincilikle tamamlayan öğrencilerin isimleri, öğretmen konseyi tarafından düzenlenen vedalaşma konferansında okunmuş ve bu öğrenciler coşkulu alkışlarla selamlanmıştır. Kursu birincilikle tamamlayanlar arasında Avni Şerif, Mustafa Ruşit, Necati Emin, Leman Ramo, Ruhiye Veli, Mikaddes Katana, Abdi Şimşek, Ziya Mahmut, Zeki Demir-Ali ve Hâkî Baki yer almaktadır (*Birlik Gazetesi*, 1 Kasım 1946).

Şekil 4. 22: Soldan Sağa Doğru: Avni, Mustafa, Ziya, Leman, Mukaddes, Necati, Abdi ve Zeki

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 1 Kasım 1946)

21 Aralık 1946 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Öğretmenlerimiz Vazifelerinde Daha Büyük Fedakârlık Göstermelidirler*” başlıklı yazıya göre, Halk İdaresi tarafından son iki yıl içinde sulh kalkınması sürecinde işçi ve köylü çocuklarından halk öğretmenleri yetiştirilerek, Halk Cumhuriyetinin her kasaba ve köyünde kültür ocakları açılmaya başlanmıştır. Ancak, öğretmen kadrosundaki eksiklikler nedeniyle bazı köy ve kasabalara gönderilen öğretmenlerin, öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle daha fazla emek harcamak zorunda kaldığı ifade

edilmektedir. Ayrıca, Üsküp'te açılan bir yıllık Türkçe ve Arnavutça öğretmen kurslarının, sadece yeni kursiyerleri değil, görevdeki öğretmenlerin birçoğunu da kursa davet ettiği belirtilmektedir. Bu durumun, görevdeki bazı öğretmenler için ek zorluklar yarattığı ve mevcut öğretmenlerin, okulda devam eden öğrencilerle birebir çalışabilmek için bazı güçlüklerle karşı karşıya kaldıkları ifade edilmektedir. Ancak, bu zorlukların üstesinden gelmenin yolu olarak, öğretmenlerin plan yaparak ve programlarına sadık kalarak çalışmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Örnek olarak, Karatmanlı köyünde 94 öğrenciye tek başına ders veren bir öğretmenin durumu gösterilmiştir. Bu öğretmenin, sabah 45 öğrenciyle, öğleden sonra ise 49 öğrenciyle ders yaptığı, 8 saatlik ders saati sonrasında ise akşamları 2'şer saatlik periyotlarla 40 analfabe kursiyere yazı öğretmekte olduğu belirtilmektedir. Bu yoğun çalışmaların ardından, öğretmenlerin halk cephesinden aldıkları görevleri de yerine getirmekte ve kendi kültürel ve siyasi kalkınmalarına zaman ayırdıkları ifade edilmektedir (*Birlik Gazetesi*, 21 Aralık 1946).

15 Mayıs 1947 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “Okullarımız Kitap Bekliyor” başlıklı yazıya göre, genç öğretmenlerin kültürel seviyesinin giderek yükseldiği, okullardaki sınıf sayılarının her yıl arttığı belirtilmiştir. Ancak, tüm bu gelişmelere rağmen, okullarda en önemli ve acil sorunlardan birinin kitap eksikliği olduğu vurgulanmıştır. 1945 ve 1946 yıllarında basılan *Alfave* ve *Sevimli Kıraat* kitaplarının mevcut olduğu, ancak bunların sayısının yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu kitaplar, iki, üç veya bazen beş öğrenciye bir kitap düşecek şekilde sınıflara dağıtılabilmekteydi. Bazı okullarda eski kitaplar veya dışarıdan temin edilen materyallerin bulunduğu, fakat bu kitapların yalnızca Türkçe öğretimi açısından faydalı olabileceği belirtilmiştir. Ancak, yeni edebiyat ve pedagoji anlayışına dayalı kitapların eksikliği, eğitimde önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Yazıda, özellikle kurtuluş savaşının ardından doğan yeni ruhu, gerçek demokrasiyi, özgürlüğü, eşitliği ve yenilikçi fikirleri taşıyan kitaplara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Sırpça veya Makedoncadan çevrilmiş, memlekette yazılmış ve basılmış eserlerin gönderilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Öğrenciler ve okullar için kitapların çok önemli olduğu, bu konuda profesörler, öğretmenler, hukukçular ve diğer aydınların da kitap hazırlamaya katkı sağlamları gerektiği çağrısında bulunulmuştur (Raif, *Birlik Gazetesi*, 15 Mayıs 1947).

15 Haziran 1947 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Halk Öğretmeni Olmak Şereften de Daha Üstündür*” başlıklı yazıya göre, Makedonya’da yaşayan Türk azınlığının kültürel kalkınması için Halk İdaresi, büyük bir özen ve yardım göstermektedir. Kurtuluş gününden bu yana, köyler ve kasabalarda Türkçe okullar açılmış ve öğretmen kadrosu sıfırdan oluşturulmuştur. 1946 ve 1947 yıllarında düzenlenen üçer aylık öğretmen kurslarında 117 Türk İlkokulu öğretmenin yetiştirilmesi sağlanmış ve hemen göreve başlamaları sağlanmıştır. Ancak, bazı öğretmenlerin, kendi kasabalarında ya da kasabalarında görev verilmeyen yerlerde tayinlerinin değiştirilmesini talep ettikleri ve bu sebeple görevlerine geç başladıkları, hatta bazılarının diğerlerinden geri kaldıkları ifade edilmektedir. Bunun sonucunda, 1947 yılında Türk ilkokullarının sayısının 71’e, öğrenci sayısının ise 4.685’e yükseldiği belirtilmektedir. Ancak, özellikle köylerde öğretmen eksikliği nedeniyle bazı okullara yetişen öğrencilerin bir kısmının okula alınmadığı, okula alınamayan öğrencilerin çoğunluğunu ise kız öğrencilerin oluşturduğu ifade edilmektedir (*Birlik Gazetesi*, 15 Haziran 1947).

20 Temmuz 1947 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Bir Senelik Türk Öğretmen Kursu Kursistleri*” başlıklı yazıya göre, 1 Kasım 1947’de Üsküp’te başlayan bir senelik Türk öğretmen pedagoji kursuna 30 öğretmenin katıldığı belirtilmektedir. Bu öğretmenlerden 8’inin, üç aylık yeni öğretmen kursunu tamamladığı, 20’sinin orta seviyede eğitim aldığı ve birinin de üç aylık yüksek kursu bitirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca, kursa yeni katılan bazı kursistlerin de bulunduğu belirtilmektedir. Sekiz ay süresince devam eden bu kursta, Türkçe ve edebiyat, genel pedagoji, genel ve çocuk psikolojisi, metodoloji, fizik, doğa bilimleri, tarih, coğrafya, Makedonca ve matematik gibi derslerde yapılan sınavlar sonucunda kursistlerin oldukça başarılı oldukları vurgulanmaktadır. Kursun genel direktörü Prodanov, Türk öğretmen kursu yöneticisi Fettah Süleyman ve ders öğretmenlerinden oluşan komisyon karşısında yapılan sözlü ve yazılı sınavlardan 6 kursistin en yüksek, 11 kursistin çok iyi başarı gösterdiği, 11 kursistin ise iyi başarılar elde ettiği ifade edilmektedir. Ancak, iki kursistin sınavlarını geçemediği belirtilmiştir. Genel olarak, kursun ortalama başarı puanının 3,80 olarak kaydedildiği aktarılmaktadır. Derslerde işlenen konuları daha iyi öğrenmek amacıyla okul gruplarında ekstra çalışmalar yapan kursistler arasında Münir Süleyman, Fadıl Abdurrahman, Necati Emin, Neşet Hüseyin, Recep Salih, Ahmed Halil ve Nihat Şekerci’nin en iyi başarıları gösterenler olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Türk

öğretmen kursuyla aynı dönemde açılan bir senelik Arnavut öğretmen kursunun da 3,85'lik bir başarı ortalamasıyla 1 Temmuz'da tamamlandığı ifade edilmektedir (*Birlik Gazetesi*, 20 Temmuz 1947).

Şekil 4. 23: Kursu Bitiren Türk İlkokul Öğretmenleri Profesörleriyle Birlikte

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 20 Temmuz 1947)

5.1.2.2.4. Yücel Teşkilatı'nın Spor Faaliyetleri

Üsküp'te, 1923 yılında Türkler tarafından Sebat adıyla bir futbol kulübü kurulmuştur. Kulübün yönetiminde şehrin önde gelen isimleri yer almaktadır. Kulübün en aktif üyesi ise, ilerleyen yıllarda Üsküp Türk Konsolosluğu mütercimi olarak görev yapacak olan Zekeriya Türkdoğan'dır. 1927 yılında ise, futbol federasyonu Sebat ismini hoş karşılamayarak kulübün adını Sparta olarak değiştirilmiştir. Sparta kulübü, futbolcuları sayesinde lig maçlarına katılmış ve diğer kulüplerle sık sık başa baş mücadeleler vermiştir (Yücelden, 1976, s. 1097; Eriş, 2022, s. 226). 1933'te Sparta kulübünden ayrılan bir grup, Hayduk adlı yeni bir kulüp kurmuştur. Kısa bir süre içinde, Hayduk kulübü çoğunlukla Slav oyuncularından oluşmaya başlamıştır. 1942'de, Bulgarların Üsküp'teki işgali sırasında Sparta kulübü bir kez daha isim değiştirerek Şar adını almıştır. Komünist Yugoslavya döneminde ise, Sparta kulübü son kez adını değiştirerek doğrudan Slav kökenli bir isim olan Sloga (Uyuşma) ismini almıştır. Bu dönemde futbol takımı, giderek tamamen Slav oyuncularından oluşmuş ve kulüp, başlangıçta Türk unsuru taşıyan bir takım olma kimliğinden tamamen uzaklaşmıştır.

Yugoslavların bu kulüp üzerindeki politikası, Türk unsurlarına yönelik tutumlarını açığa yansıtmaktadır (Yücelden, 1976, s. 1098).

Yücel Teşkilatı üyeleri, spor alanındaki faaliyetlerine Şar kulübü aracılığıyla devam etmişlerdir (Eriş, 2022, s. 226). 1930'ların sonlarından itibaren kulübün aktif üyelerinden biri olan Mehmet Şerif Mehmet Dalip (Arıdıcı)'ya göre, 1939-1940 yıllarında Üsküp Türk cemaatinin yönetimindeki Şar Spor ve Gençlik Kulübü'nde idareci olarak görev yapan Hüsnü Kemal, kulüpte şike yapması için iki futbolcuya para teklif etmiş ve aynı zamanda komünist propaganda yapmaya başlamıştır. Bu sebeplerle Hüsnü Kemal, yönetimden uzaklaştırılmıştır. Olayın ardından kulübün yönetimi, Yücel Teşkilatı üyeleri tarafından devralınmıştır. Böylece, Mehmet Şerif Dalip (Arıdıcı)'nın yanı sıra, Yücel Teşkilatı üyesi Hüsamettin Ömer Mehmet (Vardar) de Şar kulübünde aktif olarak görev almaya başlamıştır. Şar kulübünün faaliyetleri, Birlik Gazetesi'nin spor köşesinde geniş bir şekilde yer bulmuş, özellikle Üsküp Türk Futbol Takımı Şar ile Makedonya futbol takımları arasındaki maçlar gibi konulara yer verilmiştir. 1946 Temmuz ayında, tamamen sportif amaçlarla Prizren ve Kumanova'ya giderek futbol maçları yapan Şar kulübü, Ağustos 1946'da ise Üsküp Sarayı'na doğru bir yolculuğa çıkmıştır (Eriş, 2022, s. 226-227; Yücelden, 1969, s. 25).

29 Ağustos 1946 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Gençlik F.C. Zafer*” başlıklı yazıya göre, Üsküp'teki Makedon Türk ve Arnavut gençliği, ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla bir araya gelerek birlik ve kardeşlik prensipleri doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Şimdiye kadar, Birlik ve Şar fis-kültür²⁸ cemiyetleri arasında gerçekleştirilen işbirlikleri, özellikle kültür sahasında daha da genişletilmek istenmiştir. Bu çerçevede, her iki cemiyetin birleşmesi kararı alınmış ve bu birleştirme fikri 800 kişilik bir gençlik topluluğu önünde yapılan bir konferansta gündeme getirilmiştir. Üsküp Halk Heyeti Sekreteri, fis kültür cemiyetleri arasında bir mukayese yaparak, gençlik teşkilatlarının hedeflerini ve amaçlarını açıklamış ve yeni cemiyetin adının Zafer olmasını önermiştir. Sekreterin yaptığı konuşmada, Zafer adlı yeni cemiyetin, gençlerin kültür, sosyal, siyasal ve sportif alanlarda birlik ve kardeşlik ilkelerine dayanarak ortaklaşa çalışmaları halinde, kısa süre içinde önemli başarılar

²⁸ “Fis-kültür” kelimesi *fiziksel kültür* veya *beden eğitimi* anlamında kullanılan bir kavramdır. Özellikle eski Yugoslavya ve bazı Balkan ülkelerinde, gençlik ve spor faaliyetleri ile ilgili yapılan organizasyonları tanımlamak için kullanılmıştır.

elde edeceği vurgulanmıştır. Konuşmanın ardından, gençler tarafından coşkuyla alkışlanmış ve “Yaşasın Gençlik Fiskültür Cemiyeti Zafer!” şeklinde sloganlar atılmıştır. Daha sonra, serbest münakaşalara katılan birçok genç, yeni cemiyetin faaliyet alanlarına dair önerilerde bulunmuş ve bu doğrultuda futbol, atletizm, bisiklet ve kültürel faaliyetler için şubeler önerilmiştir. Yeni cemiyetin idari heyeti de şu şekilde belirlenmiştir: Fahri Başkan Kemal Seyfullah²⁹, Cemiyet Başkanı Hamdi Demir, Başkan Vekilleri Hafız Hilmi Muhammed ve Kemal İbrahim, Sekreter Şükrü Ramo, Sekreter Vekilleri Refik Şefik ve Beyzar Feyzullah, Kasiyetler Mehmed Berber ve Abdullah Adem, Umum Kaptan Şuayüb Sefer, ve Azalar: Abdül Kerim, Ziya Mahmud, Mustafa Kara Hasan, Emin Buba, Mehmed Şakir, Sabri Palaç, Remzi İsmail, Züydü Hamid, Kazo Boşnak ve Ali Malik'tir (*Birlik Gazetesi*, 29 Ağustos 1946).

20 Temmuz 1947 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “Zafer Cemiyeti'nin Fevkalade Senelik Toplantısı” başlıklı yazıya göre, 29 Haziran sabahı Üsküp'te Zafer Gençlik Fis-Kültür Cemiyeti'nin fevkalade toplantısı, cemiyetin salonunda gerçekleştirilmiştir. Toplantıya tüm üyeler katılım sağlamış ve konferans Başkan Hamdi Demir tarafından açılmıştır. Başkan Demir, kısa bir konuşma yaparak toplantıyı selamlamış ve ardından sözü cemiyetin sekreterine devretmiştir. Sekreter, cemiyetin ve ona bağlı her bir fis-kültür şubesinin başarıları ve zayıflıkları hakkında ayrıntılı bir rapor sunmuş, alınacak olan iyileştirici tedbirlerin nasıl olması gerektiğine dair önerilerde bulunmuştur. Toplantının ilerleyen bölümünde, Halk Cephesi'nin yönetimi altında daha büyük başarılarla ulaşılabilmesi için daha fazla üyenin bir araya gelmesi gerektiği vurgulanmış ve tüm fis-kültür şubelerinin aktif olarak yaşatılması için çeşitli teklifler sunulmuştur. Bu hedeflere ulaşabilmek amacıyla, planlı bir şekilde çalışacak ve fis-kültür faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütecek yeni bir yönetim heyetinin seçilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Seçilen yeni heyet önerileri doğrultusunda, Zafer Cemiyeti'nin yeni yönetimi şu şekilde belirlenmiştir: Fahri Başkanlar Kemal Seyfullah ve Dr. Necat Ag'li; Başkan Hamdi Demir, yardımcı başkanlar Hilmi Muhammed ve Koce İkonomof; sekreterler ise Şükrü Ramo, Kani

²⁹ Türk gençlerinin partizan birliklerine katılımı, Kemal Seyfullah liderliğinde Üsküp'teki camilerde yürütülen örgütlenme ve planlama faaliyetleri sonucunda organize bir yapıya kavuşmuş; bu süreçte Hamdi Demir gibi önde gelen isimler direniş hareketi içerisinde aktif roller üstlenmiştir (Hoca & Nuredin, 2024, s. 176).

Bekir ve Cafer Ömeragiç olarak atanmıştır. Ayrıca, “Kolektivden” Demir Demir, “Progresten” Galip Hüseyin, “Bratstvodan” Âdem Durek, “Kuzman Pitudan” Ali Ali gibi isimler ve 18 şube sorumlusu da yeni heyete dahil edilmiştir (*Birlik Gazetesi*, 20 Temmuz 1947).

15 Ağustos 1947 tarihli *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Zafer, Edinstvo, Luboten ve Ekipe Fiskültür Cemiyetleri Birleşti*” başlıklı yazıya göre, Zafer, Edinstvo, Luboten ve Ekipe adlı dört fiskültür cemiyeti, halkın faydasına fiskültür faaliyetlerini genişletmek, kardeşlik ve birliği daha da pekiştirmek ve tüm fiskültür dallarını yaymak amacıyla bir araya gelme kararı almışlardır. 3 Ağustos'ta yapılan oturumda, tüm üye ve yerel halkın oy birliğiyle bu birleşme kararı kabul edilmiştir. Oturumu açan Halk Cephesi Sekreteri Sedat Veli'nin kısa bir konuşmasından sonra, Fisom delegesi tarafından yapılan referat okunmuş ve ardından yapılan tartışmalar neticesinde, birleşen cemiyetlere Fiskültür Cemiyeti Sloga adı verilmiştir. Yeni cemiyetin tüzüğü okunmuş ve kabul edildikten sonra, cemiyetin yönetim kadrosunun seçilmesine geçilmiştir. Yapılan seçim sonucunda, yeni cemiyetin idari heyetine, Makedonya Halk Cumhuriyeti Başbakanı Lazar Kolişevski fahri başkan olarak, Hamdi Demir ise cemiyet başkanı olarak atanmıştır. Ayrıca, 40 üyeden oluşan yönetim kurulu da oy birliğiyle kabul edilmiştir. “Sloga” cemiyetinin sekreterliği ise şu isimlerden oluşmuştur: Hamdi Demir, Ordelmanovski, Abdullah Sakipi, Dimitar Atanovski, Cafer Ömeragiç, Duško Veliçkovski, Abdül Kerim, Tela Çela, Kani Bekir, Hilmi Muhammed, Refik Pepo, Asparih Nikolov, Mustafa Bekir ve Musa Halim. Cemiyetin faaliyet alanları arasında maliye, fiskültür nişanı, askerlik hazırlığı, sağlık, ekonomi, jimnastik, atletizm, kayak, dağcılık, nişancılık, yüzme, futbol, pehlivanlık, koşu, bisiklet, motorsiklet, ping-pong, at binme ve şah gibi birçok spor dalı yer almakta ve her bir dal için ayrı kişiler atanmıştır. Bu birleşme, farklı cemiyetlerin ortak bir çatı altında birleşerek, spor ve fiskültür faaliyetlerini daha geniş bir kitleye yaymayı hedeflemiştir (*Birlik Gazetesi*, 15 Ağustos 1947).

5.1.2.3. Yücel Teşkilat Üyelerinin Mahkeme Süreçleri

Mehmet Şerif Dalip (Arıdıcı), hatıratında, Yücel Teşkilatı'na yönelik devletin gerçekleştirdiği tüm aramalarda, teşkilatın kuruluşuna, tüzüğüne ve üye listelerine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığını belirtmektedir. Üyelerin evlerinin adeta yangın

yerine dönmesine rağmen, söz konusu belgelerin bulunamadığını ifade etmektedir. Arıdıncı, eğer bu belgeler ele geçirilmiş olsaydı, çok daha kötü sonuçların ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır (Eriş, 2023, s. 150). Makedonca olarak yazılmış olan Yücel Teşkilatı kitabının yazarı Salim Kerimi'nin Yücel Teşkilatı'nın tüzüğü ile ilgili iddiası ise şu şekildedir;

Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı)'nın hatıratında yer alan iddialara göre, tutukluların evlerinde yapılan toplu aramalara rağmen, bu davaya müdahil olan kurum temsilcileri, "Yücel" Kuralları/Tüzüğü'nün orijinal metni de dahil olmak üzere birçok önemli belgeyi bulamamıştır. Bu kritik belgenin iki nüshasından birinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin Belgrad Büyükelçiliği tarafından Ankara'ya gönderilmiş olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, bu belgenin, "Yücel" ile ilgili diğer belgelerle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Diplomatik Arşivi'nde saklanıyor olma ihtimali vardır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, araştırmacıların bu arşive erişim sağladığı zaman, varsayımlarımın doğru olup olmadığı daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. (Керими С., 2022, s. 91).

Fettah Salih Süleymanpaşıcı, 8 Ağustos 1947 tarihinde tutuklanmıştır. Ali Abdurrahman, Ali ve Fazlı Vehbi Şükrü Kadioğlu ise 15 Ağustos 1947'de tutuklanmışlardır. Şuayb Aziz ile Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden), 16 Ağustos 1947'de tutuklanmışken, Nazmi Ömer ve Kemal Rasim (Günsever) 19 Ağustos 1947'de tutuklanmışlardır. Ali Abdurrahman ve eşi Didar Ali Hanım ise 20 Ağustos 1947'de tutuklanmışlardır. Refik Şerif Özer ile Abdülkerim Ethem İbrahim Sezer, 25 Ağustos 1947'de tutuklanmışlardır. Şefik Ruşit Elmas Ersoy, 4 Eylül 1947 tarihinde tutuklanırken, Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı) ise 20 Eylül 1947'de tutuklanmıştır (Eriş, 2023, s. 93-95). Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı), tutuklu olduğu süreçte sorgulama esnasında ifadelerinin aktarıldığı bir evrakın hazırlandığını belirtmektedir. Arıdıncı, dosyasındaki evrakları son derece dikkatli bir şekilde okuduğunu ve imzaladığını ifade etmektedir. Ancak, iki önemli husus üzerinde durmuştur. Birincisi, Yücel Teşkilatı'na ait hiçbir belgenin ele geçirilememiş olması, ikincisi ise kendisinin 1945 yılının başlarından 20 Eylül 1947'ye kadar Üsküp Türk Konsolosluğu'na 28 kez gitmiş olmasına rağmen, bu ziyaretlerde ne yaptığına dair kendisine yöneltilen sorulara bir cevap verilmemiş olmasıdır (Eriş, 2023, s. 152). Mehmet Şerif Dalip (Arıdıncı), sorgulama sürecinde, aradan haftalar geçtikten sonra kendisine yeniden bir ifade zaptı

sunulduğunu ifade etmektedir. Bu yeni ifadeyi okuduğunda, tamamının yeniden yazıldığını ve inanılmaz derecede yalanlarla dolu olduğunu belirtmektedir. Önceki ifade 35 sayfa iken, şimdiki ifade 47 sayfa uzunluğundadır. Sorgucu, Arıdııcı'ya şu şekilde bir açıklama yapmıştır: *“Açık söylüyorum. Önce tanzim edilen ifadelerinizi şefimiz beğenmedi. Şu tanzim ettiğimiz bile sizi tam manasıyla suçlamıyor ama elimizden başkası da gelmedi. Demokratik Şikiptare Partisi ile mutlaka alakanız vardı. O kadar saklanmanıza rağmen.”* Arıdııcı, bu evrakları imzalamadığını vurgulamaktadır (Eriş, 2023, s. 152-153).

İlk grup tutuklu 17 kişinin duruşması, 19 Ocak'ta başlamıştır. Bu süreçte, basın aracılığıyla ve hoparlör kullanılarak Yücelciler aleyhinde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmış, Türkler üzerinde psikolojik baskı yaratılmaya ve sindirilmeye yönelik çabalar gösterilmiştir. Tutuklanan Türklerin avukat tutmalarına izin verilmemiştir. Yönetimin tayin ettiği avukatlar ise, hapis korkusu nedeniyle savunma yapma konusunda zor durumda kalmışlar ve etkili bir savunma gerçekleştirememişlerdir (Akdağ & Söylemez, 2004, s. 44). Mehmet Şerif Dalip (Arıdııcı), 19 Ocak 1948 Pazartesi günü, mahkemeye götürülmek üzere Üsküp OZNa'sındaki hücrelerinden çıkarıldığını ve arabalara bindirilip Üsküp Postane Salonu'na getirildiğini anlatmıştır. Salonun hınca hınç dolu olduğunu, *“Yaşasın Halk Mahkemesi, yaşasın Tito!”* şeklinde sloganların atıldığını ve içeride yer bulamayanlara da Mareşel Tito Alanı'na kadar hoparlörlerle yayın yapıldığını ifade etmiştir. Savcı yardımcısı Blagoy Popovski, tutukluları tek tek tanıtarak, suçlarını açıklamıştır. Sıra Mehmet Şerif Arıdııcı'ya geldiğinde, Popovski, düşüncelerini yüksek mahkeme heyetine şu sözlerle hitap etmiştir:

Adaletin savunucuları, yüksek mahkeme heyeti! Suçlu Mehmet Şerif Dalip'e (Arıdııcı) insanlık şerefini kaybetmiş biri olarak bakmaktayım. İşlediği suçların sayısını bilmek için insanın kâhin olması lazımdır. Bir tek suçu bile kendisini ölüme götürmeye yeter. Rejim düşmandır. Tıpkı ötekiler gibi Osmanlılık zihniyetine sahiptir. Rejimi yıkıp kendi devletlerini kurma teşebbüslerine girişmişlerdir. Yıllar boyu gizli faaliyette bulunmuştur. Kendisinin Türk vatandaşı olması da Ankara'nın emrinde biri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Anadolu Ajansı'nın borazancısıdır. Bu da başka bir ihanetine delildir. Sık sık Üsküp Türk Konsolosluğu'na girip çıkması, bütün talimatları Türkiye'den almış olduğuna ayrı bir delil teşkil

eder. Tekrar iddia ediyorum ve diyorum ki; Türkiye'nin içimize sokmaya çalıştığı bir ajanı durumundadır. Bu başlı başına bir ihanet sebebidir. Ayrıca anti-komünist oluşu da kapitalizmin uşağı olduğunun bir ispatıdır (Arıdııcı, 1991, s. 133-134).

Panta Marina, suçlu Mehmet Şerif Arıdııcı'ya, "*Müvekkilin olarak Avukat Panzof'un savunmasını yapmasını kabul ediyor musun?*" diye sormuş. Arıdııcı, "*Avukat Bay Panzof'u ben istemedim. Sizler tayin ettiniz. Tayin ile gelen bir avukat beni nereye kadar ve ne şekilde müdafaa edebilir?*" şeklinde cevap vermiştir. Ardından, "*Daha sonra Yücel'e bağlılığın rejime ihanet sayılmaz mı? Ayrıca hemen soruyorum, komünizme karşı mısınız?*" diye eklemiştir. Ayağa kalkmadan cevap verdiğini "*Eğer karşı olmasa idim, bu kara sandalyede ve karşınızda olabilir miydim*" sözleriyle Panta Marina'ya cevap vermektedir (Arıdııcı, 1991, s. 134). Yargılamanın her oturumu, hoparlörler aracılığıyla Üsküp sokaklarına iletilerek, şehirdeki Müslüman Türkler üzerinde psikolojik bir baskı oluşturulmaya çalışılmıştır (Nuredin, 2011, s. 256). Duruşmalar, cuma gününe kadar sürmüştür. Her oturumda, sanıkların kalabalığın arasından geçişleri esnasında, her sabah düzenli bir şekilde tıraş oldukları ve ütülenmiş kıyafetler giydikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, mahkeme sürecine dair bir özenin ötesinde, toplumsal ve siyasal bir propaganda stratejisi olarak değerlendirilebilmekteydi (Arıdııcı, 1991, s. 140; Eriş, 2023, s. 168). 24 Ocak 1948 Cumartesi günü, mahkemenin tatil olduğu bu dönemde, bir miting düzenlenmiştir. Bu miting, özellikle Cemaatin ve Türkiye'nin olası tepkilerinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmişti. Miting sırasında, katılımcıların ateşli konuşmalar yaptığı ve çoğunluğunun, tüm sanıkların idam edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirdiği ifade edilmiştir (Arıdııcı, 1991, s. 166). Cumartesi günü duruşma olmadığı için, sanıklar pazar günü yeniden mahkemeye götürülmüşlerdir. Pazar günü olmasından kaynaklı olarak kalabalığın arttığı ve yoğun bir uğultu içinde yürütüldüğü belirtilmektedir (Eriş, 2023, s. 169-172). 27 Ocak 1948'de "*İşpiyon Terorist Yücel Teşkilatı'nın Manevi ve Siyasi Yüzü*" başlıklı yazısında, miting gününü;

...Mitinge iştirak eden geniş halk kitlesi ve onun arasında bulunan 10 bin kişiden fazla Türk ve Şiptar, erkek ve kadınları, gençleri ve piyonerleri ve diğerlerinin yüzlerinden Yücel işpiyonları, teröristleri, banditleri ve saboterlerine karşı kin ve nefret akıyordu. Bu kin ve nefreti, ellerinde

sıktıkları ve yüksek kaldırdıkları transperentlerideki parolalar da ispat ediyordu... cümlelerle anlatmaktadır (Birlik Gazetesi, 27 Ocak 1948).

5.1.2.4. Üsküp Vilayeti Halk Mahkemesi Kararları ve Yargılama Süreçleri

1948 yılında, Makedonya Halk Cephesi tarafından Yücelciler davası üzerine mahkeme kayıtlarını içeren, Makedonca ve Türkçe olarak yayımlanan bir kitapçık yayımlanmıştır. Bu yayın, davayı hazırlayanların talepleri doğrultusunda hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ancak kitabın sonunda, özellikle davanın bitiminde yargılananların verdikleri son ifadelerine dair herhangi bir yorum yapılmaması dikkat çekicidir. Yücelcilerin hapisten çıktıktan sonra bu beyanatları hangi koşullar altında verdiklerine dair yazılı ya da sözlü bir açıklama yapılmaması, düşündürücü bir durumdur. Bununla birlikte, Halk Cephesi'nin yayımladığı risalede, Yücelciler olarak adlandırılan Makedonya Türk aydınlarının, istenildiği şekilde birer işbirlikçi ve terörist örgüt üyesi olarak gösterilmeye çalışılan çabanın inandırıcı olmadığı açıkça gözlemlenmektedir (Kaya, 2010a, s. 263). Savcı yardımcısı yedi saatte Yücelcilerin hakkında yazılan iddianameyi (yukarıdaki paragrafta bahsedilen mahkeme kayıtlarını içeren kitapçıkta yer alan bilgiler) okumaktadır (Arıdıcı, 1991, s. 135). Mahkeme, Şuayip Aziz ve Ali Abdurrahman hakkında, her ikisinin de teşkilatın yönetiminde rol oynadıklarını ve belirlenen hedeflere ulaşmak için gösterdikleri kararlılığı dikkate alarak, bu durumu ağırlaştırıcı bir faktör olarak değerlendirmiştir. Nazmi Ömer'in ise, sorumlu bir hükümet memuru olarak, hükümet sırlarının çalınarak dış temsilcilere iletilmesine yönelik çalışmaları ve mahkemeyi yanıltmaya yönelik girişimleri de ağırlaştırıcı bir unsur olarak kabul edilmiştir. Âdem Ali'nin, suçlarını asker kimliğiyle işlediği ve Yugoslav ordusunun deposundan silah çalarak "Yücel" adlı teşkilatının silahlanmasına yardım ettiği göz önünde bulundurularak, bu durum da ağırlaştırıcı bir şart olarak ele alınmıştır (Heyeti, 1948, s. 91-92). Mahkeme salonunda hazır bulunan ve mahkeme binası önünde, terörist, murtat ve ispiyoncu gruplarının hükmünü bekleyen binlerce kişi, Halk Mahkemesi'nin kararını coşkuyla karşılayarak, "*Yaşasın Halk Mahkemesi*" ve "*İspiyonculara ve murtatlara ölüm*" şeklinde sloganlar atmışlardır (Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti, 1948, s. 92).

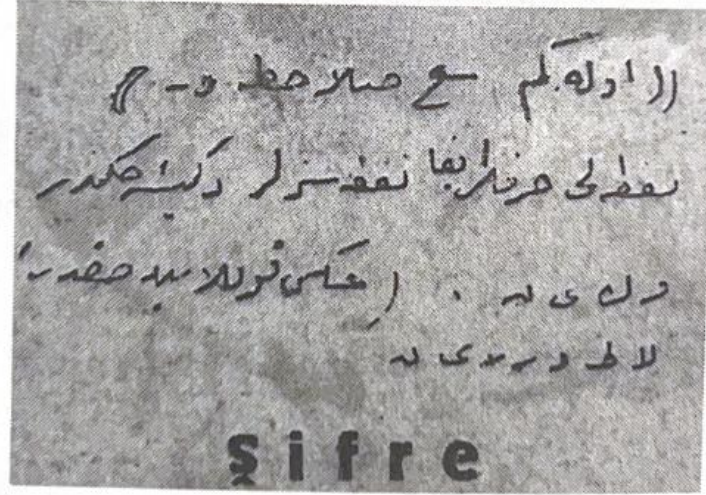
Mahkeme tarafından numaralandırılmış olan isimler;

1) Şuayib Aziz, müderris; 2) Ali Abdurrahman, matbaacı; 3) Nazmi Ömer, sabık [eski] Üsküp Vilayet Mahkemesi Sekreteri; 4) Şerafettin Ferit, Öğretmen; 5) Refik Şerif, Memur; 6) Fettah Salih Süleymanpaşiç, sabık [eski] Profesör; 7) Kemal Rasim, Memur; 8) Abdülkerim İbrahim, sabık [eski] Hâkim; 9) Muzaffer Ahmet, sabık [eski] Profesör; 10) Fazlı Vehbi, Tüccar; 11) Sait Bilal, Tüccar; 12) Mehmet Şerif, Berber; 13) Şevki Ruşit, Saraç; 14) Adem Ali, Saraç; 15) Ali Halil, Tüccar; 16) Ahmet Halil, Öğretmen; 17) Kemal Rıfat, sandalyeci olarak anılmaktadır (Heyeti, 1948, s. 3-4).

Üsküp Vilayet Mahkemesi kararları şu şekildedir; 9 ile 16 arasındaki suçlular, terörist-ispion örgütü Yücel Teşkilatı'na üye olmuş ve ona sadık kalacaklarına yemin etmişlerdir. "Yücel" yönetiminin verdiği görevleri tamamen yerine getirmişlerdir. Suçlu Kemal Ferhad Rıfat ise, "Yücel" yönetimi ile Üsküp Türk Konsolosları Gerçek Emin Vefa Gerçek ve Şevki Erdoğan arasında bir casus bağlantısı kurarak, bu Konsolos Gerçek adına altınla kara borsacılık yapmış ve ispiyonculuk faaliyetlerinden tamamen haberdar olmuştur. Demokrasiye karşı olan tüm suçlular, ülkemizin demokratik düzeni ve güvenliği aleyhine yürütülen savaş propagandasına casusluk kanalları aracılığıyla bilgi sızdırmış, bu bilgiler bazı dış radyo istasyonlarıyla yayılarak, Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin (FYHC) özgürlüğüne karşı savaş propagandası yürütenlerin iftira kampanyalarına destek sağlamıştır (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 6).

Bu dönemde 1 ile 7 arasında anılan suçlular, hükümet dairelerinde, askeriye ve halk teşkilatlarında yerleştirdikleri kendi örgüt üyelerinden, askeri, iktisadi ve siyasi nitelikteki bilgileri toplamışlardır. Bu bilgiler, bazı kişiler ve benzer konulara dair yazılı açıklamalar şeklinde, Üsküp Türk Konsoloslugu'na veya Belgrad'daki yabancı ülke temsilciliklerine iletilmiştir. Bu şekilde, Yugoslavya ordusunun hareket planları, birliklerin türleri, yiyecek ve giyecek temin durumu, tarım reformu, halk heyetlerinin durumu, mahkeme işlemleri ve hükümetin gizli belgeleri gibi çok çeşitli hassas bilgiler ele geçirilmiştir. Ayrıca, Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin istatistik dairesinden iktisadi duruma ilişkin veriler de çalınmıştır. Bu bilgilerin tamamı, izinsiz bir şekilde toplanarak, yabancı hükümet istihbarat dairelerine aktarıldı. Daha sağlam ve güvenilir bilgi sağlamak amacıyla, suçlu Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden) ve suçlu Refik Şerif (Özer) birlikte çalışarak, Konsolos ile şifreli bir sistem geliştirmişlerdir. Konsolos Gerçek, Üsküp'ten Türkiye'ye gittiğinde, Türkiye'deki konsoloslukla

bağlantı kurmak amacıyla, suçlu Şuayip Aziz konsolosluktan şifrenin kılavuzunu almıştır. Bu şifreyi, Konsolos Gerçek bizzat kendisi yazmıştı (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 12).

Şekil 4. 24: Şuayip Aziz'in Defterinde Bulunduğu İddia Edilen Şifre

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 27 Ocak 1948; Eriş, 2022, s. 326)

Bütün suçlular, özellikle de 1 ile 8 arasındaki suçlular, düzenledikleri birçok toplantıda, düşman propagandasının hatlarını belirlemiş ve bunu, Halk demokrasisi ülkelerine karşı savaş propagandası yapanların tamamen uydurduğu bir söylem haline getirmişlerdir. Bu şekilde, Makedonya Türklerinin bağımsızlık duygularını ve milli hissiyatlarını suiistimal ederek, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Anglo-Amerikan ülkeleriyle birlikte yakında yeni Yugoslavya'ya saldıracağı, Halk İdaresi'ni devireceği ve Batı demokrasisi adı altında yeni bir yönetim kuracağına dair bir propaganda yapmışlardır. Ayrıca, Makedonya'daki Türklerin sahip oldukları hakların ellerinden alınacağına dair yalanlar yaymışlar ve bu propagandalarla şu iddialarda bulunmuşlardır; Türk okullarının kapatılacağı, tarım reformu kapsamında Türklere verilen toprakların geri alınacağı, Türk azınlığa sağlanan erzak desteğinin giderek azaltılacağı ve nihayetinde, Halk İdaresi'nin Türk azınlığına karşı düşman bir tavır sergileyeceği söylenmiştir. Bütün bunlar, halk arasında kargaşa çıkarmak, işçi sınıfı ve namuslu insanlar arasında bölünme yaratmak, onları Halk İdaresi'nden ayırmak ve

nihayetinde yeni Yugoslavya'ya karşı düşmanlık oluşturmak amacıyla yapılmıştır. (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 15-16).

Müdde-i Umumiliğe göre, yapılan araştırmalar sonucunda bu suçlamalarda belirtilenler, suçluların itirafları ve diğer delillerle, mahkeme huzurunda aleni oturumda sunulacak şekilde tamamen ispat edilmiştir. Milletlerimizin, istilacılara ve onların yardımcılara karşı yürüttüğü Halk Kurtuluş Savaşı devam ederken, suçluların bir grubu, Üsküp Türk Konsolosluğu'nun direktifleri doğrultusunda hareket ederek, kendilerine verilen ana görevin, Makedonya Halk Cumhuriyeti'ndeki Türklerin Halk Kurtuluş Hareketi'ne katılmalarını engellemek ve böylece istilacılara ve onların yardımcılara yardım etmek olduğunu benimsemişlerdir. Bu amaçla, harici ispiyon memurluğuna giren suçlular, dokuzar üyeden oluşan iki ispiyon merkezi kurmuş ve 60 kişilik bir ispiyon ağını ortaya çıkarmışlardır. Bu durum, Türk azınlığa karşı açıkça bir savaş yürütüldüğünü göstermektedir (Heyeti, 1948, s. 20). Bağımsızlık mücadelesi veren millete karşı ispiyonculuk ve düşman işbirlikçilik faaliyetlerini sürdüren tüm suçlular, yeni bir dönemde, bazı dış hükümetlerdeki agresif emperyalist ve savaş yanlısı yeni yönetimlere, bu ülkelerin topraklarımızdaki ajanlarına ve onlarla iş birliği yapanlara hizmet etmeye devam etmişlerdir. Müddei Umumilik, şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlamıştır ki, suçlu merkez yöneticileri, dış ispiyonajın emirleri doğrultusunda, tüm milletlerimize ve özellikle Türk azınlığının daha parlak bir geleceği için kurulan yeni Yugoslavya düzenine karşı savaşma görevini yerine getirmek amacıyla, Halk İdaresi organlarına ve siyasi ile diğer teşkilatlara sızmışlardır. (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 21).

Üsküp Vilayet Mahkemesi'nde mahkeme reisi Panta Marina ile gerçekleşen Ali Abdurrahman'ın sorgusunda kendinizi suçlu buluyor musunuz? sorusu sorulmuştur. Ali Abdurrahman zorla duyulacak bir sesle: "*Evet, suçluyum. Bu bir hakikattir*" demiştir. Mahkeme başkanının, istila zamanında neler yapıldığı sorusuna, Ali Abdurrahman, cevap olarak gerek Türk azlığının ve gerekse Makedonya da öteki azlıkların vaziyetleri çok ağır olduğunu bilir ve görürken pasif kaldığını söylemiştir. Konuşmalar mahkeme reisi soru cevap olarak ilerlemektedir. Konuşmanın devamında, 1943 senesinde Refik Şerif'le ve Şerafettin Ferit birlikte teşkilatlanma hakkında konuştuklarını ve Türk Konsolosluğuna gitmeye karar verdiklerini anlatmaktadır. Bu kararı 1943'ün yazında aldıklarını grubun ilk önce altı kişilik olduğunu, bunların kendisi (Ali Abdurrahman), Şerafettin, Ali Malik, Mehmet ve Mahmut olduğunu

belirtmektedir. Daha sonra Refik ve Şerafettin’le Türk Konsolosundan direktif isteklerini mektup yazarak anlatmaya kararlaştırdıklarını anlatmaktadır. Ali Abdurrahman sorgusunun devamında;

Bunun üzerine Refik elde yazılı bir mektubu benim matbaama getirdi. Bu mektubun üç aynını (kopyasını) makinede çıkardık. Birisi bende kaldı, birisini Refik aldı, üçüncüsünü Konsolosa götürdük. Bu suretle ertesi gün ben ve Refik Konsolosa gittik ve mektubu kendisine verdik. Ben kendim mektubu Konsolosa verdim. O bize birden cevap veremediğini söyledi ve başka bir gün ona gitmemizi söyledi. Ertesi günü ben ve Şerif tekrar Konsolosa gittik sözlerini söylemektedir (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 25).

Ali Abdurrahman devamında Konsolosa mektubu verdikleri zaman, ona istilacılara karşı savaşmak fikrinde olduklarını söylemişler. Buna cevap olarak Konsolos “Almanlar bizim dostumuzdur. Siz teşkilatlanmaya çalışınız, kasabada her olayı görünüz ve beni haberdar ediniz” demiştir (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 25). Hâkim Remzi İsmail ile devam eden sorguda “Kurtuluştan sonra hükümet idaresinde Türk azlığının temsilcileri var mıydı?” sorusuna Ali Abdurrahman “evet” cevabını vermiştir. Hâkim Remzi İsmail: Demek siz bunu görüyorsunuz ve o idare aleyhinde savaşıyorsunuz. Ne niyetle? Sorusuna Ali Abdurrahman idareyi devirmek için diye cevaplamıştır. Hâkim Mehmet Şakir: Ne gibi propaganda yapıyordunuz ve hangi sözlerle bu propagandayı halk arasında yayıyordunuz? Diye sormuş, cevabı ise “En büyük propagandamız okullar çok sürmeyecek ve kapanacak. Köylüler arasında onların toprakları alınacak, din fanatikleri arasında bu idare altında din kalmayacak; çarşıda şahsi sektör kalmayacak diye vesaire söylüyorduk.” demek olmuştur (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 33). Şuayb Aziz’in sorgusunda teşkilatlanma düşüncesini şu sözlerle aktarmıştır;

...Eğer bu idare kalırsa ondan çok zarar göreceğiz ve bunun için işlemek, bir teşkilat yapmak isterdik ve bu teşkilatla Türk ahalisi arasında onun pasif kalması için işleyelim ve Halk İdaresi aleyhinde savaşalım. Kemal Rasim dedi ki burada, Makedonya’da birçok teşkilatlar vardır, mesela Makedonyalıların teşkilatları vardır. Arnavutlar teşkilat hazırlamak üzeredirler bizim de bir teşkilat kurmamız lazım. Kemal Rasim, Fettah’ın, Nazmi’nin, Refik’in ve Şerafettin’in de böyle düşündüklerini söyledi. Ben O’na dedim ki bu arkadaşlarla görüşsün ve hepimiz birlikte görüştüğümüz zaman ben de

kararımı veririm. Arkadaşlar kasaba içinde görüşmemizden korktukları için kasabadan dışarı görüşmemizi kararlaştırdık. Bir gece çayır parkına gittik. Ali, Nazmi, Fettah, Refik, Şerafettin ve ben idik. Ben dini, milli, iktisadi ve siyasi fikirlerimi anlatmaya başladım. Bu toplantıda bütün meseleler görüşülemediğinden 1945 senesi mayıs ayında başka bir toplantı yaptık. Bu toplantı da suçlu Şuayip'in bahçesinde oldu. Bu toplantıdan sonra, siz ne gibi faaliyetlerde bulundunuz? Bundan sonra benim durumum daha evvelki gibi idi. Ben herkese, her yerde söylüyordum ki, hükümet Türklere karşı iyi muamele yapmıyor, Türkler memuriyet alamıyor (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 43).

Şuayb Aziz'e mahkeme heyeti tarafından bu fikirlerinin doğru olmadığı ispat edildiğinde; *"Biz Türk azınlığında memur olan kimselerin sayısı az olduğunu ve bunun muvakkat zannederdik"* demiştir (Heyeti, 1948, s. 43). Şuayb Aziz, Belgrad Büyükelçi ile görüşmesindeki konuşmalarını *"Ambassador'un (Büyükelçi) yanına girdim. Ne için geldiğimi sorduktan sonra, ben Yugoslavya'da Türklerin müşkül vaziyetlerinden bahsetmeye başladım. Mekteplere dair bazı izahatlar vermek istedim ve bazı yerlerde mekteplerin açılmadığını O'na söyledim. Bahusus Kosova ve Metohiya'da hiç Türk mektebi olmadığını söyledim."* sözleriyle belirtmiştir. Müddei Umuminin Priştine'de kimler yaşıyor? sorusuna *"Kosova ve Metohiya'da Türk yoktur, yalnız bizler yanlış propaganda yapıyorduk. Kosova ve Metohiya'da sadece Arnavutlar vardır. Bundan maada halkın bugünkü idareye karşı aleyhdar olduğunu söyledim"* sözleriyle cevap vermiştir (Heyeti, 1948, s. 50). Şuayb Aziz Mahkeme reisine Konsolosa gittiğinde, ona verilen mektup ile ilgili *"Nasyonalist Demokratik Şiptare" (Milliyetçi Demokrat Arnavut) teşkilatı tarafından gönderilen ve bu mektupla Konsolos vasıtasıyla "Yücel" teşkilatıyla bağlanmak isteyen mektupla tanıtılmış. Müddei Umumi'nin "Bu mektupta neler yazılı idi?" sorusuna Şuayb, söz konusu mektupta, "Bu mektupta, Türk ve Arnavutların bir araya toplanmaları ve hep birlikte Slavlara ve bütün Balkanlara karşı savaşmaları lazım olduğunu yazıyordu."* devam ederek suçlu Şuayip Ambassador'un direktiflerine göre teşkilatın kendisine bağlı olduğunu bu sebeple geniş toplantılar yapılamadığını anlatmaktadır. Suçlu Şuayip, Konsolos Gerçek ile olan bağlantısının, Gerçek'in İsviçre'ye gidişine kadar devam ettiğini ifade etmektedir. Konsolosun yurt dışına çıkışı ise, murtat teşkilatının, yani *"Nasyonal Demokratik Şiptar"* örgütünün

mahkemesinin düzenlendiği döneme denk gelmektedir (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 58-59).

Nazmi Ömer'in sorgusunda, Halk idaresinin Türk azlığına karşı durumunun nasıl olduğu ile ilgili sorusuna, cevap olarak;

İyi. Böylelikle biz daha ilkten muhtelif heyetlerde iyi mevkiler almaya başladık. Kemal Rasim, Şerafettin [Ferit] ve Refik Şerif vilayet heyetine geliyorlardı. Onlarla ve Ali ile birlikte Ali'nin dediği gibi "Türklük" için ne yapmamız lazım olduğuna dair münakaşa yapardık. Bu suretle 1945 senesi yazında teşkilat kuruldu" demiştir (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 60).

Heyet'in teşkilatın kurulması ile ilgili sorusuna ise Nazmi Ömer, teşkilatın Şerafettin'in evinde yapılan ve Refik, Muzaffer Ahmet, Kemal Rasim, Fettah Süleymanpasiç ve onun iştirak ettikleri bir toplantıda kurulduğunu anlatılmaktadır (Heyeti, 1948, s. 60). Üsküp vilayet mahkemesi sekreteri sıfatıyla Abdülkerim'e (İbrahim) bazı malumatlar verdiniz mi? Sorusuna "*Evet verdim. Bunlar RNB teşkilatına ait idi, başta Terziev olan VMRO terörist teşkilatının mahkemesine ait idi*" olduğunu söylemiştir. Bunlar hükümet sırrı mı idi ve siz halka sadık işleyeceğinize dair yemin veren memur gibi bunları meydana vermeniz lazım mı idi? Bu halk aleyhinde iş değil mi? Sorusuna ise "*Evet, bu halk aleyhinde bir iş idi*" demiştir (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 63).

Yücel Teşkilatı üyelerinden Âdem Ali, teşkilata katılmasını Ali Abdurrahman sayesinde sağlamıştır. Ali Abdurrahman'ın askeri gibi, Âdem Ali'ye silah toplama görevi verildiği ve bu görevi yerine getirdiği, mahkeme sürecinde ifade edilmiştir. Ayrıca, Âdem Ali'nin askerlik sıfatı ile, kendi askeri birliğinden üç tüfek çaldığı da duruşmada vurgulanmıştır. "*Tüfekleri sonra ne yaptınız?*" sorusunda "*Ben derhal Ali'yi haberdar ettim ve O bana onları yağlayayım ve iyi saklayayım dedi*" şeklinde cevap vermiştir. Ali Abdurrahman'ın idare ettiği gruba giren Âdem Ali, bu grubun 7 tüfeği, 1 şmayzeri, birkaç el bombası ve iki tabancası olduğunu, tabancalardan birinin Ali Abdurrahman'da durduğunu söylemiştir (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 78). Daha sonra, mahkeme reisi ile Şerafettin Ferit'in sorgusu gerçekleştirilmiştir. Bu sorguda, Şerafettin Ferit, 1942 yılında büyük Türk teşkilatında yer aldığını belirtmiş ve teşkilatın birçok gruptan oluştuğunu ifade etmiştir. Çalıştığı

grubun merkezinin belirli olduğunu ve teşkilatların zamanla birbirine bağlandığını açıklamıştır. Ayrıca, Konsolos'un bu teşkilatı tanıdığını ve onun aracılığıyla Türkiye'ye hizmet etmesinin beklendiğini dile getirmiştir. Şerafettin Ferit;

1944 senesinde partizan hareketi kuvvetle genişlediği zaman Konsolos vazife olarak bize tayin etti ki, Halk Kurtuluş Hareketi aleyhinde durum alalım, Türklerin ona iştirak etmesine müsaade etmeyelim, Partizan hareketi aleyhinde propagandayı arttıralım, çünkü bu hareket düşman imiş ve Konsolosa lazım olan malumatları toplayalım. Biz tam bu direktifler üzerine hareket ederdik. Bazı üyelerimizi Halk Heyetine soktuk, ben, Ali ve bazı arkadaşlar Halk Cephesi Heyetine girdik (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 64).

Diyerek konuşmasına şöyle devam etmektedir; *Ali Abdurrahman'nın teklifi üzerine Türk gazetesi çıkarmamız lazım idi. Bu mesele üzerine Konsolosla konuştuk ve O, bu gazetenin menderecati Federatif Yugoslavya Halk Cumhuriyeti aleyhinde olması ve hiçbir surette Yalçın'ın propagandası aleyhinde olmaması lazım olduğunu söyledi"* cümleleriyle teşkilat içindeki faaliyetlerin bir kısmını anlatmıştır (Heyeti, 1948, s. 64). Şerafettin Ferit, daha sonraki açıklamalarında, "Yücel" teşkilatının nihayetinde kurulduğu ikinci toplantıyı anlatmıştır. Bu toplantıda, teşkilatın yeni ve seçilmiş üyelerle genişletilmesi kararı alındığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda, 1945 yılı Eylül ayında öğretmen kursunda 10 öğretmenden oluşan bir grup teşkil ettiklerini ve bu grubun yönetimini üstlendiğini belirtmiştir (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 66).

Şerafettin Ferit kendisinin Halk Cephesine nasıl sokulduğunu ve dördüncü reyon blok sekreteri iken neler yaptığını anlatmaktadır. Şerafettin Ferit;

"Ben şahısları cepheye kaydolmalarını reddediyordum. Aynı maksayla ben ve teşkilata mensup başka arkadaşlar, Halk Cephesi tarafından teşkilatlandırılmış olan Türkleri kültür- maarif (eğitim) memleket heyetine sokulduk. Bu heyetin analfabe (okuma-yazma) kampanyasını yürütmesi, "Birlik" gazetesini çıkarması, broşürler tercüme etmesi, diletant grupları kurması ve umumi olarak Türk azlığın kültür kalkınmasına çalışması lazım idi. Biz heyette bulunduğumuz zaman hiçbir faaliyet göstermediğimizden maada çalışmak isteyen öteki arkadaşların faaliyetlerini sabote ediyorduk."

şeklindeki cümlelerle yaptıkları çalışmaları anlatmıştır (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 67).

Gayelerinin ne olduğu ile ilgili sorusuna ise “*Bizim gayemiz Türk azlığın kültür-maarif bakımından kalkınması, hususi olarak siyasi bakımdan geri kalkınması idi.*” şeklinde cevaplamıştır (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 67).

Sıra Abdülkerim İbrahim’in sorgusuna geldiğinde ise Mahkeme Reisi Ali Abdurrahman’ın Abdülkerim İbrahim’e neler söylediğini sormuştur. Abdülkerim İbrahim “*Ali bu idarenin sağlam olmadığını, Anglo-Amerikanlar bir değişiklik olmak için uğraşacaklarını bana söylemeye başladı. Bunun için vazifemiz teşkilat etrafına toplanmak ve bizim milletimiz bugünkü idareye iştirak etmesin diye çalışmaktır.*” Cümleleriyle cevap vermiştir. Mahkeme Reisi’nin “*bundan sonra Yugoslavya’daki vaziyette bir değişiklik olmadığını gördünüz mü? Yugoslavya’daki vaziyeti tanıdınız mı?*” sorusuna “*Evet tanıdım, fakat reaksiyanın sesini dinliyordum.*” demiştir. “*Nereden?*” diye sorulduğunda cevap olarak; “*Londra radyosundan ve Ankara radyosundan dinliyorduk ki her halde Sovyetler Birliği ve Anglo-Amerikanlar arasında bir harp olacak ve bu harbide Anglo-Amerikanlar kazanacak*” diye cevaplamıştır. (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 68). Suçlu Abdülkerim diyor ki “*O zamanlarda ben Müddei Umumi’liğin ceza kısmında işliyordum. Türk unsurlarını daha hafif cezalamak vazifesini yapıyordum. Bunlar fazlasıyla kriminal tipler ve şpekulantlar idi. Bundan maada ben kültür heyetinin işlerini sabotaj yapıyordum. Halk ile temasa girip bu idarenin değişeceğini yakında Anglo-Amerikanlar harbe başlayacağını söyleyerek propaganda yapıyordum.*” sözleriyle devam ederek “*Yücel*” teşkilatına faydalı olan malumatları topladığını ve bu malumatların suçlu Şuayip Aziz’in vasıtasıyla konsolosluğa gittiğini belirtmektedir (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 69).

Üsküp Vilayet Mahkemesinde gerçekleşen sorgularda Kemal Rasim, Bulgarların gitmesinden sonra Üsküp’te Alman milisyasının³⁰ kumandanı olan Emin Yaşar’ın yanında tercüman olarak çalıştığını belirtmektedir. Kurtuluştan sonra Kemal Rasim, Ali Abdurrahman’la tanışıyor ve O’nunla birlikte Üsküp Vilayet Halk Heyeti’nde

³⁰ Genellikle gönüllü ve askerî eğitim almış olan bir savunma veya güvenlik gücünü ifade etmektedir.

çalışmıştır. Kemal Rasim diyor ki “*Ali ile bir teşkilat kurmamız lazım olduğuna hem fikir kaldık*” Mahkeme heyetinin “*Teşkilat size ne vazifeler verdi?*” sorusunun cevabı olarak; “*Benim Üsküp’te, Tito Köprülüsü’nde ve Ovçepol’da muhalif gruplarla temasa geçmem ve Halk İdaresi’ne muhalif olan kimselerle bağlanmam lazım idi.*” Kemal Rasim’in, Vilayet Halk İdaresi ve Maliye Bakanlığı’nda memur olarak görev yaptığı dönemde, Yücel Teşkilatı için hükümetin gizli bilgilerini toplayarak bu bilgileri teşkilata iletmekte olduğu, kendisine verilen görevleri yerine getirdiği ifade edilmektedir. (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 70).

Ali Mustafa’nın sorgusunda, 1946 yılında Ali Abdurrahman ve Şuayip Aziz ile tanıştığı, Ali Abdurrahman’ın matbaasında kendisine, Halk İdaresi’ne karşı savaşma amacı güttüklerini belirttiği ifade edilmiştir. Bu esnada, hükümet tarafından takip edilmesi muhtemel olan üç-dört kişinin saklanması için bir köy bulması istenmiştir. Kaçanların, Kurudere Köyü’ndeki mağaralarda saklanmaları gerektiği söylenmiştir. Ali Mustafa, Köprülü’ye gidip Kurudere’den bir köylü bulmuş ve bu konu hakkında onunla konuştuğunu anlatmıştır. Köylü, gerektiğinde kendi evinde veya köyde bulunan mağaralarda da saklama imkânı sunduğunu belirtmiştir. Devamını şu cümleler ile anlatmaktadır;

Bundan sonra ben Ali Abdurrahman’a gittim ve işi bitirdiğimi, yani öyle bir yer bulduğumu söyledim. Bunun üzerine O bana bir şifre verdi ve bu şifre ile gelen kimseyi saklamamın lazım olduğunu, yani Kurudere’deki köylüye gönderip orada saklanmasını söyledi. Bir zaman sonra tekrar Ali’ye gittim 10.000 Dinar istedim ki şahısların saklanmaları lazım olan köylü onlara yiyecek ve başka bütün lazım olan eşyayı satın alsın. “Yücel” Yönetim Biriminin Yunanistan’a Kaçmaları Lazım İdi (Makedonya Memleket Halk Heyeti, 1948, s. 76).

Silahın gerekliliği hakkında sorulan soruya, “*Silahlanmamız lazım ve eğer bir baskı yapılırsa Yunanistan’a gidebilelim*” şeklinde bir cevap verilmiştir. Yunanistan’a kimlerin gideceği sorusuna ise, “*Onlar... Şuayip, Ali ve diğerleri...*” şeklinde bir cevap verilmiştir (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 77).

Mehmet Şerif Dalip (Arıdıcı), kaçış planlarıyla ilgili hatıratında İlyas Yaşar’dan söz ederken bahsetmiştir. Onun Yücel Teşkilatı ile herhangi bir ilişkisi bulunmadığını, yalnızca Refik Şerif Özer’in yakın akrabası olduğunu vurgulamıştır. Arıdıcı,

tutuklamalardan önce, Demokratik Şikiptare Partisi'nin üyelerinin tutuklanmaya başlandığını ve zamanla kendi gruplarının da benzer bir akıbete uğrayacaklarını ifade etmiştir. “*Er geç, biz de o yolu tutacaktık*” diyerek, kaçış planlarının ne kadar hayati hale geldiğini dile getirmiştir. Bu kaçış planı, Refik ve arkadaşlarının İlyas Yaşar aracılığıyla Gevgeli üzerinden Yunanistan'a geçmeyi ve oradan Türkiye'ye ulaşmayı hedefliyordu. İlyas Yaşar, güney Makedonya'da tanınan ve güvenilen bir figürdü; sıkça hayvan ticareti yapmak için bu bölgelere giderdi ve dürüstlüğü sayesinde çevresinde büyük bir saygı görmekteydi. Kaçış planı için Manastır ve Gevgeli'ye gitmiş, güvенеbileceği dostlarına durumu açmış ve onlardan, “*Hiç merak edilmesin; istenilen zaman ve bir yerde bekler ve kaçıırız*” şeklinde bir güvence almıştır (Eriş, 2023, s. 119-120). Hatıratın ilerleyen bölümlerinde, Mehmet Şerif Dalip (Arıdııcı), sorgu sırasında kendisine yöneltilen “*Sizi Yugoslavya'dan kaçıracak ayrı bir grubunuz varmış. Sen de dahilmişsin*” şeklindeki soruyu şu şekilde anlatmıştır: Arıdııcı, bu iddiaya karşılık, “*Benim haberim yok*” şeklinde cevap vermiştir. Ancak heyet, “*Ne kadar inkâr etsen boş. Refik Şerif'in yeminli ifadesi var elimizde. Kaçıracak olanlar Gevgeli'den gelmişler. Haberin olmadı mı?*” diyerek iddialarını sürdürmüş ve Arıdııcı, yine “*Haberim yok*” şeklinde karşılık vermiştir. Ancak daha sonra, olaylar üzerine düşündükçe yaşadığı bazı olayların aklına geldiğini ifade etmiştir. Arıdııcı'ya göre olay şu şekilde gerçekleşmiştir;

“Düşünüyorum; Refik Şerif, İlyas Yaşar ve ben yapmıştık bu toplantıyı. Şuayib Aziz Efendi'nin bile haberi sonradan olmuştu. Yunan hududunun seçilmesinde iki sebep vardı. Bulgaristan ile Yugoslavya o zamanlar can düşmanları idiler. Bulgaristan'a geçmemiz ölümlerden ölüm beğenmek demektir. Bunca düşmanlık duyguları dimdik ayakta iken, bizleri Yugoslavya fatihleri olarak karşılamayacakları aşıkardı. Yunanistan tariki ile gitmek en ehveni idi. Alman işgalinden önce, Yunanistan Türkiye'ye dostluk teklifinde bulunmuştu. Ankara ile Atina arasında sunî de olsa dostluk teessüs ettirilmişti (Arıdııcı, 1991, s. 123). Yunanistan'dan Türkiye'ye iltica etmek daha kolay olurdu... Geri kalanını sayfalarda anlatmaya çalışmıştım. Başka bir kaçış planı yapılmıştı aramızda. Arkadaşımız Şaban Küçükler tehlike iyice bindirdiğinde Şefik Ersoy'u, Ben'i, Âdem Ali'yi, Şevki Behlül'ü böyle bir taktik kullanarak kaçıracaktı Üsküp'ten. Bizden “haydi” emri geldiğinde Koçana Kazası Blatze köyünden, itimat ettiği beş arkadaş Üsküp Gazi Lala

kabristanlığında silahlanmış olarak bekleyeceklerdi Karanlıkla birlikte yola çıkacaktık Gevgeli'ye doğru planımız mucibince kararlaştırdığımız tarihte bizi kaçırarak beş arkadaşın geldiği haberi ulaşmıştı. Fakat bir türlü cesaret edemiyoruz. Geride bırakacağımız aile efradımıza eziyet etmelerinden hatta öldürmelerinden korkuyoruz. Ben dahil dört arkadaş dükkanımda toplanıp, gelenleri geri göndermeye karar veriyoruz “Ben ailemi onların eline bırakamam, yapamam böyle bir alçaklığı” derken, Âdem Ali kardeşim ağlıyordu (Arıdııcı, 1991, s. 124).

Yücel Teşkilatı üyelerinden Tefvik Ruşid kurtuluştan sonra teşkilata girmiş. Arkadaşları ile birlikte yaptıkları toplantıları ve bu toplantılarda onların hepsine silah temin etmeleri vazifeleri verildiğini söylemektedir. Böyle bir toplantıda Şuayip Aziz'in onlara savaş için hazır olmalarını ve Balkanlarda artık 5.000 drajalılar bulunduğunu söylemiş. Heyet'in onlarla birlikte kime karşı savaşıcaktınız? Sorusu üzerine “onlarla birlikte Halk İdaresi'ne karşı...” demiştir (*Makedonya Memleket Halk Heyeti*, 1948, s. 77).

Birinci safhanın duruşması ilk tutuklamalardan beş ay dokuz gün sonra 19 Ocak 1948'de başlamış olan mahkeme kararı 25 Ocak'ta tefhim edilmiştir. 17 kişi mahkeme huzuruna çıkarılmış ve 17 kişi hüküm gitmiştir (Yücelden, 1975, s. 41). Mahkemeler sona erdikten sonra sanıklar, Söğütlü Cezaevi'ne sevk edilmiştir (Arıdııcı, 1991, s. 166). Söğütlü Cezaevi'ne getirilişlerinden 30 gün sonra, 26 Şubat 1948 gecesi geç saatlerde, ölüm hücrelerinde tutulan dört kişi götürülmüş. Gardiyan, daha önce gündüz saatlerinde bu durumu fısıldamış. O an, tutukluların hepsi ayakta, sırayla Kur'an okumakta imiş. Ciplere bindirilirken, birlikte tekbir getirmiş ve gözyaşları içinde kalmışlar. Ertesi sabah erken saatlerde bir teğmen gelerek, “O dört hain; Lepensa Deresi'ne sulanmaya götürüldüler...” diyerek kahkahalar atarak uzaklaşmıştır (Eriş, 2023, s. 197). Makedon bir şoför ise Yücelcilerin idam edildiği geceyi şöyle anlatmaktaydı;

Benim hatırladığım, kurşuna dizildikleri gecedir sadece. Kışın sonuna geldiği bu gecede kar değil, sağanak yağmur yağıyordu. Bu mevsimde görülmemiş, acayip gök gürlemeleri vardı. Yücelci oldukları söylenen mahkumları benim kullandığım cipe bindirdiler. Suşitsa Köyü'ne götürdüler. Bu köye götürülen yol, Yukarı Güreler ve Vinçe köylerinden geçer. Suşitsa Köyünün girişinde sağda bir kaya vardı. Onları orada kurşuna dizdiler. Nereye gömüldüğünü

bilemeyeceğim. Orada bir süre kalındı. Sonra geriye dönüldü. Ancak cesetler geri alınmadı (Engüllü, 2009, s. 156-157).

Şuayb Aziz İshak 'İnanç'

Ali Abdurrahman Ali

Nazmi Ömer Yakup

Âdem Ali Âdem. Bu dört suçlu idama mahkûm edilmişlerdir.

Şerafettin Ferit Süleyman (Yücelden)

Refik Şerif Mehmet (Özer)

Kemal Rasim İlyas (Günsever)

Abdülkerim Ethem İbrahim (Sezer)

Şefik Ruşit Elmas (Ersoy). Bu beş suçlu yirmi yıl hapse mahkûm edilmişlerdir”.

Fettah Salih Süleymanpasiç. On beş yıl hapse mahkûm edilmiştir.

Ahmet Süleyman (Hocaoğlu) On üç yıla mahkûm edilmiştir.

Fazlı Vehbi Şükrü 'Fanda' (Kadioğlu)

Ali Halil Mustafa 'Pehlivan' (Yücel)

Ahmet Halil Mustafa 'Pehlivan' (Yücel) Kemal Rifat Ferhad (Türkkan)

Mehmet Şerif Dalip (Arıdıcı). Bu suçlular on iki yıl hapse mahkûm edilmiştir.

Hacı Sait Bilal (Emiroğlu). On bir sene hapse mahkûm edilmiştir.

Bu mahkumlar Söğütlü Cezaevine gönderilecekler ve oradan da diğer hapisanelere dağıtılacaklardır. Hüküm, suçluların yüzlerine okunarak tebliğ edilmiştir.” ve Merkez Komite'nin tüm elemanları askeri kamyonlara bindirilerek Söğütlü Cezaevine doğru yola çıkarılıyor...

Halil Sait Yusuf (Yüksel)- 4 yıl 6 ay

Halit Şükrü Halit (Becerem)- 4 yıl 6 ay

Yusuf Abidin Ali (Aydın)- 2 yıl

Bekir Salih Ataullah (Atala)- 3 yıl 3 ay

Necati Recep Emin (Çetiner)- 5 yıl

Şükrü Tacettin Ali- 2 yıl

Recep Salih Murtaza (Kumbaracı)- 2 yıl

İdris Teyfik Bilal (Koman)- 2 yıl

Mehmet Sırrı Liman (Mutluşan)- 2 yıl

Münir Süleyman Ali (Eriş)- 5 yıl

Yunus Eyüp Yunus (Hacıyunus)- 2 yıl 6 ay

Fahrettin İslam Şakir (San)- 3 yıl 6 ay

Refik Ali Osman (Kotanca) - 3 yıl

Hüsamettin Ömer Mehmet (Vardar) - 7 yıl 6

Zekeriya Zülfü Eyüp (Varol) - 2 yıl 8 ay

Mustafa Salih Ruşit - 2 yıl 6 ay

Refik Ali Fettah (Günay) - 2 yıl 8 ay

Mustafa Asım Mehmet (Kaftancıoğlu) - önce 2 yıl; daha sonra yapılan ayrı bir duruşmada 5 seneye

Şevki Behlül Kerim (Dirikan) - 2 yıl

Didar Ali Abdurrahman (Vardar) - 1 yıl 6 ay

Hakkı Tevfik Baki (Merter) - 2 yıl 6 ay

Fahrettin Müslim- 1 yıl

Hüseyin İsmail Nezir (Baykal) - 1 yıl 6 ay

İdris Sait Yunus (Tümçelik) - 5 yıl

Burhanettin Haşim Halil (Öğretmenoğlu) - 4 yıl 6 ay

Fehim Misim Ahmet (Şentürk) - 1 yıl 6 ay

Arif Mehmet İbiş (Kuruç) - 1 yıl

Ferhad Ahmet İslam (Günüç) - 1 yıl

Münir Şükrü Selman (Emiroğlu) - önce beraatine, daha sonra yapılan ayrı bir duruşmada 2 seneye

Ali Malik Yakup (Enderer)- 9 yıla100

Bu grup, 20 Nisan 1948'de yapılan mahkemelerinde iki ila beş sene hapis cezasına mahkum edildiler.

Mahkemeye dahi çıkarılmadan, sürgün cezasına çarptırılan Yücelciler,

Ekrem Ali Sakip (Saraçoğlu)- 4 ay

Ramadan Rasim İlyas (Günsever) - 4 ay

Raif Rifat (Sakarya)- 4 ay

Hüseyin Mustafa İskender (Çelik)- 4 ay

Hüseyin Mahmut Kamber- 4 ay

Kani Salih Eyüp (Abacıoğlu)- 3 ay

Emin Buba- 3 ay

İlyas Yaşar İlyas (Yaşar)- 2 ay

Fahrettin Hasip (Sakarya)- 2 ay

Kemal Kazım (Hakimoğlu)- 2 ay

Kemal Zülfü Eyüp (Başar)- 2 ay

Niyazi Eşref (Eldemir)- 2 ay

Abdullah Bilal (Emiroğlu)-2 ay

Kemal Şakir-2 ay

Fahrettin Rıza 2 ay

Şemsi Abbas (Kolçalar)- 1 ay

Cevdet Yakup (Nukan)- 1 ay

Saffet Mahmut- 1 ay sürgün cezasına çarptırılıp Probiştip kasabesindeki Zletovo kurşun madeninde cebren çalıştırılırlar (Eriş, 2023, s. 169-172; Yücelden, 1975, s. 41-42).

5.1.2.5. Yücel Teşkilatı'nın İhbar Edilmesi ve Oluşan Şüpheler

Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 1969 yılında Dış Türkler ile ilgili belgelerinde Yücel Teşkilatı üyelerinin ihbar edilmesi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır;

...tazyiklerden bunalan birkaç şuurlu Türk münevveri, ki aralarında öğretmenler ekseriyeti teşkil etmekte idi, 1947 yılında bir araya gelerek bir gizli cemiyet kurmağa karar veriyor ve cemiyetlerinin adını Yücel Cemiyeti koyuyorlar. Git gide köylere kadar nüfuz eden ve bir aralık mensuplarının adedi 500'e kadar yükselen Cemiyetin elli kadar faal azası bir taraftan komünistleştirme diğer taraftan Arnavutlaştırma siyasetine karşı Türklüğü koruma hedefiyle faaliyete başlıyorlar... Makedonya Cumhuriyeti içindeki Arnavut teşekkülleri açıkça Arnavutluk Hükümeti tarafından beslenmekte idi. Yücelciler ise ne Türkiye'den ne de başka bir devletten alaka ve yardım görmedikleri halde uzun zaman mevcudiyetlerini muhafazaya muvaffak olmuşlardır... Nihayet (...) adlı iki hainin, Yücelcileri Hükümete ihbar etmeleri neticesinde elli kadar fedakâr Türk milliyetçisi yakalanıp muhakeme edilmiş, üçü idama, diğerleri hapis cezasına mahkûm edilmişlerdir (Çavuşoğlu, 2007, s. 137).

Altan Deliorman “Yugoslavya’da Müslüman Türk’e yapılan Büyük Darbe” isimli kitabında bu bilgiyi destekler şekilde Yücelcileri ihbar edenlerle ilgili; “Yücelciler teşkilatlanmaya başladıkları sırada aralarından iki kişi çıktı. Hüsnü Kemal ve Enver Tuzcu adını taşıyan bu iki kişi, resmi makamlara Yücel Teşkilatını ihbar etti. Bu ihbardan, kendileri için çıkar sağlayacaklarını umuyorlardı. Bu ihbar Yugoslavya’daki yeni komünist rejimin işine geldi” demiştir (Deliorman A. , 2011, s. 166-167). Türk Edebiyatçı ve gazeteci Avni Engüllü, Yücelcilere yönelik teşkilatın ele verilmesi gibi bir suçlamanın doğal ve yerinde olmadığı görüşünü savunmaktadır. Engüllü’ye göre, belirtilen isimlerin hedef alınarak karalanması, gerçek bir temele dayanmayan bir yaklaşım sergilemektedir. Engüllü, teşkilatın Yugoslavya dışından gelen bir ihbar sonucunda ifşa olduğunu ve bunu en doğru açıklama olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, bu ihbarın arkasında Batı Avrupa kökenli bir devletin olabileceğini düşündürten bir dizi nedenin varlığını da vurgulamaktadır. Engüllü’nün iddialarına göre, özellikle 1920’li yıllarda Türkiye’nin hâlâ parçalanmayı hedefleyen güçlerin, Avrupa’nın Yücel gibi Türk teşkilatlarını desteklemesinin olasılığı son derece düşük bir ihtimaldir. Yücelcilerin, Batılı devletlerden yardım beklemesi, siyasi açıdan ciddi bir hataya yol açmış olabilir. Bu bağlamda, Yücelcilerin Batı Avrupa ülkelerinin desteğini umarak yöneldikleri siyasi yol, gerçekçi olmayan bir stratejiye işaret etmektedir (Engüllü, 2011, s. 81). Yücel Teşkilatı üyelerinden Şerafettin Ferit, Türk Dünyası Dergisindeki Altan Deliorman’a ve diğer yazılan iddialara cevap niteliğindeki “Yugoslavya’da Müslüman Türk’e yapılan Büyük Darbe” isimli yazısında bu konuya değinmiş ve bu bilgilerin doğruyu tamamen yansıtmadığını sözü geçen kişilerin Yücel hakkında fazla bir bilgilerinin olmadıklarını, hele “Yücel” adını Merkez Yönetim Kurulundan başka kimsenin bilmediğini söylemektedir. Sonra ise “Yücel”i ele verenlerin iki kişiden çok fazla olduğunu, önceleri Yücel saflarında bulunup sonra Nasyonel Demokrat Şikiptar’a (NDS) geçenler kötülük etmek hırsıyla bütün bildikleri ve tahmin ettiklerini, 1946’da Yücel Teşkilatı üyelerinden bir yıl önce tutuklandıklarında UDB³¹’ye söylediklerini ifade etmiştir (Yücelden, 1975, s. 40).

Yukarıda adı geçen Hüsnü Kemal hakkında daha fazla bilgi verebilmek için öncelikle çalıştığı kulüp hakkında bilgi sunulması gerekmektedir. Yugoslavya Krallığı döneminde “Sebat” adıyla kurulan kulüp, 1927 yılında ismini “Sparta” olarak

³¹ Gizli Emniyet Teşkilatı.

değiştirmiştir. Bulgar işgali sonrasında, 1942 yılında ise “Şar” adını alarak Makedonya’daki faaliyetlerine devam etmiştir. Mehmet Şerif Dalip (Arıdııcı)’nın belirttiğine göre, 1939-1940 yıllarında kulübün yönetiminde Üsküplü Hüsnü Kemal³² de görev almıştır. Ancak, Hüsnü Kemal’in şike yapmak amacıyla iki futbolcuya para teklif etmesi ve kulüpte komünist propaganda yapmaya başlaması sonrasında, Şar Kulübü’nün yönetimi kendisinden alınarak Yücel Teşkilatı üyelerine devredilmiştir (Eriş, 2022, s. 226). Mehmet Şerif Dalip (Arıdııcı), hatıratında Hüsnü Kemâl ile ilgili sorgu sırasında şunları ifade etmektedir:

Öğretmen Hüsnü Kemâl’i nasıl ve nerede tanıdınız?” sorusuna, “Bir zamanlar sadece ismini duymuştum. Tanıştığım da Sparta spor kulübünde vazifeye getirilmeye çalışıldığı zaman sizler söylemişsiniz, ‘vazifeşinas’ biridir diye. Fakat ilk merhaba ile birlikte de aramıza soğukluk girmişti. Çok sinsî bir yüzü vardı. Ayrıca sebepsiz ve zamansız bu tanıştırılma, biz kulüp idarecilerini tedirgin etmişti,” şeklinde cevap vermiştir. Hüsnü Kemâl’in verdiği ifadede, “Senin için komünist düşmanıdır,” şeklinde bir açıklama yaptığı hatırlatıldığında, Arıdııcı, “Evet, komünizmin karşısındayım demiştir... Hüsnü Kemal’in Arıdııcı için “Yücel Teşkilatının kurucu üyesidir ve beyin vazifesi görmüştür.” şeklinde soru yöneltilip ve doğruluğu sorgulandığında, “Kabul etmiyorum söylediklerini. Çünkü onunla en ufak bir merhabam bile olmamıştır. Nasıl biri olduğumu nereden bilecek? diyerek kendisini savunmuştur (Arıdııcı, 1991, s. 102).

Ardından, “Ama uzun müddet aynı kulüpte çalışmışsınız,” sorusu üzerine ise, “Aynı kulüpte çalışmış olmamız aleyhime ifade vermesini gerektirmez ki,” şeklinde cevap vermiştir. Hüsnü Kemâl’in evinde kaç kez toplandıkları sorusuna Arıdııcı, “Hiç alakam olmadı,” diyerek, herhangi bir ilişkiyi reddetmiştir. Sonraki sorgusunda ise, “Alakanız yoktu da aynı kulüpte uzun zaman beraber çalışma yaptınız?” şeklindeki soruya karşılık olarak, Arıdııcı, “Bir Türk olduğum için kulüp idareciliğinden ayrılmam

³² Hüsnü Kemal, Üsküp’lü bir berberin oğluydu ve eğitim hayatına Tefeyyüz Mektebi’nde öğretmen olarak devam etmiştir. Türk olmasına rağmen, Demokratik Şikiptare Partisi’ne ve Arnavut ameline hizmet etmekle tanınmıştır. 1946 yılında tevkif edilerek tutuklanmış ve tam on bir ay boyunca Üsküp OZNA’sında hapis yatmıştır. Ancak, 27 Ocak 1947’deki mahkemesine çıkarılmadan sessiz bir şekilde serbest bırakılmıştır.

gerekiyordu. *En ufak bir açığı bulmak için uğraştılar, doğrusu uğraştınız,*” demiştir (Arıdıcı, 1991, s. 102). Ayrıca, *“Başta kulübün kasası olmak üzere, şahsıma zimmetlenmiş her şeyi aynen geri verdim. Yapılan tetkiklerde bir Dinar dahi açığı bulamadılar,”* diyerek, herhangi bir mali eksiklik olmadığını vurgulamıştır. Arıdıcı, Hüsnü Kemâl’in özellikle yanına verilmesine dikkat çekerek,

“İşte açıklarımı daha önceden güya tespit edebilmeleri için Hüsnü Kemâl’i yanıma idareci adı altında ispiyoncu olarak verdiniz,” demiştir. Bunun ardından, *“Şimdi soruyorum sizlere, madem o, tarafınızdan biliniyordu da niçin bile bile idareci mevkiine getirdiniz?”* şeklinde bir eleştiri yapmıştır. Arıdıcı, son olarak, *“Her ne şekilde olursa olsun, Hüsnü Kemâl’den layıkı ile istifade ettikten sonra bir kenara atıverdiniz. Hem de hainlikle suçlayarak,”* diyerek, kendisini suçlamaların hedefi haline getiren durumu sorgulamıştır (Arıdıcı, 1991, s. 103).

Şekil 4. 25: Hüsnü Kemal’in mahkemenin idam kararlarını alkışlarken video görüntüsü

Kaynak: (Eriş, 2022, s. 350)

Yukarıdaki metinde bahsedilen Enver Tuzcu ile ilgili olarak Mehmet Arıdıcı, Risto Bojinovsky ve diğer kişilerle gerçekleştirilen sorgulama hakkında şu bilgileri vermektedir: Risto Bojinovsky’nin *“Bizlerle Şar Kulübü’ndeiken iş birliği yapmışsın. Şimdi pişman edeceğim seni. Arkadaşın Enver Tuzcu serbest bırakıldı. Dışarıda kendi hayatını yaşıyor. Kemiklerin zindanlarda kalmaya mahkûm, dik kafalılığın yüzünden.”* söylediğini aktarmıştır. Mehmet Arıdıcı, Enver Tuzcu’nun geçmişte Türk vatandaşı olduğunu, Üsküp’te öğretmenlik yaptığını belirtmiş ve İlyas Yaşar’dan sonra gerçekleştirilen ilk toplu tevkiflerde yakalanmış olduğunu ifade etmiştir. Ancak, kısa

bir süre sonra serbest bırakıldığını ve kendisiyle kırk gün boyunca karşılaşmadıklarını, yalnızca, Enver Tuzcu'nun "*Korkulacak bir tarafı yokmuş, bastım imzama çıktım dışarı,*" şeklinde bir açıklama yaptığına dair duyular aldığını söylemiştir. Ardıcı, 1949 yılında Enver Tuzcu'nun hapiste iken veremden hayatını kaybettiğini ve Yücel grubunu ihbar eden kişilerden birinin Enver Tuzcu olduğunu ifade etmiştir (Arıdıcı, 1991, s. 118-119).

Sabahattin Zaim, Yücel Teşkilatı üyelerinin cezaları ve sürgünleri esnasında yaşadıkları yoğun ıstırapların, teşkilat üyelerinin bir kısmının hayatını kaybetmesine yol açtığını ifade etmektedir. Bu süreçte, Emin Buba, Refik Ali (Kotançe), Ferhad Günüş, Kani Abacıoğlu ve Abdullah Emirler gibi şahsiyetler, ağır cezalar ve sürgünler sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir. Ancak, Yugoslavya'da yedi yıl sonra ilan edilen af ile söz konusu Türkler, uzun süren hapis hayatlarının ardından özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Yedi yıl süren zorlu cezaevi yaşamı ve bazı bireylerin sekiz yılın üzerinde hapis cezası aldığı bu dönemde, Nazi kamplarındaki işkencelere benzer eziyetlere maruz kalan bu bireyler, hayatta kalmayı başaranlar arasında yer almış ve Türkiye'ye göç eden ilk grupta bulunmuşlardır. Söz konusu dönemde, Yücelicilerin mal ve mülkleri müsadere edilmiş, hapisten salıverildikleri zaman ise siyasi suçlular arasında ayrımcılığa uğramışlardır. Diğer Slav suçlularıyla birlikte hapisten çıkan bu bireyler, devlet tarafından işe alınmamış ve ekonomik olarak ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır (Zaim, 1997, s. 1761).

Salim Kerimi'ye göre, "Yücel" teşkilatın programı / tüzüğü, kuruluş sebepleri ve amaçları hakkında gerçeğin aydınlatılmasında önemli bir belge ve delil niteliği taşımaktadır. Ancak, 74 yıl süresince teşkilat liderlerine ve diğer üyelerine karşı yürütülen "adli" süreçlere rağmen, orijinal belgelere yönelik araştırmacıların erişimi hala mümkün olmamış ve bu belgelerin tam içeriği hakkında doğru bir fikir edinmek oldukça güç olmuştur. (Керими, 2022, s. 90).

5.1.2.6. Mahkeme Kararının Ardından Yücel Teşkilatı'na Yönelik Dönemin Bazı Gazetelerindeki Değerlendirmeler

Makedonya Türklerinin milli ve manevi değerlerini korumak amacıyla kurulan Yücel Teşkilatı, 1947 yılının Eylül ayında yasa dışı bir örgüt olarak suçlanarak büyük bir sansasyon yaratmıştır. Bu süreçte, teşkilatın kurucuları ve yöneticileri kamuoyunda yargılanmış, Şuayip Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Âdem Ali idama mahkûm edilirken, diğer yöneticiler de ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu olay, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki gerilimli ilişkilerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Oktay, 2003, s. 138).

19 Ocak 1947'de gerçekleşen Yücelciler Mahkemesi'nin ardından, 20 Ocak 1948'de *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Türk Azınlığının Hürriyet ve Müsavatını İmha Etmeğe Çalışan Yücel Terörist İspiyon Teşkilatı Üyelerinin Muhakemesi Başladı*” başlıklı yazı, iki sayfa boyunca detaylı bir şekilde davanın içeriğine ve teşkilatın faaliyetlerine dair bilgiler sunmaktadır. Yazının ilk kısmı, Yücelciler adlı illegal teşkilatın suçlarını ve bunların uluslararası boyutlarını vurgulamaktadır. Yazısının başında, “*Bu Teşkilat Türkiye Konsolosunun Direktifleriyle İşlenmiştir*” şeklinde bir alt başlık yer almakta ve bunun ardından, 19 Ocak sabahı Üsküp'teki Üsküp Vilayet Mahkemesi'nde “Yücel” adlı illegal teşkilatın üyelerinin yargılandığına dair bir açıklama yapılmaktadır. Yazı, teşkilat üyelerinin, Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin demokratik yapısını ve dış güvenliğini zayıflatma amacını gütmek, terörist faaliyetler düzenlemek ve Makedonya'daki Türk azınlık arasında kargaşa yaratmak gibi suçlarla itham edildiklerini belirtmektedir. Yücelciler, dış güçlerin etkisiyle hareket eden, Türk azınlık arasında karmaşa yaratmayı amaçlayan ve Makedonya'da istikrarsızlık oluşturmayı hedefleyen bir grup olarak tanımlanmaktadır. Teşkilat üyelerinin, Türkiye'nin milli çıkarlarına hizmet eden bir demokratik düzene karşı çıkmak ve Makedonya Halk Cumhuriyeti'ne zarar vermek için dış güçlerle iş birliği yaparak terörist faaliyetler düzenlediği iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra, bu suç örgütünün elemanlarının, Türk azınlığının haklarını savunuyor gibi görünüp, aslında hükümetin sırlarını çalmayı ve devletin güvenliğini tehdit etmeyi amaçladıkları belirtilmektedir. Yazının ilerleyen kısmında, “Yücel” teşkilatının daha önceki dönemde, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında, Almanya'nın sadık hizmetinde bulunarak Türkiye'nin dış politikasına zarar vermek için propaganda yürüttüğü ileri sürülmektedir. 1945'te, savaşın ardından, Türkiye konsolosunun yönlendirmesiyle Üsküp'te kurulan bu illegal

teşkilatın, sonrasında Belgrad'daki dış temsilcilerle bağlantıya geçerek faaliyetlerini genişlettiği aktarılmaktadır. Ayrıca, bu grubun, Türkiye'nin dış politikasına ters düşen faaliyetlerde bulunarak, Makedonya'daki Türk halkını Halk Kurtuluşu Harekâtına katılmaktan alıkoymaya çalıştığı, bunun için de çeşitli terörist propagandalar yaptığı belirtilmektedir. Yazının bir diğer önemli bölümü, Yücelcilerin Anglo-Amerikan emperyalistlerine hizmet ettiği yönündeki iddialara yer vermektedir. Yalçın adlı bir figürün, faşist eğilimleriyle tanınan bir kişi olarak, Yücelciler aracılığıyla Yeni Yugoslavya aleyhine yayılan iftiraların ve yalanların basımını üstlendiği ifade edilmektedir. Bu propaganda faaliyetlerinin, teşkilatın amacına hizmet ettiği ve emperyalist güçlere sadık hizmetlerde bulunmanın bir parçası olarak sunulmaktadır. Yücelciler Mahkemesi'nin detaylarına yer verilen yazının sonunda, mahkeme sürecine dair daha fazla bilgi verilmektedir. Mahkeme, Başkan Panta Marina'nın yönetiminde, hakimler Remzi İsmail ve Mehmed Şakir'in katılımıyla Üsküp Vilayet Mahkemesi'nde gerçekleştirilmiştir. Davanın yürütülmesinde Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin müdde-i umumi muavini Blagoye Popovski görev almış ve iddianame yazısı gazetede yaklaşık bir buçuk sayfa olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Yücelciler örgütü, mahkemede suçlu olarak tanıtılmakta olup, örgütün faaliyetleriyle ilgili somut suçlamalar detaylı bir şekilde sunulmuştur (*Birlik Gazetesi*, 20 Ocak 1948).

21 Ocak 1948'de *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Türk Azlığında Yardım Bulmayan ve Büsbütün Çıplak Bırakılan ‘Yücel’ Banditleri, Millete ve Devlete Karşı Murtatlık İşlediklerini Kabul Ediyorlar*” başlıklı yazıda, mahkeme görüşlerine yer verilmiş olup, bu görüşler soru-cevap formatında sunulmuştur. Mahkeme üyeleri – Başkan Panta Marina, hâkim Remzi İsmail ve hâkim Mehmet Şakir – ile ilgili fotoğraflara da yazıda yer verilmiştir. Yazının başında, Ali Abdurrahman'ın istintak süreci detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İstintak, cezai suçlamalarla ilgili ilk soruşturma aşaması olarak, Ali Abdurrahman'ın ifadeleriyle suçlamaların boyutları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (*Birlik Gazetesi*, 21 Ocak 1948).

Şekil 4. 26: Mahkeme Üyeleri; Başkan Panta Marina, Hâkim Remzi İsmail ve Hâkim Mehmet Şakir

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 21 Ocak 1948)

22 Ocak 1948’de *Birlik Gazetesi*’nde yayımlanan “*Teşkilatının İşpiyon ve Teröristleri Belgrad’da Bir Dış Devlet Temsilcisinin Direktifleriyle İşlenmiştir*” başlıklı yazıda, özellikle Yücel Teşkilatı üyelerinin soruşturma sürecindeki ifadeleri ve buna bağlı gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Mahkeme süreci, soru-cevap formatında düzenlenmiş ve okuyuculara, teşkilatın faaliyetlerine dair doğrudan bilgiler sunulmuştur. Yazının ilk kısmında, Ali Abdurrahman’ın istintak süreci ele alınmaktadır. Ali Abdurrahman’ın teşkilatla olan ilişkisi ve yapılan suçlamalar hakkında verdiği ifadeler ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu ifadelerde, Yücel Teşkilatı üyelerinin silah temini ve bu silahların hangi koşullar altında sağlandığına dair önemli bilgiler ortaya konmuş, aynı zamanda Yunanistan’a gitmek isteme sebepleri de sorgulanmıştır. Devamında, Şuayb Aziz’in istintak süreci yer almakta olup, Aziz’in teşkilata nasıl katıldığına dair detaylı bilgilere yer verilmektedir. Bir diğer dikkat çeken unsur ise, Ali Abdurrahman ve Şuayb Aziz’in fotoğraflarının yerine karikatürlerinin kullanılmış olmasıdır (*Birlik Gazetesi*, 22 Ocak 1948).

Şekil 4. 27: Ali Abdurrahman ve Şuayb Aziz'in Karikatürize Edilmiş Görüntüleri

Kaynak: (Birlik Gazetesi, 22 Ocak 1948)

23 Ocak 1948'de *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “*Türk Azlığını Maarif-Kültür ve Bilhassa Siyasi Sahalarda Cahil ve Cansız Bırakmak Konsolos ile Yücel Kara Fikirlerinin Baş Hedefi Olduğu Tastiklendi*” başlıklı yazı, Yücel Teşkilatı'nın faaliyetlerine dair mahkeme süreçleri hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Yazı, Şuayb Aziz'in istintak sürecinin devamıyla başlayıp, Nazmi Ömer'in istintak sürecinin başladığına dair bilgiler sunmaktadır. Bu yazıda, özellikle teşkilatın kuruluş amacına ve üyelerinin bu yapıyı oluşturma sebeplerine dair derinlemesine bir inceleme yapılmaktadır. Yazının öne çıkan noktalarından biri, mahkeme sürecinde yargılanan Yücel Teşkilatı üyelerinin toplu şekilde karikatürize edilmesidir (*Birlik Gazetesi*, 23 Ocak 1948).

Şekil 4. 28: Kemal Rasim, Abdülkerim İbrahim, Fettah Süleymanpaşiç, Refik Şerif, Şerafettin Ferid, Nazmi Ömer, Şuayb Aziz ve Ali Abdurrahman'ın Karikatürize Edilmiş Görüntüleri

Kaynak: (*Birlik Gazetesi*, 23 Ocak 1948)

24 Ocak 1948'de *Birlik Gazetesi*'nde yayımlanan “İşpiyon-Terörist Teşkilatı Yücel Banditlerinin Başlıca Gayesi, Millete ve Halk İdaresine Karşı Silahla Savaşmak Olduğu Büsbütün Meydana Çıktı” başlıklı yazı, Yücel Teşkilatı üyelerinin ideolojik ve örgütsel hedeflerinin derinlemesine incelendiği mahkeme sürecini anlatmaktadır. Yazıda, özellikle Refik Şerif, Fettah Süleymanpaşiç, Abdülkerim Ethem, Kemal Rasim, Muzaffer Ahmed ve Fazlı Vehbi'nin istintak süreçleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Her bir üyenin ifadeleri, teşkilatın amacı ve faaliyetleri hakkında önemli bilgiler sunmakta olup, gazete bu ifadeleri aktararak detaylı bir şekilde kamuoyuna duyurulmuştur (*Birlik Gazetesi*, 24 Ocak 1948).

25 Ocak 1948'de bütün Yugoslavya gazetelerinde neşredilen ibret verici bir haber:

“Altı gün süren yargılamadan sonra yabancı bir ülkenin Belgrat Büyükelçiliğiyle temasta bulunan (Türk Büyükelçiliği) “Yücel” teşkilatı mensupları (17 kişi) hakkında Üsküp Vilayet Mahkemesi kararını tefhim etti. Kararın okunduğu “Postane Yurdu” salonu, etraftaki sokaklar ve kararın hoparlörlerle neşredildiği Üsküp'ün Karşıyaka meydanı halk ile dolu idi. Müddeiumumi Muavini Blagoye Popovski'nin (el'an İstanbul'da Yugoslavya Baş konsolosudur. Mahkeme üyelerinin salona girişleri alkışlarla selamlandı. Kararı Vilayet Mahkemesi başkanı Panta Marina okudu.

- 1- El Esher mezunu ve teşkilatın başkanı suçlu Şuayip Aziz İshak
- 2- Üsküp'te matbaa sahibi suçlu Ali Abdurrahman Ali
- 3- Belgrat Hukuk Fakültesi mezunu suçlu Nazmi Ömer Yakup

4- Zanaatçı suçlu Âdem Ali Âdem

Kurşuna dizilmeğe, siyasi ve medeni haklardan mahrum edilmeğe ve bütün emlaklerinin müsadere edilmesine oy birliği ile...” (Yücelden, 1971, s. 28).

27 Ocak 1948 tarihli *Birlik Gazetesi*'nin ikinci sayfasında, “*İşpiyon, Sabotajcı, Terörist Teşkilatı 'Yücel', Dış İstihbarat Hizmetinin Direktiflerini Sadık Olarak İcra Etmiş ve Hükümet Nizamına Karşı Silahlı Savaş Hazırlığına Geçmiştir*” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda, Şuayb Aziz'den alınan ifadelerin, Üsküp'teki Türkiye Konsolosluluğu'na iletilmesinin ardından Belgrad'daki bir dış devlet temsilciliğine, oradan da bir yabancı ülkeye aktarıldığı ve nihayetinde basın ve radyo yoluyla Yugoslavya'ya yönelik yoğun bir karalama kampanyasına dönüştüğü iddia edilmektedir (Birlik Gazetesi, 27 Ocak 1948).

9 Mart 1948' de Trakya Postası Gazetesi'nde yayınlanan haberde

“Makedonya'nın Üsküp şehrinde 17 Türk kardeşimiz, Tito'nun komünist hakimleri tarafından casuslukla itham edilerek mahkûm edildiler. İçlerinde iki çocuklu Amerikalı (Amerikalı değil Üsküp Türklerinden Ali Abdurrahman'nın eşi Didar Vardar'dır) kadının da bulunduğu bu zavallılardan dördü kurşuna dizilmek suretiyle idama, geri kalan on üçü de beşten yirmi beş yıla kadar ağır kürek cezalarına çarptırıldı.

Komünistlerin istinatlarına göre, bunların kabahati casusluk etmektir. Evet, fakat... Üsküp'te yeni kurulan Makedonya komünist hükümetinin Adliye Vekili Pavel Şatef Yoldaşı, biz gayet iyi tanıyanlardanız. Pavel Şatef, Sultanhamit zamanındaki Selanik suikastlerinden ve birçok badirelerden sonra Todor Aleksandrov çeteleri tarafından öldürüleceğinden korkarak İstanbul'a, yani eski düşmanı olan biz Türklerin himaye ve şefkatine sığınmıştı. Aç ve sefil kaldığı günlerde Sofya'dan (Son Posta) gazetesine muhabirlik yapmış ve Sofya'da (Baço Kiro) sokağındaki (Deliorman) matbaasının mürettiphanesinde örtüsüz yatıp kaldığı günler olmuştu.

İste bu nankör adamdır ki, şimdi komünist çapulcular gurubu arasında temayüz etmiş ve Üsküp'te Adliye Nazırı sıfatıyla Türk kardeşlerimizi öldürmeğe başlamıştır. Öldürülenler arasında 30 yaşlarındaki Ali Abdurrahman matbaacıdır ve bu matbaada vaktiyle (Hak) gazetesi basılmıştır. Öldürülen Nazmi, Belgrad Üniversitesi'nden; Şuayib Mısır'daki

Ezher Medresesi'nden mezundurlar. Matbaacı Ali Abdurrahman Bey isminde meşhur (Mehmetçe) gibi temayüz etmiş Türk kahramanlarından birisidir. Ceza ve hüküm yiyenlerin bütün kabahatleri Türk olmalarıdır. Yoksa Üsküp'teki Türkiye kançları Bay Emin ile konuşup bir Türk sıfatıyla görüşmüş olmaları hiçbir idamı müstelzim değildir. Bu itibarla ve bütün medeni cihan muvacehesinde sesimizin yettiği kadar haykırıyoruz; Öldürülen her Türk'ün kanını uzaklardan kalplerimize akıtıyoruz. Fakat, bir gün gelecek, onların intikamını düşmanlarımıza kan kusturarak kat kat alacağız (Trakya Postası, 8 Mart 1948, s. 1).

5.1.2.7. Yücel Teşkilatının Tasfiyesinin Ardından Türklerin Makedonya'dan Göçü (Büyük Göç)

Kasım 1945'te kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (FPRY), önceki rejimlerin baskılarından kurtulmayı ve eşitlikçi bir toplum kurmayı hedeflemiş, göç politikalarını da bu hedef doğrultusunda şekillendirmiştir. Krallık döneminde uygulanan kolonizasyon politikalarına son verilmiş ve sosyalist dönemde iç göç teşvik edilmiştir. 1960'lara kadar gönüllü dış göç yasaklanmış, yalnızca etnik Türkler için Türkiye'ye göç imkânı tanınmıştır. 1950'lerde Türkiye ile yapılan anlaşmalarla göç artmış, ancak 1960'ların sonlarına gelindiğinde, bu göç Almanya'ya yönelik geçici işçi göçüne dönüşmüştür (Rajkovic, 2012, s. 34). 1939 ile 1950 yılları arasında Türklerin göçünü kesin bir şekilde yasaklayan ve yeni rejim doğrultusunda halk kitlelerini kendi kültürel kökenlerinden kopararak komünist ideolojiye entegre etmeye çalışan Yugoslavya Hükûmeti, 1953 yılında Balkan Paketi'nin ardından göçe resmî olarak izin vermiştir. Ancak bu süreçte, göç hareketine başlangıçta olumlu yaklaşmamıştır. Bu tutumun iki temel nedeni bulunmaktadır: Birincisi, göç eden bireylerin yurt dışında rejimin iç yapısına dair açıklamalarda bulunma ihtimali; ikincisi ise göçün artması durumunda bunun rejimin başarısızlığına işaret edeceği ve bu durumun uluslararası kamuoyunda Yugoslavya ile komünist ideoloji aleyhinde olumsuz algılar oluşturacağı endişesidir (Zaim, 1957, s. 435)

1953 göçünün temel sebepleri, o dönemde Yugoslavya'da gerçekleştirilen rejim değişikliği ve reform süreciyle yakından ilişkilidir. Bu süreç, siyasi güçler arasındaki yoğun çatışmalar ve yeni bir sosyo-ekonomik ve siyasi sistemin inşası çabalarıyla

şekillenmiştir. Yeni kurulan sosyalist yönetim, toplumsal yapıyı dönüştürmeye çalışırken, karşıt güçlerin ve muhalefetin sistem dışında bırakılmasına yönelik bir strateji izlemiştir (Baklacioğlu, 2003, s. 245). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Makedonya'daki Türk toplumu, Makedon yönetimi tarafından vaat edilen eşit haklardan faydalanamamıştır. Özellikle, Türkler toprak sahibi oldukları için devletleştirme ve kooperatifleşme süreçlerinden en fazla zarar gören grup olmuştur. Bunun yanı sıra, Arnavut toplumu tarafından uygulanan baskılar nedeniyle Türkler, eğitim almak için ya Arnavut ya da Makedon okullarına gitmek zorunda kalmışlardır (Oran, 1993, s. 134). Diğer bir önemli faktör, ilerleyen süreçte Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Yugoslavya'nın Arnavutluk'la birleşme ihtimali karşısında duyulan endişedir (Zaim, 1997, s. 1761). İlave olarak, 1947'de çıkan feracenin kaldırılması yasası, Türk toplumunun yaşam biçimini daha da zorlaştırmış ve göç hareketlerini hızlandırmıştır (Oran, 1993, s. 134). Yugoslavya'nın anayasası ne kadar demokratik olursa olsun, demirperde ülkelerinin genel karakteri, azınlıklara yönelik ayrımcı uygulamalarla şekillenmiştir. Örneğin, kamu sektöründe bir pozisyonun boşalması gerektiğinde, ilk hedeflenen grup genellikle Türkler olmuştur. Fabrikalarda yapılan düzenlemelerde de Türkler sıkça işten çıkarılanlar arasında yer almıştır. Bu ayrımcı davranışlar, göçü tetikleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Türkler, karşılaştıkları olumsuz muameleye karşı örgütlenmeye başlamış, gizli dernekler kurarak yıllarca bu baskılara karşı mücadele etmişlerdir. Bu mücadele, sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasi bir direnişe dönüşmüş, göçün artan bir şekilde bir kaçış yolu olarak görülmesine yol açmıştır (Yücelden, 1966, s. 22). 1948 yılında Yücel davasının adalet ve insan hakları ilkelerine aykırı biçimde yürütülmesi, idam edilen kişilerin gazete manşetlerinde ve meydanlarda kamuoyuna teşhir edilmesi, özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde Yugoslav Halk Cephesi tarafından Yücel Teşkilatı karşıtı toplantılar düzenlenmesi ve bu toplantılara katılmayanların "*emperyalist güçlerin satılmışları*" olarak damgalanması, ayrıca gazetelerde Türkiye karşıtı başlıkların yaygın şekilde kullanılması, Türk toplumu üzerinde derin ve kalıcı bir psikolojik etki bırakmıştır (Ağanoğlu, 2017, s. 383-384).

Yücel Teşkilatı'nın tasfiyesi sonrasında, Yugoslavya'daki Türklere yönelik uygulanan baskılar, iktisadi sömürü ile birleşince pek çok Türk ailesini Türkiye'ye göç etmeye zorlamıştır (Zaim, 1997, s. 1761). 1948 yılında Yugoslavya'nın Milletlerarası

Komünistler Birliği'nden³³(Kominform) ayrılmasının ardından, 29 Kasım 1950 tarihinde çıkarılan genel af kapsamında, tüm siyasi mahkûmların cezaları yedi yıla indirilmiştir. Lakin gerçekleşen infaz, Türklerde infial etkisi yaratmış ve ekonomik sıkıntıların yanında bu tür siyasi uygulamalar da göçü tetiklemiştir (Nuredin, 2011, s. 258). Tito, 1948 sonrasında Sovyetler Birliği ile yaşadığı ideolojik ayrılığın ardından, Arnavutluk ile olan ilişkilerini kesmiş ve Balkan Paktı çerçevesinde özellikle Türkiye ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Türkiye'nin bölgesel etkisini artırma çabaları, Türk nüfusunun eğitim durumu açısından kısmi bir iyileşme sağlanmasına olanak tanımıştır. 1951-1952 öğretim yılı itibarıyla, Yugoslavya'daki Türk okulları yeniden açılmaya başlanmış ve böylece Türk gençliği için eğitim fırsatları sağlanmıştır. Ancak bu süreç, Türk toplumu üzerinde önemli bir yabancılaşma etkisi yaratmış, toplumsal yapıda belirli bir güven kaybına yol açmıştır (Oran, 1993, s. 134; Nuredin, 2011, s. 258; Rajkovic, 2012, s. 34).

Yugoslavya'da Türkler ve Müslümanların karşı karşıya kaldığı olumsuz şartlar, iki ülke arasında bir anlaşmanın yapılmasına uygun bir ortam oluşturmuştur (Muhtaroglu, 2019, s. 88). Türkiye ve Yugoslavya arasındaki olumlu ilişkiler göç hareketlerinin daha sistematik hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, iki ülke arasında siyasi ve ekonomik işbirliğini derinleştirmeyi amaçlayan çeşitli adımlar atılmıştır (Rajkovic, 2012, s. 34). Doğrudan göçü amaçlayan bir antlaşmaya ilişkin arşiv belgelerinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bunun yerine, sözlü olarak göç kararı alındığı ve bu karara dayalı bir süreç yürütüldüğü düşünülmektedir. 1950 yılı itibarıyla gerçekleştirilen muhacir hareketliliği ile ilgili herhangi bir resmi antlaşma kaydı mevcut değildir. Bu durum, göç sürecinin daha çok gayri resmi ve diplomatik iletişimle şekillendiğini göstermektedir (Muhtaroglu, 2019, s. 88). 5 Ocak 1950 tarihinde Ankara'da, Yugoslavya'daki Türklerin mülkiyet hakları ve çıkarlarının düzenlenmesine yönelik bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol, Türkiye'ye göç eden muhacirlerin hak ve menfaatlerinin korunması bakımından, göç sonrası yapılan

³³ Tito ile Stalin arasında yaşanan ideolojik anlaşmazlıklar ve Stalin'in, Tito'nun Balkanlardaki Slav toplulukları üzerinde kurmaya çalıştığı nüfuzdan rahatsızlık duyması nedeniyle, Yugoslavya 1948 yılında Kominform'dan ihraç edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte, Yugoslavya Batı bloğunu Sovyetler Birliği'ne karşı bir koz olarak kullanmaya başlamış ve bu durum Türk-Yugoslav ilişkilerinin hızla düzelmesine yol açmıştır (Oktay, 2003, s. 138).

anlaşmalar içinde değerlendirilmelidir. Hukuki yönden bakıldığında, 1939 ile 1950 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç hareketi durduğu için, bu protokolün esasen 1939'dan önce Türkiye'ye gelen göçmenlerin haklarını güvence altına aldığı ifade edilebilir (Altuğ, 1991, s. 116).

Türk hükümeti, 4 Ekim 1951 yılında Yugoslavya ile Türkiye arasında imzalanan 1938 göç anlaşması gereğince mali yükümlülüklerini yerine getirmesini talep etmiştir. Fakat savaştan yeni çıkan Yugoslavya Devleti'nin bunu karşılayacak gücü olmadığından, diplomatik yollardan sorunun giderilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Nitekim 1952-1953 yıllarında ikili ilişkilerin geliştirilmesi için gerçekleşen diplomasi trafiğinde: "Münakit Dostluk ve İş birliği Anlaşması, ticaret Seyrisefain Mukavelenamesi" ve "Centilmenlik" anlaşması da imzalamıştır. Centilmenlik anlaşması gereğince, Balkanlarda olası savaş durumunda bölge halkının isteği doğrultusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadan göç etmesi mümkün olacaktır. Bu anlaşma sayesinde Yugoslavya bu bölgeden olası göçe mâni olmayacağına garantisini verip, 1938 yılında varılan anlaşmanın mali kısım yükümlülüğünden kurtulmuştur (Nuredin, 2011, s. 258). Sonuç olarak, Türkiye 4 Ekim 1951 tarihinde 3997/51 sayılı gizli belgeyle 1938 tarihli Anlaşmayı yenilemiştir. Ancak, bu anlaşmanın resmen onaylanması, 16 Mart 1953'te Split şehrinde Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito ile Türkiye Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü arasında imzalanan "centilmenlik anlaşması" sayesinde önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Bu anlaşma, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi açısından bir sonraki adımı temsil etmekteydi (Ağanoğlu, 2017, s. 379; Rajkovic, 2012, s. 34).

Tarihçi Hakif Bajrami'nin verdiği bilgilere göre göç antlaşmasıyla ilgili ilk duyumlar, 1952 yılı sonunda alınmış ve 1953 yılının Ocak-Şubat aylarında Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında imzalanan Balkan Paketi³⁴ antlaşmasıyla ilgili görüşmelerin yapıldığı döneme denk gelmiştir. Bu dönemde, istenmeyen bir biçimde, Yugoslavya'daki Türk ve Arnavut toplulukları arasında dikkat çekici bir göç hazırlığı süreci başlamıştır. Bajrami'ye göre, bu anlaşmanın erken bir şekilde halk arasında

³⁴ Balkan Paketi'nin 28 Şubat 1953'te imzalanmasına giden süreçte ortaya çıkan koşullar, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'yı bir araya getirmiş; özellikle güvenlik ve ortak savunma gerekliliği, bu devletlerin daha aktif bir şekilde hareket etmelerine yol açmıştır.

duyulması, özellikle Arnavut halkı üzerinde daha önce yaşanan baskıların ve zorlamaların etkisiyle Türk kimliğini kabul etme yönünde bir zorlamanın meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Bajrami, bu savını desteklerken 1953 yılı içinde gerçekleşen bazı gelişmeleri de izleyerek, 31 Şubat 1953 tarihli Rilindja gazetesinde, 31 Mart 1953'te yapılacak sayımlar sırasında Arnavutlara kendilerini Türk olarak kaydettirme çağrısının yapıldığını ileri sürmüştür (Baklacioğlu, 2003, s. 239). Ocak 1953'te başlayan göç görüşmeleri Türkiye'den Ticaret ve Ekonomi Bakanı Enver Gürel'in Yugoslav meslektaşı Mialko Todorovic ile 24-30 Aralık 1952 tarihlerinde uzlaşmaya vardığı ve Türkiye'nin 50.000 ton tahıl alımını öngören anlaşmanın görüşmeleriyle içiçe geçmiştir. Bütün bu karşılıklı ziyaretler ve görüşmeler, anlaşmanın göç anlaşmasından öte, bir ticaret, bir alışveriş anlaşması olduğunu göstermektedir. Varılan anlaşmaya göre Yugoslavya, Türkiye'ye göçmenlerin malvarlıklarına karşılık tazminat olarak 1968 yılına kadar sadece 3.750.00 dolar ödemiştir (Baklacioğlu, 2003, s. 240). Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen kişilerden, Türkiye'de bir aile tarafından bakım ve gözetimlerinin üstlenileceğine dair bir belge talep edilmekte ve göç edecek bireylerin en azından temel bir gelir düzeyine sahip olmaları şart koşulmaktaydı. 1950 yılından itibaren gelen göçmenlere ise bazı taşınabilir mallarını beraberlerinde getirme hakkı tanınmıştır. Ancak, bu menkullerin değeri genellikle düşük olup, göçmenlerin emlaklarını satma imkânları zorlaşmıştı. Bu nedenle, mallarını satamayan bireylere çıkış izni verilmemekte; bunun yerine, söz konusu kişilerden, emlaklarını Yugoslav Hükümeti'ne hibe ettiklerine dair resmi bir belge imzalatılmıştır (Altuğ, 1991, s. 115).

Savaş yıllarında, Türkiye'ye Yugoslavya'dan göç edenlerin sayısı yalnızca 1.825 olarak kaydedilmiştir. Ancak, savaşın ardından bu rakam daha da düşmüş ve 1951 yılına kadar yalnızca 114 kişi Türkiye'ye gelebilmiştir. 1952'den sonra, özellikle Balkan Paketi'nin imzalanmasının ardından, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı hızla artmıştır. Göç dalgası, özellikle 1954 yılından sonra büyük bir ivme kazanmıştır. 1952'de Yugoslavya'dan Türkiye'ye sadece 73 kişi gelirken, bu rakam 1953'te 1.113'e, 1954'te 9.728'e, 1955'te 17.000'e, 1956'da 31.969'a, 1957'de 30.162'ye, 1958'de 30.137'ye, 1959'da 18.403'e ve 1960'ta 13.304'e ulaşmıştır. Bu dönemde, Sırp baskıları ve diğer zorluklar nedeniyle, 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarına yapılan göçlerin toplamda 1.200.000 kişiyi bulduğu tahmin edilmektedir. Bu büyük göç hareketi, yurtlarını terk eden

insanların zorluklar ve baskılardan kaçışının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir (Deliorman A. , 2011, s. 200). Türklerin göç dalgasında genel bir düşüş gözlemlense de, Makedonya'daki Türklerin göçü az da olsa devam etmiştir. Makedonya'da gerçekleştirilen son nüfus sayımına göre, bölgede yaşayan Türk nüfusu hakkında şu bilgilere ulaşılmaktadır (Iseynovski, 2021, s. 63); 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye göç eden toplam 269.101 kişiden %56,4'ünün 1953-1960 yılları arasında gerçekleşmiştir (Çavuşoğlu, 2007, s. 136). Makedonya Cumhuriyeti'nin her yerinde, toplam Türk nüfusunun (1953 nüfus sayımına göre) %36'sı şehirlerde, %64'ü ise köylerde yaşamaktaydı. Bu nüfusun büyük bir kısmı tarımla uğraşıyordu, büyük bir kısmı zanaatkârdı ve daha küçük bir kısmı da eğitimciler, katipler, din görevlileri, öğrenciler, talebeler vb. idi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda, Makedonya'nın geri kalan nüfusu arasında olduğu gibi, Türk nüfusu arasında da okuma yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksekti (Керими С. К., 2021, s. 189). İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Makedonya'nın idari yapılanması çerçevesinde 1955 yılında yedi bölgeye ayrıldığı dönemde, Türk nüfusu hemen hemen tüm ilçelerde mevcuttu. Bu nüfus, kısmen şehirlerde yoğunlaşmakla birlikte, büyük ölçüde kırsal alanlarda ve köylerde yaşamaktaydı. İlçeler bazında incelendiğinde, Türk nüfusunun en yoğun olduğu bölge 44.645 kişi ile Üsküp iliydi. Bunu sırasıyla 41.902 Türk nüfusu ile İştip bölgesi, 32.305 ile Köprülü, 29.151 ile Manastır, 25.200 ile Ohri, 19.704 ile Kumanova ve 11.001 ile Kalkandelen illeri takip etmekteydi. Bu verilere göre, Makedonya genelinde toplam Türk nüfusu 204.908 olarak kaydedilmiştir (Керими С. К., 2021, s. 188).

Tablo 4. 3: Nüfus Sayımlarıyla Makedonya’da Türklerin Sayısı

Nüfus Sayımlarıyla Makedonya’da Türklerin Sayısı			
Nüfus Sayımı	Makedonya’da Toplam Nüfus	Türklerin Sayısı	Oran
1948	1.152.986	95.930	%8.32
1953	1.304.514	203.938	%15.63
1961	1.406.003	131.484	%9.35
1971	1.647.308	108.552	%6.58
1981	1.909.136	86.591	%4.53
1991	2.033.964	77.080	%3.78
1994	1.945.932	78.019	%4
2002	2.022.547	77.959	%3.85

Kaynak: (Iseynovski, 2021, s. 63)

Tablo 4. 4: Yıllara göre Yugoslavya Vatandaşlığından Çıkma Durumu

Sene	Kişi Sayısı
1951	31
1952	153
1953	1.939
1954	17.396
1955	38.045
1956	28.816
1957	27.432
1958	23.626
15 Mart 1959 yılına kadar	6.362
Toplam	143.800

Kaynak: (Iseynovski, 2021, s. 57)

SONUÇ

19. Yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Balkan Türkleri, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte artan milliyetçi baskılar, uyumlaştırma politikaları, ekonomik ve siyasi eşitsizliğe karşı örgütlü bir direniş sergilemiştir. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Cemiyet Partisi), Şefkat Derneği (İslam Fukara Yardım Cem'iyet-i Hayriyesi), Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti (Fukarâ Hamiyet Cemiyeti), Üsküp Yardım Cemiyeti (İnsaniyet Perver Kültür ve Eğitim Cemaati) ve Yücel Teşkilatı gibi kuruluşlar, bu süreçte Türk ve Müslüman kimliğinin korunması, eğitim hakkının savunulması ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşları, farklı dönemlerde farklı mücadele biçimleriyle öne çıkmışlardır. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin (Cemiyet Partisi) özellikle toprak reformuna karşı duruşu ve dini özerklik talepleriyle ön plana çıkması, bu dönemi siyasi haklar dönemi olarak tanımlamamıza imkân vermektedir. 1930'lu yıllarda, Şefkat Derneği (İslam Fukara Yardım Cem'iyet-i Hayriyesi) ve Manastır İslam Hamiyet Derneği (Fukarâ Hamiyet Cemiyeti), eğitim alanında yaptıkları çalışmalar ve yürüttükleri sosyal yardım faaliyetleriyle kültürel direniş döneminin temsilcileri olmuşlardır. 1940'lı yıllara gelindiğinde ise Üsküp Yardım Cemiyeti (İnsaniyet Perver Kültür ve Eğitim Cemaati) ile Yücel Teşkilatı'nın milli bilinç oluşturma, Türkçe eğitim imkanlarını yaygınlaştırma, basım yayın ve spor alanındaki çabaları, bu süreci milli hareket dönemi olarak adlandırmamıza olanak sağlamaktadır. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Cemiyet Partisi), Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Müslüman Türklerin siyasi ve dini haklarını örgütlü bir şekilde savunmak amacıyla Üsküp'te 1919'da kurulmuştur. Temel faaliyetleri arasında toprak reformlarına karşı mücadele (231.098 hektar Müslüman arazisinin kamulaştırılması), şeriat mahkemelerinin yetkilerinin korunması çabaları, vakıf mallarının muhafazası için hukuki girişimler, ana dilde eğitim hakkının meclis nezdinde savunulması gibi alanlar bulunmaktadır. Ancak, Sırp egemen yönetiminin baskıları ve Türk-Arnavut iş birliğinin zayıflaması nedeniyle 1928'de kapatılmış, ardından yerini kültürel derneklere bırakmıştır. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Balkan Türklerinin ilk organize siyasi direniş hareketi olarak tarihe geçmiştir. Yugoslavya'da İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti 1920-1924 yılları arasında Müslümanların kültürel

kimliklerini koruma ve direnişin sembollerinden biri olma amacıyla Hak Gazetesini yayımlanmıştır.

Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi stratejisi, Balkan Savaşlarının ardındaki Müslüman toplulukların yaşadığı ekonomik ve sosyal kayıpların telafisi olmuştur. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin tüzüğü ve siyasi programı incelendiğinde, Müslüman toplulukların hem dini hem de sivil haklarını teminat altına almayı amaçladığı görülmektedir. Cemiyet Partisi'nin tüzüğünde yer alan maddeler arasında eğitim, mülkiyet hakkı, dini özgürlükler, kamu görevlerine katılım ve vakıf mallarının korunması gibi çok çeşitli alanlarda faaliyetler yer almaktadır. Bu yönüyle Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, yalnızca Türkleri ve Arnavutları kapsayan bir azınlık hareketi olarak değil, aynı zamanda farklı etnik kökenlerden halkların yaşadığı bir devlette vatandaşların eşit haklara sahip olması konusunda çalışmıştır. Özellikle Müslüman askerlerin dini inançlarına saygı gösterilmesi, anadilde eğitim sağlanması, o dönemdeki Avrupa'daki birçok azınlık partisinden bile daha ilerici niteliktedir. Bu durum, Cemiyet Partisi'nin dini temelli bir yapı olmasının yanında, toplumsal odaklı politik hareket olarak görmemizi mümkün kılmaktadır. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin on maddeden oluşan siyasi programı, dönemin Yugoslav siyasi sistemi içinde Müslüman azınlığının inanç, kimlik, mülkiyet ve temsil hakları temelinde yürüttüğü politikaların kurumsal bir belgesidir. Programda eğitimsel ve dini özerklik, şeriat mahkemelerinin tanınması, vakıf mallarının korunması, ana dilde eğitim hakkı, siyasi temsil oranının nüfusa göre düzenlenmesi gibi talepler açıkça dile getirilmiştir. Cemiyet Partisi özellikle 1920 yılların ortasında örgüt yapısına dâhil olan bazı üyeleri, Atatürk'ün Türkiye'de uygulamaya koyduğu reformları örnek alarak, geleneksel yapılar içinde modernleşmeyi savunmuşlardır

Yapılan incelemeler neticesinde Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin yalnızca siyasi düzlemde faaliyet gösteren bir yapı olmadığını aynı zamanda, günlük yaşamda halkın karşılaştığı sorunların savunucusu konumunda olduğunu da göstermektedir. Mezarlıkların bakımı, kadınların ve yetimlerin mülkiyet ve nafaka haklarının korunması gibi günlük yaşamı etkileyen sorunların çözülmesine yönelik çalışmaları Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin sosyal adalet arayışını göstermektedir. Hak Gazetesi yazıları incelendiğinde sadece yerel ve uluslararası haberler olmadığı, İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin

nutuklarının da yer aldığı görülmüştür. Bu nutuklar bize, o dönemdeki Müslüman toplumu üzerinde uygulanan baskıların boyutları ve yönetimlerin bu baskılara karşı tutumları hakkında önemli veriler sunmuştur.

Makedonya'daki Türklerin eğitim ve sosyal dayanışma alanında öncü olarak düşünebileceğimiz Şefkat Derneği, Yugoslavya Krallığı döneminde 1932'de Üsküp'te kurulmuştur. Türk ve Müslüman toplumunun eğitim, kültür ve sosyal yardım ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Dernek, özellikle Şefkat Kız Zanaat Okulu ile Türk kızlarının mesleki eğitim almasını sağlamış, aynı zamanda fakirlere de yardım faaliyetleri yürütmüştür. Ancak, Sırpça eğitimin zorunlu hale getirilmesi ve devletin Türkçe üzerindeki baskıları nedeniyle, derneğin faaliyetleri sınırlı kalmıştır. Şefkat Derneği üyelerinin desteğiyle okulda sadece din derslerinde Türkçe kullanımına izin verilmiş, Türkçe din derslerinin haftada 6 saat verilmesi sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ilk dönem Şefkat Derneği'nin girişimleriyle temelleri atılan eğitim faaliyetlerinin devamı niteliğinde, devlet desteğiyle ikinci bir "Şefkat" Okulu açılmıştır. Devletin resmi eğitim organları tarafından kurulan bu okul, öğretmen kadrosunun Türklerden oluşması ve öğretim dilinin Türkçe olması bakımından, dönemin ilk Türk ortaokulu olma özelliğini taşımaktadır. Ancak kurumsal kimliğinde süreklilik gözetilmiş; okulun mührü, açılışından kapanışına dek "Üsküp Türk Kız Zanaat Okulu Şefkat" şeklinde kalmıştır. Şefkat Kız Zanaat Okulu'na ait belgeler bize okulun yoksul kesimlerden gelen kız çocuklarına devlet denetimi altında iç çamaşırı, elbise ve halıcılık eğitimi verdiklerini göstermektedir. Bu eğitimler kız çocuklarına meslek kazandırmanın yanında sergi çalışmalarıyla hem okula hem de öğrencilere maddi destek sağlamıştır. Özellikle ders müfredatında ağırlıklı olarak yer verilen "Sırp-Hırvat-Sloven Dili", "Ticari Muhasebe", "Jimnastik" ve "Şarkı Söylemek" gibi dersler, Osmanlı sonrası dönemde Sırp Krallığı'nın modernleşme ve ulus inşası stratejilerine paralel olarak azınlık öğrencilerinin devletin istediği vatandaşlık şekline uygun bireyler olarak yetiştirilmesini hedeflediğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, Şefkat Kız Zanaat Okulu'nun iki yönlü bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bir yandan, kız çocuklarının toplumsal hayata katılımını ve mesleki beceriler edinmelerini teşvik ederek, onları geleneksel ev içi rollerin ötesine taşıyan bir yapı sunmuş; diğer yandan ise, devletin kültürel ve dilsel uyum politikaları doğrultusunda bir eğitim modeli geliştirmiştir. Bununla birlikte, Şefkat Derneği, Türk kimliğinin korunması ve

aktarılmada önemli bir kültürel odak noktası olmuş; ilerleyen yıllarda Üsküp Yardım Cemiyeti ve Yücel Teşkilatı gibi oluşumlara da ilham kaynağı teşkil etmiştir. Şefkat Derneği'ne ait tespit edilen bağış kayıtları, yalnızca maddi katkının büyüklüğünü değil, aynı zamanda Müslüman toplumun dayanışmasının büyüklüğünü ve bu dayanışmanın arkasındaki sorumluluk bilincini de göstermektedir. Bağış listelerinde imamlar, müderrisler, şeyhler, tüccarlar ve sanatkârların yanında farklı etnik/dini kimliklere sahip birçok bireyin isimlerinin de yer aldığını görmemiz, derneğin Müslümanlığın yanında aynı zamanda din, dil ayırt etmeden insanları dayanışmaya yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu belgelerden elde edilen veriler, Şefkat Derneği'nin bağış toplama süreçlerinin ne denli sistemli bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu bağışlar, belirli bir düzene göre toplanmış ve önemli miktarlara ulaşmıştır. Çoğunlukla Üsküp'teki camilerden toplanan bağışların miktarları, derneğin halkla güçlü bir bağ kurduğunu ve yerel düzeyde etkili bir yardım ağı oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, bağış toplama yöntemlerinin gönüllü katılımına dayandığı ve derneğin faaliyetlerinin büyük ölçüde dini liderlerin ve yerel cemaatin katkılarıyla yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Sosyal yardımlaşmayı ve dinî kimliğin savunulmasını temsil eden Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti, Manastır'da (Bitola) 1934'te kurulmuş, Müslüman Türk ve Arnavutların sosyal ve dini haklarını korumak amacıyla faaliyet göstermiştir. Fakir ailelerin çocuklarının sünnet ettirilmesi, ramazan ayında gıda, giyecek yardımları ve cenaze masraflarının karşılanması gibi yardımlarda bulunmuş, aynı zamanda Türkçe eğitim ve vakıf işlerinin sürdürülmesi için çaba harcamıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri ve ardından gelen komünist rejimin azınlık derneklerini kapatma politikası nedeniyle varlığını sürdürememiştir.

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nin arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere, cemiyetin finansal yapısı aidat, bağış ve kamu destekleri gibi çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Gelir ve gider tablolarını incelediğimizde hayır işlerini ve cemiyete ait gider masraflarını tek bir cetvele işledikleri görülmüştür. Sadece yapılan hayır işlerini incelediğimizde en çok bütçenin sünnet çocuklarına ayrıldığını, daha sonra sırasıyla cenaze masraflarına, fukaralara, yetim çocuklara ve mezarlık masraflarına ödenek ayrıldığı görülmektedir. İncelenen belgelerdeki tablolar bize 300 kişiyi aşan üye sayısı ile kapsamlı bir dernek olduğunu göstermektedir. Bu belgeler ışığında soyadı kânununun henüz yerleşmemiş olduğu, genellikle ikinci bir ismin soyadı olarak

kullanıldığı ve imzalarda da genellikle isimlerin stilize olarak yazıldığı görülmüştür. Cetvellerde gördüğümüz birçok üyenin imza sahibi olmaları okur yazar oranının yüksek olduğunu da ortaya koymaktadır. Üye yapısına bakıldığında ise, Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti tabanının emekçi, zanaatkâr ve küçük esnaftan oluştuğu, toplumun alt ve orta sınıflarının bu örgütlenme içinde aktif rol aldığı görülmektedir. Üye mesleklerinin çeşitliliği, cemiyetin yalnızca elit bir çevrenin değil, toplumun her kademesine yayıldığını göstermektedir.

Kültürel kimliğin korunması örneklerinden birinin temsilcisi olarak düşündüğümüz Üsküp Yardım Cemiyeti, 1939'da kurulmuş genç Müslüman aydınlarının öncülüğünde eğitim ve kültür faaliyetlerine odaklanmıştır. Esnafın desteğiyle Ramazan ayında yardım bütçeleri oluşturulmuştur. Türkçe kitapların okunması, edebiyat çalışmaları ve spor etkinlikleriyle gençliğin milli bilincini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında komünist rejimin baskıları nedeniyle faaliyetleri durdurulmuş, üyelerinin bir kısmı Yücel Teşkilatı'na katılarak mücadeleyi sürdürmüştür.

Yücel Teşkilatı'nın gizli örgütlenmesi ve Türk konsolosluğuyla ilişkileri, Latin alfabesiyle ders kitapları hazırlatması, Birlik Gazetesi'nin çıkarılması ve ilk döneminde Türkçe yayıncılık ve spor alanındaki faaliyetleri (Sebat/Sparta/Şar kulüpleri) Türklerin sosyal ve kültürel varlığını sürdürme çabasının bir parçası olmuştur. Türk konsolosluğuyla kurulan ilişkiler, teşkilatın "Türkiye destekli bir casusluk örgütü" olarak yargılanmasına gerekçe gösterilmiştir. Ancak belgeler, konsolosluğun doğrudan bir yönlendirmeden ziyade sembolik destek verdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Yücelcilerin milliyetçi amaçlarla inisiyatif olarak hareket ettiği tezini güçlendirmektedir. Dönemin Üsküp Vilayeti Halk Mahkemesi kararlarının, Tito'nun komünist rejimini pekiştirmek amacıyla siyasi bir araç olarak kullanıldığı iddia edilebilir. Özellikle idam cezalarının ağırlığı ve savunma haklarının kısıtlanmaları, sürecin adil yargılanma standartlarından uzak olduğunu düşündürmektedir.

Bu derneklerin ortak özelliği, Türk ve Müslüman kimliğinin korunması, ana dilde eğitim hakkının savunulması ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi için mücadele etmeleridir. Şefkat Derneği'nin Şefkat Kız Zanaat Okulu ve Yardım Cemiyeti'nin kültür çalışmaları, Türkçe eğitimin sürdürülmesi için verilen mücadelenin örnekleridir. Ancak, devletin Türkçe yasakları ve Sırpça zorunlu eğitim politikaları,

bu çabaları büyük ölçüde engellemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Makedonya'da yaşayan Türklerin eğitim ve kültürel yaşamında dikkate değer gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin kapatılması ve Yücel Teşkilatı üyelerinin idam edilmesi, Türklerin siyasi örgütlenme girişimlerinin ne denli tehlikeli bir zeminde ilerlediğini ortaya koymaktadır. Yücel Teşkilatı, Makedonya'da yaşayan Türklerin mücadelesinde bir dönüm noktasıdır.

1953 yılında resmîyet kazanan Yugoslavya'dan Türkiye'ye Türk göçü, yalnızca bir nüfus hareketi değil, aynı zamanda sosyalist rejimin uygulamalarıyla şekillenen sistematik bir dışlanma sürecinin doğrudan sonucudur. Yugoslavya'nın, devletleştirme ve kooperatifleşme politikaları yoluyla Türk toplumunu ekonomik olarak marjinalleştirilmesi, eğitimde yaşanan yapısal eşitsizlikler, kültürel baskılar (örneğin ferace yasağı), ve Yücel Teşkilatı'na yönelik siyasi tasfiyeler gibi uygulamalar, Türk kimliğine yönelik çok yönlü bir baskı rejiminin varlığını ortaya koymuştur.

Makedonya'da yaşayan Türklerin 20. yüzyıldaki varoluş mücadelesi, Cenubi Sırbistan İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nden Yücel Teşkilatı'na uzanan tarihsel bir direniş çizgisiyle yapılandırılmıştır. Kuzey Makedonya Devlet Arşivi, Üsküp Şehir Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden elde edilen belgeler doğrultusunda, Üsküp ve Manastır merkezli sivil oluşumların her birinin, dönemsel koşullar çerçevesinde Türk kimliğini muhafaza etmeye yönelik farklı işlevler ve stratejiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Bu tarihsel süreklilik, Balkan Türklerinin kimlik mücadelesinin yalnızca hayatta kalma değil, aynı zamanda kültürlerini yaşatma ve siyasi katılım sağlamayı da içeren köklü bir mücadele olduğunu göstermektedir.

Balkan Türkleri, son 150 yıldır kimliklerini koruma, ana dillerini yaşatma ve siyasi haklarını elde etme mücadelesi vermiştir. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları önemli bir direniş örneği sergilemiştir. Günümüzde Kuzey Makedonya'daki Türk azınlık, resmi olarak tanınmış olsa da demografik azalma, asimilasyon tehdidi ve siyasi temsil sorunları devam etmektedir. Bu nedenle, geçmişteki bu örgütlü mücadelelerin hatırlanması, Makedonya'da yaşayan Türklerin kültürel mirasının yaşatılması ve sonraki kuşaklara ulaştırılması bakımından büyük bir değer arz etmektedir. Türkiye'nin bölgedeki diplomatik ve kültürel desteği, bu kimliğin yaşatılmasında kritik bir rol oynamaya devam etmelidir.

KAYNAKÇA

GAZETELER

“Bir Senelik Türk Öğretmen Kursu Kursistleri”. *Birlik Gazetesi* (41), 20 Temmuz 1947, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“Dikkat”. *Birlik Gazetesi*(26). 29 Ağustos 1946, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“Ferhad Bey’in Nutku”. *Hak Gazetesi*, 24 Şaban 1342.

“Akif Efendi’nin Nutku”. *Hak Gazetesi*, 26 Şaban 1342.

“Ferhat Bey’in Nutku”. *Hak Gazetesi*, 22 Şaban 1342.

Hak Gazetesi. 21 Zilhice 1341. (BOA) (115/14).

“Halk Öğretmeni Olmak Şereften De Daha Üstündür”. *Birlik Gazetesi* (39), 15 Haziran 1947, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“İşpiyon, Sabotajcı, Terörist Teşkilatı ‘Yücel’, Dış İstihbarat Hizmetinin Direktiflerini Sadık Olarak İcra Etmiş ve Hükümet Nizamına Karşı Silahlı Savaş Hazırlığına Geçmiştir”. *Birlik Gazetesi*(58), 27 Ocak 1948, Gotse Delçev Devlet Basımevi.

“İşpiyon-Terörist Teşkilatı Yücel Banditlerinin Başlıca Gayesi, Millete ve Halk İdaresine Karşı Silahla Savaşmak Olduğu Büsbütün Meydana Çıktı”. *Birlik Gazetesi*(57), 24 Ocak 1948, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“İşpiyon Terorist Yücel Teşkilatı’nın Manevi ve Siyasi Yüzü”. *Birlik Gazetesi* (58), 27 Ocak 1948, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“Öğretmen Kursu Hakkında”. *Birlik Gazetesi*(24), 27 Temmuz 1946, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“Tefeyyüz Okulu Yeni Binasına Geçti”. *Birlik Gazetesi* (49), 1 Aralık 1947, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

“Türk Azlığında Yardım Bulmayan ve Büsbütün Çıplak Bırakılan “Yücel” Banditleri, Millete ve Devlete Karşı Murtatlık İşlediklerini Kabul Ediyorlar”. *Birlik Gazetesi*(54), 21 Ocak 1948, Üsküp: Gotse Delçev Devlet Basımevi.

- “Türk Azlığını Maarif-Kültür ve Bilhassa Siyasi Sahalarda Cahil ve Cansız Bırakmak Konsolos ile Yücel Kara Fikirlerinin Baş Hedefi Olduğu Tastiklendi.” *Birlik Gazetesi*(56), 23 Ocak 1948, Üsküp: Gotse Delçev Devlet Basımevi.
- “Türk Azlığının Hürriyet ve Müsavatını İmha Etmeğe Çalışan Yücel Terorist İspiyon Teşkilatı Üyelerinin Muhakemesi Başladı.” *Birlik Gazetesi*(53), 20 Ocak 1948, Üsküp: Gotse Delçev Devlet Basımevi.
- Şefkat Kız Okulu’nun Başarıları. *Birlik Gazetesi* (24), 27 Temmuz 1946, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Şefkat Okulunun El İşleri Sergisi”. *Birlik Gazetesi* (42), 1 Ağustos 1947, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Şefkat Sergisinden Bir Parça”. *Birlik Gazetesi* (43), 17 Ağustos 1947, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Türk Öğretmen Kursu Bitmek Üzere”. *Birlik Gazetesi*(26), 26 Eylül 1946, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Üsküp’te “Şefkat” Kız San’at Okulu Türk Kadınının Yardımında”. *Birlik Gazetesi*(32), 25 Ocak 1947, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Yeni Öğretmenler Yerlerine Gittiler”. *Birlik Gazetesi* (28), 1 Kasım 1946, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Öğretmenlerimiz Vazifelerinde Daha Büyük Fedakarlık Göstermelidirler”. *Birlik Gazetesi*(30). 21 Aralık 1946, Üsküp: Gotse Delçev Devlet Basımevi.
- “Yücel Teşkilatının İspiyon ve Teroristleri Belgratta Bir Dış Devlet Temsilcisinin Direktifleriyle İşlenmiştir”. *Birlik Gazetesi* (55), 22 Ocak 1948, Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.
- “Битољска општина за саоју сиротињу Бнтољ”. *Pravda Gazetesi*, 5 Aralık 1937.
- “Плодан рад Муслиман-ског хуманог друштва „Хамијет” у Битољу”. *Pravda Gazetesi*, 23 Şubat 1939.
- Deliorman, N. (1948, 03 09). Üsküp’te Oynanan Kanlı Dramdan Medeniyet Utansın. *Trakya Postası* (18).
- Raif, N. (1947, Mayıs 15). Okullarımız Kitap Bekliyor. *Birlik Gazetesi*(37). Üsküp: Goçe Delçev Devlet Basımevi.

Şerif, R. (1946, Eylül 19). Yazı Öğretme Faaliyeti. *Birlik Gazetesi*(26). Üsküp: Gotse Delçev Basımevi.

Zafer, Edinstvo, Luboten ve Ekipe, Fiskültür Cemiyetleri Birleşti. (1947, Ağustos 15). *Birlik Gazetesi*(43). Üsküp: Gotse Delçev Devlet Basımevi.

ARŞİV KAYNAKLARI

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi

(1336, Teşrin-i Evvel 14). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 116/755.

(1336, Teşrin-i Evvel 18). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 116/754.

(1341, Zilhice 21). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),115/14.

(1342, Cemaziyelevvel 15). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 115/15.

(1342, Safer 1). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 115/28.

(1921, Temmuz 15). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),117/416.

(1921, Mayıs 2). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 117/378.

(1933, Ekim 2). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 1.478.1.1/1.

(1934, Aralık 31). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021/123-115.

(1934, Aralık 31). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 /123-132.

- (1934, Aralık 31). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 123 - 124.
- (1934, Kânûn-ı Evvel 16). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 123 - 123.
- (1934, Aralık 21). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021/123-114.
- (1934, Eylül 06). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 123 - 122.
- (1935, Temmuz 14). Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 1.478.1.2/2.
- (1935, Kânûn-ı Sâni 25). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, YB.021 / 123 - 125 .
- (1935, Mart 31). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 123 - 135.
- (1936). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 123 - 151.
- (1936 , Kânûn-ı Evvel 30). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 123 - 113.
- (1941, Aralık 10). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 253/705/5.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi

- (1935, Temmuz 14). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No:1.478.1.2/2.
- (1935, Teşrin-i Evvel 19). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB.021 / 122 - 128.

- (1935-1936). Kuzey Makedonya Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 25.
- (1936, Kasım 21). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 1.478.1.8/9.
- (1936, 11 21). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 7.
- (1936, Haziran 06). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No: 1.478.1.5./5.
- (1937). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 38.
- (1937, Teşrin-i Evvel 16). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 37.
- (1937, Teşrin-i Sâni 16). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288.
- (1937, Kasım 23). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No:1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 11.
- (1937, Şubat 23). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No: 1.478.1.9./10-12.
- (1937, Şubat 23). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 14.

(1937, Şubat 23). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288, Belge No: 16.

(1939, Ocak 01). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No:1.478.1.15/20.

(1939, Ocak 01). Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi / Državen Arhiv na Republika Makedonija (DARM), Kutu No: 1 Fon 7, 342/483/478/616/954/1288 Belge No: 1.478.1.16/21.

Üsküp Şehir Arşivi

(1935-1941). Üsküp Şehir Arşivi, Kadın Esnaf Müslüman Okulu “Şefkat” / Женска Еснаф Муслиманска Школа “Шефкат”, Kutu No: 91 (Yıl Sonu Öğrenci Belgesi / Godišnje Svedočanstvo).

(1935-1941). Üsküp Şehir Arşivi, Kadın Esnaf Müslüman Okulu “Şefkat” / Женска Еснаф Муслиманска Школа “Шефкат”, Kutu No: 91, Belge 23829.

(1936, Kânûn-ı Sâni 11). Üsküp Şehir Arşivi, Kadın Esnaf Müslüman Okulu “Şefkat” / Женска Еснаф Муслиманска Школа “Шефкат”, Kutu No: 91.

WEB

<https://eap.bl.uk/archive-file>. (1918-1941).

TEZLER

Ahbab, Y. (2015). “Üsküp Sancağı’nın idari ve sosyo-ekonomik yapısı (1876–1911)” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baklacioğlu, N. Ö. “Devletlerin Dış Politika Açısından Göç Olgusu: Balkanlardan Türkiye’ye Arnavut Göçleri (1920-1990)” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı , 2003.

- Emini, A. (2015). “Veprimtaria politike e shqiptarëve të Luginës së Preshevës në Mbretërinë SKS 1918–1929” Doktora Tezi, Fakulteti i Histori-Filologjisë, Universiteti i Prishtinës.
- Karagöz, K. “Yugoslavya’da Yayınlanan Türkçe Yayınlar” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, 1991.
- Krasniqi, G. (2009). “Unrecognized Alike, Yet Not Equal: Albanians and Bosnian Muslims in Interwar Yugoslavia 1918-1941 ” Yüksek Lisans Tezi. Central European University, Nationalism Studies Program.
- Lutviyi, S. “1912-1990 Yılları Rasında Makedonya Türkleri; Eğitim, Kültür ve Toplum Hayatı” Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2019.
- Memishoski, E. “Makedonya’da Sıradışı Bir Sivil Toplum Kuruluşu:Yücel Teşkilatı” Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, 2019.
- Milica Anđelković, “Šestojanuarska diktatura i Krivični zakonik Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca” Yüksek Lisans Tezi. Univerzitet u Nišu, Pravni Fakultet, Niš, Sırbistan, 2017.
- Muhtaroglu, E. “1950’li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye Serbest Göçler” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2019.
- Öztürk, Ü. “Balkanlaşma ve Balkanlarda Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği)” Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 2018.
- Rajkovic, N. “The Post-Second World War Immigration Of The Yugoslav Muslims To Turkey (1953-1968)” Yüksek Lisans Tezi. Budapest, Hungary: Central European University, History Department, Master Of Arts, 2018.
- Rameti, B. “Pozita e shqiptarëve në Shkup me rrethinë 1918-1941” Doktora Tezi. Universiteti i Tetovës, Fakulteti Filozofik, (2020).

Roy J. D. “Yugoslavia, 1918-1941: A Case Study in the Socio-Political Structure with Emphasis on the Peasantry” Yüksek Lisans Tezi, Eastern Illinois University, (1971).

KİTAP & MAKALE

Adanır, F. (1979). *Die Makedonische Frage: Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908* (Südosteuropäische Arbeiten, Band 77, s. 34–35). München: R. Oldenbourg Verlag.

Adanır, F. (1996). *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Adanır, F. (2021). Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği. M. Tunçay, & E. J. Zürcher (Dü) içinde, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik* (s. 21-55). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağanoğlu, H. Y. (2012). *II. Dünya Savaşında Yugoslavya’da Bir Direniş Mücadelesi Yücel Teşkilatı*. İstanbul: Sedef Matbaacılık.

Ağanoğlu, H. Y. (2017). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi: Göç*. İstanbul: İz Yayıncılık .

Ağanoğlu, H. Y. (2024). Üsküp’te Türklük ve İslamiyet İçin Mücadele Eden Meddah Medresesi Mezunu İki Dava Adamı; Şuayb Aziz ve Abdülfettah Rauf. S. Abdula, & A. T. İmamoğlu (Dü) içinde, *Üsküp’te Meddah Medresesi* (s. 467-495). Üsküp: İdefe.

Akdağ, E., & Söylemez, H. (2004, Şubat 9). 60 Yıllık Sırrı Açıkıyoruz “Yücelciler”. *Aksiyon Dergisi*, s. 40-47.

Akman, M. (2022). Ortadoğu ve Balkanlar’da Etnik ve Dinsel Çatışmalar: Lübnan ve Bosna-Hersek Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(3), 115–138.

Akman, H. (2022). *Ulusçuluk, Din ve Etnisite: Balkanlar’da Kimlik Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Alp, İ. (2008). *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Altuğ, Y. (1991, Nisan). Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler. *Belleten*, LV(212), s. 109-120.
- Andonyan, A. (1975). *Balkan Harbi Tarihi* (Çev. Z. Biberyan). İstanbul: Sander Yayınları
- Arıdıncı, M. Ş. (1991). *Makedonya'da Müslüman Direnişi Yücelciler 1947*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Aruçi, M. (2002). Kosova. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, s. 219-221.
- Aruçi, M. (2008). Bekir Sadak. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, 382-383.
- Asani, S. (2015). *Shkupi Ndërmjet Dy Luftërave Botërore (dokumente)* (Cilt 1). Üsküp: Logos-A.
- Asani, S. (2017). *Veprimtaria e organizatës politike Xhemijeti në trevat lindore: (1919-1925)*. Prishtinë: Logos-A.
- Asani, S. (2022). Çështja Shqiptare Në Vitet e Para Të Mbretërisë. *Centrum*(18), s. 333-352.
- Asım, S. (2004). *Üsküp Tarihi ve Civarı (Salim Asım Bey)*. İstanbul: Rumeli Türkleri Vakfı Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Azizi, İ. (2019). *Aqif Blyta: Kolosi Pazarit i Te Ri*. Shkup: Logos-A.
- Banac, I. (1988). *The National Question In Yugoslavia*. London: Cornell University Press.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*(C.X.), s. 1-25.
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beksaç, E. (2017). Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar. *Balkanlar El Kitabı* (Cilt 1, s. 47-62). içinde Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Beşlin, M. (2017). *Vojvodina in Yugoslavia: The struggle for the autonomy*. In Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (Ed.), *Yugoslavia from a historical perspective* (s. 295–348). Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.

- Block, A. (1913). *Come Over Macedonia And Help Us*. İstanbul: Le Comite De Publication.
- Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin Provakasyonu*. İstanbul: Birikim Yayıncılık .
- Brailsford, H. N. (1906). *Macedonia; Its Races and Their Future*. London: Methuen & Co.
- Broquiere, B. D. (2000). *Bertrandon de la Beoquiére'in Deniz Aşırı Seyahati*. (C. Schefer, Dü., & İ. Arda, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Calic, M.-J. (2019). *A History of Yugoslavia*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press
- Castellan, G. (1993). *Balkanların Tarihi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Chakaloff, G. N., & J.Shoomkoff, S. (1904). *Macedonian Problem And Its Proper Solution*. Philadelphia : Press of John C. Winston.
- Clark, H. (2000). *Civil Resistance in Kosova*. London: Pluto Press.
- Clayer, N. (2005). The Albanian students of the Mekteb-i / Appendix: Biographies of Albanian students of the Mekteb-i. E. Özdalga (Dü.) içinde, *Late Ottoman Society Social networks and trends of thought* (s. 313-344). Oxfordshire: RoutledgeCurzon.
- Cviic, C. (1995). *Remaking The Balkans*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Çavuşoğlu, H. (2007). “Yugoslavya-Makedonya” Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(41), s. 123-154.
- Çayırılı, N. (2015). Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya’daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları. (M. Kahraman, Dü.) *Avrasya Etüdüleri*(48), s. 143-188.
- Çayırılı, N. (2017). Makedonya’ da İslamiyet. *Yeni Türkiye Dergisi, İslam Dünyası özel Sayısı*, 3(97), s. 60-75.
- Çayırılı, N. (2017). Makedonya Türkleri. B. A. Gökdağ, & O. Karatay (Dü) içinde, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt Çağdaş Balkanlar* (s. 315-332). Ankara: Akçağ Basım Yayın.

- Çelik, B. (2013). *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova Ve Makedonya Türkleri* . İstanbul: Gürer Yayınları .
- Çokbankir, E. (2010). *Balkan Türklerinin Kökleri (Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar)*. İzmir: Seta Matbaacılık .
- Deliorman, A. (2011). *Yugoslavya'da Müslüman Türke Büyük Darbe*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Deliorman, A. (2011). *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Demir, H. (2017). II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya (1939-1945): Hırvat Uştaşalar, Sırp Çetnikler ve Komünist Partizanlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), s. 147-168.
- Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. (Y. Önen, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Engüllü, A. (2009). *Dermeyan*. Üsküp: Kalegrafik Design Print.
- Engüllü, A. (2011). Bir Muamma Olarak Yücel ve Yücelciler. *Balkan Mektubu Dergisi*(28), s. 76-88.
- Erdem, T. (2020). Milliyetçilik. T. Erdem (Dü.) içinde, *Milliteçilik* (s. 28-52). İstanbul: Otorite Kitap.
- Eren, C. (1966). Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselelerinin Başlaması. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(1), s. 9-16.
- Eren, İ. (1966, Ekim). Yugoslavya Topraklarında Türkçe Basın. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*(9), s. 51-73.
- Eren, İ. (1971). Rumeli'de Türk Kültürü. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(20), s. 15-17.
- Eriş, E. A. (2022). *Yücelciler Yugoslavya'da Gizli Türk Teşkilatı*. İstanbul: Üsküp Sahafhane Yayınları.
- Eriş, E. A. (2023). *Yugoslavya'da Türk Direnişi (Yücelci Mehmet Arıdıncı'nın Hatıratı)*. İstanbul: Mavi Gök Yayınları.
- Evans, T. (2007). *Macedonia*. U.S.A: The Globe Pequot Press.

- Evliya Çelebi. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdad 304 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini (S. A. Kahraman & Y. Dağlı, Haz.) (Cilt 5). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Forbes, N., Toynbee, A. J., Mitrany, D., & Hogarth, D. G. (1915). *The Balkans A History Of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*. England: Oxford University Press.
- Fotoğraflarla Tefeyyüz (1944-1994)* . (1994). Üsküp: Chiffi Contacts.
- Gashi, S. (2016). *Historia e Kosovës në tekstet mësimore të historisë në Kosovë, Shqipëri, Sërbi, Mali i Zi dhe Maqedoni*. Prishtinë: Instituti për Studime në Shoqëri e në Kulturë “Alter Habitus”.
- Gençlik F.C. “Zafer”. (1946, Ağustos 29). *Birlik Gazetesi*(25). Üsküp: Gotse Delçev Devlet Basımevi.
- Georgevitch, T. (1918). *Macedonia*. London: George Allen Unwin Ltd.
- Georgieva, T. (2007). Local Elites and the Ottoman State in the 19th Century. In *Ottoman Rule and the Balkans, 1760–1850: Conflict, Transformation, Adaptation* (s. 3–20).
- Goff, A., & Fawcett, H. A. (1921). *Macedonia, A Plea For The Primitive*. London: The Mayflower Press.
- Goldstein, I. (2017). *Croatia and Croats in Yugoslavia: Resistance to centralism*. In S. Biserko (Ed.), *Yugoslavia from a historical perspective* (s. 126–162). Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Göka, E. (2006). *İnsan Kısım Kısım Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*. Ankara: Aşına Kitaplar
- Gulić, M. (2016). *Dalmatinska Javnost i Sarajevski Atentat*. In *Istorija 20. Veka*. Belgrad: Filozofski Fakultet u Beograd.
- Gülün, K. (1998, Kasım). Belleten. *Türkiye 'yi II. Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları*, 52(204), s. 1455-1468.
- Hacısalihoglu, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890–1918)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Hacısalihoglu, M. (2008). Jön Türklerin Balkan politikası (1908–1913). *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 99–127.
- Hacısalihoglu, M., & Aksu, F. (2007). A General Introduction to Minority Issues in the Balkans. In *Minority Issues in the Balkans and the EU* (s. 3–16). İstanbul: OBİV Yayınları.
- Hafız, N. (2005). Eski Yugoslavya Bölgelerinde Kimi Anadolu İnançları. *Bal-Tam Türklük Bilgisi* (3), s. 223-231.
- Hammer, J. V. (1979). *Historiya Osmanskog Carstva*. Zagreb.
- Hamzaoglu, Y. (2000). *Balkan Türklüğü (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hamzaoglu, Y. (2010). *Balkan Türklüğü (Makedonya.Bulgaristan.Slovenya)* (Cilt II). Üsküp: Logos-A.
- Hamzaoglu, Y. (2010a). *Balkan Türklüğü (Makedonya.Bulgaristan.Slovenya)* (Cilt II). Üsküp: Logos-A.
- Hamzaoglu, Y. (2010b). *Balkan Türklüğü (Makedonya, Hırvatistan, Osmanlı Öncesi Balkan Müslümanlığı) 1*. Üsküp: Logos-A.
- Hamzaoglu, Y. (2019). *Avrupa'da Türkler ve İslamiyet*. Üsküp: Logos-A.
- Hamzaoglu, Y.(2022a). *Balkanlarda Yapılan Türk-Müslüman Soykırımı (M.Ö.1184-1912/1913)* (Cilt 1). Üsküp: Logos-A.
- Hamzaoglu, Y. (2022b). *Balkanlarda Yapılan Türk-Müslüman Soykırımı (1912/13-1999)* (Cilt II). Üsküp: Logos-A.
- Heyeti, M. M. (1948). *Yücel İşpiyon – Terorist Teşkilatının Muhakemesi*. Üsküp: Mladina Basımevi.
- Hilmi, T. (1316). *Makedonya; Mazisi, Hali, İstikbali*. Kahire: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Matbaası.
- Hoca, F., & Nuredin, A. (2024). *1914–2024 Makedonya'da Türkçe eğitim: Tarihsel ve sosyo-kültürel gelişmeler*. A. V. Can (Ed.), Uluslararası Vizyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları No. 1. Gostivar, Kuzey Makedonya.

- Hrabak, B. (2003). *Cemijet: Organizacija Muslimana Makedonije, Kosova, Metohije i Sandžaka 1919–1928*. Beograd: Autor.
- Hubaniç, E. A., & Sakin, O. (2024). Üsküp'te Yayınlanan Hak Gazetesi. S. Abdula, & A. Köroçlu (Dü) içinde, *Balkan Periodicals The Trajectory of Islamic Thought in the Interwar Period* (s. 281-291). Üsküp: İdefe.
- Jonçić, D., & Malović, G. (2008). *Jugoslavija u međunarodnim odnosima 1918–1992*. M. Milošević (Baş Ed.), N. Petrović (Ed.). Belgrad, Sırbistan: Arhiv Srbije i Crne Gore.
- İdrizi, M. (2018). “Cemiyet” Hareketinin Kuruluşu ve Siyasi Faaliyetlerine İlişkin Bazı Arşiv Kaynakları Değerlendirilmesi. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 171–185.
- Ilievski, B. (2024). *The Albanian and Turkish Minorities in the People's Republic of Macedonia (Population Numbers, Structure and Migrations)*. In V. Stojanović (Ed.), *National Minorities in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1944–1991)* (s. 55–98). Belgrade: Institute of Contemporary History.
- İnalcık, H. (1976). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat. *Türk Dünyası El Kitabı* (s. 976-990). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İnalcık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *Bal-Tam Türklük Bilgisi*(3), s. 20-44.
- İnalcık, H. (2008). Rumeli. *Türk İslam Ansiklopedisi*, 35, s. 232-235.
- İnbaşı, M. (2017). Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan. B. A. Gökdağ, & O. Karatay (Dü) içinde, *Balkanlar El Kitabı* (Cilt 1, s. 283-295). Ankara: Akçağ Basım Yayın .
- Iseynovski, N. (2021). *Makedonya'dan Göç* . İstanbul : Tilki Kitap Yayınevi .
- Jabareen, Y. (2009). International Journal of Qualitative Methods. *Philosophy, Definitions, and Procedure. International Journal of Qualitative Methods*, 8(4), s. 49-62.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl* (Cilt 2). İstanbul: Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2013). *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar* (Cilt 1). İstanbul: Küre Yayınlar.

- Kafkasyalı, E. G. (2020). Balkan Ulusçuluğu. T. Erdem (Dü.) içinde, *Milliyetçilik* (s. 408-421). İstanbul: Otorite Kitap.
- Kaplan, R. D. (1994). *Balkan ghosts: A journey through history* (Vintage departures ed.). Vintage Books, a division of Random House.
- Karahasan, D. (1995, Ocak). “Birlik Yarım Asırlık Gazete”. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*(292), s. 5-7.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları .
- Karpat, K. H. (1992). Balkanlar. *İslam Ansiklopedisi*, 5, s. 25-32.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2021a). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2021b). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, F. (1995, Ocak). Birlik Gazetesi'nin Dünü ve Yarını. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*(292), s. 9-16.
- Kaya, F. (2006). *Şafak Sökerken*. Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi .
- Kaya, F. (2006a). “Birlik” Deyip de Geçmeyin. F. Kaya içinde, *Şafak Sökerken* (s. 174-189). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi.
- Kaya, F. (2006b). “İrfan” Okulu Adında Bir Okulumuz Da Var. F. Kaya içinde, *Şafak Sökerken* (s. 157-164). Üsküp: Yeni Balkan.
- Kaya, F. (2006c). “Tefeyyüz” ve Edebiyatımız. F. Kaya içinde, *Şafak Sökerken* (s. 148-155). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi.
- Kaya, F. (2006d). İki Şefkat. F. Kaya içinde, *Şafak Sökerken* (s. 165-173). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi.
- Kaya, F. (2006e). Makedonya'da Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Yarını. F. Kaya içinde, *Şafak Sökerken* (s. 8-22). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi.

- Kaya, F. (2006f). Makedonya’da Türkçe Basın. F. Kaya içinde, *Şafak Sökerken* (s. 79-114). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi.
- Kaya, F. (2009a). Makedonya Türklerin İlk Partisi “Cemiyet”. F. Kaya içinde, *Gün Bugün* (s. 243-249). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi.
- Kaya, F. (2009b). Makedonya Türkleri’nin Üçe Bölünmesi. F. Kaya içinde, *Gün Bugün* (s. 233-237). Üsküp: Yeni Balkan Yayınları.
- Kaya, F. (2010a). Kültür ve Eğitim tarihimizde “Yücelciler”. F. Kaya, N. R. Gürel, & Z. Gürel (Dü) içinde, *Fahri Kaya Hayatı-Sanatı-Eserleri* (s. 262-269). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kaya, F. (2010b). Makedonya’da Türkçe Yayın Hayatı. F. Kaya, n. R. Gürel, & Z. Gürel (Dü) içinde, *Fahri Kaya Hayatı-Sanatı-Eserleri* (s. 332-365). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kızılcıaoğlu, A. (2014). *Makedonya Coğrafyası*. Bursa: Alfa Akademi .
- Kryeziu, V., & Dugolli, B. (2022). The Armed Resistance Movement in Kosovo 1918–1928 according to the Albanian press. *Historia i Świat, 11*, 237–250.
- Koka, Ş. (2017). İkinci Dünya Savaşında Balkanlar. (O. K. Bilgehan A. Gökdağ, Dü.) *Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih*, s. 637-646.
- Lampe, J. R. (2000). *Yugoslavia as history: Twice there was a country* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Limani, A. (2024). Vështirmi i Gazetës Pravi Put Për Shollat Myslimanë. A. K. Sevba Abdula (Dü.) içinde, *Balkan Periodicals The Trajectory of Islamic Thought in the Interwar Period* (s. 369-377). Skopje: İdefe.
- Limani, M. (2017). Yugoslavia from a Historical Perspective. Latinka Perović (Ed.), *Kosova in Yugoslavia: Against colonial status* (s. 271-294). Belgrad: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Lutfiu, S. (2015). *Albanian education and culture in Ferizaj (1918–1941)*. *Kosova: Revista shkencore e Institutit të Historisë “Ali Hadri”*, (40), 237–249.
- Malcolm, N. (1998a). *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*. İstanbul: Sabah Kitapçılık.

- Malcolm, N. (1998b). *Kosova: A Short History*. Newyork: Newyork University Press.
- Malović, G. (2013). *Saobraćaj i Veze u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*. Belgrad: Arhiv Jugoslavije.
- Maskan, A. (2019). *Kalanlara Gurbet Gidenlere Memleket Rumeli (Makedonya Türkleri)*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Mazower, M. (2014). *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Mazower, M. (2020). *Hitler İmparatorluğu:İsgal Avrupası'nda Nazi Yönetimi*. İstanbul : Alfa Basım Yayın .
- McCarthy, J. (2022). *Ölüm Ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu .
- Meclisi, M. H. (1951). *Makedonya'da Ferace ve Peçenin İzalesile İlgili Faaliyetler Çerçevesinde İslam Camiasının Yüksek Din Makamlarının Karar, Beyanat ve Tamimleri*. Üsküp: Goçe Delçev Basımevi .
- Miladinović, J. (2021, June). 'Justice' or an Orchestrated Trial? The Lifeworld of Ferhad Bey Draga, the Lawsuit against Him, and the Local Communities in Mitrovica in the late 1920s . *Journal of Balkan and Black Sea Studies* , s. 19-50.
- Milošević, S. (2017). Yugoslav society 1918–1991: From the stagnation to the revolution. In H. Grandits (Ed.), *Yugoslavia from a historical perspective* (s. 349-390). Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Motadel, D. (2015). *İslam ve Naziler* . İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Mujadzevic, D. (2013). Some Remarks On Ottoman Legacy Among Non-Musli Etnich Group in Western Balkans. Z. İskefiyeli, M. B. Çelik, & S. Yazıcı (Dü) içinde, *Türk Tarihinde Balkanlar / Balkans İn The Turkish History* (s. 513-523). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Nuredin, A. (2008). *Osmanlı Sonrası Makedonya* . Üsküp: Kalegrafik DOO Matbaası.
- Nuredin, A. (2011). *Balkanlardan Türkiye'ye Göç ve Etkileri* . Ankara: Çağla Yayıncılık.

- Nureski, D. (2016). Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Avrasya Etüdleri*, 50(2), s. 351-388.
- Oktay, E. O. (2003). Çözülemeyen Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri. E. Türbedar (Dü.) içinde, *Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı* (s. 124-150). Ankara: Asam.
- Oran, B. (1993, Ocak Aralık). Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 48, s. 121-148.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası (1919-1980)* (Cilt 1). İstanbul: İletişim.
- Oruç, Z. (2013). *Balkanlarda "Türk" Olmak*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Öktem, D. N. (1968). Rumeli Türkleri'nin Dilekleri. *Türk Dünyası Dergisi Fikir Kültür Dergisi*(9), s. 47.
- Ömerov, M. (2007). 1956 Yılı Ulema Meclisi Raporlarında Makedonya'daki Camiler ve Din Görevlileri. *Balkan Sempozyumu: Balkanlar'da Din ve Toplum*. İstanbul: TDV Yayınları, s. 298–306.
- Öney, R. (2017). Balkanların Coğrafi Yapısı. B. A. Gökdağ, & O. Karatay (Dü) içinde, *Balkanlar El Kitabı* (Cilt 1, s. 25-46). Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Özer, R. (2004). Yücel Teşkilatı ve Teşkilatın Hayatta Kalan Son Mensuplarından Refik Özer Bey. *Rumeli Kültürü Üç Aylık Bİlimsel ve Kültürel Dergi*(8), s. 30-34.
- Pavlov, Z., & Petkova, R. (2008). Yeni Mosque – Bitola. In *Macedonian Cultural Heritage: Ottoman Monuments* (s.10–13). Skopje: Directorate for Protection of Cultural Heritage.
- Perović, L. (2015). *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1929) / Kraljevina Jugoslavija (1929–1941): nastanak, trajanje i kraj*. Beograd.
- Petranović, B. (1988a). *Istorija Jugoslavije I (1914-1941)*. Belgrad (Beograd), Yugoslavya: Nolit.
- Petranović, B. (1988b). *Istorija Jugoslavije I (1941-1945)*. Belgrad (Beograd), Yugoslavya: Nolit.

- Petranović, B. (1988c). *Istorija Jugoslavije I (1945-1980)*. Belgrad (Beograd), Yugoslavya: Nolit.
- Petrović, R. (2014). *Yugoslavia and the USSR: Political and Economic Relations 1945-1980*. *Annales - Series Historia et Sociologia*, 24(3), s.18-25.
- Pirraaku, M. (2023, Şubat 23). <https://dardaniapress.net/histori/gazeta-hak-e-shkupit-1920-1924-nje-margaritar-i-gazetarise-shqiptare/>.
- Pinon, R. (1913). *L'Europe et l'Empire Ottoman: Les aspects actuels de la question d'Orient* (s. 97). Paris: Perrin.
- Portmann, M., & Ružičić Kessler, K. (2014). *Yugoslavia and Its Western Neighbours, 1945–1980*. *Zeitgeschichte*, 41(5), 296–297.
- Poulton, H. (1991). *Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Repe, B. (2017). *Yugoslavia from a Historical Perspective*. Latinka Perović (Ed.), *Slovenia and Slovians in Yugoslavia: Reasons for entering and exiting* (s. 186-219). Belgrad: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Rusinow, D. (2017). Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası. L. Brown (Dü.) içinde, *İmparatorluk Mirası Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (s. 113-143). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sadak, B. (1991, Ocak Şubat). Biz Oralarda Kalmalydık. *El Hilal Dergisi*(4). Üsküp.
- Salihi, A. (2024). Shpërngulja e Popullsisë Myslimane Në Artikuajt e Gazetës Hak. S. Abdula, & A. Köroğlu (Dü) içinde, *Balkan Periodicals The Trajectory of Islamic Thought in the Interwar Period* (s. 379-397). Skopje: İdefe.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sanlı, F. S. (2012, Kasım Aralık). Yücel Hareketi ve Makedonya Türklüğü. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, s. 33-48.
- Selim, C. (1975, Mayıs). "Tefeyyüz" Okulu Otuz Yaşında. *Sesler aylık Toplum Sanat Dergisi*(96), s. 16-19.
- Sellaouti, R. T. (2007). La France révolutionnaire et les populations musulmanes de la Turquie d'Europe au moment de l'expédition d'Égypte : une mise à l'épreuve du cosmopolitisme. In H. Erdem & G. Doumelakis (Eds.), *Ottoman Rule and*

- the Balkans, 1760–1850: Conflict, Transformation, Adaptation* (pp. 95–122). Rethymno: University of Crete.
- Sezer, A. (1971). Eski Yugoslavya’da Türkler. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir*(23), s. 29-31.
- Sloane, W. M. (2008). *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*. İstanbul: Nesnel Yayınlar-5.
- Stefov, R. (2005). *History of the Macedonian People From Ancient times to the Present* . Toronto: Risto Stefov Publications .
- Stefov, R. (2018). *Who are the Macedonians?* Toronto: Risto Stefov Publications .
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Smith, A. D. (2007). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şar, K. (2018). *Şar Dağı Ayakdaşları*. İstanbul: Yaz Yayınları.
- Şehabi, B. (1997, Kasım). Üsküp Bizimken. *Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayın Organı Rumeli'nin Sesi*(5), s. 23-24.
- Şirvan, H. (2009). *Çıkayım Gideyim Urumeli'ne Elli Yıl Sonra Memleketim Makedonya*. Bursa: Yeni Zamanlar Yayınevi.
- Şıvgın, H. (2006). Makedonya’da Türk-Müslümanlara Yapılan Mezclim (1902 - 1912). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Şkriyel, R. (2018). Üsküp Türk ‘Hak’ Gazetesi-Cemiyet Örgütü’nün Resmi Aracı . *Türk Basın Tarihi* (s. 321-344). içinde Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları .
- Taştan, Y. K. (2017). Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri. B. A. Gökdağ, & O. Karatay (Dü) içinde, *Balkanlar El Kitabı* (Cilt 1, s. 403-433). Ankara: Akçağ Basım Yayın.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Todorova, M. (2017). Balkanlardaki Osmanlı Mirası. L. C. Brown (Dü.) içinde, *İmparatorluk Mirası Balkanlarda ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Todorova, M. (2022). *Balkanları Tahayyül Etmek*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Todorovski, G. (1962, Aralık 27). 1920 Yılı Belediye Seçimlerinde Türkler . *Birlik Gazetesi* . Üsküp, Makedonya.
- Tufan, M. (1996, Mayıs-Haziran). Makedonya’da Türk Ahalinin Göçleri. *Sesler Aylık Kültür Sanat Dergisi*(306-307), s. 5-14.
- Tunç, B., & Canbay, M. (2022). Makedonya’daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi. *Balkan Araştırmaları Dergisi*, (7), s. 3885–3898.
- Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonunun AWR Kongresine Sunduğu Rapor. (1967). (6).
- Türkeş, M. (2017). Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi. (O. K. Bilgehan A. Gökdağ, Dü.) *Balkanlar El Kitabı Cilt: 2 Çağdaş Balkanlar*, s. 15-22.
- Türksoylu, E. (2020). *Yücel Teşkilatı* . Ankara: Astana Yayınları.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Unknown. (1918). *Macedonia and the Macedonian Population*. London: Salisbury Supply.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülger, İ. K. (2016). *Yugoslavya Neden Parçalandı?* Kocaeli : Umuttepe Yayınları.
- Ünal, M. A. (2016). Evliya Çelebi’ye göre Balkanlar’da kurulan pazarlar ve panayırlar: 17. yüzyılda Balkanlar’da ticaret. Z. Gölen & A. Temizer (Ed.), *Balkan Tarihi Cilt 1* (s. 1–40). TKAD Yayınları.
- Vickers, M. (1998). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. Columbia University Press.
- Yaver, H. (1938). *Bulgarların Balkanları İstila Planları*. İstanbul: Tecelli Basımevi.
- Yerasimos, S. (2023). *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Yetişgin, M. (2013). Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri. Z. İskefiyeli, M. B. Çelik, & S. Yazıcı

- (Dü) içinde, *Türk Tarihinde Balkanlar* (Cilt 2, s. 859-893). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yücel, M. U. (2017). Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar. B. A. Gökdağ, & O. Karatay (Dü) içinde, *Balkanlar El Kitabı* (Cilt 1, s. 187-214). Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Yücelden, Ş. (1966). Yugoslavya'dan Anayurda Yapılan Göçlerin Nedenleri. *Türk Dünyası Üç Aylık Kültür Fikir Dergisi*(2), s. 21-23.
- Yücelden, Ş. (1969). Quo Vadis. *Tarih Dergisi Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(14), s. 24-28.
- Yücelden, Ş. (1969). Üsküp'te Çıkan "Birlik" Gazetesi. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(15), s. 24-26.
- Yücelden, Ş. (1969, Ocak Şubat Mart). Yücel. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(12).
- Yücelden, Ş. (1970, Nisan Mayıs Haziran). Komünist Yugoslavya'da Türk Okulu. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(17), s. 24-28.
- Yücelden, Ş. (1970). Pis Yücel. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(18), s. 69-71.
- Yücelden, Ş. (1971). Milliyetçi "Yücel" Olayı. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(20), s. 28-30.
- Yücelden, Ş. (1971). Yaşar Nabi Nayır Kime Hizmet Ediyor? *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(20), s. 52-56.
- Yücelden, Ş. (1975, Ocak Şubat Mart Nisan Mayıs Haziran). Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Yapılan Büyük Darbe. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi*, s. 37-43.
- Yücelden, Ş. (1975, Ocak Şubat Mart Nisan Mayıs Haziran). Yücel Şehitleri 27 Yaşında. *Türk Dünyası Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(36-37), s. 33-36.
- Yücelden, Ş. (1976). Yugoslavya Türkleri. *Türk Dünyası El Kitabı* (s. 1086-1098). içinde Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Zaim, S. (1957). Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19(1-4), s. 435-448.

- Zaim, S. (1969). Hürriyetini Kaybetmiş Türkler ve Milli Türk Teşkilatı “YÜCEL”. *Tarih Dergisi Üç Aylık Fikir Kültür Dergisi*(14), s. 1-4.
- Zaim, S. (1997, Temmuz-Ağustos). Türk Dünyası’nda Balkanlardan Hatıralar. *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı*(16), 1758-1765.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Cilt I). (E. Afyoncu, Dü., & N. Erçeli, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Стерјовски, А. (2012). *Еден век во Битола: Црвен крст*. Bitola: Opštinska organizacija na Crven krst.
- Керими, С. (. (2022). *Судбината На Организацијата “Јуџел”-”Судскиот”* . Гостивар (Gostivar): Адексам.
- Керими, С. К. (2021). *Иселувањето На Турците Од Македонија Во Турција По Втората Светска Војна / İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türklerin Makedonya ’dan Türkiye ’ye Göçü*. Üsküp: Академски Печат.
- Williams, R. (2021). *Kültür ve Toplum 1780-1950*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Transkripsiyon

Ferhâd Bey'in Nutkî

[Dünki nüshamızdan mâba'd]

Efendiler, 'arz idecek daha birçok şeylerimin mevcûd bulunduğuna emin olunuz ancak zemânın epey mürûr itmesi, gecenin de basmış bulunması be belki de bu mes'ele hakkında söz söyleyecek daha ba'zı kimselerin bulunabileceği ihtimâline binâ'en fazla söylemeyeceğim, lâkin birazda Domoniçe Vak'ası'na nakl-i kelâm ideyim. Domoniçe'nin bir kısmına "Zagorya" tesmiye idiliyorç Burada beş kişi kaçak vardır, ki bunlardan biri Konyof, ikincisi Bekir diğerleri Bayçıyoşoviç lakabını taşıyan üç kardaşdır. İntihâbâtdan ol Volçitrin kâ'imakâmlığın Pisari kendilerinden silahlarını teslîm itmemek ve şehri asla ziyâret itmemek üzere teslîm olmalarını istemiştir. Böylece bu kaçaklar evlerinde uslu oturacaklar ve polis devâ'iri de onlara ilişmeyecekti. Merkûmân bu şerâ'ite rızâ göstererek söylenildiğine nazaran bu müsâlahayı nâtik bir mukâvele zabıtnâmesini da beynlerinde temhîr eylemişler. Ve fakat mezkûr zâbitnâme elimde bulunmadından temâmıyla iddi'âda bulunamam.

Seve Çorceviç- Marlo ile Yaniç'in yazdığı zabıtnâme gibimidir? (Hak:- Zagreb'de radikallerin balok mümessilleriyle 'akd idilen mukâvelenâmeyi îmâ idiyor.)

Yaniç- Sizin mukâvelenâmenizi de işledeceğimizi bizim ise bellidir.

Ferhad Bey- Volçitrin kâ'imakâmının becâyış üzerine yeni gelen kâ'imakâm münâdî vâsıtasıyla kaçakların hükûmet tarafından resmen kaçak i'lân idildiğini ve onları tutmağa veyâ itlâfa muvaffak olacaklara hükûmet tarafından mu'ayyen bir mikdârda mükâfât olmak üzere pâre verileceğini de söylemiştir. Kaçaklar ise kendi ehibbâ ve ta'allukâtı tarafından ihbâr idilerek bi't-tabi' dağlara kaçmışlardır. Kaçakların ikinci def'a dağlara vukû' bulan bu firarlarının müte'akib kâ'imakâm be- tekrâr nezdlerine gidüb teklîf müsâlaha eyler. (bunu elli-altmış köyli şehâdet idiyor.) Kendilerine yapılan i'lân ve ta'mîmin sırf bir yanlışlıktan ilerü geldiğini ve virilen ve verilen emrin geri alındığını söyleyerek evvelce tesbît idilen mukâvelenâmeye râzî olduğuna dâ'ir te'mînât virir. Bunun üzerine kaçaklar tekrâr evlerine 'avdet iderler. Bu Mehmed Konyof ise vâki' olan fecâyî'den biraz evvel 150 dinarlık bir virgüyi de hükûmete te'diye eylediğine dâ'ir bugün vesâ'ik-i resmiye dahî mevcûddur.

(Sol cenâhdab bir ses: bu ne zemân idi?) Onın târîh te'diyesini bilmiyorum. Şu kadar ki bunun 'akde vesâ'ik-i resmiye vardır. Ben hayâtımda hiçbir vakit yalanı irtikâb itmemiş ve bunu kendim için bir şeref 'add itmiş bulunduğumdan bu husûsda bana hiçbir kimse bunu redd ve inkâr idemez şimdi ise size mümkün olduğu kadar Dominiçe'nin mevkî'ini tavsif ideyim: Orası dağlık bir yerdir. Onın yanı başında ahşabdab üç hane mevcûddur. Bu evlerin birinde kaçak Bekir sâkin olub kendisi küçük bir oğlı ile kızı vak'adan iki gün evvelisi dünyaya gelen mini mini bir yavrusuyla zevcesinden 'ibâret olan dört nüfusluk bir aile sahibidir. Koynof'un ise yalnız karısı olub aynı hanede mezkûr şerâ'it dâhilinde teslîm olan kaçak bir birâderi vardır ki onlar çoluk çocuğuyla dört beş kişi idiler. Onların civârında oğlı, gelini ve kızıyla emrâr-ı hayât iden ve kaçaklarla hiçbir alakası olmayan seksan yaşında diğere bir köyli vardır. Vak'a gicesi dört kadın bir erkek ve üç çocukdan 'ibâret olub komşu köylerinin birinden ihtiyârın kızını almak üzere gelin alıcılar geliyor.

Mezkûr üç hânedede misâfir ve o halkı olarak 22 kişi vardı. Pazar gicesi polis ve jandarma gelüb dört haneyi muhâsara altına aldı. Bu evlerin karşusunda 1300 metru uzaklığında bir dere arkasındaki bayır üzerinde kargirden iki hane kâ'in olub o kulelerde üç kardeş kaçağı sâkindirler. Bu kulelerde aynı gece ihâta idiliyor. O kulelere karşı yolun heman 'aynı cihetinde iki hâne vardır ki birinde Müslüman olan bir Arnavud diğere ise iskân idilen Mihaylo Peçanas ikâmet itmektedir. Bunlar beyninde yirmi metru olmadığı hâlde bu iki ev muhasaradan hâric olarak gülle/külle ve bil cümle tehlikelerden azâde bulunuduruluyor. Merkûm Mehmed ile kardaşı evlerinde idiler. Köyde ise yalnız üç kaçak vardı. Gice yarısında polis me'mûrları kaçakları teslîm olmağa da'vet ider. (Polisin **inine nazaran) buna dâ'ir şâhid yokdurç Mehmed Koniyoğ kardaşıyla silâhlânarak kapuyı açar ve jandarmalara hüçûm iderler. Bu zulmet leyde muhasaraya açılarak neticede dört jandarma urulur. Mehmed Konyoğ ise yaralı olarak kardaşıyla kurtulmağa muvaffak olur. Sabâha karşı irken, evden ne bir ses ne de bir günâ cevâb vardı. Bu keyfiyeti ihbâr iden ve polisyanın mu'temedi olan bir köyli jandarmalarla eve yaklaştığı zemân evden kadınlar çıkarlar. Bunlar kaçakların firâr itdiklerini söyleyerek jandarmalardan için himâye isti'âne iderler jandarmalarda taharriyât neticesinde kaçakları bulamayınca keyfiyeti kumandanları Binbaşı Periç'e 'arz eylerler.

M. Nikoloviç- Feraceler altında kaçak yok mu idi?

Ferhad Bey- Cânî her zaman cânîdir. Siz onları müdâfa' a idecek olursanız o vakit bu hükûmetde devâ bulunamaz. (Nikoliçe Doktor Ca'fer beyninde şiddetli münâkaşalar) efendiler, zâbit olmak şerefinsizli midir_ Efendiler, yine size hitâb idiyorum. Kaçaklardan hiçbiri ne itlâf ne de tevkîf idilebilmiştir. Zavallı kadın ve çoluk çocuğun itlâfına sebebiyet viren kim olduğunu bizzat efendi söylesin. Şâyed o çoluk çocuklarla beraber kaçaklar da vurulmuş olsa idi o zemân hakikaten muharebenin vukû' bulduğuna dâ'ir bir mülâhaza vârid olabilirdi. Lâkin böylece?! Size sahneyi biraz daha 'arz ideyim: Bu iki ev ihâta idilmiş ve kapularından her kim çıkdıysa jandarmalar tarafından tüfenk ve süngü ile urulmuş, içeride kalanlarsa yanarak kül olmuşlardır.

[Mâba'dı var]

24 Şaban 1342 Tarihli Hak Gazetesi İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ferhat Draga'nın Nutku

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

« آونه شرايطي »

داخل ايون سكه ۲۰۰ آني آلي ۱۲۰ دينارو .
خارج ۲۰۰ ۱۸۰ ۰

آونه واملاات ايون حساب مامولتو ، امور تجارو ايجوو
ميت تجارو ميرتو مامولتو ايجوو .

صاحب امتياز : ع . خ . ح . مير مشول : مصافي اسلام
درج ايجوان اولوق ائده اولوتاز .

تاسيسي [۷۸] ساقدر .

« حق »

آدرس : لسكو فرجه جوجا چامسي نوسو [۲۷]
تلفاز : لسكو فرجه جوجا چامسي نوسو [۲۷]
تلفون : لسكو فرجه جوجا چامسي نوسو [۲۷]

« حاق »

« ХАК »

ГЛАСЛО ОРГАНИЗАЦИЈЕ
БУЖИХ МУСЛИМАНА КРАЈА С. Х. С

Скопје 30 Март 1924

پازار ۲۰ : ۱۹۲۲ | سرب ، خروات ، سلوون ، فرانسی ، جنوب مقدونی ، تشکلیتک واسطه نشر انتشارت . | نوسو : ۷۶۴ — بشپتی —

پوستان احوالی

پوستانده شکل حکومت تبدیلی اولونورق
قرالی ائالمش و جمهوریت اعلان ایلدیور .
خانان قرالی اسقاط اولونمدر . پوستانده
حال حاضرده باشلیجه ایلی فرقه شکل حکومت
- قنده عیاله ایتکدر . برنورن بری
جمهوریت دیکری مشروطیت رود پارلی
اوب ۲۶ ماده جمهوریت اعلان ایون
جلس میونمده و برین قرانما . بنیه آرمانی
عجده دعا ژاوه . سب توبع ایلیمدر .
مشروطیتورلر قوتلی اقراره کوره
حال حاضر قایمسی عسکری دقتورلرک
زاده ییدر . ذرا اولی قلاذاریس قایمسته
عیلیس بیوتلک اکثری بیان اعاده ایتم
ایتن مال حکومت قوندیلیس و عیالی کیراقوس
ایله یاندولورک ادرق دی کندی آرزو
حکمرانیتاری . ایون اشتمال ایتدی ایله
اعضای میونگه تبارت یایلاق آستون بو
اعضای بلل انستایسوه چوریش و بریجه
جمهوریت اعلان ایلدند .
موسویو آنکولوس پش و کیک تشکیلات

قائمه بحران

حکومت بوسته ایله کان فرانسز غنزلده
اولوندیته کوره و موسویو برآ قارمک کیدن
قائمه تکلیفی درجهده ایتمی عتقد . شاید
موسی الیه یوشنه یی درجهده ایتیک اولونور
رئیس جمهور موسوی میرالک متسی قایمک
سیاست داملیه و خارجیت متسی ایلمک
اولان دیگر بر ویل سیاسی دعوت قایمه
تکلیه مامور ایلدی . چرتکه رئیس
جمهوریت حاضرتمک اداسی اتم اولونوی
قائمی پرورده ایتکدند .

رئیس جمهورک بیانی

« مان و غنمسته رئیس جمهور موسوی میران طرفدن ، فرانس سیاستک خطوط
اسیاسی کلنک احتیاجانه کوره توت ایدن اولوندن قلیتاً ترک ایلدیجه کچر وضیت
خارجیه و منافع داملیه نظر سیاسی تقیم ایتم اولان موسوی برآ قارمک تبارت ایتمک
قائمه تکلیفی درجهده ایلدیجه رئیس جمهورک قیامت نامسی موجود اولونوی تبارت ایتمک
صلاحیت یونمدر . سیاست خارجیه کیمیرت شمس حل ایلدن شیل ایلدیجه کچر ،
سیاست داخلیه داغاً موازنه دقت ایلمی لازیمکی رئیس جمهورک حله ممالکاتند .

متتخیرم طرفدن مرسوله اولی متجاوز
اولوی طبریدر . فقط حکومت سلاح
آوردن ایشی تبارت ایتمک چیمندر هیچ بری
ایتمک ایتمسته ایتمه اولونم هیچ بری
بولامدی حاله مامل تجره ایلدی . ذرا
ایتمک ایتمن بری ایون قویوملان ایتم
شربایله کیمتاله و ذرا ایتمه قیامت ایتم
(روس) سرتک هررخانه کورک لاجاری
ولردن مکلیم بریدو کیمزمن تکلی برلور
زنده سلاح بوتان برکیمه تک ایلم

فرهاد نیک لفظی

[ونکی لسخمردن مایه]

بوکا رغز ژمه ره ورلیسه زدن فری
آزتمدر . بنه علیه زرادقال حکومتدن بر
کونا امتیازات ائلاق . اساساً هیچ بروق
اوبه بر ملیده یه یولوناق چوکزه بر
امتیازاتی آرامنه چکیمکز انا و جسامن
اولونمده دردمن برآورد . زایلکر اولون
و یاقون اسلیدک عیالی سقون آرزور .
قطر . مع اتانف بلشقرت عیالی ایتم
قانون مطالبت بره ورلیسه ارمان امتیازات
قائمه تقی اولونور . اندیلر و بیه اتعالی
مانسبیه سولیم کی عیالی ایتم
داغاً علیه یولوناق برآورد . نریش ایتکدر .
اولونمده سولیم کیمت یه تکرار ایتم .
بوکلک عیالی و قانون خلاف اولوق بوکزه
قدر اوسوبه یان امتیازاتن ولری اولون
آده ایتم اولونمده ایتم ایلدیجه کول اولون
تخلف و ایتمک چیمکز . بلکزه بر عدل اولون
بالوم میوت اندیلریش کندی یوشنوق
حکمران واز کیمچیکری تاین ایلدم .
اندیلر و سزه دعا برستی قید ایتم
مسالوتله حاله اولان اکثریت اولونور
وجوده کان و جودان و قانون اساسی
بوکزه ملک بر قانون اساسیدر . مذکور
قانون اساسی ری اقتصاداً عیالی اولونوی
خاله عیالی بر قانون اساسی و متوق اساسیه
ملک اولون ایتم . بوچی تماماً مددک اولوق
یین و اولونوی ورت .

اندیلر ، بن سرتکه هیز میوت اتم
صنیه مناسنده بولونق فکر اولونمدر .
آوردن و حریدن اولون سرریه اتانق مره
آوردن بالانلاره تورک علیه نریش ایتک
عیالی قوسومده انتقام آتی ایتم مسالده
ایتممدر . بلک مسالده ملک ایتیک عیالی
مسالوتله ورلیسکی عیالی بردها سولیمه ایل
ایلمورسکر . اولونم اتانق سربر ، شیمی
ایتمه واز تکلی اولونور .

عازوق — وادقار شیدی ائتلاک !
فرهادیک — اندیلر لغتی بیزیک
اولونر ایکن سزه چورسری ایدمک و سزیمز
عسراً عرض ایلم . چوق سرریه
مع اتانف بیس عس و طیار زی بوکن
دعا اولونمده تاق ایتم آرزونمده اولون
بولور . برلیس دورای و عاک و کاکر و
چوق متوران بیه اتعناق ایتکدند .
مع مانیه اندیلر عیالی بردها برلله ایتم
اولون قورل ایلم . لاکین اندیلر سزی

سربلک اواسی مل شمر و دستارنی غفل
پوروماکری دعوت ایلدیورم . اولونور
سلطان مراد و سنی تسلیم ایلدن وزانته
وسیه سولیمکی :

« دیاکری کوز بیزکر قدر حاله
ایلمک . سز اولونری عیالی ایتیک
اولونمکر بوکلکده حکمران اولونمکر .
سوزی مندیور .

سسر — سوز عیالی دکلمک ، بلک
واوقار زمانته دقتلرک . زایه جاسورک
پنده هنوز دلاز .

فرهادیک — اندیلر ، سزه هر زمان
حواب ورتک مایم سوزومه ارق تبارت
ورمک آرزونمده ایکن سولیم کیمت عیالی
ایتم یه قانون اساسیه و منافع ایلد
زندن هر سنی غصیباً اولونم . سز قدر
هیچ بر ستمن طیلدن ایلدیوب بوغسیله
مقال مرحت طرفده بر سغه و لیشدر .

وولازع — اولونم سرتکه لکلکده کدی .
فرهادیک — لوت سز جلس میونمده
قاسب اراق ایتمسته سز اولونمده
قطریم بلدیلم برکیمه سز قدر اولونم
بر اراضیه ملک ایتمه اتانما حق تصرفه
مالکدر . اراضی کندیتمک اولوب هیچ بر
کیمه ستم مداخله ایلم . طاشلیچدن
تبارت ولسکره قدر شیل ایتم هیچ برآ
ولونم اولون اولونم مسلمان صاحب اطم
ایلممدر . اندیلر ، بلکزه بوهکل ، بلال
بلکزه آنا و کیم غیب اولونوی کولیک
تصرف ایلدیگی کولاز یسه کندیلمدن
غیب اولونق اسکان ایلنلره وریور .
بن بوی اعمار نظارتک بوجه ترقی
سرمسته ملجاریک کیم ایتمسته
سولیمک . شیدی و قدر بر قایمک مسالک
تولدیگی بوکلر مایتمه برچوق قادن
وجوق چوک بولونم عیالی ایتم .
(سسر) : چیمزنده بکلدن قدری
ایتم ایتیکر !

سوه توار برچوق — آدلرکیزک
بیکرجه اتانق ایلدیگی یوس ولدیجه
ایتمسته ایتمورسکر !
فرهادیک — اندیلر کیم کونقو بوجیمک
سولیمکی قایتمسکرده . اولونم اولونوی
اولونمده و یه ایلدیگر فرقه اولونمده
سولیمکی . بنده موسی ایلم علیه ایل
ایلمورک بولور سولیم . بولدیغ قادن

Transkripsiyon

Ferhâd Bey'in Nutkî

[Dünki nüshamızdan mâba'd]

Buna rağmen nere her verildiyse bizden geri alınmıştır. Binâ'en 'aleyh biz radikal hükûmetinden bir günâ imtiyâzât almadık. Esâsen hiçbir vakit öyle bir talebde bile bulunmadık çünkü bize bu imtiyâzâtı aramağa çektiğimiz ezâ ve cefâlarımız, o bî nihâye derdlerimizi bırakmıyor. Biz yalnız kavânîn veya Kânûn-ı Esâsi'nin bahş itdiği hukûk arıyoruz. Fakat, ma'at- te'essüf başkalarına bahş idilen kânûnî mutâlebât bize virilince o hemân imtiyâzât nâmıyla telakki oluyor. Efendiler, belediye intihânâtı münasebetiyle söylediğim gibi muhâliflerin işi dâ'imâ 'aleyhinde buldukları partilere ta'arruz itmekdedir. O zemân söyle gelir mi işte yine tekrârlıyorum: Bu memleketin 'örf ve kânûnî hilâfına olarak bugüne kadar o söylenen imtiyâzâtdan ve *** olsun elde itmiş olduğumuzu isbât idebilecek olan muhâlif veyâ hükümetçilere yalnız ben değil kulübümüzün bi'l 'umûm meb'ûs efendilerinin kendi meb'ûsluk haklarından vaz geçeceklerini te'mîn iderim.

Efendiler, size daha bir hakikati kayd ideyim mu'âvenetinizle hâsıl olan keseriyet üzerine vücûda gelen "Vidudan" kânûn-ı esâsi bugün mühlik bir kânûn-ı esâsidir. Mezkûr kânûn-ı esâsi bizi iktisâden mahv eylemiş olduğu hâlde mahazâ bir kânûn-ı esâsi ve hukûk-ı esâsiyeye mâlik olmak için, bu ciheti tamâmen müdrik olarak yemîn ve re'ylerimizi virdik.

Efendiler, ben sizinle hepimiz meb'ûs olmak sıfatıyla münâkaşada bulunmak fikir ve arzusundayım. Avrupa, harbden evvelki sırbiyâya ittifâk-ı murabba'a girüb Balkanlar'da Türkiye 'aleyhine ta'arruz itmeği mahzâ Kosova'dan intikâm almak için müsâ'ade itmemiştir. Bil'akis müsâ'adenin ekalliyetlerin muhâfazasına ma'tûfen virildiğini bir daha söylemeğe icbâr idiyorsunuz. O zaman ekalliyeti Sırbılar, şimdi ise bizler teşkîl idiyoruz.

Markoviç- Radikaller şimdi alkışlayın!

Ferhad bey- efendiler nutkumı bitirmek üzere iken size cenûbî Sırbistan'daki vaz'iyetimizi muhtasaran 'arz ideyim. Cenûbî Sırbistan'da ma'a't-te'essüf ba'zı 'unsur ve tabakalar bizi bugün re'âyâ olduğumuzu telakkî itmek arzusunda olub bunlara polis devâ'iri, mehâkim, hâkimler ve birçok münevverân bile iltihâk

itmektedir. Ma'a mâfih efendiler haydi bunu da bir lahza için olsun kabûl ideyim. Lakin efendiler sizi Sırbaların o eski milli şi'ir ve destânlarını tahattur buyurmanızı da'vet idiyorum. Onlar da Sultan Murad'ın ve hatta teslîm iderken vüzerâsına vasiyeten söylediği:

“Re'âyânızı göz bebeğiniz kadar hamliye idiniz, siz onları muhâfaza itmeyecek olursanız ve bu memleketde hükümrân olmazsanız.” Sözleri mündemidir.

Sesler- Siz re'âyâ değilsiniz, belki radikallar zemânında re'âyâsınız. Biz ise kaçanlarınız yanında henüz re'âyâyız.

Ferhâd Bey- Efendiler, size her zemân cevâb virmeğe müheyyâ bem sözlerime artık nihâyet virmek arzusunda iken yine devâm itmeğe mecburum. Efendiler; yine kânûn-ı esâsiye ve nizâm-nâmelere istinaden bizden her şey gasben alınmış ve elan zerre kadar hiçbir hakkımız tatmîn idilmeyüb bu gazablara mukâbil merhamet tarzında bir sadaka virilmiştir.

Voyalaziç-Onlar sizin mâ melekiniz değildi.

Ferhad Bey- Evet siz meclis meb'usânda da gâsib olmak isterseniz o başka mes'eledir, fakat benim bildiğim bir kimse 36 sene kadar bilâ nizâ'bir araziye mâlik ise o tamamen hakk-ı tasarrufede mâlikdir. Arazi kendisinin olup hiçbir kimse hakkına müdâhale idemez. Taşlıcadan kaçanın ve Üsküb'e kadar zabt idilen hiçbir tarla velev bir karış olsun Müslüman sâhibine i'âde idilememiştir. Köylülerin yalnız bu değil, tarlalar yalnız ağa ve begden gasb olunmayub köylülerin tasarruf itdikleri tarlalar bile kendilerinden gasb olunarak iskân idilenlere viriliyor. Ben bunu ağrâr nezaretinin bûdce tedkiki sırasında mâh-ı cârînin yirmi altısında söyleyeceğim şimdiye kadar birkaç bin Müslümanın öldürdüğünü ve bunlar meyânında birçok kadın ve çoluk çocuğun bulunduğunu 'arz eyledim.

(Sesler: rec'atimizde bezmekîlerden ne kadarını imhâ itdiniz?)

Sevetuzar Perbiçoviç- Ademlerinizin binlerce itlâf idildiğini Paris ve Londra'nın işitmesini mi istiyorsunuz?

Ferhad Bey-Efendiler geçen gün koyuncunun söylediklerini işitmişsinizdir. O bizim oldurucu olduğumuzu ve ne yaptığımızın farkında olmadığımızı söyledi. Ben de mûmâileyhin nutkuyla icbâr idilerek bunları söyleyorum. Bulduğum kazadan mûntehablarım tarafından mersûl onı mütecâviz mektubum vardır. Bu mektublarda bir

mahalde “50” diğer bir yerde “40” kişinin evlerinde icrâ idilen silâh taharriyatı esnâsında ölüm derecesinde darb idildiğini adla ve vesâ’ik ile tesbıt idebilirim.

(Bir ses: sizin her bir hânenizin silâhları vardır. Mükemmel bir haydudun her zemân tüfeği bulunur)

Nezinde silâh bulunan bir kimsenin cezâdide olması tabî’îyedir. Ve fakat hükûmet silâh ararken yapığı taharriyat neticesinde hiçbir şey elde idemezse işte o zemân hiçbir şey bulunamadığı hâlde nasıl tecziye idebiliri. Zirâ tahakkuk itmeyen bir şey için vukû’ bulan iddi’â-yı mantık-ı kabûl idemez. Efendiler sözlerime büyük Türk şâ’irinin bir şi’iriyle nihâyet viriyorum.

“Zulmün topı var güllesi var, kal’ası varsa”

“Hakkında bu gülmez kavli, dönmez yüzi vardır”

Transkripsiyon

Akif Efendi'nin Nutku

Efendiler, Müslümanlara yapılan mezâlim ve cinâyâtı Ferhâd Bey nutkunda tamamen ta'dâd idememiştir. Bu cinâyât lâiyü'ad ve lâiyhası olub onlardan bahs itmek için günlere muhtacız. Binâ'en 'aleyh işbu zikr ve ta'dâdda ben de muvaffak olamayacağımdan size ancak teferru'âtıyla bildiğim fecâyî'i 'arz ve isbât itmek, birçokları hakkında ise vesâ'ik-i resmîyede huzur hey'etinizde ibrâz itmek arzusundayım.

Kovalisyon hükûmeti zamânında elyevm Belgrad'da me'mûr bulunan Vidic nâmındaki jandarma çavuşı namus ve haysiyetleriyle bütün sancak ahalisince ma'lûm olan "Dogopolan" opeştinasının predesteniği Selim Efendi ile aynı köyün imamını öldürüb firâr itmiştir. Devâ'ir-i resmîye ise mûmâileyhânın kaçaklar tarafından vurulduğunu ve Vidiç'in dahî kaçaklar tarafından dağa alındığını nezâret-i aidesine ihbârâtda bulunuyor. Birkaç günü müte'akib ise ben bizzât Vidiç'i vâlî Nikoliç'in nezdinde olarak dâ'ire-i vilâyetde gördüm.

Birkaç günü müte'akib Vidiç daha iki Müslümanı öldürmüş bilahere ise polis devâ'irinin tavsiyesi üzerinde sancakda ma'sûm ve muti' olan 17 Müslümanın hayâtına kıyarak raşkaya yine hıdmet-i sâbıkasında 'avdetle ora kazâsına Müslümanların duhûlüni men' eylemiştir. Hükûmet bu üniformalı cânîyi ne istintâk altına ve ne muhakemeye almıştır. O elan kemâl-i serbestîsi ile Belgrad'da üniforma ile gezinmektedir.

Hükûmet nazarında tamamen ihmâl edilerek geride bırakılan sancağın o kanlı ve kara günlerini Müslümanlardan akıdılan o havn-ı ma'sûmi, her bir Müslüman hânesinin kararlar içine bürünerek plaçka idildiğini, çoluk çocuğun katl ve itlâfî bâkir 'ismet ve nâmusunda ta'aruz idildiğini anları tahattur idersem bunların kâ'ilini yalnız Vidiç'de değil diğer amirlerinde de görmekten kendimi alamıyorum Bu fecâyî' ise Kostape Çanates ile Miliç Kristiç'in Sancak'a ordularıyla gelmiş olduğu günlere müsâdif oluyor. Ferhad Bey Draga'nın da kendi nutkunda zikr itdiği vechle şakiler gürûhı Müslümanları imhâ itmek üzere hükûmet tarafından i'zâm edilmiştir. Bu eşkiya çeteleri evvelâ "Estariçeviç" Köyüne gelerek ora Müslüman köylerini kâmilen mahv ve itlâf itdikden sonra polis me'mûrlarının yardımı üzerine ahaliden hayvan ve ar** gasb iderek Sancak dağlarını aşmış ve "Dogopolanya"ya varmışlardır. Voyvodalar

köyi ihâta ile yalım atel iderek içinde buldıkları Müslümanları öldürmüşler birçok kız ve kadınların ıffet ve namuslarına ta'arruz itmişlerdir. Bu nâ mesbûk vahşiliklerin en elîm vekâyi'indeki teferru'âtına nüfuz itmek için günlere muhtacız, lakin efendiler, zikr itdiğim fecâyi' ve şenâ'ati tahkîk ve tesbît itmek üzere o sıralarda tahsîs idilen parlementer enketi a'zâlarından olub elyevm aramızda bulunan G. G. Timotiviç ile Hâlid Bey Hraniçe Sancak mezâlim ve fecâyi' dilhûnini benden daha iyi bilüb bu dilhirâs hakikatleri tamamen tahkik ve tesbit itdiklerinden ben bunları hey'etinizde sorarım. Bu kan içici canilerden hiçbirisi cezâ görmedikleri gibi bu ana kadar mes'ûliyet altına bile alınmamışdır. Balkanlarda gezinen haydutlardan bahs idiliyor. Şimdi ise sokaklarda serbest serbest gezinen haydutlardan da nahs itmeye müsâ'ade buyurunuz. Meclis mü'essesât intihâbâtından sonra Dragalı Molla İbrahim ile latîf Polyavaç yanıma gelerek "Rayçeviç" kazası kâ'imakamının kendilerini ölüme mahkûm itdiklerini ve hânelerine 'avdet itdiklerinde öldüreceklerini söylediler [maba'dı var]

Transkripsiyon

Sûret

Müslümanların hakkını korumak için saha-i mücâhedeye atılan [Hak] Müslümanlarının matlûb vechle mu'âvenet ve himâyesine mazhar olamadığından dolayı hayât mesâ'i ve fa'aliyetinde tehlikeli dakikalar geçirmiş ve geçirmekte bulunmuştur. Cenubi Sırbıye'nin bu biricik Müslüman gazetesi kuvve-i milliyesinin 'adem-i müsâ'adesi dolayısıyla büyük ve mühim vazifesini îcâb itdiği vechle îfâ idemediğinden ma' da daha elîm bir vaz'iyete düşman ve uzun müddet intişâr idememişti. Bu gazetenin mücâhedeye devâm imkânını te'mîn için gösterilen son bir gayret ile Müslüman kitlelerinin dili müdâfi'i olan (Hak) tekrar çıkmaya muvaffak olduysa da nokta-i istinâdını elan tahkîm idememiş ve elyevm sedd ve ta'tîli ihtimâl mevcûd bulunmuştur.

Senevi ve 'umûmî kongrede müslümanların gazeteye olan şiddet-i ihtiyâcı mevzû bahs olduğu zamân murahhas bey ve efendiler (Hak)ı yaşatmanın derece-i lüzûm ve ehemmiyetini takdîr iderek abonelerinin tezyîdini ta'ahhüd eyledikleri gibi mütekarribü'l hülûl 'ıyd-ı sa'îd azhîde zebh idilecek kurban derilerinin (Hak)a tahsîsi idilmek üzere cem' ve dördüncü ve mahalli heyetler tarafından fûrûht edilerek bedelâtının gazete idârehânesine irsâlini ittifâk-ı arâ ile kabûl ve tasvîb eylemiş olduklarından ber mûceb-i karâr kurban derilerinin her yerde ve hatta köylerde bile(Hak) nâmına derci ile fûrûhlarından hâsıl olacak bedelâtın irsâli ve bu husûsda muvaffakiyet husûlî için daha şimdiden ahâli arasında münâsib sûretde teşvîkât da bulunulması ehemmiyetle ricâ olunur efendim fi 15 Temmuz sene 921

Manastır Cemaat-i İslâmiye Riyâseti cânib-i 'alisine

Fazîletlü efendim hazretleri

Merkez-i 'umûmiyeden vârid olan tahrîrât-ı 'aliyye sûreti 'aynen bâlâyâ nakl olundu. Teşkilâtın ve cem'iyetin nâşir-i efkârı olan "Hakk" gazetesinin devâm-ı hayâtı heyet-i fa'ale riyâsetiyle kâtib-i 'umûmi veznedârın muvazzaf olarak ta'yînleri kongrece tensîb olduğundan virilecek ma'âşât-ı 'umûmiyeye ve Hak Gazetesi'nin yevmî "Türkçe Sırpca" devâm-ı intişârına medâr olmak üzere vâridât olarak gazete bedelâtının tezyîdiyle mütekarribü'l hulûl 'ıyd-ı azhîde zebh idilecek kurban derileri esmânının merkez-i 'umûmiyeye îsâli kongrece ehemmiyetle karârgîr olduğu murahhaslar cânibinden teblîğ olduğundan bu bâbda cânib-i 'âli-i fâzılânelerince

îcâb idenlere teblîgât ve telkînât-ı mukteziye îfâ olunarak teşkîkâtının devâm-ı hayâtına medâr olmak üzere bu bâbda kurban zebh idecek zevât-ı kirâm-ı cânibinden ağmâz-ı ‘ayn olunmayarak kurban derileri hâsılâtının merkez-i ‘umûmî îsâl olunmak üzere heyetimize irsâline himmet buyrulması himem-i ‘aliyye-i fâzılânelerinden gâyet ehemmiyetle niyâz ve temenni olunur efendim hazretleri

Fî 28 Temmuz sene 921 Manastır İslam Teşkilâtı Reisi (İmza)

Devâm-ı intişâri mahallece matlûb ve mültezim olan Hak Gazetesi’ne bir mu‘âvenet-i hamiyetkarâne olmak üzere kurban derilerinin merkez ‘umûmiyeye gönderilmek üzere Manastır İslam Muhafaza-i Hukûk-ı heyet-i muhteremesine teslimi vesâ’ilinin istikmâli husûsuna himmet olunmak ve görüldüğüne dair imza olunmak üzere mahallât imâmları efendinin fi 30 Temmuz sene 337 Manastır Müftüsü

Gönderilmiştir

Hamidiye Mahallesi

Transkripsiyon

Hak

Yugoslavya’da İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti’nin nâşir-i efkârı Türkçe gazetedir.

İdârehâne: Karacorceva caddesinde numero 76

Üsküb fi 23 Temmuz 1921

Manastır ..liği cânib-i fâzilânelerine

Fazîletme’ab efendim hazretlerine

Ma’lûm-i ‘âlî-i fâzilâneleridir, bizim diye akdes ve ihtirâmımız olan “Diye mübin-i Ahmedî” hem dünyevi hem uhrevi bütün teshilâtı câmi ahsenü’l umûr bir dindir. Gerek ayat-ı kerîmenin iş’ârât ve tebligâtı ve gerek peygamberimizin ehâdis ve efdali her icrâatı ihtiyâca göre hal sûretindedir. İslâmiyetin muhâfaza ve istikrârına müteveccih ve müvâzenedir. Binaen ‘aleyh Cenûbi Sırbîye’de yaşayan Müslümanların da hayati menfaati çoktur. Bunun muhafaza ve ey (...) sıyâneti de hepimizi için borcdur, buyurcak saiki- şübhesiz- umûr-ı hayriyedeb ma’dûddur. Nitekim, bu hayâtî hukûkı myhâfaza ve sıyânet için bu havâlî müslümanlarının mu’âvenet ve el bir ta’lîle (Hak) gazetesi bir buçuk seneden beri mucâhedeye atılmışdır. Onu (...), müslümanların haklarını kanûnî bir sûretde istihsâle çabılıyor. Her noksana rağmen az çok mücâhededinde de muvaffak oluyor. Lakin bu kâfi değildir. Bütün müslümanların hüsn-i niyeti, hükûmetin aleyhinde hiçbir fikirleri olmadığını, maksadları emin ve müreffeh bir halde ve idâre-i hükûmet dâhilinde yaşamak olduğunu tamamen anlatabilmek ve ahâli-i İslâmiye’ye her gün havâdis virebilmek için (Hak) gazetesinin yevmi ve Sırpça ve Türkçe ile birlikte intişârına ihtiyâc vardır. Bunun fevâidi bizzat zât-ı fâzilânelerince daha kavî bir sûretde mühimdir. Bu fevâ’idin semeresini görebilmek için para lazımdır. Bu paranın tedârîki her mühimmâta üzerine-diyebiliriz ki-en büyük bir bocdur. Öyle bir bocdur ki kendisinin deyni ve (...) bütün ihtiyâcâtını temine çalışan bir emr-i hayre masrûf ve muvassal olacaktır. İşte bu maksada binaen önümüzdeki Kurban Bayramı’nda kesilecek kurbanların derilerinin “Hak” gazetemizin yevmî ve Türkçe Sırpça temin-i intişârı emr-i hayrına terkini düşündük.

Bunda bir mahzûr-ı şer'î olmadığını zannederiz. Ve size – ki bütün daireniz dâhilindeki müslümanların deyni umûrunun vekâlet ve kefâletini tensîh itmeleri husûsuna taraf-ı 'alî-i fâzılânelerinden tebligât-ı mümkünâya icrâsını ricâ eyliyoruz. Bu istihâmâtımızın kerîn-i kabûl olmaları Cenûbî Sırbîye'de yaşayan bütün müslümanlara karşı en büyük ve hayırlı hıdmetinin bidiriğ buyrulacağı ma'nâsı sûretinde telakki olunacağını 'arz ile himemât-ı fâzılânelerine bütün kalbimizle intizâr ediyoruz efendim

Hâmiş: Kurban derilerinin cem' ve fûrûhtuyla hâsılâtının "Hak" gazetesi idâre hânesine irsâli husûsunda (...) heyetler teşkîl idilmemiş ise bu husûsun da lutfen taraf-ı fâzılânelerinden emr u icrâya ayruca istihâm olunur. Efendim

Manastır'ın Hanlarönü Tekkesi Bitişindeki Kabristanın Tamire Muhtaç Alanlarının Yenilenmesi Hususunda Manastır Muhafaza-i İslam Hukuk Şubesi'nin Dilekçesi. (Manastır, müftülük)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

۱۹۴۱ - ۵ - ۴

مستوروی نفیله جانب طمونه

۷/۲۱

۱۹۳۱ ۱۵۹

III

حضرت ائمه
نصرتك خانداندا تداقلنه ، وجم بلك ، و تربه قبرستانه كوره آنقنده اولميشي قبرستان ديلرله خراب
آجيه اولمسه مقابر اسلاميه حيوانه كره اي هيكلمه طاب استخار قمشدر او جم بلك
= ۱۲ = قبرستانه زامه الحاقه كوره آن رصده رها نمده تقويم اييه خاندان قريستانه اچري قوي ديلور قريستانه
ديدر قريستانه كوره آنماليه بوزخ طله مقامه مرجعه اققا اينلره اولر شيد و نوره اعطا اولمسه
طله نك خايه بيليجيه اور غير مشرعي ايضايه مشر اولم دنه فسله اييه عهده طر قمع اولمور .
= ۱۳ = و خات اسلاميه اولر صلاح قريستانه ايضايه مشر اولم دنه فسله اييه عهده طر قمع اولمور .
و خات اسلاميه اولر صلاح قريستانه ايضايه مشر اولم دنه فسله اييه عهده طر قمع اولمور .
حضرت ايضايه مشر اولم دنه فسله اييه عهده طر قمع اولمور .
مطابق دعوي اولمسه لطفاً تقلا قديميزي قريه خول اولم دنه [هوايه شوه قريستانه ديلور] موجود
صلواتك و صفيه صلواته كوره تقويم تقويم اسرع حضور افزع خردنوب
مستوروي نفیله جانب طمونه

ای بر اجده قریه اولمده قریه قریه ای
۱۹۴۱

Transkripsiyon

Manastır Vilâyeti Müftülüğü cânib-i fazılânesine

Manastır

2-5-1921

Faziletlü efendim

Nefsi Manastır'ın Hanımlarönü Teke ittisâlinde ve Muharrem Bey, Türbe kabristanına gübre atılmakda olduğu gibi kabristan duvarları harab ve açık olmasından mekâbir-i İslâmiyeye hayvanât girerek çekinmekte olduğu istihbâr kılınmıştır.

1-Kabristan'dan zaman ilcâatına göre az masrafla (...) emkin ta'mîr kabûl iden Hanlarönü ve Muharrem Bey kabristanının icrâ-yı ta'mîri ve mezkûr kabristanla diğer kabristana gübre atılmak için lâzım gelen makâmâta mürâca'atla iktizâ idenlere evâmir ve mü'essire i'tâ olunması husûsuna bezl-i 'inâyet buyrulması için emr-i hayr-i meşrû'ayı îfâ ile müştehir olan zât-ı fâzilânelerine 'arz ve istirhâm olunur.

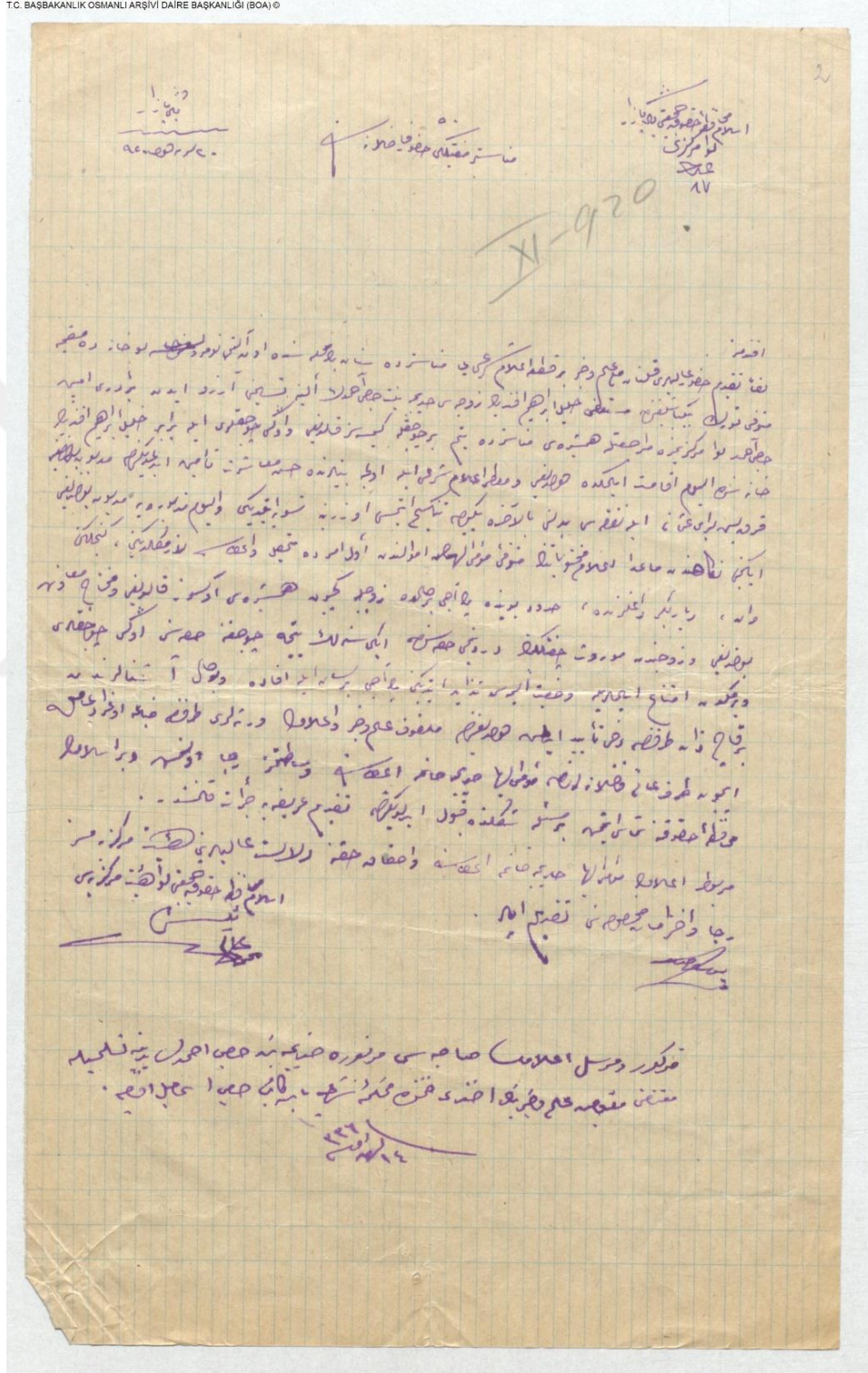
2- Vefiyât-ı İslâmiye emre tevfikân Manastır'ın türbe ve kabristanında münhasaran defin edilmekte olduğu müstağni-i 'arz ve îzâh ise de vefiyât-ı İslâmiye'nin edâ-yı salâtı kabristanın aşağı kısmında muvakkaten derme çatma bir sa'î ile yapılan bir musalla taşında îfâ edilmekde olduğu ve yukarı kısımda defin olunacak olan mevtaların tekrâr yukarı kabristana mu'âvedeti müşkülâtı dâ'î olmasından lutfen te'âmül-i kadîmden beri karagol önünde [her iki şık kabristanın duhûlündeki] mevcûd musalla taşının vaz'iyet-i salâta göre ta'mîr ve tanzîmi istirhâm olunur efendim hazretleri

Manastır İslâm Muhafaza-i Hukûk Şu'besi Re'isi Saadullah

İcâbı icrâ kılınmış olmağla kalemde hıfzı fi 14 Mart sene 337

Sinanbey Mahallesi'nden Hadice bint-i Hacı Ahmed'in, Yenipazar Muhafaza-i Hukuk-ı İslam Cemiyeti tarafından kocası müstafi Türk Binbaşısı Halil İbrahim Efendi bin Haşim aleyhine Manastır Müftülüğü'ne gönderilen ilamı teslim aldığı. (Manastır, müftülük) (754 nolu gömlekle ilişkili)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Transkripsiyon

İslam Muhafaza-i Hukûk Cemiyeti Yenipazar

Liva merkezi

Aded

Manastır Müfettişliği huzûr-ı fâzılânesi

87

Yenipazar/20 Teşrîn-i

Evvel 920

Efendimiz

Leffen takdîm-i huzûr-ı ‘alîleri kılınan milli ‘ilm u haber bir kıt‘a i‘lâm-ı şer‘iyi Manastır‘da Sinan Bey Mahallesi‘nde on altı numarolu bu hânedeki mukime müteveffa Türk binbaşılığında Mustafa Halil İbrahim Efendi‘nin zevcesi Hadice bint-i Hacı Ahmed‘in eline teslimini arzu eden biraderi Emin Hacı Ahmed livâ merkezimize mürâca‘atla hemşiresi Manastır‘da yetim bir çocukla kimsesiz kaldığı ve onı çocukları ile beraber Halil İbrahim Efendi‘nin hânesinde elyevm ikâmet eylemekte olduğu ve mu‘ti i‘lâm-ı şer‘î ile evvelce beyinlerinde hüsn-i mu‘âşeret te‘mîn idildiğinden medyun bulunduğu kırk beş lirâ-yı Osmanî ile nafakası bedelini bilahere yeniden tenkîh itmesi üzerine tesviye itdiği ve elyevm mezbûreye medyun bulunduğu ikinci nikâhından ma‘dâ ilâm-ı muhteviyatının müteveffâ-i mûmâileyhin emvalinden evvel emirde mütehasıl ve i‘tâsı lâzım geldiğini, gençliğini Van, Diyarbakır dağlarında, hudûd boyunda pek acı bir halde zevciyle geçiren hemşiresi öksüz kaldığı ve muhtaç-ı muavenet bulunduğu ve zevcinden mevrûs çiftliğin dördüncü hissesinden iki senelik yetime çocuğuna hissesini (...) çocukları virmekten imtinâ eylemeleriyle vaziyet-i elîmesi tezâyüd ittiğini pek acı bir lisan ile ifâde ve bu hâl aşınalarından (?) birkaç zat tarafına dahî te‘yîd edilmiş olduğundan melfûf ilmühaber ve i‘lâmın vereseleri tarafından ziya‘a uğradılmamak için taraf-ı ali-i fazîlânelerinden mûmâileyhâ Hadice Hanım i‘tâsından vesâtatımız ricâ olunmuş ve bir islâmın muhfaza-i hukukuna temâs etmiş bir mes‘ele şeklinde kabûl edildiğinden takdîm-i arizaya cür‘et kılınmıştır.

Merbût i‘lâmın mûmâileyhâ Hadice Hanım‘a i‘tâsına ve ihkâk-ı hakkına delâlet-i ‘alîlerini hey‘et merkezimiz ricâ ve ihtirâmât-ı mahsusunu takdîm eyler.

İslam Muhafaza-i Hukûkiye Cemiyeti livâ hey‘et-i merkeziyesi Reisi

Mehmed Ali

Mezkûr ve müressel i'âlmin sâhibesi mezbûre Hadice Bint-i Hacı Ahmed'in yedine teslimiyle mutazammın makbuz 'ilmühaberinin ahzı zımında mahkeme-i şeriyye baş kâtibi Hacı İsmail Efendi

Fi 14 Teşrîn-i Evvel sene 1336

Sinanbey Mahallesi'nden Hadice Bint-i Hacı Ahmed'in, Yenipazar Muhafaza-i Hukuk-ı İslam Cemiyeti Tarafından Kocası Müstafi Türk Binbaşısı Halil İbrahim Efendi Bin Haşim Aleyhine Manastır Müftülüğü'ne Gönderilen İlamı Teslim Aldığı. (Manastır, müftülük) (755 nolu gömlekle ilişkili)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Transkripsiyon

Zevc-i mutlakım Halil Efendi bin Haşim ‘aleyhine sâdır olub bu kerre Yenipazar Muhafaza-i Hukûk-ı İslâm Cem‘iyeti tarafından Manastır Müftülüğü’ne irsâl kılınan ma‘a teblîğ ‘ilm u haberi (...) i‘lâm-ı şer‘iyi dâ‘ire-i mezkûreden bizzat aldığımı mübeyyin işbu ‘ilmu haber i‘tâ kılındı.

****bilüb telgraf eylediğimiz mezbûre Hadice bint-i Hacı İsmet i‘lâm-ı mezkûri müvâcehemizde almışdır.

Havass-ı Şahreman Ağa bin Bekir

Dâ‘imi ta‘rîf iden Sahra Bey Mahallesi’nden Ferhâd bin Osman

(Mühür) Şâdimân(1335)

(Mühür) Ferhâd

fî 18 Teşrîn-i Evvel 336

(Mühür) Hadice 336

Transkripsiyon

Manastır Vilâyeti Müftülüğü cânib-i fazılânesine

Manastır

2-5-1921

Faziletlü efendim

Nefsi Manastır'ın Hanımlarönü Teke ittisâlinde ve Muharrem Bey, Türbe kabristanına gübre atılmakda olduğu gibi kabristan duvarları harab ve açık olmasından mekâbir-i İslâmiyeye hayvanât girerek çekinmekte olduğu istihbâr kılınmıştır.

1-Kabristan'dan zaman ilcâatına göre az masrafla (...) emkin ta'mîr kabûl iden Hanlarönü ve Muharrem Bey kabristanının icrâ-yı ta'mîri ve mezkûr kabristanla diğer kabristana gübre atılmak için lâzım gelen makâmâta mürâca'atla iktizâ idenlere evâmir ve mü'essire i'tâ olunması husûsuna bezl-i 'inâyet buyrulması için emr-i hayr-i meşrû'ayı îfâ ile müştehir olan zât-ı fâzılânelerine 'arz ve istirhâm olunur.

2- Vefiyât-ı İslâmiye emre tevfikân Manastır'ın türbe ve kabristanında münhasaran defin edilmekte olduğu müstağni-i 'arz ve îzâh ise de vefiyât-ı İslâmiye'nin edâ-yı salâtı kabristanın aşağı kısmında muvakkaten derme çatma bir sa'î ile yapılan bir musalla taşında îfâ edilmekte olduğu ve yukarı kısmında defin olunacak olan mevtaların tekrâr yukarı kabristana mu'âvedeti müşkülâtı dâ'î olmasından lutfen te'âmül-i kadîmden beri karagol önünde [her iki şık kabristanın duhûlündeki] mevcûd musalla taşının vaz'iyet-i salâta göre ta'mîr ve tanzîmi istirhâm olunur efendim hazretleri

Manastır İslâm Muhafaza-i Hukûk Şu'besi Re'isi Saadullah

İcâbı icrâ kılınmış olmağla kalemde hıfzı fi 14 Mart sene 337

Şefkat Derneği Yazışmaları (1.Belge)

"ШЕФКАТ"
 ПУБЛИЧНОТО ПОМОШНО ДРУШТВО
 ЗА ПОМОЩА НА СЛОБОДНИЦИ
 бр. 105
 Скопје 1935 год.
 - СКОПЈЕ -

1.478.1.2/2

2

قرینوی جماعتی نفقت حسینی اعضا

حافظ علی محمد ، حافظ محمد ، آرم عزیز ، عزت علی ، انصاری اقباله

۱۶ - تقریباً ۹۰۰ تا ۱۰۰۰ جماعت و خانواده‌های برادران با این اجتماع در این شهر و نواحی آن وجود
 دارند که در این شهر و نواحی آن و در تمام مناطق آن و در تمام مناطق آن و در تمام مناطق آن
 هر یک از این جماعت‌ها در این شهر و نواحی آن و در تمام مناطق آن و در تمام مناطق آن
 نام این جماعت اعضا در این شهر و نواحی آن و در تمام مناطق آن و در تمام مناطق آن
 در این شهر و نواحی آن و در تمام مناطق آن و در تمام مناطق آن

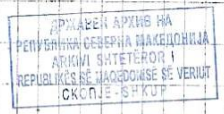
۱۶ - ۱۹۳۵

خدیجه زاده
 اورنگ

کاتب جماعتی

اعضا قید حدود بروند

Показан за помошната организација
 за социјална помош

14-VII-1935

Transkripsiyon

Şefkat

Üsküp İslam Fukarâ Perver Cemiyet-i Hayriyesi

Kara Kapucı Cemaati Şefkat Hey'eti Azasından

Hâfız Ali Mehmed, Hâfız Muhtâr Recep, Âdem Aziz, İzzet Ali, Ra'if Abdülbaki
efendilere

14 Temmuz 935 târihinde cemâ'at ve mahalle imâmları ile berâber yaptığımız ictimâ'da yapılan müzâkere neticesinde Şefkat Cemiyeti'nin cemâ'at teşkîlâtını vücûda getirmeğe karar verdik. Bundan maksad mahalle dahilinde bulunan ve Şefkat'e mukayyed olmayan din kardaşlarımızı cem'iyete kayd ettirmek ve bu suretle hem bütün İslâm ahâlisini bu hayrî işe teşvik hem de yegane ictimâ'î müessesemiz olan Şefkat'in vâridâtını tezyîd etmektir.

Onun için cema'at imamı ile beraber ictimâ' idüb lâzım gelen hatt ve hareketinizi tesbît etmek ve ondan sonra cemâ'at dâhilinde mümkün olduğu kadar cem'iyete a'zâ-yı kayd itmek her ay muntazaman ta'âddüdât-ı şehriyesi olan iki, beş, on dinar verenlerden i'âne toplamak husûsunda Şefkat heyet-i idâresi nâmına sizlerden işbu hamiyet ve gayretinizi ricâ ve intizâr ile muvaffak olmanızı cenâb-ı hakdan dileriz efendim.

14 Temmuz 1935

Kâtib-i 'Umûm Hacı Re'is Hocaazâde Sait İdris

Aza kayıd cedveli merbutdur.

1.448.1.1/1 1

تذکار از سرانجام موقوفه بنیاد نوریه

بدان

شفقت فقرا و در جمیع چیزین تقسیم اعمال قواعید نوبتاً سالانہ تکلیف صورت گیرد
 لکنه باید در این استادیه بر سر و طبع اسلامید و صدق آید و عددی
 آیان محتاجین نوریه می شود و در این مبلطک خاتمی معتمد قریب و کسری
 جہتی بخواهد نادره کسری طریقه اعظمی در صده ماسد اقدامات عارف
 و شهود بر کسری آمان امانات تعیین آنگه اولست ~~دانش~~ دانش
 قاصه دائره سده بر روشنی بوار خنده خالصه از این ماسد اولی و
 منہک در اولی اکتیف بودن و عطفه ده مبلطک انتظار امری محتاج این
 و تمام فعالیتها نامرد بر روی هر چه بود و در این کتب ناقصه
 کلمه قونولاری می مال اولی رضانه قوی له ولده نوریه این و کسری
 بستند معاشین نوریه کسری خدمت اتمه در شفقت عامان این و کسری
 ذواتن مبلطک در صورت اولی نامرد هر چند نوریه اولی صنفه بیایر غیر کسری
 هم سید و هم در شفقت کسری خدمت و ساره تک است کسری کسری سارا

شفقت
 نوریه
 کسری

2-X-933

Transkripsiyon

Kalkandelen eşrafından Merhûm Emin Beyzâde Nevzâd Bey'e

Bey Efendi

Şefkat fukarâperver cem'iyet-i hayriyesini taksim-i i'mâl kavâ'idine tevfikân Müslümanın muhtelif suretlerde himmet yardımlarına istinâd ider. Bir müessese vazife-i İslâmiye'dir. Son aylarda adedi artan muhtâcîne tevzi' itmesi mev'ûd olan meblağın karşuluğunu ma'lûm kazira(?) ve bir kesirin çiftçi, müstahsilerin parasızlığı dolayısıyla azami derecede me'mûr efendilerin *** ve müteahhid buyuramış hissettikleri aylık i'ânâtı teşkil itmekde olmasına zatınızdan ise hassa da'iresinde bulunmuşsunuz. Bu emr-i hayriyede bir faaliyet ibrazına pek müsaid olacağı ve meselenin derkâr olan ehemmiyetini müdrik ve ainetede milletin intizâr eylemesi icâb eden cenâb ve mümtaz faaliyetlere nâmzed bulunmaları cihetleriyle merd bir vatani geçince yakışacak şekilde maaşların **** hengâmını fevt etmeyerek müşfikat aidatının alakadâr zevâtan tahsiline ve bu suretle daima yad-ı hürmetde namları kalacak olan sınıf-ı mütemâyiz gayr-ı tahayyüller meyânına hem senin vehimde refikleriniz sahibi efendi vesairenin iştirakınızı bekleriz selamlar. Fî 2 Teşrin-i Evvel sene 933

Heyet-i idâre nâmına Reis İdris

Şefkat Derneği Tarafından Ramazan Ayı Münasebetiyle Yardımlaşma ve Dayanışmaya Yönelik Bir Çağrı Metni

25

مسلمان وطنداشلر!
رمضان شريف كلدی اوروج طوئاجهسكز نمازليكه دوام ايدهجكسكز
الله عبادت ايدهجكسكز بيامه ايسكز كه عبادت يالكز بدنله كفایت ايتز
يالکز اونكله اولماز مالکزه، صدقه کزله الله بوللق ايتک ايستر
مملکتتمز فقرا ايله طولودر احتياج و ضرورت خلتمزك بويوك برقسمنی گربيور،
محو ايديور. کليک «شفقت» قاپوسنه هر کون هجوم ايدهن بچاره لری
کوروکز بونلر همیزك دینداشلریتمز، قارداشلیمزدلر؛ بوکون اونلره .قدر
اولان احتياج، سفت - معاذاه - بلکه ایلروده بزرکده باشنه چوکه بیلیر
نفسمزی قیاس اتملیز بونلری بزر آچیمازسهق و یارديم ایتزهك «شفقت» ك
تحصیلدارینی آراضهق، یازیلمازهق، تمهداتمزی اوده مزسهك کیم بونلری
بوله حق و حقیقی محاج اولانلری آبیروهق، آکلایه حق و امدادلرینه قوشه جقدر
بتون دنیا انسانلری کبی اسکوبمیزك دخی یاز و اغاره قارشى بر یازم وی،
برفقرا ملجاء و مأوası اولماسینمی؟ هایدی وطنداشلر! هایدی غیور مسلمانلر!
تحصیلداریمز کله دن اول سنز اونى 'جامعه عبادته قوشارکبی وسأر جمعیت ارباب کبی
آیاغکزه قوشوب بولیکز آیلق تمهدکزی ویریکز اگر شیمه ی به قدر
یازلامدی ايسه کز دورمایوب یازیلکز. جناب حق قدرتسزلك رزقلرینی غیلرک،
قدرتیلرک کيسه لرنده خلق ایتشدر و اونلره دأتما یاردیمی امر ایتشدر. اوروجك
بوصورتله فضیلتی قازانکز.

«شفقت» هیئت اداره سی

Transkripsiyon

Müslüman vatandaşlar!

Ramazan-ı Şerif geldi. Oruç tutacaksınız. Namazlarınıza devam edeceksiniz. Allah'a ibadet edeceksiniz. Bilmelisiniz ki ibadet yalnız bedenle kifayet etmez. Yalnız onunla olmaz. Malınızla, sadakanızla Allah'a kulluk etmek ister. Memleketimiz fakir ile doludur. İhtiyaç ve zaruret halkımızın büyük bir kısmını görüyor, mahvediyor. Geliniz, şefkat kapısına her gün hücum eden biçareleri görünüz. Bunlar hepimizin dindaşlarımız, kardeşlerimizdirler. Bugün onlara mukadder olan ihtiyaç, sefalet-i muazza (korunmuş sefalet) belki ileride bizlerin de başına çıkabilir. Nefsimizi kılssa etmeliyiz. Bunları bizler acımazsak ve yardım etmezsek “Şefkat”in tahsildarını aramazsak, yazılmazsak, taahhütlerimizi ödemezsek kim bunları bulacak ve hakiki muhtaç olanları ayıracak anlayacak imdatlarına koşacaktır. Bütün dünya insanları gibi Üsküp’ümüzün dahi yar ve ağara karşı bir yardım ve bir fakire melca (sığınmak) ve me’vası (koruma) olmasın mı? Haydi vatandaşlar, haydi gayur Müslümanlar! Tahsildarlarımız gelmeden evvel siz onu camiye, ibadete koşar gibi vesair cemaat erbabı gibi aylığınızla koşup bulunuz. Aylık taahhüdünüzü veriniz. Eğer şimdiye kadar yazılmadı iseniz durmayıp yazılınız. Cenab-ı Hak, kudretsizlerin rızıklarını kulların, kudretlilerin keselerinde halk etmiştir ve onlara daima yardımı emretmiştir. Orucun bu suretle faziletini kazanınız.

Şefkat Heyeti İdaresi

Hayırsever Derneği

Transkripsiyon

Şefkat Derneğine Gönüllü Katkıda Bulunanlar

1. Hafız Şerif Efendi	İmam	100 Dinar
2. Hafız Bedri Efendi	İmam	100 Dinar
3. Derviş Şakir Kadri	Adalet Hukuk Hâkimi	50 Dinar
4. Hafız İdris Hayrullah	Adalet Posta Yetkili Si	100 Dinar
5. Salko Nikşiç	Vakıf Görevlisi	50 Dinar
6. Mahmud İdrizov	Tüccar	150 Dinar
7. Kemal Rustemov	Kiracı	100 Dinar
8. Paşa Sa,	İndisturialec	50 Dinar
9. Yanaki Kostadinov	Tüccar	50 Dinar
10. Hacı Saip	Tarımcı	50 Dinar
11. Şukri Hüseyin	Kasap	50 Dinar
12. Bekir Alim	Dişçi	50 Dinar
13. Aron H Suri	Eczacı	50 Dinar
14. Şeyh Ali Otalak	50 Dinar
15. Şevki Ramiz	Terzi	60 Dinar
16. İ Bekir Emin	İnsdituralec	100 Dinar
17. Pavle Vasiç	Tüccar	50 Dinar
18. Braka Karusa	Tüccar	50 Dinar
19. Sazodoviç	Tüccar	50 Dinar
20. Aroseti	İndustrijales	50 Dinar
21. Ahmed Fadil	Temizlikçi	50 Dinar
22. Fadil Şakir	Tüccar	100 Dinar
23. Menduh Halidi	Tüccar	200 Dinar
24. Arif Faik	Terlik Satan	100 Dinar
25. J Nikifor Kostov	Tüccar	200 Dinar
26. Braka Mitkuşevi	Tüccar	100 Dinar
27. Stavçe Joviç	Tüccar	100 Dinar
28. Muhammed Coroviç	Tüccar	500 Dinar
29. Sasa Gateno	Tüccar	100 Dinar
30. Raif Şakir	Tüccar	100 Dinar

Şefkat Fukârâ Sandığına Çarşılarda İâne Toplayan Heyete Elli Dinar (50) ve Ondan Fazla İkrim Eden Vatandaşların İsimleri

1.178.1.16/21
21

شفت نظر حریفه جا - چارده خانه طربان شفتی الی دنا - دانه دانه 50 دینار

№	Име и инициалы	Занимание	Сум.	Иск.	Сл.	Иск.
31	Жеку Сырат	агробог	500	Зоту Рорне Аф	صفتی	50
32	Мезгыр Казум	Дарманчы	500	Мезгыр	تجار	50
33	Али Механ	мануфактурер	150	Али Механ	مکتوبه	50
34	Хасановат и сыгыгы	агробог	100	Хасановат и сыгыгы	تجار	50
35	Сунушчи Масрат	агробог	100	Сунушчи Масрат	=	50
36	Мона и Капарыя	агробог	150	Мона и Капарыя	=	50
37	Муса Рахманов	агробог	50	Муса Рахманов	=	50
38	Агай Кундуков	агробог	50	Агай Кундуков	=	50
39	Бечен Речен	сарафчы	200	Бечен Речен	تجار	50
40	Кыме Дачан	Кундуков	100	Кыме Дачан	طیبی	50
41	Ахмедов	Речен	50	Ахмедов	تجار	50
42	Хусейн Ага	Ушак	50	Хусейн Ага	تجار	50
43	Овеч Масрат		100	Овеч Масрат	تجار	50
44	Али и Масрат		50	Али и Масрат		50
45	Муса и Сыгыгы		100	Муса и Сыгыгы		50
46	Сунушчи	Авкатер	50	Сунушчи	تجار	50

Transkripsiyon

Şefkat Fukârâ Sandığına Çarşılarda İâne Toplayan Heyetimize Elli Dinar (50) ve Ondan Fazla İkrâm Eden Vatandaşların İsimleri		
İsimleri	Sanatı	Dınarı
Zako Durak Efendi	Tüccar	500
Memdûh Kâzım Efendi	Yorgancı	100
Ali Necîb Efendi	...	150
Hasan Murtaza ve ortağı Efendi	Tüccar	100
Dimitriye Sariç Efendi	Tüccar	100
Tuma Faraç Efendi	Tüccar	150
Moşut Garşut Efendi	Tüccar	50
Jaso Stupanuviç ve mahdûmu Efendi	Tüccar	50
Besîm Receb Efendi	Saatçi	200
Darlimar ?... Efendi	Kilimci	100
Ahmed İsmail Efendi	Tüccar	50
Hüseyin Rüstem Efendi	Urgancı	50
Ömer Remliç Efendi		100
Ali Efendi Karabet Efendi		50
Ergun Efendi		100
Resbineç Efendi	Eczacı	50

Şefkat Derneği Bağış Yapanların İsimleri ve Bağışladıkları Ücretlerin Tablosu

No	İsim	Ücret
1	38 Hüseyin Arslan	10
2	Mağpazası	10
3	Mağpazası	10
4	Mağpazası	5
5	Mağpazası	5
6	Mağpazası	5
7	Mağpazası	5
8	Mağpazası	5
9	Mağpazası	5
10	Mağpazası	5
11	Mağpazası	5
12	Mağpazası	5
13	Mağpazası	5
14	Mağpazası	5
15	Mağpazası	5
16	Mağpazası	5
17	Mağpazası	5
18	Mağpazası	5
19	Mağpazası	5
20	Mağpazası	5
21	Mağpazası	5
22	Mağpazası	5
23	Mağpazası	5
24	Mağpazası	5
25	Mağpazası	5
26	Mağpazası	5
27	Mağpazası	5
28	Mağpazası	5
29	Mağpazası	5
30	Mağpazası	5
31	Mağpazası	5
32	Mağpazası	5
33	Mağpazası	5
34	Mağpazası	5
35	Mağpazası	5
36	Mağpazası	5
37	Mağpazası	5
38	Mağpazası	5
39	Mağpazası	5
40	Mağpazası	5
41	Mağpazası	5
42	Mağpazası	5
43	Mağpazası	5
44	Mağpazası	5
45	Mağpazası	5
46	Mağpazası	5
47	Mağpazası	5
48	Mağpazası	5
49	Mağpazası	5
50	Mağpazası	5

Transkripsiyon

Dinar	İsim	Sıra no
10	Hacı Said İdris Efendi	1
10	Hâfız Ahmed Efendi Başık	2
10	Hâfız Bedri Mahid Efendi	3
5	Abdulhamid Efendi	4
10	Hamidcik Bagil Bey	5
5	Hâfız Râ'if Efendi	6
5	Hâfız Abdullah Efendi	7
5	Veysel Efendi	8
5	Murad Efendi	9
5	Hasan Efendi	10
5	Mehmed Zeki Efendi	11
5	Hacı Mehmed Ali Efendi	12
5	Derviş Efendi	13
5	Osman Efendi Morta	14
5	Abdi Bey Dranda	15
5	Mehmed İzzeddin Efendi	16
5	Cemal Efendi	17
5	Süleyman Efendi	18
5	Receb Remzi Efendi	19
5	Hâfız Kâmil Efendi	20
2	Hâfız Artar Efendi	21
2	Hâfız Numer Efendi	22
2	Mahmud İrano	23
2	Hamdi Nuh Efendi	24
2	Hâfız Aziz Efendi	25
2	Hacı Kâzım Efendi	26
2	Maşuk Osman Efendi	27
2	Şuz Na'mar Efendi	28
2	Hâfız Namim Efendi	29
2	Hâfız Muhtar Efendi	30
2	Hâfız Mahir Efendi	31
2	Ali Mehmed Efendi	32

Şefkat Derneği 16 Teşrin-i Evvel Sene 1937'ye Ait Bağış Listesi

12 / 10 / 1356		37
بنار	۱۰	۱ - حاج محمد باقر
عشرد	۲	۲ - حاج محمد باقر
۵	۲	۳ - حاج محمد باقر
۱۰	۱	۴ - حاج محمد باقر
۱۰	۵	۵ - حاج محمد باقر
۲	۶	۶ - حاج محمد باقر
۵	۷	۷ - حاج محمد باقر
۲	۸	۸ - حاج محمد باقر
۵	۹	۹ - حاج محمد باقر
۲	۱۰	۱۰ - حاج محمد باقر
۲	۱۱	۱۱ - حاج محمد باقر
۲	۱۲	۱۲ - حاج محمد باقر
۲	۱۳	۱۳ - حاج محمد باقر
۲	۱۴	۱۴ - حاج محمد باقر
۵	۱۵	۱۵ - حاج محمد باقر

REPUBLIC OF INDONESIA
 DEPARTMENT OF SOCIAL AFFAIRS
 JAKARTA

Transkripsiyon

16 Teşrin-i evvel sene 1937

Dinar/aded	İsim	Sıra numarası
10	Sahib Sa'îd Efendi	1
2	Hâfız 'Azîz Efendi	2
5	Hâfız Râmiz Efendi	3
10	Hâfız Bedri Efendi	4
10 10 (Verilmiştir)	Han Bey	5
2	Hacı Kazım Efendi	6
5	Abdullah Efendi	7
5	Hâfız Mahir	8
2	Hâfız Azmâr Efendi	9
5	Numer Efendi Veli	10
2	Mehmed Efendi Ömer	11
2	Hamdi Efendi Nuh	12
2	Ali Efendi Mehmed	13
2	Şevki Efendi Osman	14
5	*** Efendi	15

Şefkat Cemiyeti'nin 21.11.1936 Kurban Bayramı'nda Camilerden Toplanılan İanenin Beyanı

Cami Adı	İnanın Mikdarı	Toplam
Mustafa Paşa Camii	112	25
İsa Bey Camii	145	
Sultan Murad Camii	376	50
Yelen Kapan Camii	81	
Yahya Paşa Camii	75	
Murad Paşa Camii	173	
Köse Kadı Camii	111	75
Alaca Camii	42	
Dükkanlık Camii	72	25
Meddah ve Faik Paşa Camii	71	25
Yalnız bin iki yüz altmış dinardır	1260	00

Transkripsiyon

1936 senesinin Kurban Bayramı'nda camilerde toplanılan ianenin beyanı

Mustafa Paşa Camii	112	25	
İsa Bey Camii	145		
Sultan Murad Camii	376	50	
Yelen Kapan Camii	81		
Yahya Paşa Camii	75		
Murad Paşa Camii	173		
Yüz on bir dinar	Köse Kadı Camii	111	75
	Alaca Camii	42	
	Dükkanlık Camii	72	25
	Meddah ve Faik Paşa Camii	71	25
	Yalnız bin iki yüz altmış dinardır	1260	00

Transkripsiyon

Bihî

Şefkat Sanâî'i Kız Mektebi Müderrislerine

Efendim;

- 1) 9 Kânûn-ı Sâni perşembe günü Kraliçe hazretlerinin yevm-i velâdeti dolayısıyla Sırpça Muallimesi Zura? Ve Historya muallimesi Gospuyemiçe? Tâlibânın derslerini okuttukları halde muallim Saâdet Hanım hiç ders vermeden Kilim muallimesiyle birlikte mektebin tatil edildiğini
- 2) 10 Kânûn-ı Sâni Cuma günü muallime Saâdet Hanım dersine girip on, on beş dakika dersle meşgûl olduktan sonra bazı tâlebânın kendisine karşı yapmış oldukları muziplik vesîlesiyle hemen dersi tatil edip umûm-ı tâlibâna yol verildiğinin esbâbının ileri geldiğini tâlibânın velîlerinin ifâdesiyle mûmâileyhimâ Saâdet Hanım'dan izâhât-ı lâzime'nin i'tâsına lüzûm görülmüştür Efendim. **Fî 11**

Kânûn-ı Sâni sene 1936

İmza

Mekteb Âzasından

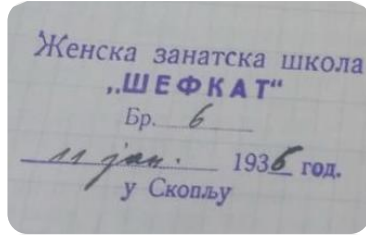
(Gördüm)

Mahmûd

İmza

Mekteb Âzasından

...

Had ragrobor kimes mesken
Mazrabatca,
E. Kaimbent

**Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti İdare Heyeti'nin Görev Süresi Bittiğinden
Yeni İdare Heyetinin Seçimi İçin Verilen İlan.**

الحمد لله
حیت حق تعالیٰ اذنہ سبک و تقصیر منکم قبولیند
صحت نقادانہ ترتیباً یہ لغت اذنیہ تمامہ اذنیہ
جید شوق العیون انصاف ص کلمہ نای ۱۹۹۰ نای
مصادف اولیٰ ہجری ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰
قاری کلمہ نای ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰

۱- کلمہ نای ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰
۲- کلمہ نای ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰
۳- کلمہ نای ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰
۴- کلمہ نای ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰
۵- کلمہ نای ۱۴۱۲ سنہ ۱۹۹۰

Transkripsiyon

(1. Sayfanın Transkripsiyonu)

İ'lân

Hamiyet Cemiyeti hey'et idâresinin vazîfe müddetleri hitâm bulduğundan cemîyet'in nizâmnâmesine tevfkân yeni hey'et idâre intihâb edilmek üzere cemiyete mensûb bi'l-umûm âzânın 27 Kânûn-ı Sâni 1935 tarihine müsâdüf önümüzdeki pazar günü alaturka saat sekiz buçuk'ta cemiyet kulübüne gelmeleri rica olunur **fi 25 Kânûn-ı Sâni 1935**

Manastır İslâm Hamîyet Cemiyeti (Mühür)

(2. Sayfanın Transkripsiyonu)

27 Kânûn-I Sâni Sene 1935 Tarihinde Komisyonda Görülecek İşler Hakkında

- 1- Dâirenin bir makbuz karşılığında bir sene ikmâli olunduktan sonra intihâb edilmesi
- 2- İntihâb zamanında reyleri verilen ahâliye yazılmak? İtibâren i'lân edilip aslen karesini? almak ve mâhiye vereceğine sual edilip kendisinin vereceğini

Transkripsiyon

Mühazat	Tabiiatlar Masrafı	Daire Mefrusatı	Conazeler Masrafı	Mezaristan Masrafı	Sünnet Masrafı	Daire Masrafı	Daire İnaatı	Yekün	Mühazat	Selaz Katı	Camilerden	Kutulardan	Sünnet İnaatı İçin	Sünnet İnaatı İçin	Mahiyet Tahsilatı	Yekün
Daireye alınan eşya (7)	36	1500	188	339	1113	295	2770	6242	190	84	84	0	196	1546	8357	13565
Sünnet çocuklarına alınan kumduca (9)		190			1241			1241	Mezaristan için (1)					1546	60	60
Sünnet çocuklarına alınan torap (9)					270			270	Mahiyet Tahsilatından (4)						83	83
Sünnet çocuklarına verilen mevlid-i yeri masrafı					376			376	Mezaristan için (1)						5	5
Sünnet çocuklarına verilen sarraf kusaklığı (9)					116			116	Mahiyet Tahsilatından (4)						35	35
Sünnet çocuklarına götürmek için araba ücreti (9)					105			105								
Vefat eden İsa İbrahim için (11)			40					40								
Tavla pulu esmanı (13)		80						80								
Sünnet günü davetçulara verilen (9)							60	60								
	36	1770	228	339	3281	295	2770	8720		84			196	1546	8422	3500
																13748

Transkripsiyon

Mühazir	Yüzde hesabıyla tahsilat masrafı	Daire Mevrisatı	Cenazeler Masrafı	Mezaristan Masrafı	Sünnet Masrafı	Daire Masrafı	Daire İhsan	Yekün	mühazir	Selase katı	cümiller den	kutular dan	Sünnet İhsan	İhsan	Mahiye tahsilatı	Yekün
Makbuz alm habercileri için(1)	0					120		120	Filornah Hacı Abdullhamid Efendi'den(1)					1550		1550
Daireye yaptırılan mühür 2(1)	1					50		50	Misirli Seyh Abdulkadir Efendi'den(1)					2790		2790
Daireye yaptırılan kutu 5(1)	1					55		55	Deseveli Sinan Efendi'den(2)			146				146
Daireye yaptırılan kasa defter(1)	1					15		15	Evkaf dairelerinden(2)			49				49
Daireye yaptırılan kutu 3(1)	1					35		35	Fürut edilmiş selase kutularından(3)	84						84
Kutular bulmak için(1)	1					20		20	Mahiye tahsilatından(4)						114	114
Daireden çıkan toprakların nakliye ücreti	2					20	20	20	Ali bin Ali Efendi'den(1)					70		70
Mezaristan ağaçları sulamak için	3			20				20	Mahiye tahsilatından(4)						283	283
Daire tamiri için usta ücreti	2						395	395	Mezaristan için İsmail Efendi'den(1)					50		50
Daire tahsilatı verilen	4(36)							36	Mahiye tahsilatından(4)						152	152
Daire elektrikleri için	6	135						135	Mezaristan için Tahsin Ağadandan(1)					10		10
Daireyi boyamak için	2					486		486	Mahiye tahsilatından(4)							97
Daire camları için	2					1550		1550	Mezaristan için Cemal Akif'ten(1)					3		3
Daire kahve ocağı için usta vesaire	2					102		102	Mahiye tahsilatından(4)						376	376
Kahve camları	2					50		50	Mezaristan için(1)					43		43
Daire kahve ocağı kereste camları	2					123		123	Dairenin tamiri için(5)					1920		1920
Mezaristan ağaçları sulamak için	3			60				60	Fakir çocukları için sünneti için(6)				100			100
Üç cenaze için imam Süleyman Efendi'ye	8		168					168	Daire tamiri için(5)					10		10
Mezaristan ağaçları sulamak için	3			72				72	Mahiye tahsilatından(4)						674	674
Daire firmasına vesaire masrafına	2					43		43	Fakir çocukları için sünneti için(6)				1150			1150
Daire perdeleri için	6	147						147	Daire tamiri için(5)					130		130
Daireye alınan koltuk 2	6	35						35	Sünnet masrafı için İshakiye Caminde toplanılan(6)				296			296
Mezaristan	3			12				12	Mahiye tahsilatından(4)						223	223
Vefat eden Rifat Osman cenazesine	5		20					20	Mezaristan için(1)					10		10
Daire mevrisatı	6	414						414	Mahiye tahsilatından(4)						4	4
Mezaristan a alınan fidanları ekme için	3			175				175	Misirli Seyh Abdulkadir Efendi'den(1)					271		271
Kahvehane ye alınan eşya	7	138						138	Mahiye tahsilatından(4)						158	158
Daireye alınan eşya	7	630						630	Direksiyon dan gelen(7)					1500		1500
Sünnet çocukları için alınan basma	9				1113			1113	Mahiye tahsilatından(4)						1301	1301
	36	1500	188	330	1113	295	2770	6242		84		196	1546	8357	33822	13565

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti İçin Daireye Alınan Eşya, Toplanan İane ve Fukaraya Yapılan Masrafları Gösterir 1934-1935 Senesi Gelir Gider Cetveli (1. Belge)

1934 - 1935 Senesi Gelir Gider Cetveli

4

Madde No	Madde Adı	1934 Gelir	1934 Gider	1935 Gelir	1935 Gider
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

T.C. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Transkripsiyon

Mülâhazat	1934 ve 1935 Seneleri Mesârfi				Fukaraya verilen lâne	Dâire ve sünnet masrafı	Dâire inşaâtı	Yekûn
	Mefrûât masrafı 1982	Cenazeler masrafı 2016	Mezaristan masrafı 759	Dâire ve sünnet masrafı 4556				
Mülâhazat					722		3770	13807
Aişe Ahmed'e verilen					120			120
Râsım Abdurrahman'a verilen					90			90
Vefat eden Atıyye Ahmed için		50						50
Vefat eden İbrahim Mehmed için		71						71
Vefat eden Ömer... bey için		26						26
İsmail Veli için					65			65
Vefat eden Rukiyye Kadri için		35						35
Vefat eden Muammer Safvet için		15						15
Vefat eden Hamid Adem için		20						20
Vefat eden Zöhre İlyas için		50						50
Vefat eden Ahmed Selim için		40						40
Dâireyi temizletmek için verilen						16		16
Dâireye odun vesâire						28		28
Fakir cenazeleri için alınan kerfen esmâni		1155						1155
Vefat eden Halil Selim için		15						15
Vefat eden Cemil Süleyman için		20						20
Kabir ağacı vesâire	12	55	30					97
Bekir Abdi'ye eklemek verilen					37			37
Mezaristanda Kabak ekmek için kesilen kabakların dalları için ve nakliyesi						75		75
Tansıldâr İbrahim Efendi'ye yüzde on hesabıyla verilen			56					56
	1994	3568	845		1034	4676	3770	15889

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti İçin Daireye Alınan Eşya, Toplanan İane ve Fukaraya Yapılan Masrafları Gösterir 1934-1935 Senesi Gelir Gider Cetveli (2. Belge)

1934 - 1935		1935 - 1936		1936 - 1937		1937 - 1938		1938 - 1939		1939 - 1940		1940 - 1941		1941 - 1942	
İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri	İnceleme Tarihi	İnceleme Yeri
1934	Manastır	1935	Manastır	1936	Manastır	1937	Manastır	1938	Manastır	1939	Manastır	1940	Manastır	1941	Manastır
1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
...

Transkripsiyon

1934-1935 Seneleri Mesiraffi		1934-1935 Seneleri Vâridat	
Mefâzât masrafları	Consolide masrafları	Selâse kat	Cimlilerden
1897	188	84	296
Mülhâzât			
7			296
7	33950		83
7			83
7			5
7			35
7			13748
7			50
6/30	40		2
8			521
8			459
1	95		74
3	190		100
3	100		12
3	35		57
3			65
7			900
50			6
6/145			100
6/145			30
6/145			10
6/145			393
6/145			128
6/145			426
6/145			1000
1937	338		10
			100
			112
			130
			60
1937	677	233	755
			13042
			4895
			18743
			10420
			4276
			717
			8
			8

Transkripsiyon

Mühür	Bedeliği masrafı	Çocuklar masrafı	Mezaristan masrafı	Fakariye verilen ilâne	Daire ve sünnet masrafı	Daire inşaatı	Yekün umûmî	Mühür	Selâse katı	Camilerden	Kuturlardan	İlâne ve bilâne	Mahiyet Tahsilâtı	Yekün
Mühür	337	677	759	220	4276	3770	10430		3	752	717	13262	4952	18242
Wefat eden hayriye Rifat için		20		220			20 Yeni kaydedilen sâkılara selâse katı esmân						34	34
Râkâm kumâlî'e alınan obâse vesâline		60					60 mezaristan için					21	864	21
Kabristan bekçisi için alınan obâse vesâline	45				50		45 mahiyet tahsilâtından						484	484
Dâriyeye odun esmân				45			50 müteâkif cimililerden toplanan			523			108	523
Râkâm kumâlî'e bir mîh zarfında verilen sünnet	15						45 Duvevîlî Sınâr Eflerîdî tarafından						6	6
Wefat eden Fatma Hasan için	45						15 mahiyet tahsilâtından						44	44
Dâriyeye odun esmân				24			45 Mezaristan için merhûm Mehmed Eflerîdî'nin Kümü Eflerîdî'den						64	64
Dâriyeye lüzûm göülen boyâ vesâline defterlerine				78			78 1935 senesi Mayr nihâyetine kadar			1279	825	12107	5183	19611
Wefat eden Hasibe Talip için		60					60 Dereler esmân						476	1090
Wefat eden İsmet İbrahim için		80					80 mahiyet tahsilâtından						15	15
Wefat eden İsmet Şişe Ali için		25		30			25 mezaristan için						10	10
Fakir cenâzeleri için alınan mezar âğacı esmân		25					797 mahiyet tahsilâtından						20	20
Fakir cenâzeleri için alınan mezar âğacı esmân		297					125 mahiyet tahsilâtından						30	30
Tahâddat ücreti yâzde on beşabıya		25					25 mezaristan için						10	10
Dâriyeye odun esmân				90			90 mahiyet tahsilâtından						53	53
Fakir cenâzeleri için mezar âğacı esmân				17			17 Bekedîye'den alınan						80	80
Evlöce yâpılan dîşerim bîşemest masrafı		67					100 mahiyet tahsilâtından						33	33
Halim hayrullah'a verilen				65			60 Dereler esmân						476	1090
Kemal Hüseyin'e verilen				50			80 mahiyet tahsilâtından						15	15
Adile Salim'e verilen				80			25 mezaristan için						10	10
Çetin İsmail'e verilen				47			797 mahiyet tahsilâtından						20	20
Zeynep Şahîze'ye verilen				120			125 mahiyet tahsilâtından						30	30
Wefat eden Zeynep Kerim için				63			25 mezaristan için						10	10
Neşre Yekün için		20					17 Bekedîye'den alınan						80	80
				65			67 mahiyet tahsilâtından						33	33
	1982	2016	759	222	4556	3770	13808							

Transkripsiyon

1934-1935 Seneleri Mesârifî				1934-1935 Seneleri Vâridâtı					
Daire mefrûsâtı masrafı	Mülâhazât	İnzâf	İnzâf	Selâse katı	Câmilâlerden	Kutulardan	İâne ve bir işe	Mâhiye Tahsîlâtı	Yekûn-umûmî
1	Mâhuzüm ü haberleri için ...verilen	120	120				1550		1550
1	Daire için yaptırılan iki adet mihrâr	50	50				2790		2790
1	Daire için yaptırılan beş adet kutu	55	55					146	146
1	Daireye alınan kasa defterleri	15	15					49	49
1	Daireye yaptırılan bilâhare üç kutu	35	35					84	84
1	Kutuları boyamak için	20	20					114	114
2	Daireden çıkan toprakların nakli için	20	20				70		70
3	Mezaristan ağaçlarını sulamak için	20	20					283	283
2	Daire'nin tamiri için ustaya ücreti	395	395				50		50
4	Daire tahsîlâtı için yüzde on hesabıyla ücreti	36	36					152	152
6(135)	Daireye konulan elektrik için ücret vesaire	135	135				10		10
2	Daireyi boyamak için	486	486					97	97
2	Daire camları için	1550	1550				3		3
2	Daire kahve ocağı için alınan kereste	102	102					374	374
2	Mezaristan ağaçlarını sulamak için	50	50				43		43
2	Üç cenaze için imam Süleyman Efendi'ye	123	123				1920		1920
3	Mezaristan ağaçlarını sulamak için	60	60				100		100
5	Dairenin firmasına vesaire için	168	168				10		10
2	Daire perdeleri için	72	72						274
2	Daireye alınan iki adet koltuk	43	43				1150		1150
6(1475)	Mezaristan ağaçlarını sulamak için	147	147				130		130
6(35)	Verâf eden Rifat Osman için verilen	35	35					296	296
6(414)	Daire mefrûgâtı	12	12					223	223
3	Mezaristana alınan fidanları ekme için	20	20				10		10
6(138)	Kahvehâneye alınan eşya	414	414					4	4
6(630)	Daireye alınan eşya	175	175				271		271
7	Sünnet çocuklarına alınan basma	138	138					158	158
6(190)	Daireye alınan eşya	690	690				1500		1500
		1113	1113					1301	1301
1690		188	339	1444	2880	6432	84	296	196
								9667	3382
									13625

1934'e ait Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nin Üye Listesini Gösterir

Mührünü Havi Cetvel (1. Belge)

№	İsmi	Şifresi	Adresi	İsmi	Şifresi	Adresi	№	İsmi	Şifresi	Adresi
1	Şerif Akın			Şerif Akın			91	Şerif Akın		
2	Şerif Akın			Şerif Akın			92	Şerif Akın		
3	Şerif Akın			Şerif Akın			93	Şerif Akın		
4	Şerif Akın			Şerif Akın			94	Şerif Akın		
5	Şerif Akın			Şerif Akın			95	Şerif Akın		
6	Şerif Akın			Şerif Akın			96	Şerif Akın		
7	Şerif Akın			Şerif Akın			97	Şerif Akın		
8	Şerif Akın			Şerif Akın			98	Şerif Akın		
9	Şerif Akın			Şerif Akın			99	Şerif Akın		
10	Şerif Akın			Şerif Akın			100	Şerif Akın		
11	Şerif Akın			Şerif Akın			101	Şerif Akın		
12	Şerif Akın			Şerif Akın			102	Şerif Akın		
13	Şerif Akın			Şerif Akın			103	Şerif Akın		
14	Şerif Akın			Şerif Akın			104	Şerif Akın		
15	Şerif Akın			Şerif Akın			105	Şerif Akın		
16	Şerif Akın			Şerif Akın			106	Şerif Akın		
17	Şerif Akın			Şerif Akın			107	Şerif Akın		
18	Şerif Akın			Şerif Akın			108	Şerif Akın		
19	Şerif Akın			Şerif Akın			109	Şerif Akın		
20	Şerif Akın			Şerif Akın			110	Şerif Akın		
21	Şerif Akın			Şerif Akın			111	Şerif Akın		
22	Şerif Akın			Şerif Akın			112	Şerif Akın		
23	Şerif Akın			Şerif Akın			113	Şerif Akın		
24	Şerif Akın			Şerif Akın			114	Şerif Akın		
25	Şerif Akın			Şerif Akın			115	Şerif Akın		
26	Şerif Akın			Şerif Akın			116	Şerif Akın		
27	Şerif Akın			Şerif Akın			117	Şerif Akın		
28	Şerif Akın			Şerif Akın			118	Şerif Akın		
29	Şerif Akın			Şerif Akın			119	Şerif Akın		
30	Şerif Akın			Şerif Akın			120	Şerif Akın		

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Transkripsiyon

Mübaşir İsim Hamiyet Cemiyet(Mühür)		Sıra Numarası	İmzası	Sanatçı	İsmi	Sıra Numarası	İmzası	Sanatçı	İsmi	Sıra Numarası	İmzası	Sanatçı	İsmi	Sıra Numarası
		91	Dersâtte	Ashab-ı alİka	Ömer Şükrü Bey	61		Kunduracı	Mehmed Adem	31		Müfettiş	Talât Efendi	1
		92			62		Kahveci	Hacı Vehbi Şemseddin	32		Hâkim	Mehmed Efendi	2
		93				63		Kahve beğlîği?	Niyâzi Zeynel	33		İmam	Azîz Ahmed Efendi	3
		94				64		Kahveci	.. İbrahim	34		Hoca	Abulâkâdir Ömer Efendi	4
		95				65		Sarıç	Hosameddin İsmail	35		Ashab-ı alİka	Abulâkâdir Hüseyin Efendi	5
		97	Dersâtte		Bilâl ...	66		Kâtib	Mahmud Başur Bey	36		İmam	Sâlih Yusuf Efendi	6
		98				67		Kâtib	Hüsnâ İsmailî Bey	37		Muallim	İsmail Yusuf Efendi	7
		99				68		Kâtib	Abdurrahman Şimşek	38		Çiftçi	Tevfik Beşim Efendi	8
		100			69		Sarıç	Nâsîr Mehmed	39		Nalbend	Receb Hüseyin Efendi	9
		101			Ağç	70		Hekim	Rûfât İsmail	40		İmam	Mehmed İsmail Efendi	10
		102			Altar	71		Kâtib	Gâlib Filoş Bey	41		İmam	Şâkir Emin Efendi	11
		103			Kunduracı	72		Belediye'den	Serhad Mustafa	42		İmam	Mehmed Abdullâh Efendi	12
		105			Bozaci	73		Ashab-ı alİka	Süleyman Ali	43		İmam	Mehmed Demir Efendi	13
		106			Kahveci	74		Uncu	Abbas Abdullâh	44		İmam	Mehmed Cemal Efendi	14
		107			İmam	75		Uncu	Şevki Kerim	45		İmam	İlyas İbrahim Efendi	15
		109			Arabacı	76		Uncu	Kâmil Reşûl	46		İmam	Galîp Z. Talib Efendi	16
		110			Sarıç	77		Uncu	İsmail Mustafa	47		İmam	Hilmi Receb Efendi	17
		111			Nalbend	78		Uncu	Harab Zeynel	48		İmam	Astan Kâzım Efendi	18
		112			Nalbend	79		Uncu	Hamîd Hüsnâ	49		Sarıç	Ömer Osman	19
		113			Çiftçi	80		Ashab-ı alİka	Hüseyin Nazhar	50		İmam	Rıza Muhyiddin	20
		114			Hizmetçi	81		Ashab-ı alİka	Âdem Nazhar	51		Uncu	Müjgan Süleyman	21
		115			Ashab-ı alİka	82		Ashab-ı alİka	Ahmed Abdullâh	52		Ashab-ı alİka	Erver Mâlik	22
		116			83		Ashab-ı alİka	Fâat İsmail	53		Ashab-ı alİka	Fâik Hüseyin	23
		117			Hoca	84		Ashab-ı alİka	Tahsin Süleyman	54		Ashab-ı alİka	İsmail Celâleddin	24
		118			Teklid	85			55		Hâfiz	Fehmi Osman	25
		119			86		Kireççi	Rıza Muhtarrem	56		Müezzin	Müezzin Sinan	26
		120			Müezzin	87		Yorgancı	Bâri Yahya	57		Me'nur	Sâdî Tevfik	27
		121			Sarıç	88		Uncu Kâfîsa	Rıza Mehmed	58		Bakkal	Azîz Ahmed	28
		122	Dersâtte		Şükrü Hacı Zühûd	89		Uncu Kâfîsa	Vâhid İsmail	59		Müfettiş	Feyyaz Mahmud	29
		123			Azîz Abdullâh	90		Ashab-ı alİka	Hüsnâ Hüseyin	60		Arabacı	Râmiz Peç	30

1934'e ait Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nin Üye Listesini Gösterir

Mührünü Havi Cetvel (2. Belge)

S:\ABDI İLHAMBAŞ BİRİM İMZA BİRİM LİSTESİ KİMLİKLERİNE C 2

№	Adı Soyadı	Yaşı	Profesyon	Adres	Üyelik Durumu	Notlar
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

Transkripsiyon

Sıra Numarası	İmzası	Sanatı	İsmi	Sıra Numarası	İmzası	Sanatı	İsmi	Sıra Numarası	İmzası	Sanatı	İsmi	Sıra Numarası
124		Hamal	İsmail Hürşit	194		Arabacı	Ali İsmail	159		Serrâç	Ali Osman	124
125		Hamal	Rıdvan Vefî	196		Kasmet?	İsmail İbrahim	160		Serrâç	Hüseyin Zeynel	125
126		Hamal	Mustafa Arslan	197		Ashâb-ı alâk	Sabri Osman	161		Serrâç	Muharrem Demir	126
127		Hamal	Âdem İbrahim	198		Arabacı	Demir Arslan	163		Serrâç	Abidin Necîb	127
128		Hamal	Râşid İsâ	199		Arabacı	Osman Abdullah	164		Serrâç	İdris Süleyman	128
129		Hamal	Şevki Hayrullah	200		Hamal	Tâhir Zeynel	165		Yemenici	Latif Hüseyin	129
130		Hamal	Mazhar Veysel	201		Hamal	Sâmî Cafer	166		Berber	Kâzım Başar	130
131		Hamal	Şabân Ramazan	202		Hamal	Şevki Muhsin	169		Aşçı	Fâik Ali	131
132		Hamal	Besim Şerif	203		Hamal	Destân Selim	170		Nalband	Nazmi Hüseyin	132
133		Hamal	Mühyiddin Süleyman	204		Hamal	Şabân Şâkir	171		Demirci	Mehmed Salim	134
134		Hamal	Şabân Yahya	205		Hamal	Râsim Ahmed	172		Nalband	Hüseyin Mustafa	135
135		Hamal	Abdurrahman Selim	206		Hamal	Elmâsi Ahmed	173		Nalband	Kâzım Ali	136
136		Hamal	Süleyman Cafer	207		Hamal	Âdem Yusuf	176		Nalband	Mâlik Süleyman	137
137		Hamal	Demir Arslan	209		Hamal	Şâkir Selim	177		Demirci	Zekeriyya Mustafa	138
138		Demirci	Süleyman Ömer	210		Hamal	Mustafa Veysel	178		Nalband	Remzi Selim	139
139		Dülgere	Nazîf Osman	211		Hamal	Necîb Demir	179		Nalband	Fehim Ramazan	141
140		Dülgere	Bahman Osman	212		Hamal	Bayram Osman	180		Nalband	Osman Ârif	142
141		Anelce	Mahmûd ...	213		Hamal	Emin Ahmed	182		Nalband	Şâkir İbrahim	143
142		Hamal	Mazhar İbrahim	215		Hamal	...Mehmed	184		Nalband	Vâhid Bekir	144
143		Hamal	Lâme Mühyiddin	216		Hamal	Râif Hasan	186		Nalband	Mehmed Hüseyin	145
144		Hamal	Muhtâr Kaplan	217		Hamal	Nazmi Şâkir	187		Nalband	Ahmed Bayram	146
145		Hamal	Mehmed ...	218		Hamal	Hasan Elmâsi	188		147
146		Hamal	Karahan (D)Şabân	219		Hamal	Receb Osman	189		148
147		Hâfiz	Eyûb Abdullah	220		Hamal	Tâlib Ramazan	190		Kahveci	Nazmi Abdullah	149
148		Mâkineci	Âkaf İbrahim	221		Hamal	Hayreddin Mecûsi	191		Debbâğ	Zekeriyya Hâlid	151
149		Demirci	Kenan İbrahim	222		Hamal	Emin Hayreddin	192		Ashâb-ı alâk	Mazhar Nesim	152
150		Demirci	İsmail Hüseyin	223		Hamal	Besim Demir	193		Kunduracı	Niyâzi Ahmed	153
151		Boyacı	Süleyman Sâlih	224		Hamal	Seyfeddin Mustafa	194		?	Şerâfeddin Zâlat?	154
152		Hamal	Mehmed Râgib	225		Hamal	Aydın Hürşit	195		Kömürcü	Hacı Kerim İbrahim	155
153		Hamal	Hacı Demir ...	226		Hamal	Kâdir Emrullah	196		Kömürcü	Niyâzi Zekeriyya	156
154								197		Hoca	Südeddin Mehmed Ali	157

1934'e ait Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nin Üye Listesini Gösterir

Mührünü Havi Cetvel (3. Belge)

№	İsm	Şifre	Adres	Şifre	№	İsm	Şifre	Adres	Şifre
509	Şahin	509	Manastır	509	509	Şahin	509	Manastır	509
510	Ali	510	Manastır	510	510	Ali	510	Manastır	510
511	Ali	511	Manastır	511	511	Ali	511	Manastır	511
512	Ali	512	Manastır	512	512	Ali	512	Manastır	512
513	Ali	513	Manastır	513	513	Ali	513	Manastır	513
514	Ali	514	Manastır	514	514	Ali	514	Manastır	514
515	Ali	515	Manastır	515	515	Ali	515	Manastır	515
516	Ali	516	Manastır	516	516	Ali	516	Manastır	516
517	Ali	517	Manastır	517	517	Ali	517	Manastır	517
518	Ali	518	Manastır	518	518	Ali	518	Manastır	518
519	Ali	519	Manastır	519	519	Ali	519	Manastır	519
520	Ali	520	Manastır	520	520	Ali	520	Manastır	520
521	Ali	521	Manastır	521	521	Ali	521	Manastır	521
522	Ali	522	Manastır	522	522	Ali	522	Manastır	522
523	Ali	523	Manastır	523	523	Ali	523	Manastır	523
524	Ali	524	Manastır	524	524	Ali	524	Manastır	524
525	Ali	525	Manastır	525	525	Ali	525	Manastır	525
526	Ali	526	Manastır	526	526	Ali	526	Manastır	526
527	Ali	527	Manastır	527	527	Ali	527	Manastır	527
528	Ali	528	Manastır	528	528	Ali	528	Manastır	528
529	Ali	529	Manastır	529	529	Ali	529	Manastır	529
530	Ali	530	Manastır	530	530	Ali	530	Manastır	530
531	Ali	531	Manastır	531	531	Ali	531	Manastır	531
532	Ali	532	Manastır	532	532	Ali	532	Manastır	532
533	Ali	533	Manastır	533	533	Ali	533	Manastır	533
534	Ali	534	Manastır	534	534	Ali	534	Manastır	534
535	Ali	535	Manastır	535	535	Ali	535	Manastır	535
536	Ali	536	Manastır	536	536	Ali	536	Manastır	536
537	Ali	537	Manastır	537	537	Ali	537	Manastır	537
538	Ali	538	Manastır	538	538	Ali	538	Manastır	538
539	Ali	539	Manastır	539	539	Ali	539	Manastır	539
540	Ali	540	Manastır	540	540	Ali	540	Manastır	540

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Transkripsiyon

İmzası	Sanatı	İsmi	Sıra Numarası	İmzası	Sanatı	İsmi	Sıra Numarası	İmzası	Sanatı	İsmi	Sıra Numarası
	Ashâb-ı alâk	Ömer Mâlik	355		Ashâb-ı alâk	Şeyh Ahmed Mehmed	319		Anele	Besim Aluz?	289
	Ashâb-ı alâk	Elmâsi Aziz	356		Ashâb-ı alâk	Ahmed Necib	322		Anele	Hüseyin Ali	290
(Görünüşü)	Arabacı	Hacı Hurşid Yusuf	357		Kömrücü	Receb Yakub	323		Anele	Mustafa Demir	291
	İşi	Bilâl İbrahim	358		Boyacı	İslâm Mehmed	324		Demirci	Rüstem Yusuf	292
	Çiftçi	Hüseyin İbrahim	359		Bakkal	Sâim Mustafa	325		Anele	Mehmed Ali	293
	Anele	Kâzım Hurşid	360		Çiftçi	Veysi Şabân	326		Demirci	Muzaffer Hasan	294
	Anele	Rüyen A. Mahmûd	361		Demirci	Ali Şerif	327		Demirci	Süleyman Mehmed	295
	Çiftçi	Kâmil S. Ömer	362		Boyacı	Demir Osman	329		Demirci	Hüseyin Receb	296
	Debbağ	Vâhid Câbir	363		Çiftçi	Sâik Mustafa	331		Anele	Receb Şerif	297
	Çiftçi	Abdullah İbrahim	364		Kunduracı	Remzi Nazif	332		Anele	Muharem Osman	298
	Kâtib	Selâhaddin M. Âsum	365		Arabacı	Ahmed Osman	333		Anele	Abdullah Mahmûd	299
	Çiftçi	Vâhid Mehmed	366		Değirmenci	Muzaffer Muhyiddin	334		Anele	Gâlib Hüseyin	300
	Hamal	Sâid Muzaffer	367		Çiftçi	Tahsin Mustafa	336		Anele	Şabân Mehmed	301
	Çiftçi	Muzaffer Adil	368		Çiftçi	Zâlim ...	337		Anele	Eyûb Mehmed	302
	Otomobilci	Bekir Şaduman	369		Tekâlid	İsmail Feyzullah	338		Anele	Kâzım Mehmed	303
	Arabacı	Âsum Abdullâh	370		Çiftçi	Muzaffer H. Abdal	339		Anele	Nazım Cafer	304
(Görünüşü)	Müezzin	Rahmi Ahmed	371		Arabacı	Hüseyin Ali	340		Anele	Sâlih İsmail	305
	Demirci	İsmail Safer	372		Hancı	Necib Râşid	341		Anele	Erin Abdî	306
	Demirci	Demir Mustafa	373		İşi	Ricâ Sâdik	342		Anele	Receb Cafer	307
	Ashâb-ı alâk	Receb Hacı Sâlih	374		Çiftçi	Cemâl Hacı İbîş	344		Anele	Hâjîm Zekerriyya	308
	Mitâbân?	...Ârif Osman	375		Arabacı	Hamdi Hacı Sâlih	345		Anele	Mustafa Mahmûd	309
					Anele	Hasan Sâlim	346		Anele	Kemâl Mustafa	310
					Çiftçi	Receb H. Âdem	347		Anele	Hüsrev Banos?	311
					Çiftçi	Veâkîl Âdem	348		Anele	Ömer Ramazan	312
					Çiftçi	Kemâl Şâkir	349		Demirci	Mehmed Mustafa	313
					Çiftçi	Ahmed Şabân	350		Demirci	Zeki Mustafa	314
					Çiftçi	Mustafa Nureddin	351		Hamal	İsmail Yusuf	315
					Çiftçi	Hakkî Aziz	352		Hamal	Demir Hayrolâh	316
					Kahveci	Zarif Hüseyin	353		Hamal	Âkîf Behzâd	317
					Ashâb-ı alâk	Servet ...	354		Hamal	Abdul Ethem	318
									Hamal	Banos? Ahmed	285
									Demirci	Şeyh Mehmed	283
									Anele	Ali Mehmed	282
									Demirci	Demir Ömer	281
									Kahveci		280
									Demirci	Rifât Murad	279
									Demirci	İsmail Mâlik	278
									Anele	Ârif Ahmed	277
									Demirci	Demir Süleyman	276
									Çiftçi	Ahmed Muhyiddin	275
									Anele	Mehmed Mahmûd	274
									Demirci	Rifât Mehmed	273
									Hamal	Mahmûd Ömer	272
									Hamal	Râmic Ömer	271
									Hamal	Şâban Süleyman	270
									Anele	Sâid Ömer	269
									Canbaz	Cemâl İsmail	268
									Demirci	Hasan Mahmûd	267
									Demirci	Cemâleddin Banos?	266
									Anele	Kadri Hamza	265
									Anele	Receb Şerif	264
									Belediye'de	Ethem Osman	263
									Anele	Hüseyin Bekir	262
									Boyacı	Ziver Süleyman	261
									Hamal	Veilî Abdullâh	260
									Boyacı	Ramos? Ahmed	259
									Anele	Fehim Ömer	258

Manastır Müslüman Hamiyet Cemiyeti İdare Heyeti'nin 1936 Senesi Faaliyet

Raporu

T.C. BASKANLIK OSMANLI ARŞİV DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) 5

صحة اذنه شك مسافة قرابة اربعة ايام فوسده اربعة تقريبا
تمتد فيها اصحاب جمع الجب تهاوى وتكفاه نوم نومكم تدره الضمانه
انتم به
صحة صحتكم كتحليل
انتم في اذنه في طرفه باهي منكم رول به
بواسه نوبه ن هانم وسد بول اكمال البصحة الحرة
بأذنه بادره بول ترك فيا تجول به لطف الاله اعاني حيا بذر

Yymerka Kemer

مانستر سلام جمعہ صحتی صحتی ریاضت
المانستر ۱۰ کلون اول ۱۹۳۶ تاریخہ کبر
الشیخہ ابروہ لوترون لریوہ

۱۸ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۰ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
جمعہ تقاضا مناسبت ۱۸ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۰ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
الاربعین ۱۰ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۰ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
صحة صحتكم كتحليل
انتم في اذنه في طرفه باهي منكم رول به
بواسه نوبه ن هانم وسد بول اكمال البصحة الحرة
بأذنه بادره بول ترك فيا تجول به لطف الاله اعاني حيا بذر

۱۹ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۱ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
جمعة تقاضا مناسبت ۱۹ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۱ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
الاربعین ۱۱ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۱ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
صحة صحتكم كتحليل
انتم في اذنه في طرفه باهي منكم رول به
بواسه نوبه ن هانم وسد بول اكمال البصحة الحرة
بأذنه بادره بول ترك فيا تجول به لطف الاله اعاني حيا بذر

۲۰ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۲ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
جمعة تقاضا مناسبت ۲۰ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۲ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
الاربعین ۱۲ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ قمریہ ۱۲ جمادی الثانی ۱۳۵۵ ۱۹۳۶ شمسیہ
صحة صحتكم كتحليل
انتم في اذنه في طرفه باهي منكم رول به
بواسه نوبه ن هانم وسد بول اكمال البصحة الحرة
بأذنه بادره بول ترك فيا تجول به لطف الاله اعاني حيا بذر

Transkripsiyon

Manastır Müslüman “Hamiyet” Cemiyeti idâresinin 1 Kânûn-ı Sânîden 30 Kânûn-ı Evvel 1936 tarihine değin işlediği işleri gösteren lâyihadır.

Cemiyet nizâmnâmesinin 18’inci maddesinin “d” fıkrasına tevfişkân Manastır “Hamiyet” Cemiyeti, idâre heyeti 1 Kânûn-ı Sânî tarihinden 31 Kânûn-ı Evvel 1936 tarihine kadar geçen bir sene zarfındaki efaâl ve harâkâtı hakkında heyet-i umûmî’ye muvâcehesinde ber vech-i zîr izâhâtı arz eder:

İdâre heyetine geçen 23 Şubat 1936 tarihinde bu günki gibi toplanan muhterem cemiyet âzâsının ârâ-yı umûmîyesiyle vâzîfeye intihâb edilerek cemiyet nizâmnâmesinin 17’nci maddesine tevfişkân mezkûrânın ilk yirmi üçüncü günü ilk içtimâ’ı yapmış ve aralarında birinci reisliğe seçilen Zekeriyya Süleyman ve reis-i sânilige seçilen Hüseyin Muzaffer ve sekreterliğe Salahaddin Âsım ve sandık emînliğine İsmail Celâleddin Efendi’ler intihâb edilmişlerdir.

Bu sûretle sekreterliğe ayrılan Salahaddin Âsım Efendi 12 Teşrîn-i Sânî 1936 tarihine kadar işleyerek istifâdesini vermiş ve bugüne kadar vazîfesi münhâk kalmamıştır.

İdâre heyeti bu kararda gösterilen müddet zarfında on sekiz içtima’ yapmış ve aynı müddet içinde de pusula? Defterine “154” olarak kaydetmiştir.

- 1) Geçen sene Türkiye’deki Manastır Müslüman karındaşlarımızdan mezarlıklarımızın tamiri nâmına bir iâne derç ve camii’ye verilen Kur’ân ‘a atfen heyetimiz Türkiye’den ancak on aded Türk lirası alabilmiştir.
- 2) Heyetimiz cemiyetimize bir yardım i’tâsı lüzûmu Manastır belediyesine ricâ edilmiştir ve belediye’den “2000” dinar almıştır.
- 3) Yine bu sûretle bir yardım verilmiş Üsküb vakıf direksiyesine? mürâcaat edilmiş ve mersûkân haber alındığına nazaran direksiye “2000” dinar gönderilmesine karar vermiştir. Bu meblağ bugün veya yarın alınması muhtemeldir.
- 4) Cemiyetimizin takdis gününde Manastır Müslüman halkından 1287 dinar iâne toplanmıştır.
- 5) Her sene olduğu gibi bu sene de cemiyetimiz Kurban Bayramı’nda “50” kurban derisi toplayarak “Hamiyet” kulübü menfaatine 2524,5 dinar satılmıştır.

- 6) Cemiyetimizin verdiği karar üzerine İbtidâî Mektebindeki fukârâ çocuklarına 39 çift kundura 71,75 metre basma ve 116 dinarlık mekteb levâzımâtı tevzî' edilmiştir.
- 7) Yine böylece Cemiyetimiz bu sene Ramazan-ı şerîf'te fakir Müslüman halka 1610 dinarlık raboş? Dağıtmıştır.
- 8) Cemiyetimiz, vefat eden "45" fakir Müslüman cenazelerinin techîz ve tekfinine bu sene "3017" dinar sarfetmiştir.

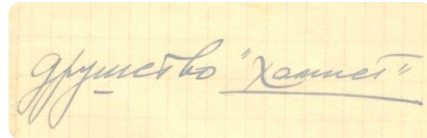
Geçen sene Şubat ibtidâîsinden bu ânâ değin Cemiyetimiz efrâdı miyânına yeniden 10 âzâ dâhil, âzâmızdan "30" u vefât ve "6" sı hicret etmiştir.

Cemiyet idâre heyetinin muâmelâtını kaydetmek fikriyle içtimâ'-i umûmî'de ayrılan teftîş heyeti müteaddid defalar içtimâ' etmiş olup müşâhedâtını kayd iktizâsı lüzûm görüldüğü takdîrde izâhât alınabilir.

Fi'l-hakîka içtimâ'-i umûmî Kânûn-ı Sâni zarfında yapılması lazım gelen, kâtibimizin bulunmaması yüzünden hesabımız ve muâmelâtımız ikmâl edilememesinden tehhür olunmuştur.

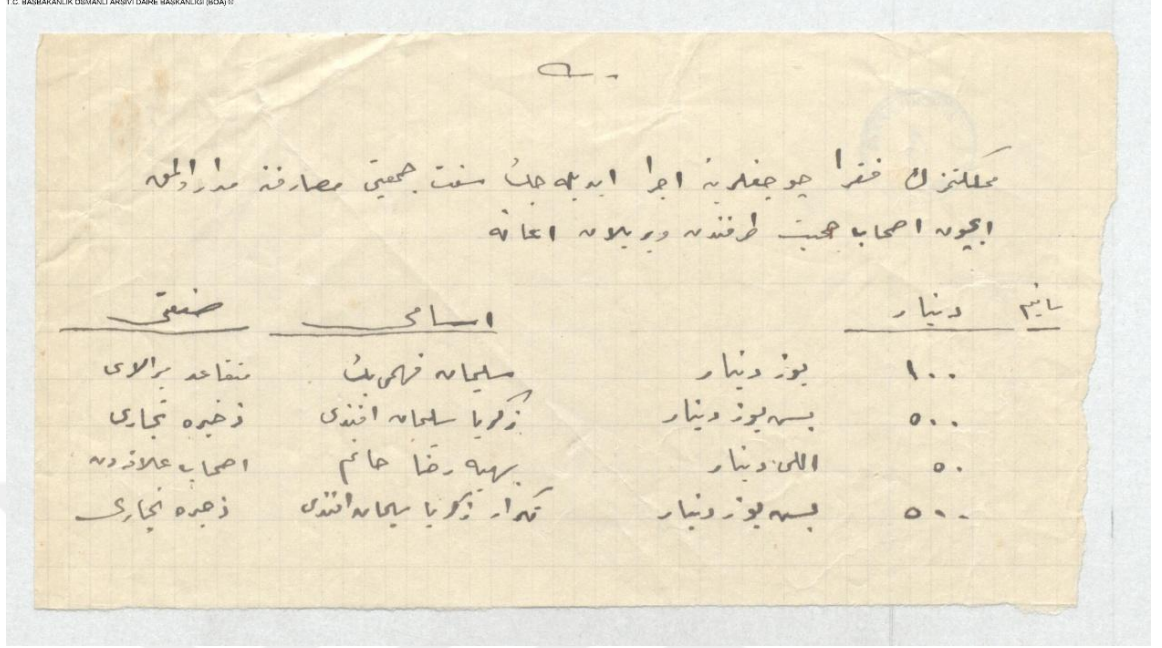
Binâenaleyh bâlâda ki ma'rûzâtımızın aynen kabûlünü ve yeni heyet idâresinin intihâbını ricâ ederiz.

İmza

Manastır'da Sünnet Edilecek Çocuklar İçin Hamiyet Sahibi Kişilerden İane Toplanması

T.C. BAŞBAKANLIK OSİMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

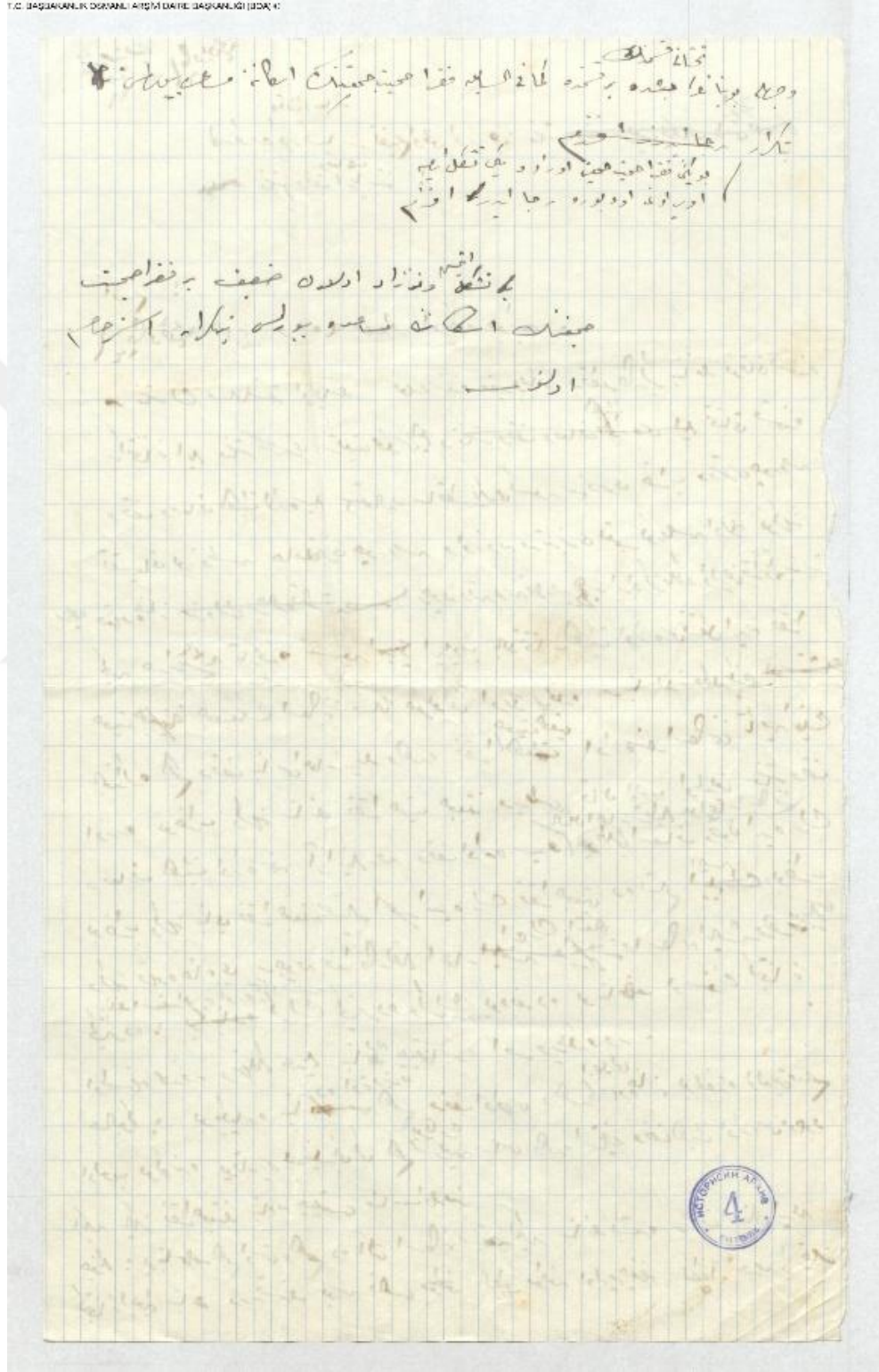
Transkripsiyon

Bihî

Memleketimizin fukarâ çocuklarına icrâ edilecek sünnet, cemiyet mesârifine medâr olmak için ashâb-ı hamiyet tarafından verilen iâne

Sanatı	Esâmî	Dinâr
Mütekaîd Miralay	Süleyman Fehmi Bey	100 (Yüz dinar)
Zâhire Tüccârı	Zekeriyya Süleyman Efendi	500(Beş yüz dinar)
Ashâb -1 Alâka	Besime Rıza Hanım	50(Elli dinar)
Zâhire Tüccârı	Tekrar Zekeriyya Süleyman Efendi	500(Beş yüz dinar)

Manastır'ın Müslümanlık Caddesinde Bulunan Vakfa Ait Binada Faaliyet Gösteren Fukara Hamiyet Cemiyeti'nin Binadan Çıkarılmak İstenmesiyle Bu Konuda Gereğinin Yapılması Hususunda Manastır Vakıf ve Maarif İdaresine Yapılan Başvuru (Belgenin Arka Sayfası)

Transkripsiyon

Manastır Hamiyet Cemiyeti

Numarası

91

Fî 16 Kânûn-ı Evvel sene 1934

Vakf u maârif

**Üsküb'de Direksiya'sına takdîm olunmak üzere: Manastır vakf u maârif
reisine:**

Efendim; fî 14 Kânûn-ı Evvel sene 1934 tarihi ve 95 numaralı emrinize cevaptır.

Manastır Müslümanska caddesi... numarasında mukayyed bulunan bir kıt'a kargîr binânın fevkânî kısmında bir kütüphâne ile Manastır Şeriat mahallesi ile ve tahtânî kısmında vakf u maârif heyet idâresiyle istishâlden sâkıt yirmi kûsür seneden beri harâb ve şimdi çürümüş taksîmâtı bozulmuş camları çürümüş ve uzun müddetten beri tamir görmemiş olan bugün sâbık kahvehâne bir çok vakit boş kalarak hiçbir âidât getirmemekte olduğu kayden ... geçen Haziran sene 1934 tarihinde tensîk edilip bi'l-intihâb bir heyet idâresi teşekkül eden Fukarâ Hamiyet Cemiyetinin iskânına Müslüman topluluğu olan bir mahallede bir binâ lâzım geldiğinin bi'l-müzâkere hem vakıf binâsı imâr edilmek ve hem de Fukarâ Hamiyet Cemiyeti idâresi iskânını temîn etmek üzere bu harâb ve köhne binânın Fukarâ Hamiyet Cemiyetine verilmesi kâbil olup olmadığı Manastır vakf u maârif heyet idâresi aranılarak vakıf idâresi de tekmîl ve imâr şartıyla bi'l-isticâr iskanımız talebi is'âf ve kabûl ederek bu harâb ve köhne binâyı Fukarâ Cemiyetine teslîm ederek Fukarâ Cemiyeti de teslîm eylemiş ve bu harâb ve köhne kahvehâneyi bir çok fedâkârlıkla i'mâr ederek işgâl ve iskân eylemiştir. Ve her ...geçenlerde binânın kıdde(*sıva*) yine görüp mıhlanmıştır. Gerek geçenlerde ve gerek bu defada bu binânın üstünde kütüphâne olmasına mahzûr ve tehlike addiyle binâdan çıkmamıza emir verilmektedir.

Hâlbuki; bu yekpâre binâda öteden beri hem vakıf idâresi ve hem de isticârlı kahvehâne bulunmakta olduğu müsellemler olup bugün de yukarıda denildiği gibi hem yukarıda işriyyet binâsı ve hemde ... vakıf heyet-i idâresi mevcûd iken yalnız Fukara Cemiyetinin binâdan çıkması münâsib olamaz.

Çünkü: Bu binâ kâmilen hem üstü ve hem altı iskâna müsâid iken binânın beşde bir kısmını işgâl eden kütüphâne için mütebâkî dört kısmının boş kalması bi't-tâbî muvaffak olamayacağına lütfen arz u istirhâmımız vechele bu binânın tahtânî kısmının beşte bir kısmında kemâ fi's-sâbık Fukarâ Hamiyet Cemiyetinin iskân buyurulmasını bi't-tekrâr bu gibi yeni teşekkül etmiş olan zayıf bir Fukarâ Hamiyet Cemiyeti'nin iskânına müsâade buyurulması bi'-t-tekrâr istirhâm olunur Efendim.

Transkripsiyon

1936 Senesi															
Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrîh-î Sâni(11)	Teşrîh-î Evvel(10)	Eylül (9)	Ağustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mays(5)	Nisan(4)	Mar(3)	Şubat(2)	Kânûn-ı Sâni(1)	Sanatı	...Defterinin sıra numarası	Esâmisi	Sıra Numarası
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Müfettiş	1	Talat Şefik Efendi	1
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	İmâm	3	Azîz Ahmed Efendi	2
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Müderis	4	Abdulkadîr Ömer Efendi	3
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Muallim	7	İsmail Yusuf Efendi	4
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	8	Tevfik Beîm Ağa	5
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Nalband	9	Receb Hüseyin Ağa	6
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	İmâm	10	Mehmed İsmail Efendi	7
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	İmâm	12	Mehmed Abdullah Efendi	8
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	İmâm	13	Mehmed Damir Efendi	9
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	Serrâf	19	Ömer Osman Efendi	10
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Uncu	21	Zekman? Süleyman Efendi	11
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Ashâb-ı alâik	22	Enver Mâlik Efendi	12
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Ashâb-ı alâik	23	Fâik Hüseyin Efendi	13
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Ashâb-ı alâik	24	İsmail Celâleddin Efendi	14
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Ashâb-ı alâik	25	Fehmi Osman Efendi	15
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Müezzin	26	Musa Sinân Efendi	16
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Belediye'de	27	Sadı Tevfik Paşa	17
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Bakkal	28	Azîz Ahmed Efendi	18
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Müftü Dairesinde	29	Feyzullah Musa Efendi	19
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâik	30	Renâi Yahya Efendi	20
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kunduraçı	31	Mehmed Adem Efendi	21
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kahveci	32	Hacı Vehbi Şemseddin Efendi	22
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kahveci Kalfası	33	Niyâzi Zeynel Efendi	23
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Serrâf	34	Kenan İbrahim Efendi	24
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Hâkim Kârtibi	35	Hüsameddin İsmail Efendi	25
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Sandık Ermini	36	Abdurrahman Şâhân Efendi	26
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Helveci	39	Râhid Mehmed Efendi	27
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Evkâf Kârtibi	40	Rifat İsmail Efendi	28
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Belediye'de	41	Gâlib Filorinalı Efendi	29
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâik	42	Saffet Mustafa Efendi	30
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Uncu	43	Süleyman Ali Efendi	31
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Uncu	44	Abbas Abdullah Efendi	32

1936 Senesi												Sıra Numarası			
Kânûn-ı Evvel(12)	Tesrîn-i Sâni(11)	Tesrîn-i Evvel(10)	Eylül(9)	Ağustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan (4)	Mart(3)	Şubat(2)	Kânûn-ı Sâni(1)		Sanatı	... defterinin sıra numarası	Esâmisi
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Unçu	45	Şevâf Kerim Efendi	33
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Unçu	46	Kâmil Rasûl Efendi	34
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Unçu	47	İsmail Mustafa Efendi	35
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Unçu	48	Habîb Zeynel Efendi	30
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Unçu	49	Hamîd Hüseyin Efendi	37
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Cevâhirci	50	Hüseyin Mazhar Efendi	38
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	51	Âsım Mazhar Efendi	39
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	52	Ahmed Abdullâh Efendi	40
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	53	Fâzil bin İsmail Efendi	41
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	54	Tahsin Süleyman Efendi	42
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kömürçü	55	Rızâ Muhtarrem Efendi	43
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Yergancı	57	Sabîr Yahya Efendi	44
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Unçu Kalfası	58	Rıza Mehmed Selim Efendi	45
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Unçu Kalfası	59	Vâhid İsmail Efendi	46
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	60	Hasan bin Hüseyin	47
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Muallim	63	Sadeddin Hadîd Efendi	48
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Muallim	64	Abdolvâhid Mustafa Efendi	49
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Helvacı	65	Birâderler Rifâat ve Nusret Efendi	50
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Helvacı	66	Bilâl ... Efendi	51
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Helvacı Kalfası	67	Râmîz Şemseddin Efendi	52
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Kömürçü	68	İsmail İbrahim Efendi	53
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Aşçı	70	Nazife Hanım Efendi	54
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Atâr	71	Hallî Ahmed Efendi	55
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kunduracı	72	İbrahim Âdem Efendi	56
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Boyacı	73	Ahmed Âdem Efendi	57
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kahveci	74	Şerif Âdem Efendi	58
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	İmam	75	Hacı Selim Efendi	59
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Arabacı	76	İbrahim İsmail Efendi	60
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Saatçi	77	Fahreddin Mazhar Efendi	61
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nalınca	78	Hacı Zihni Âdem Efendi	62
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nalınca	79	Fâzil Eyyûb Efendi	63
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	80	Hüsrev Süleyman Efendi	64

Transkripsiyon

1936 Senesi													Sanatı	Esâmisi	Sıra Numarası	
Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrin-i Sâni(11)	Teşrin-i Evvel(10)	Eylül(9)	Agustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan(4)	Mart(3)	Şubat(2)	Kânûn-ı Sâni(1)					
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	(Fransızlarda)	81	Âdem Ahmed Efendi	65
													(Tekâüd)	85	Necib Ahmed Efendi	66
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	88	Sâlih Demirşâh Efendi	67
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	90	Aziz Abdullah Efendi	68
										2	2	2	Kahveci	91	Serafeddin Efendi	69
								2	2	2	2	2	Serrâç	92	Aziz İsmâil Efendi	70
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Makinacı	93	Sâmi Sinân Efendi	71
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Berber	94	Hikmet Osman Efendi	72
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kahveci	97	Muhyiddin Mehmed Efendi	73
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Debbağ	98	Hamdi Zekeriyya Efendi	74
										2	2	2	Kahveci	99	Şaban Zekeriyya Efendi	75
													Arabacı	100	Seyfeddin Başar Efendi	76
							2	2	2	2	2	2	Evkâf'ta	101	Kadir Sabri Efendi	77
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Tahmis	102	Kadir Kâzım Efendi	78
													Dava Vekilinde	103	Emrullah Zenon? Efendi	79
				2	2	2	2	2	2	2	2	2	Terzi	105	Muharrem Hacı Kadir Efendi	80
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	108	Selahaddin Muzaffer Efendi	81
													Ashâb-ı alâk	109	Avni Serniz? Efendi	82
													Kahveci	111	Âkif Hacı Ali Efendi	83
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kasab	114	Mehmed Ali Saban Efendi	84
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	115	Süleyman Aziz Efendi	85
			2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	116	Gâlib Zekeriyya Efendi	86
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	118	Haydar Hüseyin Efendi	87
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	119	Nuri Ahmed Efendi	88
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Serrâç	120	Edhem İbrahim Efendi	89
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Serrâç	122	Emin Demirşâh Efendi	90
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Serrâç	123	Rıza Mâlik Efendi	91
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	Serrâç	124	Ali Osman Efendi	92
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	125	Hüseyin Zeynel Efendi	93
				2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	126	Muharrem Demir Efendi	94
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	127	Abidin Necib Efendi	95
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Yemenici	129	Lütü Hüseyin Efendi	96

1936 Senesi

Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrin-i Sâni(11)	Teşrin-i Evvel(10)	Eylül(9)	Ağustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan(4)	Mart(3)	Şubat(2)	Kânûn-ı Sâni(1)	Sanatı	Esâmisi	Sıra Numarası
												Amele	291 Mustafa Demir	161
												Demirci	292 Rüstem Yusuf	162
												Amele	293 Mehmed Ali	163
												Demirci	294 Muzaffer Hasan	164
												Demirci	296 Hüseyin Receb	165
												Amele	299 Abdullah Mahmud	166
												Amele	311 Hüsrev Faik	167
												Demirci	313 Mehmed Mustafa	168
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Demirci	314 Zeki Mustafa	169
												Hamal	315 İsmâil Yusuf	170
												Hamal	316 Demir Hayrullah	171
												Hamal	318 Abdal Edhem	172
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	319 Seyh Ahmed Mehmed Efendi	173
												Ashâb-ı alâk	322 Ahmed Necib Efendi	174
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kömürcü	323 Receb Yakub Efendi	175
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Bakkal	325 Zâim Mustafa Efendi	176
												Çiftçi	326 Zeynel Şaban	177
												Boyacı	329 Demir Ali	178
												Hamal	330 Lütfü Hürşid	179
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	331 Sâdik Mustafa Efendi	180
												Arabacı	333 Ahmed Osman	181
												Değirmenci	334 Muzaffer Muhyiddin	182
												Çiftçi	336 Tahsin Mustafa	183
												Çiftçi	337 Zâim Mûsâ	184
												Çiftçi	339 Muzaffer Hacı Abdal	185
		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Arabacı	340 Hüseyin Ali	186
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Hancı	341 Necib Reşid	187
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Aşçı	342 Rizâ Sâdik	188
												Amele	343 İsmâil Sâlih	189
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	344 Cemâl Hacı İbiş	190
						2	2	2	2	2	2	Arabacı	345 Hamdi Hacı Sâlih	191
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Amele	346 Hasan Sâlim	192

Transkripsiyon

1936 Senesi													Sanatı	Esâmisi	Sıra Numarası	
Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrin-i Sâni(11)	Teşrin-i Evvel(10)	Eylül(9)	Agustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan(4)	Mart(3)	Şubat(2)	Kânûn-ı Sâni(1)					
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	347	Receb H.Âdem Efendi	193
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Kahveci	348	Vefki Adem Efendi	194
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	349	Kâmil Şâkir Efendi	195
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	350	Ahmed Şâban Efendi	196
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	351	Mustafa Nureddin Efendi	197
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	352	Hakkı Aziz Efendi	198
													Kahveci	353	Zârif Hüseyin Efendi	199
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	354	Servet Âğuş Efendi	200
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	356	Elmâsi Aziz Ağa	201
													Arabacı	357	Hacı Hürşid Yusuf Ağa	202
												2	Aşçı	358	Bilâl İbrahim Efendi	203
												2	Çiftçi	359	Hüseyin İbrahim Efendi	204
													Amele	360	Kâzım Hürşid Ağa	205
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Amele	361	Ruşân A. Mahmûd Ağa	206
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	362	Kâmil S. Ömer Ağa	207
													Debbağ	363	Vâhid Câbir Ağa	208
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	364	Abdullah İbrahim Ağa	209
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Memûr	365	Selâhaddin Mustafa Âsim Efendi	310
													Çiftçi	366	Vâhid Mehmed	211
													Çiftçi	368	Muzaffer Âdil Ömer Ağa	212
													Otomobilci	369	Bekir Şâdümân Ağa	213
													Çiftçi	370	Âsim Abdullah Ağa	214
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Müezzîn	371	Rahmi Ahmed Efendi	215
													Demirci	372	İsmâil Safir	216
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Demirci	373	Demir Mustafa Ağa	217
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	374	Receb Hacı Sâlih Efendi	218
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Serrâç	375	Hacı Arif Osman Efendi	219
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Hâfız	377	Şârkî İsmâil Efendi	220
													Arabacı	378	Yahya Besim Ağa	221
													Amele	380	... Elmâsi Efendi	222
													Nalbend	381	Fahredden Yusuf Efendi	223
					5	5	5	5	5	5	5	5	Ashâb-ı alâk	382	Ali Sâid Efendi	224

1936 Senesi												Sıra Numarası		
Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrin-i Sâni(11)	Teşrin-i Evvel(10)	Eylül(9)	Ağustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan(4)	Mart(3)	Şubat(2)	Kânûn-ı Sâni(1)		Sanatı	Esâmisi
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Belediye ...	Asım	225
					5	5	5	5	5	5	5	Şeriât Hâkimi	383Sâdeddinof? Ali Rıza	226
									5	5	5	Müftü Baş Kâtibi	Şâkirof Berbergiç?	227
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Faytoncu	Sinan Ismet	228
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Uncu	Abdurrahman Zekerriyya	229
												Hamal	Mustafa Yusuf Efendi	230
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		Hüsameddin Yusuf Efendi	231
											3	Şöfor	Sabri Hasan Efendi	232
					2	2	2	2	2	2	2	Şakirhan	Petro Kiram?	233
3	3	3	3	3	3	3					5	Şakirhan	Nagom Simanuvîç?	234
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Aşçı	Hakkı	235
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	Dilâver Râgîb	236
											3	Müderriş	Sadeddin Mehmed Ali	237
												Sarraf	İlyas Şabtayhun?	238
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Çiftçi	Kâzım Ali	239
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Tahmis	İbrahim Tevfik	240
												Arabacı	Sinan Şadûmân	241
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Mezaristan Bekçisi	Sabri İbrahim	242

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti Üyelerinin İsim ve Mesleklerini Gösteren
1936 Yılı Aylık Aidat Defteri (4. Belge)

The image shows a handwritten ledger on aged, yellowed paper. The top portion of the page contains a list of names and professions in Ottoman Turkish, with red checkmarks indicating payments. The bottom portion is a grid with numbers and symbols. A circular stamp is visible on the left side.

№	İsim ve Meslek	Ödeme Durumu	Diğer Bilgiler
1	...	✓	...
2	...	✓	...
3	...	✓	...
4	...	✓	...
5	...	✓	...
6	...	✓	...
7	...	✓	...
8	...	✓	...
9	...	✓	...
10	...	✓	...
11	...	✓	...
12	...	✓	...
13	...	✓	...
14	...	✓	...
15	...	✓	...
16	...	✓	...
17	...	✓	...
18	...	✓	...
19	...	✓	...
20	...	✓	...
21	...	✓	...
22	...	✓	...
23	...	✓	...
24	...	✓	...
25	...	✓	...
26	...	✓	...
27	...	✓	...
28	...	✓	...
29	...	✓	...
30	...	✓	...
31	...	✓	...
32	...	✓	...
33	...	✓	...
34	...	✓	...
35	...	✓	...
36	...	✓	...
37	...	✓	...
38	...	✓	...
39	...	✓	...
40	...	✓	...
41	...	✓	...
42	...	✓	...
43	...	✓	...
44	...	✓	...
45	...	✓	...
46	...	✓	...
47	...	✓	...
48	...	✓	...
49	...	✓	...
50	...	✓	...
51	...	✓	...
52	...	✓	...
53	...	✓	...
54	...	✓	...
55	...	✓	...
56	...	✓	...
57	...	✓	...
58	...	✓	...
59	...	✓	...
60	...	✓	...
61	...	✓	...
62	...	✓	...
63	...	✓	...
64	...	✓	...
65	...	✓	...
66	...	✓	...
67	...	✓	...
68	...	✓	...
69	...	✓	...
70	...	✓	...
71	...	✓	...
72	...	✓	...
73	...	✓	...
74	...	✓	...
75	...	✓	...
76	...	✓	...
77	...	✓	...
78	...	✓	...
79	...	✓	...
80	...	✓	...
81	...	✓	...
82	...	✓	...
83	...	✓	...
84	...	✓	...
85	...	✓	...
86	...	✓	...
87	...	✓	...
88	...	✓	...
89	...	✓	...
90	...	✓	...
91	...	✓	...
92	...	✓	...
93	...	✓	...
94	...	✓	...
95	...	✓	...
96	...	✓	...
97	...	✓	...
98	...	✓	...
99	...	✓	...
100	...	✓	...

Transkripsiyon

1936 Senesi													Kânûn- İ Sânî(1)	Sanatı	Esâmisi	Sıra Numarası
Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrin-i Sânî(11)	Teşrin-i Evvel(10)	Eylül(9)	Ağustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan(4)	Mart(3)	Şubat(2)	Şubat(2)					
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	Berber	130	Kâzım Başar Efendi	97
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	Aşçı	131	Fâik Ali Efendi	98
	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nalbend	132	Fehim Hüseyin Efendi	99
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Demirci	134	Mehmed Sâlim Efendi	100
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nalbend	135	Hüseyin Mustafa Efendi	101
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Nalbend	136	Hurşid Râşid Efendi	102
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nalbend	137	Süleyman Ahmed Efendi	101
			2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Demirci	138	Zekeriyya Mustafa Efendi	102
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Nalbend	139	Remzî Selim Efendi	105
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	Nalbend	142	Osman Arif Efendi	106
													Nalbend	143	Şükrü İbrahim Efendi	107
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nalbend	145	Mehmed Hüseyin Efendi	108
	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Nalbend	146	Ahmed Bayram Efendi	109
													Kahveci	148	Nazmî Abdullah Efendi	110
		5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	Debbağ	149	Zekeriyya Halil Efendi	110
													Kunduracı	152	Niyazi Ahmed Efendi	112
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Kömürcü	156	Haydar Zekeriyya Efendi	113
													Arabacı	159	Sabân Osman Efendi	114
													Arabacı	160	Necib Hüseyin Âdem Efendi	115
		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Arabacı	161	Zekman? Başar Hüseyin Efendi	116
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	166	Hulûsî Ömer Efendi	117
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	169	Halil Receb Efendi	118
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	171	Râif Sâlih Efendi	119
													Çiftçi	172	Yusuf E.Yahya Efendi	120
													Arabacı	173	Hamdi Şahâbeddin Efendi	121
					2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	176	Sâlih Mustafa Efendi	122
													Kahveci	179	Abdullah Yahya Efendi	123
													Belediye Hademesi	180	Hayreddin Hurşid Efendi	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Çiftçi	182	Abdullah Elmâsî Efendi	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	184	Mustafa Hâlid Efendi	
													Hamal	187	Müsâ Selim	
													Hamal	189	Râsim Müsâ	

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti Üyelerinin İsim ve Mesleklerini Gösteren
1936 Yılı Aylık Aidat Defteri (5. Belge)

№	İsim	Meslek	Aidat
1	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
2	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
3	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
4	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
5	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
6	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
7	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
8	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
9	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
10	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
11	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
12	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
13	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
14	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
15	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
16	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
17	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
18	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
19	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
20	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
21	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
22	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
23	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
24	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
25	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
26	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
27	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
28	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
29	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
30	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
31	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
32	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
33	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
34	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
35	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
36	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
37	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
38	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
39	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
40	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
41	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
42	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
43	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
44	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
45	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
46	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
47	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
48	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
49	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
50	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
51	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
52	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
53	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
54	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
55	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
56	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
57	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
58	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
59	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
60	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
61	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
62	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
63	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
64	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
65	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
66	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
67	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
68	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
69	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
70	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
71	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
72	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
73	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
74	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
75	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
76	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
77	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
78	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
79	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
80	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
81	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
82	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
83	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
84	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
85	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
86	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
87	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
88	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
89	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
90	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
91	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
92	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
93	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
94	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
95	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
96	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
97	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
98	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
99	Şerif Şahin	Çarbaşı	100
100	Şerif Şahin	Çarbaşı	100

Transkripsiyon

1936 Senesi												Kânûn- İ Sânî(1)	Sanatı	Esâmisi	Sıra Numarası		
Kânûn-ı Evvel(12)	Teşrîn-i Sânî(11)	Teşrîn-i Evvel(10)	Eylül(9)	Ağustos(8)	Temmuz(7)	Haziran(6)	Mayıs(5)	Nisan(4)	Mart(3)	Şubat(2)	Sânî(1)						
													Hamal	192	Şerif Kadri	129	
													Arabacı	194	Ali İsmail	130	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Ashâb-ı alâk	197	Sabri Osman Efendi	131	
													Berber	199	Osman Abdullah Efendi	132	
													Hamal	200	Tâhir Zeynel	133	
													Hamal	203	Destan Selim	134	
													Hamal	205	Râsim Ahmed	135	
													Hamal	210	Mustafa Veysel	136	
													Hamal	219	Receb Osman	137	
													Hamal	224	Seyfeddin Mustafa	138	
													Hamal	232	Râşid Ibiş	139	
													Hamal	240	Abdurrahman Sâlim	140	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Demirci	243	Süleyman Ömer Resneli	141	
													Dülger	244	Nazif Osman	142	
													Dülger	245	Rahman Osman	143	
													Hamal	251	Ferhad D.Şabân	144	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Hâfız	252	Eyüb Abdullah Efendi	145	
													Demirci	253	Kemâl İbrahim	146	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Demirci	255	İsmâil Hüseyin	147	
													(Fevt)	Hamal	258	Hacı Demir Banoş?	148
													Belediye'de	264	Edhem Osman	149	
													Amele	266	Kadri Hamza	150	
													Demirci	267	Celâleddin Banoş?	151	
													Canbaz	269	Cemâl İsmâil	152	
													Amele	270	Esad Omer	153	
													Demirci	274	Rifat Mehmed	154	
													Amele	278	Âkif Ahmed	155	
													Demirci	279	İsmâil Mâlik	156	
													Demirci	280	Rifat Murad	157	
													Demirci	282	Ali Muhammed	158	
													Demirci	286	Kerim Emrullah	159	
													Amele	290	Hüseyin Ali	160	

Manastır Müslüman Hamiyet Cemiyeti'nce Tanzim Edilmiş, Manastır'da Muhtelif Şahısların İsimleri ile Ne Gibi Eşyaya İhtiyacı Olduğunu Gösterir Cetvel (1. Belge)

№	İsim	İhtiyaç	Şey	Adet	Notlar
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

T.C. BASKANLIK OSMANLI ARŞİNİ DARE BAŞKANLIĞI (BOA) İÇ

Transkripsiyon (Sağ Kısım)

Ne gibi eşyaya ihtiyacı olduğu									
Çorap	Entari	Kundura	Pantolon	Elbise ceketi	Hâne Numarası	İlçesi?	Esâmisi	Sıra Numarası	
1	1	1	1	1	52	İzvorska	(okunamıyor-varakahasarlı)	(okunamıyor-varaka hasarlı)	
					182	Arasti Briyana	...Ramazan Şâkir	(okunamıyor-varaka hasarlı)	
1	1				6	Kumanufçeka Ali	(okunamıyor-varaka hasarlı)	
						Ohriçeka	İdris Nazmi ...	(okunamıyor-varaka hasarlı)	
						Ohriçeka	Hikmet Hacı Osman	5	
					233	Ohriçeka	Niyâzi Râsim	6	
					261	Ohriçeka	Necâti Mustafa	7	
					159	Ohriçeka	Hüsâmeddin Mustafa	8	
					111	İzvorska	Remziye Muzaffer	9	
1	1				50	Sarayefska	Kâmil Demirşâh	10	
1	1				40	İzvorska	Şinâsi İdris	11	
1	1				6	Busanska	Câsime Mehmed	12	
1	1				51	Ohriçeka	...Nazmî Abidin	13	
1	1				165	Persipanska	Receb Hüseyn	14	
					52	Vengrad	Necmeddin Abbas İbiş	15	
					24	Bervestefka	Nâzire Nazîf	16	
1	1				24	Bolonska	Nâide Hasan Kerim	17	
1	1				150	G:Harla	(nakil)Râsim Ramazan	18	
1	1				212	Kumanufçeka	Kenan Ömer Halim	19	
					10	Kumanufçeka	Muharrem Sezer	20	
					6	Sekupalanka	Hüseyn Kâmil Abdi	21	
					79	Ohriçeka	Remzi Fazlı	22	
					233	Vodiñçeka	Receb Hasan Trfil	23	
					13	Ohriçeka	Hasime Râsim	24	
1	1				159	Ohriçeka	Makbûle Râsim	25	
1	1				159	Ohriçeka	Refika Râsim	26	
					159	Ohriçeka	Rüydîye Demir Recep	27	
1	1				160	Leraska	Adviye İsmâil Arslan	28	
1	1				40	Senikelikde	Mâlik İbrahim Miahmûd	29	
1	1				57	Vodiñçeka	Emine Şabân Hasan	30	
16	16	19	14	14					

Transkripsiyon (Sol Kısım)

Ne gibi eşyaya ihtiyacı olduğu

Çorap	Entâri	Kundura	Pantolon	Elbise ceketleri	Hâne Numarası	İlçesi	Esâmisi	Sıra Numarası
(okunamıyor - varaka hasarlı)	(okunamıyor - varaka hasarlı)	(okunamıyor - varaka hasarlı)	1	1	31	Vodniçeka	Sadeddin Ârif Bayram	31
(okunamıyor - varaka hasarlı)	(okunamıyor - varaka hasarlı)		1	1	38	Perişçeka	Halîl Vefkî	32
1		1	1	1	10	Perişçeka	Fikriye Zâim Mûsa	33
		1	1	1	37	Sarayefiska	Süleyman Mûsa Fettah	34
		1	1	1	8	Kotoraska	Sâimî Arslan	35
		1	1	1	36	Sukurska	Kâni Şemseddin Said	36
1	1				26	Çezalsevarançe	Nâide Ekrem İbrahim	37
		1	1	1	2	Daraçka	Mehmed Damad	38
		1	1	1	4	Kopraska	Abdullah Maksûd Abdullâh	39
		1	1	1	141	Ohriçka	Fahredden Nâzım Hacı Ali	40
1	1	1	1	1	1	Vebeğgaradiçka	İffet Hüseyin	41
1	1				84	Sekoplanka	Penbe Abbas	42
			1	1	10	Bakuvaçka	İsmail Bekir	43
1	1				110	Devuyanka	Sâkine Nûri	44
		1	1	1	51	Sarayefiska	Fethî Asım	45
			1	1	69	Çezalsevarançe	Necâti Halîl	46
		1	1	1	172	G. Harla	Zekeriyya Mûsa	47
		1	1	1	25	Sekoplanka	Cemâleddin Râsim	48
1	1				127	Ohriçka	Sâbire Veli	49
		1	1	1	23	Deriska	İbrahim Süleyman	50
22	22	33	28	28	18	Bairinska	Râif Sâlih	51
		1	1	1	19	(feyt...)	Şerâfeddin Ahmed	52

Manastır Müslüman Hamiyet Cemiyeti'nce Tanzim Edilmiş, Manastır'da Muhtelif Şahısların İsimleri ile Ne Gibi Eşyaya İhtiyacı Olduğunu Gösterir Cetvel (2. Belge)

№	İsim	İhtiyaç	Adet	Notlar
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

Transkripsiyon (Sağ Kısım)

	Ne gibi esyaya ihtiyacı olduğu				Hâne Numarası	İlçesi	Esâmîsi	Sıra numarası
	Entari	Çorap	Kundura	Pantolon				
	1	1	1	1	52	İzvorska	(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)
					182	Arasti Briyana	(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)
					6	Kumanuŕçeka Ali	(okunamıyor/varaka hasarlı)
(fevt olduğumu söylediler)	1	1	1	1	233	Ohrıçeka	... Nazmi Fazlî	(okunamıyor/varaka hasarlı)
(tedkîkât)					261	Ohrıçeka	Hâlet Hacı Osman	(okunamıyor/varaka hasarlı)
(tedkîkât)					159	Ohrıçeka	Niyâzî Râsım	(okunamıyor/varaka hasarlı)
					111	Ohrıçeka	Necâti Müstafa	7
					111	Ohrıçeka	Hüsâmeddin Mustafa	8
					50	İzvorska	Remziye Muzaffer	9
					40	Sarayefska	Kâmil Demirşâh	10
	1				6	İzvorska	Şinâsi İdris Yâkub	11
	1	1			51	Busanska	Aliye Mehmed	12
	1	1			165	Ohrıçeka	... Nazmi Abidin	13
(tahkîk)	1	1			52	Persipanska	Receb Hüseyn Abdullâh	14
					24	Vizgradçeka	Necmeddin İsa İbiş	15
					24	Buruşçeka	Nazîre Nazîf	16
	1	1	1	1	150	Bolonska	Nâide Hasan Kerîm	17
	1	1			212	G:Harla	(nakil)Râsım Ramazan	18
(tahkîk)	1	1	1		10	Kumanuŕçeka	Kenân Ömer Halîm	19
(fevt olduğumu söylediler)					6	Kumanuŕçeka	Muharrem Sezer	20
(fevt olduğumu söylediler)					79	Sekupalanka	Hüseyn Kâmil Abdi	21
(fevt olduğumu söylediler)					233	Ohrıçeka	Remzi Fazlî Saadeddin	22
					13	Vodiñçeka	Receb Hasan	23
					159	Ohrıçeka	Hasîme Râsım	24
	1	1	1	1	159	Ohrıçeka	Makbûle Râsım	25
	1	1	1		159	Ohrıçeka	Refika Râsım	26
					160	Ohrıçeka	Rüşdiye Demir	27
	1	1	1	1	40	Laraska	Advîye İsmâil Arslan	28
	1	1			58	Senikelide/İlkva	Mâlik İbrahim Mahmûd	29
								30
								31
								32

Transkripsiyon (Sol Kısım)

Ne gibi eşyaya ihtiyacı olduğu									
Entari	Çorap	Kundura	Pantolon	Ceket	Hâne Numarası	İlçesi	Esâmisi	Sıra numarası	
(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)	1			31	Vodiñçeka	Emine Şabân Hasan	33	
(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)	1	1	1	84	Vodiñçeka	Saâdeddin Ârif Bayram	34	
(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)	1	1	1	38	Persipanka	Celil Vefîki	35	
(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)	1			10	Persipanka	Fikriye Zâim Mûsâ	37	
(okunamıyor/varaka hasarlı)	(okunamıyor/varaka hasarlı)	1	1	1	37	Sarayefska	Süleyman Manoş? Fettah	38	
		1	1	1	8	Kotorska	Sâmî Arslan	39	
		1	1	1	36	Sokoleska	Kâni Şemseddin Said	40	
1	1	1			26	Çezalsevarançel	Nâide Ekrem İbrahim	41	
		1	1	1	27	Deriska	Ladro? Reşidin Damadı	42	

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nce Sünnet Ettirilecek 70 Çocuğun İsim ve Adres Listesi (1.ve 2. Belge)

T.C. BAŞBAKANLIK ÇOCUKLARINI DARE BAŞKANLIĞI İBDA-0

No	Ad	Yaş	Adres
71	A. A. A.
72	A. A. A.
73	A. A. A.
74	A. A. A.
75	A. A. A.
76	A. A. A.
77	A. A. A.
78	A. A. A.
79	A. A. A.
80	A. A. A.
81	A. A. A.
82	A. A. A.
83	A. A. A.
84	A. A. A.
85	A. A. A.
86	A. A. A.
87	A. A. A.
88	A. A. A.
89	A. A. A.
90	A. A. A.

T.C. BAŞBAKANLIK ÇOCUKLARINI DARE BAŞKANLIĞI İBDA-0

No	Ad	Yaş	Adres
91	A. A. A.
92	A. A. A.
93	A. A. A.
94	A. A. A.
95	A. A. A.
96	A. A. A.
97	A. A. A.
98	A. A. A.
99	A. A. A.
100	A. A. A.

Transkripsiyon (1. Belge)

		Sinni(Yaşıl)	Numarası	İlçesi	Esâmî-i Peder	Sıra Numarası
61		8	31	Bagudenska	Hacı Muhsin	65
41		10	25	İskopalanka	Şerefeddin Râsim	66
42		8	25	İskopalanka	İsmâil Râsim	67
22			188	Gospuça Harla	Ahmed Kâzım	68
52		7	28	Dareçeka	Kâmil Koroz?	69
27		8	83	Busanska	Eşref Murad Şemseddin	70

Bâlâda muharrer eşhâs ismi için fi 5 Cemâziyelevvel sene 1934 tarihinde verilen karar ile sünnet icra ettirilecektir.Fi 6 Cemâziyelevvel sene 1934 - İmzalar - Âzâdan / Âzâdan / Âzâdan / Âzâdan

15		11	58	Senikelikte	Gâlib İbrahim Mahmûd	71
9		10	89	Arasti Briana	Bahtiyar Hâlid	72
11		10	5	Dephurunska	Kâmil Halîm	73
28		9	79	Busanska	Ramazan Rıza	74
2		13	128	Sulunska	İsmâil ...	75
3		9	128	Sulunska	Receb	76
		8	76	Odiyeçeka	Mahmûd Şâkir	77
38		10		Gospuça Harla	Tevfik Rıza	78
23		9	21	Ohrıçeka	Fettah Ramazan	79
20	Esâmîsi Ârif Şemseddin Yusuf'dur.Ve kendisi Seftuharda? Hizmetkârdır.		8	Obediçeka	Yusuf	80
62		5	92	Banoska	Ramazan Lütfü	81
(2) sıra numarasında yazılı olan köyde olduğundan çıkarılmış "25", "28", "29", "30", "31", "32", "33", "34", "40", "63" numarada yazılı bulunanların ebebeynleri tarafından rıza gösterilmemiş.						

Transkripsiyon (2. Belge)

Kundura	Kuka	Santim-Size	İsim	Sıra Numarası
28	42	90	Enver Mûsâ	11
36	47	95	Şerâfeddin Râsim	66
29	37	82	İsmâil Râsim	67
31	47	92	Seyfeddin Elmâsî Ahmed	37
29	34	82	Sâdık Elmâsî Ahmed	38
31	42	92	Cemâl Râsim Mehmed	26
31	42	77	Hâlid İsmâil	3
26	39	75	Muzaffer Sâkıp Şerif	44
27	37	72	Ramazan Lütfü	81
28	40	75	Recep Cemâl İlyas	27
23	34	65	Vahideddin Elmâsî Ahmed	39
29	42	83	Mahmûd Şâkir	77

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nce Sünnet Ettirilecek 70 Çocuğun İsim ve Adres Listesi (3. Belge)

№	Adı	Yaşı	Adresi	Notlar
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70

Transkripsiyon (3. Belge)

Karabağ Mahallesi					Hamza Bey Mahallesi				
Kundura	Kuka	Santim-Size	İsim	Sıra Numarası	Kundura	Kuka	Santim-Size	İsim	Sıra Numarası
34	42	87	Demir Ali Mustafa	15	37	54	114	İsmâil Rasfer?	75
31	42	87	Bayram Hacı Banoş	17	32	49	85	Receb Rasfer?	76
22	34	62	İbrahim Hacı Banoş	18	32	47	96	Mazhar Âkif Osman	59
25	28	62	Âdem Rukman	16	31	46	88	Ramazan Âkif Osman	60
29	42	82	Osman Fursi	13	29	48	91	Receb Hüseyin	21
26	32	67	Rüstem Fursi	14	32	35	85	Bahtiyâr Hâlid	72
35	46	92	Muzaffer Sinan	4	32	52	101	Osman Muzaffer	45
30	32	72	Sadık Sinan	5	27	41	73	Selahaddin Muzaffer	46
28	38	72	Abdullah Eyüb	12	24	40	69	Fethi Şabân	53
33	43	76	Yaküb Râmiz	51	29	43	90	Vâhid Ali	52
27	38	64	Şükrü Râmiz	52	23	29	64	Receb Ali	55
Yaküb Bey Mahallesi					27	37	76	Râsim Aluş?	56
Kundura	Kuka	Santim-Size	İsim	Sıra Numarası		45	132	Gâlib İbrahim Mahmûd	71
20.5	43	81	Eşref Murad Şemseddin	70	32	45	104.5	Kâmil Halim	73
35	43	87	Hüsâmeddin Mustafa	8	Emir Çelebi Mahallesi				
Kundura	Kuka	Santim-Size	İsmi	Sıra Numarası	Kundura	Kuka	Santim-Size	İsmi	Sıra Numarası
30	38	80	Necâti Mustafa	9	27	41	83	Halil Mehmed	6
32	46	88	Refik Râsim	49	23	30	66	Abdullah Maksûd	43
27	37	75	Niyâzi Râsim	50	29	44	77	Hacı Muhsin	65
29	36	80	Ramazan Rızâ	74	29	35	80	Kâmil Nevrûz	69
34	45	95	Cafer Hasan	61	34	47	97	Hüseyin Şâkir	44
30	37	76	Receb Hasan	62	30	42	87	Receb İsa	47
30	35	75	Muammer Tevfik	10	29	32	72	Nurî İsa	48
34	45	95	Ahmed Kâzım	68	26	32	72	İlyas Rifat Osman	22
28	35	65	Dilâver Ramazan	7	32	47	92	Abdullah Kerim Osman	24
32.5	50	97	Tevfik Rızâ	78	30	42	87	Demir Besim Demir	23
31	47	95	Fettah Ramazan	79	31	42	87	Tahsin Kurtiş Şâkir	41
31	40	80	Kenan Ömer	19	27	36	87	Hamid Kurtiş Şâkir	42
					25	30	67	Hâşim Muhyiddin Arslan	36
					31	42.5	87	Ahmed Hasan	1

Manastır İslam Hamiyet Cemiyeti'nce Sünnet Ettirilecek 70 Çocuğun İsim ve Adres Listesi (4. Belge)

№	İsim	Adres	Yaş	Notlar
1	Abdullah	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	
32	
33	
34	
35	
36	
37	
38	
39	
40	
41	
42	
43	
44	
45	
46	
47	
48	
49	
50	
51	
52	
53	
54	
55	
56	
57	
58	
59	
60	

Transkripsiyon (4. Belge)

	Sinni(Yaşı)	Numarası	İlçesi	Esâmî-i peder	Sıra Numarası
<i>İstemezler</i>	10	10	Bagudenska	Eşref Âkif Rüstem	33
<i>Küçüktür</i>	4		Bagudenska	Ali Âkif Rüstem	34
<i>(Karaçevede)?</i>	5		Bagudenska	İbrahim Selim İbrahim	35
	3	13	Maçuenska	Hâşim Muhyiddin Arslan	36
	12		Bagudenska	Seyfeddin Elmâsî Ahmed	37
	9		Bagudenska	Sâdık Elmâsî Ahmed	38
	5		Bagudenska	Vahdeddin Elmâsî Ahmed	39
<i>İstemezler</i>	11	7	Deutska	Ramazan Mustafa Başar	40
	11	88	Bagudenska	Tahsin Kurtiş Şâkir	41
	9	88	Bagudenska	Hamid Kurtiş Şâkir	42
	3		Seneralpojanevik	Abdullah Maksûd	43
	5	110	Bagudenska	Mazhar Sâkıp Şerîf	44
	11	45	Kosofska	Osman Vefkî	45
	7	45	Kosofska	Selahaddin Vefkî	46
<i>Kardeştir</i>	12	56	Seneralpojanevik	Receb İsa	47
	6	56	Seneralpojanevik	Nuri İsa	48
<i>Kardeştir</i>	9	159	Ohriska	Refik Râsim	49
	7	159	Ohriska	Niyâzî Râsim	50
<i>Kardeştir</i>	9	32	Obedeņeka	Yâkub Râmiz	51
	6	32	Obedeņeka	Şükrü Râmiz	52
	5	81	Solonska	Fethi Şabân	53
<i>Kardeştir</i>	7	4	Sarayefska	Vâhid Ali	54
	4	4	Sarayefska	Receb Ali	55
	6	4	Sarayefska	Râsim Aluş?	56
<i>Kardeştir</i>	8	159	Ohriska	Refik Râsim	57
	6	159	Ohriska	Niyâzî Râsim	58
<i>Kardeştir</i>	10	66	Persipanka	Muzaffer Âkif Osman	59
	8	66	Persipanka	Ramazan Âkif Osman	60
<i>Kardeştir</i>	7	13	Vodiņeka	Cafer Hasan	61
		13	Vodiņeka	Receb Hasan	62
<i>İstemezler</i>	11	12	Hasramuniya?	Râmiz Muhyiddin	63
	5	12	Daraņeka	Hüseyin Şâkir	64

	Sinni(Yaşı)	Numara	İlçesi	Esâmî-i peder	Sıra Numarası
<i>Kardeştir(3 yaşında olan gâyet küçük olduğundan beraât etmiştir.)</i>	10	21	Podgradçeka	Ahmed Hasan	15
	3	21	Podgradçeka	Selahaddin Hasan	20
<i>Kardeştir</i>	9	44	Seneralpojanevik	Hâlid İsmail	3
	10	90	Uskupalanka	Vefkî Sinan	4
	7	90	Uskupalanka	Sıdkî Sinan	5
	7	75	Seneralpojanevik	Halîl Mehmed	6
	6	182	Arasti Briyana	Dilâver Ramazan	7
	9	111	Ohrika	Hüsâmeddin Mustafa	8
	7	111	Ohrika	Necâtî Mustafa	9
	8	195	Gospuçe harla	Muammer Mustafa	10
	9	75	Yaguvenska	Enver Şevkî	11
	6	7	Dubroška	Abdullah Eyüb	12
<i>Kardeştir</i>	10	33	Obedençeka	Osman Kadri	13
	7	33	Obedençeka	Rüstem Kadri	14
	10	33	Obedençeka	Demir Ali Mustafa	15
	5	11	Luzençeka	Âdem Zekman?	16
<i>Kardeştir</i>	11	8	Obedençeka	Bayram Hacı Banoş?	17
	4	8	Obedençeka	İbrahim Hacı Banoş?	18
	7	10	Kumanufska	Kenan Ömer	19
<i>Rahatsız olduğunu söylediler</i>	7	139	Gospuçe harla	Zekâi Ahmed	20
	5	51	Persipanska	Receb Hüseyin	21
	5	74	Bagudenska	İlyas Rifat Osman	22
<i>... lüzum</i>	8		Bagudenska	Demir Besim Demir	23
	12	92	Bagudenska	Abdullah Kerim Osman	24
<i>İstemiyorlar</i>	6	13	Maçuenska	Ramazan Lütfi Hurşid	25
<i>kendisi...olduğundan</i>	11		Maçuenska	Cemâl Râsim Mehmed	26
<i>Sarayefçeka karyesinden</i>	8	104	Bagudenska	Receb Cemâl İlyas	27
<i>Kardeştir/ İstemiyorlar</i>	7	16	Bagudenska	...Şâhin Ali	28
	10	16	Bagudenska	Feyyaz Şâhin Ali	29
	13		Bagudenska	Şevkî Şâhin Selîm	30
<i>İstemezler</i>	11		Bagudenska	Nazo?Şâhin Selîm	31
<i>Gâyet küçük olduğundan ayrı bırakılmıştır</i>	3		Bagudenska	İsa Şâhin Selîm	32

Şefkat Derneği, Müslüman Yetim Çocuklar İçin Para Toplama Kampanyası
Düzenleme Belgesi

Бр. 17

1.478.1.8/9 9

مخدوم صاحبزادہ محمد رفیع صاحب مدظلہ العالی کو

مخدوم صاحبزادہ محمد رفیع صاحب مدظلہ العالی کو

Господину Акиф Кахил, банкар

С К О П Ј Е

Управни одбор нашег друштва на својој седници од 21-XI-1936 год заклучио је, да приликом Рамазани-шерифа подели муслиманској сиротими у Скопљу 13.300.-динара. Да би се тај издатак бар донекле покрио, одлучено је, да почевши од 25. овог месеца обићу надлештва и чланови и пријатељи "Шеката" да се замоле за добровољни прилог друштву.

За прикупљање прилога у улицама: Кујумџулар, Чарикџилар, Јешил Ваб и Куршунли хан са стране одбора изабрани су г.г. Акиф Кахил, Мехмед Даји и Адем Муртеза.

Зато се умољавате, да се примите ове тешке, али часне дужности и у друштву с наведеним члановима отпочнете с прикупљањем доброволних прилога у среду 25. овог месеца.

Обавештавајући Вас о том ми Вам се у име Одбора и скопске сиротнајтоплије захваљујемо.

Секретар,

А. Камилџић

Претседник,

Сауд Ахмед

Şefkat Derneği'ne Yardım Amaçlı Üsküp Belediyesi Kasasından 2000 Dinar
Ödendiğine Dair Makbuz

1.478.1.7/8 8

Koçujiv,

П Р И З Н А - И Ц А

На дин. (2000) две хиљаде динара, колико сам примио из касе
Градског поглаварства у Скопљу на име помоћи Добротворном друштву
«Ш Е Ф К А Т»

6. јула 1936. год.

у С к о п љ у

Монета:

Динара-----2000-

Примио,

St. dim St. ziv
благајник «Шефката»

бр. 19/35

4 јули 1936

Примио,

St. dim St. ziv
благајник «Шефката»

У име друштва «Шефкат» оверова

Секретар,

St. dim St. ziv

Претседник,

St. dim St. ziv

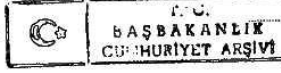

**Bulgar İşgaline Geçen Eski Yugoslav Makedonyası'nda Türklerin Vaziyeti
Hakkında Üsküp Konsolosluğu'nun Raporu (S.1)**

T. C.
Hariciye Vekâleti
Birinci Daire Umum Müdürlüğü

Şube 3.

U. No. 18987
H. No. 543

Lef: _____

Yüksek Başvekâlete

Ankara 1. Ocak 1941 1941
Hukuk Makedonyada Türklerin
vaziyeti h.

IO Birinci Teşrin 1941 tarih ve 15987/457 sayılı yazıya
ektir.

Bulgar işgaline geçen eski Yugoslav Makedonyasında bulu-
nan Türklerin vaziyeti hakkında Üsküp Konsolosluğumuzdan alınan
II Birinci Teşrin 1941 tarihli bir yazıda aşağıdaki hususlar bil-
dirilmektedir :

1- Üsküp'de kendisini Alman polisi gibi gösteren üç kişi
Türk mahallelerinde, teravih namazı çıkışı sıralarında, 60 kadar
Türkü soymuşlar ve 8 kişiyi ellerindeki demir parçalarıyla yara-
lamışlardır.

Bu şahıslardan ikisinin Bulgar askeri, ve birisinin de
Garnizon otomobil parkında çalışan yerli Bulgar olduğu anlaşıl-
mıştır.

2- Koçana'da sarhoş üç asker Türk kadınlarına taarruzlar-
da bulunmuşlardır.

3- Türklere ticaret ve sanat ruhsatyelerinin verilmesin-
de taallül gösterilmektedir. Türk amele iş bulmakta zorluk çeki-
yor. Öyle ki, kasabalardaki Türkler arasında zaruret sefalet kor-
kunc bir şekilde artmaktadır.

Zemin müsait olup da Kızılay ufak bir yardımda bulunabil-
se binlerce Türkün kalbine teselli ve kuvvet nefhedilmiş olur.

4- Türklerin içinde münevver denilebilecek kimseler ancak
birbirilerinin kuyusunu kazmakla meşgul olduklarından buradaki
Türklüğün hiç bir teşkilâtı yoktur.

2-

030	10			253	705	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

 1-1

**Bulgar İşgaline Geçen Eski Yugoslav Makedonyası'nda Türklerin Vaziyeti
Hakkında Üsküp Konsolosluğu'nun Raporu (S.2)**

T. C.
Hariciye Vekaleti
Birinci Daire Umum Müdürlüğü
Şube

Ankara 194

Hulâsa

2

U. No.

H. No.

Lef:

422
211

- 5- Evkaf, ehliyetsiz ve kısmen takayyüdsüz kimseler elindedir.
- 6- Bulgar işgali üzerine burada Türk mektepleri açılması fırsatı ele geçmiştir. Bulgar makamlarının mektep meselesinde müsaait ve hattâ teşvikkâr bulunacakları görülmüyor. Konsolosumuz bu hususda söz anlayabilecek kimseleri tenvire çalış^{ması}sa da kendilerinde ufak bir hareket dahi görülememiştir.
- 7- Üsküb'de Türklerin Belediye nezdinde bir mümessili bulunmasını Vilâyet terveci etmekte ise de aradaki nifak ve şikâk bu mümessilin seçilmesine engel olmaktadır.
- 8- Nifak ve şikâka bilhassa Üsküb'de İtalyan Propagandası da inzıman etmektedir. Bir kaç ileri gelen Türk: " Mektepler açıldığı veya Belediyede mümessil bulunduğu takdirde bunların Bulgarlara temayül ifade edeceğini ve ileride kendilerini Bulgar boyunduruğundan kurtarabilecek kuvvetin gücendirilmiş olacağını" Konsolosumuza açıkça söylemişlerdir.
- 9- Üsküb ve civarile İtalyan işgal hududu yakınındaki kasabalardan karşı tarafa geçenlerin adedi gittikçe çoğalıyor.
- 10- Üskübdeki İtalyan konsolosu işgalden beri verdiği vizelerin 3.600 kûsur olduğunu, ve gizlice geçirilmiş olanların da epeyce yekûn tuttuğunu Konsolosumuza söylemiş ve son zamanlarda Makedonyalılardan bile Arnavutluğa kaçanların çoğaldığını ilâve etmiştir.

Derin saygılarımla arz ederim.

Hariciye Vekili

May

N. Memmedoğlu

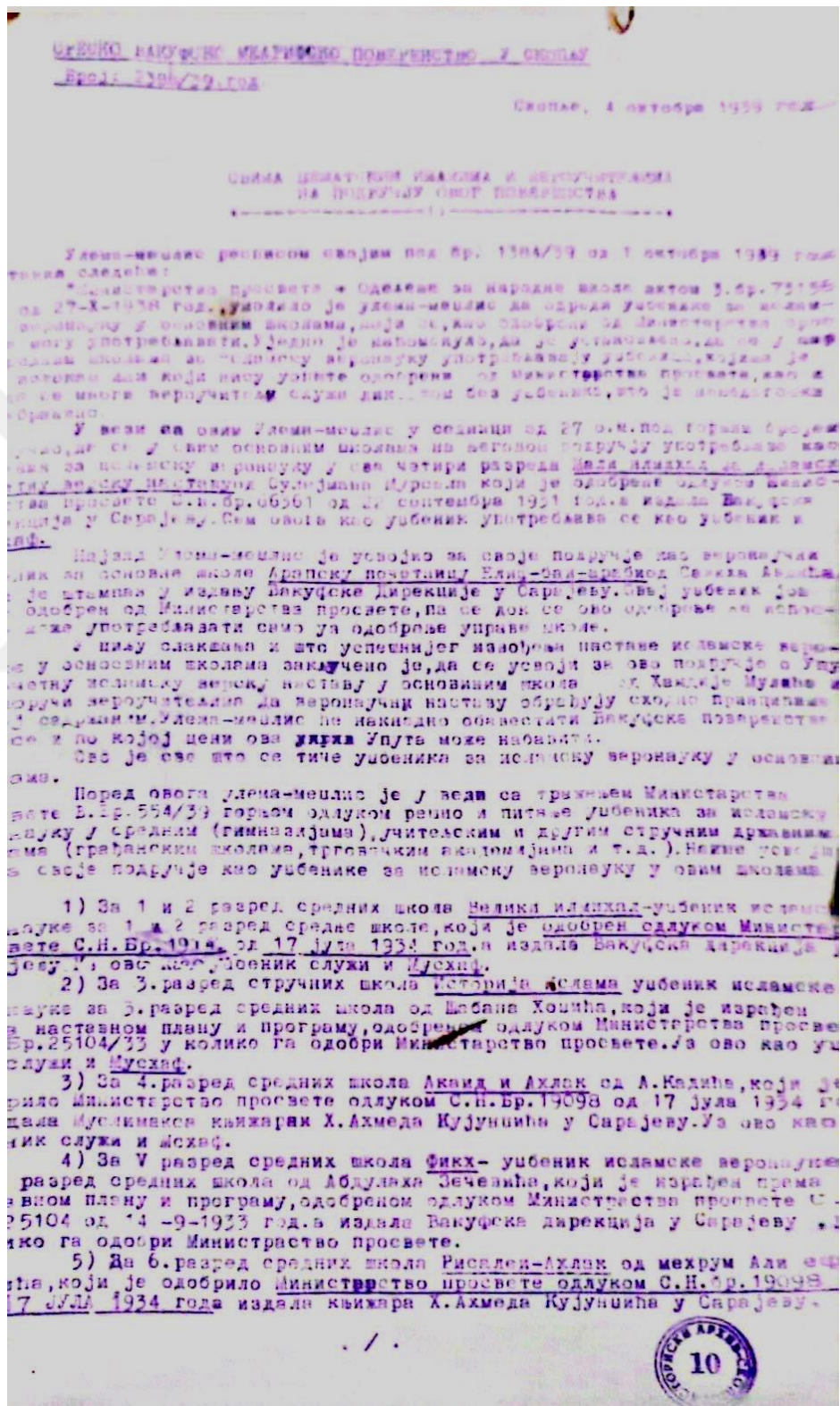
H. Y. S.

10.12.1944

030	10			2537055
-----	----	--	--	---------

2-

Üsküp İslam Cemaati Vakıf Komisyonunun Şefkat Kız Sanat Okulu'na Gönderdiği 4 Ekim 1939 Tarihli 23829 Sayılı İlkokul ve Ortaöğretim Kurumlarında Din Eğitimi ve Kullanılacak Ders Kitaplarıyla İlgili Kararları İçeren Belge

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Burcu Başaran

Eğitim Bilgileri

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Lisans | 2001-2005

Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Bölümü, Yüksek Lisans | 2007-2009

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları, Doktora | 2021-2025

Tez Çalışmaları

Lisans Bitirme Tezi: Ainos (Enez) Bronz Hydria Yapım Teknikleri, Konservasyon ve Restorasyonu | 2005

Yüksek Lisans Tezi: Enez Ayasofya Kilisesi (Fatih Camisi)'nde Kullanılan Yapı Malzemesinin Analizi ve Konservasyon Yöntemleri | 2009

Doktora Tezi: Yugoslavya Makedonyası'nda Türklerin Kültür ve Kimlik Arayışı (1918-1953), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları | 2021-2025

Akademik Deneyim

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından yürütülen Yenikapı Metro ve Marmaray Kazıları, Batıkların Kaldırılması Projesi, Konservatör | 06/03/2006 – 03/09/2006

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi, Cam ve Porselen Atölyesi, Restoratör ve Konservatör | 15/12/2006 – 29/06/2007

İ.B.B. KUDEB Laboratuvarı, Konservatör | 02.07.2007-Halen Devam Ediyor

Yayınlar

Başaran S. & Başaran, B. (2012). Enez – Fatih Cami, Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi, 2012/Sayı 4.

Kaya, B., & Başaran, B. (2024). Millî M¼cadele’de Halide Edip Adıvar’ın Rol¼. Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi, 11(23), 124-138.

Bildiriler

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Halide Edip Adıvar’ın Millî Mücadeledeki Rol¼ (2022)

